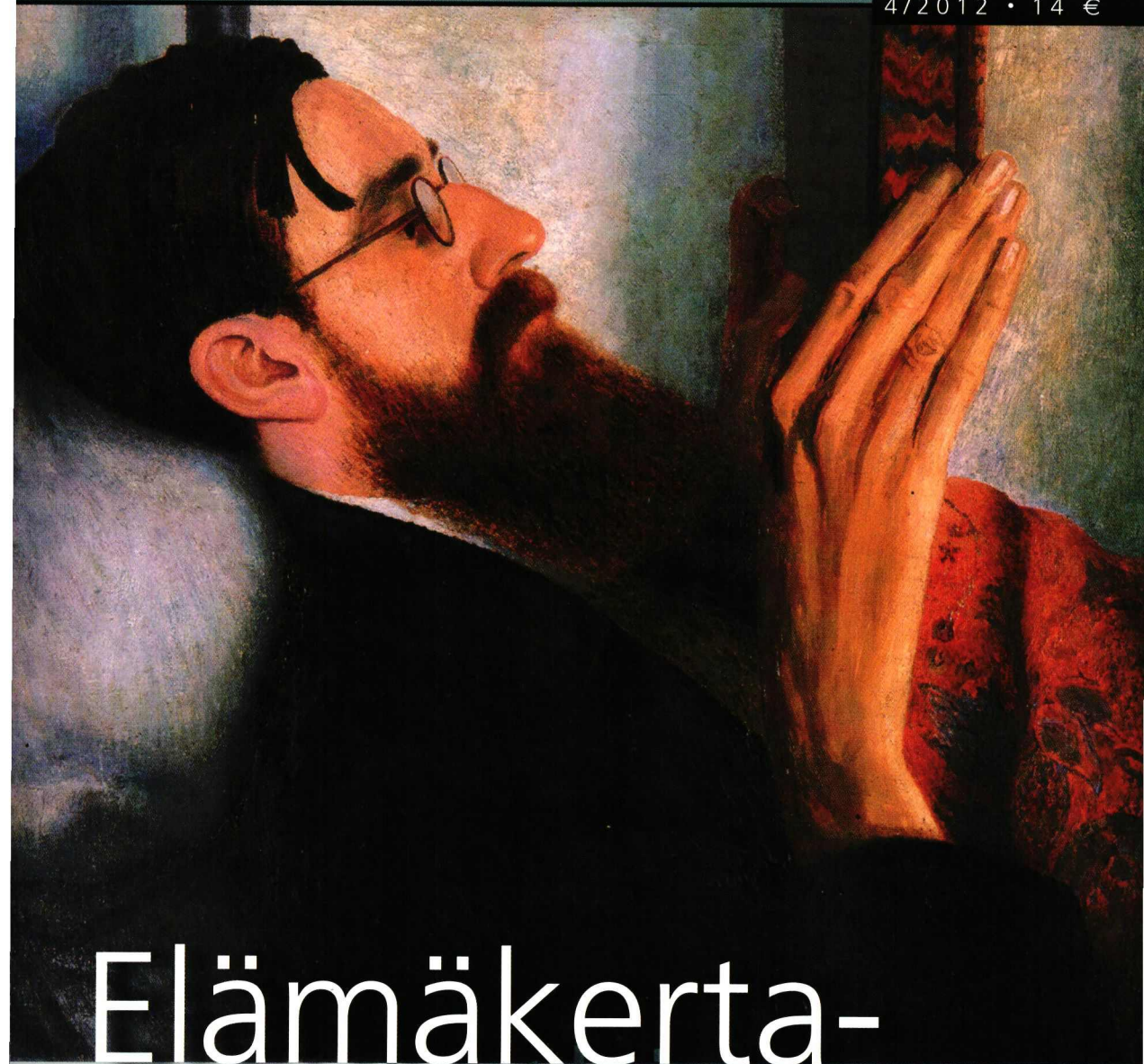

HISTORIAALLINEN
AIKAKAUSKIRJA

4/2012 • 14 €

Elämäkerta-
tutkimus

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

110. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Marko Lamberg

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Seija Jalagin, Anu Lahtinen, Marko Tikka

Hallitus: Pauli Kettunen (pj.), Petri Karonen, Tiina Kinnunen,

Tuomo Lappalainen, Harri Rinta-aho, Janne Virkkunen (vpj.)

Ulkoasu: Heikki Kalliomaa

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

pro.tsv.fi/haik ■ ISSN 0018-2362

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Marko Lamberg, The Silence of the Lambs 373

Elämäkertatutkimus

Heini Hakosalo – Seija Jalagin – Marianne Junila 375

– Heidi Kurvinen, Yksilöiden vetovoima

Antti Häkkinen, Johan Adolf Kock, elämäntutkimus- 378

analyysi ja historia

Tiina Kinnunen, "Mainioita naisia" – pieniselämä- 390

kerrat autonomian ajan historiapolitiikassa

Ritva Kylli, Maria Garvolia – elämä tarinoiden takana 401

Jukka Sarjala, Yksilö ja historia taiteilijaelämäker- 412

roissa

Anna Sivulla, Historian esitys kytkee eletyt paikat ja 423

esineet kulttuuriperinnöksi

Kolumni

Birgitte Possing, Elämäkertatutkimuksen sukupuolet 436

Katsauksia

Hanna Snellman, Pieni ihminen ja kansatiede 438

Jukka Rantala, Peruskoululaisten historian osaami- 443

nen arvioinnin kohteena

Keskustelua

Viljo Rasila, Sotasurmatiedostossa on ongelmia 451

Syväluotaus

Raimo Salokangas, Kuinka suomalainen televisio 459

kaupallistui

Arvosteluja

Klaus Karttunen, Mooseksen kirjoista kungfutselai- 464

suuden klassikoihin ja Jerusalemita Siperian

tundralle. Asian-tutkimuksen vaiheet Suomessa 464

(Antti Ruotsala)

Kalle Kananoja, Central African Identities and Re- 466

ligiosity in Colonial Minas Gerais (Harri Siis- 466

konen)

Pasi Ihalainen, Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt 468

ja Patrick Winton (toim.), Scandinavia in the Age 468

of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740– 468

1820 (Åsa Karlsson Sjögren)

Bernard Wasserstein, On the Eve. The Jews of Europe Before the Second World War (*Jyrki Ruobomäki*) 469

Esko Pakkanen – Matti Leikola, Suomen metsien 470

käytön historiaa 1–3 (*Ismo Björn*)

Seppo Zetterberg, Yhteisellä matkalla. VR 150 vuot- 472

ta (*Taina Syrjämaa*)

Allan Tiitta, Sinisten maiseimien mies, J. G. Granön 473

tutkijantie 1882–1956 (*Päiviö Tommila*)

Ilona Salomaa, Valkoinen Intiaani, Tutkimusmatkai- 476

lija Rafael Karstenin elämä (*Niina Timosaari*)

Alexandra Harris, Virginia Woolf (*Ritva Hapuli*) 477

Marjo-Riitta Antikainen, Velvollisuuden kutsu. Fanni 478

Luukkonen johtajana (*Seija-Leena Nevala-Nurmi*)

Pekka Tarkka, Joel Lehtonen II. Vuodet 1918–1934 480

(*Kukku Melkas*)

Helena Ruuska, Marja-Liisa Vartio. Kuin linnun 481

kirkaisu (*Maarit Leskelä-Kärki*)

Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs ja Heli Paa- 482

lumäki (toim.), Vallan teorian historiantutkimuk- 482

sessä (*Pasi Saarimäki*)

Richard Lynn – Tatu Vanhanen, Intelligence. A Unify- 484

ing Construct of Social Science (*Marko Nenonen*)

Tiedemaailma

Juha Sihvola in memoriam (*Simo Knuuttila*) 486

Eurooppalaista biografiatutkimusta (*Maarit Leskelä- 487*

Kärki)

Pohjoismaisen sukupuolihistorian kolme vuosikym- 488

mentä (*Maarit Leskelä-Kärki*)

Historiatieteiden maailmankongressi 2015 (*Marjatta 489*

Hietala)

Palkittuja 489

Marjatta Hietala kutsuttu Tukholman yliopiston kun- 490

niatohtoriksi 490

Väitöksiä 491

Kirjoittajat 491

Notes on the contents 492

Vuosikertahakemisto 493

Kansi: Dora Carrington, Lytton Strachey. Öljy 493

kankaalle. Yksityskokoelma.

The Silence of the Lambs

Elämäkerroille omistetun teemanumeron esipuheessa lienee oikeus muistella omaakin elämäänsä: nuorena opiskelijana minulla oli ilo nauttia monen erinomaisen opettajan pitämistä luennoista. Muistan, miten aatehistorioitsija Sisko Haikala toi vaativan metodikurssinsa aikana esiin, että historia ei ole varsinaisesti kiinnostunut kenestäkään yksittäisestä elämästä, vaan siitä, miten yksilön elämä ilmentää aikakautensa tapahtumia ja rakenteita. Äkkiseltään tuntui siltä, että monetkaan historiankirjoittajat eivät tätä käsitystä jakaisi – onhan henkilöhistoriallinen ja elämäkerrallinen tutkimus tuottanut lukemattomia teoksia Plutarkhoksesta ja Suetoniuksesta alkaen, ja mitäpä muutakaan monet myöhemmät tai aikaisemmatkaan historialliset lähteet ovat kuin kertomuksia suurmiesten ja hallitsijoiden urotöistä ja saavutuksista – tai epäonnistumisista.

Totuus kuitenkin on juuri se, että kaiken historian tavoin yksilönkin historia saa erityisen arvonsa juuri siitä, että tutkija kytkee sen suurempiin viitekehyksiin. Ilman niitä viitekehyksiä tarkkakin elämäkerta jäisi vain kronologiseksi ja irralliseksi kertomukseksi yhden yksittäisen ihmisen vaiheista kehdestä hautaan.

Vaikka ammattitutkijat yleensä tiedostavat, että kaikki elämäkerrat ovat tutkimukselle samanarvoisia ja että esimerkiksi huutolaispojan tai maalaispiian elämän tarkastelu voi olla tieteilisestikin vähintään yhtä antoisaa kuin historia-

tietoisuuttamme hallitsevien henkilöahmojen, sellaiset nimet kuten Kleopatra, Pyhän Birgitta, Kustaa Vaasa tai marsalkka Mannerheim ovat ja pysyvät suurelle yleisölle tutumpina. Ei liene myöskään epäilystä siitä, kumman kategorian edustajat näyttäytyvät historiakirjoissa enemmän yksilöinä. Todellakin: mitä alemman sosiaaliryhmän edustajista on kyse, sitä varmemmin heidät jätetään statisteiksi tai niputetaan massaksi tai pelkistetään numeroiksi tilastoihin. Modernikin historiantutkimus toisintaa usein kuin huomaamattaan keskiajan kirjallisuudesta tuttua kaavaa, jossa päähuomio kohdistuu jalosukuiseen päähenkilöön ja sivuhenkilöt kuvataan karikatyyrinomaiseksi yksiaäniseksi joukoksi. Ylhäisistä kirjoitetaan useammin henkilökuvaus ja elämäkertoja, kun taas alhaiset saavat tyytyä sivurooleihinsa sosiaalishistoriallispainotteisten yhteisö- ja yhteiskuntatarkastelujen keskiarvoina.

Toki poikkeuksiakin on, mutta niitä kohtaa silti harvemmin. Tutkijoiden ja suuren yleisön kiinnostuksen epätasaisen jakautumisen lisäksi asiantilaa selittää lähdetilanne: ylhäiset ja näkyvät ovat luonnollisesti jättäneet enemmän merkkejä itsestään ja ajatuksistaan, joten tutkijoiden on helpompi lähestyä heitä myös yksilöinä. Tätä epäsuhtaa yritettiin korjata Suomen Kansallisen biografia -hankkeessa, jossa laadittiin pienoiselämäkertoja myös niin kutsutuista tavallisista kansalaisista ja alamaaisista, jopa marginaaliryh-

miin kuuluvista. Silti tällaisessakin hankkeessa mielenkiinto kohdistuu herkimmin jollain tapaa poikkeuksellisiin tai ainakin esiin pistäviin yksilöihin. Harmaus ja tasapäisyys jäävät ikään kuin luonnostaan vähemmälle huomiolle.

Kaiken kaikkiaan historioitsijat keskittyessään historiakirjojen vakiohahmoihin pohtivat harmillisen harvoin sitä, missä määrin merkkihenkilöiden saavutukset olivat muiden aikalaisten edesauttamia ja missä määrin he suorastaan hyötyivät muiden uurastuksen tuloksista. Kustaa Vaasan valtionrakennusprojektikaan ei olisi onnistunut ilman hänen parhaamiensa voutien työpanosta eikä yksikään sotapäällikkö ole voittanut ainuttakaan taistelua ilman lukuisten tavallisten sotamiesten uhrauksia.

Aisopoksen hengenheimolaisen sommittelemassa faabelissa susi, häikäilemättömän ihmisen vertauskuva, alistaa lammaskatraan palvelijokseen. Lammashaan keskellä sijaitsevassa luolassa se pitää korskeaa hovia heimolaisineen. Valtiassusi on lyhyenlöntä ja lampailla on määrällinen ylivoima, mutta lampaat eivät silti kykene yhdistämään rivejään potkaistakseen sen tiehensä. Osa lampaista on alistettu erityisiksi klienttilampaiksi, joiden tehtävä on kiillottaa turkkinsa villalla suden pesässä oleva suurentava peili – sen kuvajaisessa öykkäröivä susi näyttää kovin isolta ja mahtavalta. Vaikka pesän suulla ei ole ovea eikä lammashaassa porttia, ani harvoin kukaan klienttilampaista pakenee – suurin osa tekee kiillottamistyötään hiljaisuuden vallitessa, tuumaten, että suden pesä on tunkkaisuudestaan huolimatta lämmin.

Eläinsaduilla ja eläimiin liitetyillä myyteillä ihmisyyhteisöt ovat kaikkialla maailmassa kautta aikain työstäneet ennen muuta ihmisten välisen vuorovaikutuksen ongelmakohtia. Edellä mainittu faabeli syntyi tarpeesta käsitellä epädemokratian tuottamia lieveilmiöitä, mutta se

kuvaa mainiosti myös historiakirjoista välittyvän menneisyys- ja ihmiskuvan ongelmia: kuinka paljon mieluummin lukija kuulisikaan lisää nimenomaan sudesta – suuruudenhullujen despoottien henkilökuva se vasta kiinnostaakin – ja kuinka vähän huomiota lampaat, menneisyyden todelliset tekijät, saavatkaan vastaavasti osakseen niin tutkijoilta kuin historiakirjoja lukevalta yleisöltä. Alistettu ryhmä rinnastuu faabelissa nimenomaan lampaisiin, laumasieluisuuden ruumiillistumiin.

Lampaiden hiljaisuus on silti murrettavissa niin historian tutkimuksen kuin historianopetuksen keinoin ilman, että totuudenvastaisesti kiistettäisiin se tosiasia, että myös poikkeusyksilöillä ja merkkihenkilöillä on oma tärkeä roolinsa historiassa. Ranskalaisen kulttuurihistorioitsijan Alain Corbinin tutkimus 1800-luvulla eläneestä maalaisuutarista, josta tiedetään varsinaisesti vain häntä koskevat maininnat viranomaisten tuottamissa rekistereissä, tarjoaa oivallisen esimerkin käytännössä tuntemattoman rivikansalaisen elämän tutkimisen mielekkyydestä, koska viitseliäs historioitsija voi paitsi rekonstruoida hänen elämänvaiheensa myös kytkeä ne moniin yhteisö- ja yhteiskuntahistoriallisiin kehityskuluihin samoin kuin havainnollistaa niitä kehityskuluja tutkimansa yksilöllisen elämäkerran avulla. Tuollainen havainnollistaminen – esimerkiksi suomalaisen yhteiskuntahistorian kytkeminen oman suvun tai kotiseudun aikaisempien asukkaiden elämänvaiheiden kartoittamiseen – riittäisi varmasti pitämään myös koululuokat hereillä. Samalla vähäarvoistenkin yhteiskuntaryhmien jäsenet näyttäytyisivät nimenomaan yksilöinä eivätkä vain ryhmiensä osasina, vaitonaisina lampaina.

MARKO LAMBERG
marko.lamberg@abo.fi

Heini Hakosalo – Seija Jalagin –
Marianne Junila – Heidi Kurvinen

Yksilöiden vetovoima

Englantilainen Lytton Strachey (1880–1932), joka levollisena syventyy lukemiseen tämän lehden kannessa ystävänsä ja elämänkumppaninsa Dora Carringtonin maalauksessa, kohahdutti vuonna 1918 brittiyleisöä teoksellaan *Eminent Victorians*. Siinä Strachey luo ”uutta biografiaa”, eräänlaista vastapuhetta vallinneelle kiiltokuva-biografiselle kirjoittamiselle. Strachey kiskoi ja lustalta neljä vaikuttajahahmoa ja näytti heidän olleen ihmisinä myös verta, lihaa ja heikkouksia. Stracheyn aikalainen ja ystävä Virginia Woolf puolestaan problematisoi elämäkertakirjoittamista sekä fiktion että faktan parissa ja turhautui varsinkin jälkimmäiseen. Woolf, toisin kuin ehkä Strachey, inspiroi yhä edelleen monia elämäkertatutkijoita.

On esitetty, että historian tutkimuksessa eletään nyt elämäkerrallista käännettä, yksilön paluuta historiaan. Tässä teemanumerossa keskustellaan elämäkertakirjoittamisesta osana historian tutkimusta sekä elämäkertatutkimukseen liittyvistä näkökulmista ja valinnoista. Niistä keskusteltiin myös lokakuussa Helsingissä pidetyillä Historiantutkimuksen päivillä. Irma Sulku-nen peräänkuulutti biografia-käsitteen tarkempaa määrittelyä ja totesi oman tutkimuksensa

olevan mieluummin ihmislähtöistä tai ihmiskeskeistä kuin biografista tutkimusta. Selkeää biografista käännettä hän ei suomalaisessa historian tutkimuksessa tunnistanut, sillä esimerkiksi suurmieselämäkerrat ovat aina olleet osa historian kirjoitusta ja historiapolitiikkaa. Käänteeseen liittyy pikemminkin yhteiskuntatieteisiin, joissa elämäntarinoiden tutkimus on lisääntynyt.

Kaikkien elämäkertakirjoittamisen kenttä on laaja ja moniaineinen. Elämäkerrat ovat yksi myydyimmistä historiallisen kirjallisuuden lajeista, eikä niiden suosio osoita hiipumisen merkkejä. Tänäkin syksynä laajittuvat edustajat – esimerkiksi upseereista, urheilijoista ja poliittisista vallankäyttäjistä kertovat elämäkerrat – ovat hyvin edustettuina suurten kaupallisten kustantajien uutuuksiluetteloissa. Omalla tavallaan biografian vetovoimasta kertoo sekin, että otsikon alla julkaistaan usein paitsi ihmisistä myös esimerkiksi kaupungeista ja eläimistä kertovia teoksia. Kenttä kasvaa ja kirjavoituu entisestään, jos mukaan otetaan omaelämäkerrallinen kirjoittaminen. Perinteisen muistelmakirjallisuuden rinnalla elää nykyisin monia muita omaelämäkerrallisen kirjoittamisen muotoja. Asian harrastajia palvelee erityinen Suomen Elämäntarinayhdistys (1999). Kirjoittamista vierastava voi lähestyä palveluntarjoajaa, joka laatii hänelle (oma)elämäkerran hänen lähettämiensä aineistojen pohjalta. Internet on poistanut kirjoittamisen ja julkaisemisen välisen kynnyksen ja mahdollistanut oman elämänsä kertomisen reaaliajassa. Elämme tunnustuksellisen puheen

ja ”intiimin julkisuuden” (Lauren Berlantin termi) läpituokemassa yhteiskunnassa, jossa kohtamme kaikkialla autobiografisia tekstejä.

Tutkimuskohteen rajoittuminen yksilöön ei tee elämäkertatutkimuksesta ongelmatonta. Akateemisen tutkimuksen piirissä on paljon pohdittu esimerkiksi *kysymystä merkittävydestä*, eli sitä, millä edellytyksillä yksilön elämä on tutkimisen ja kertomisen arvoinen. Täytyykö henkilön olla ollut omana aikanaan tunnettu tai yleisesti merkittäväksi tunnustettu ansaitakseen elämäkerran? Kenties radikaaleimman vastauksen on antanut mikrohistoria. Monet mikrohistorian klassikoista käsittelevät entuudestaan tuntemattomia, marginaalisia yksilöitä, ja korostavat siten, että yksilön ei tarvitse olla tunnettu tai edes tyyppillinen ollakseen historiallisesti kiinnostava. Jokainen yksilö, epätavallinenkin, havainnollistaa joka tapauksessa niitä ajattelun ja toiminnan *mahdollisuuksia*, joita yksilöllä tietynä aikana ja tietyssä paikassa on.

Toinen akateemisia tutkijoita askarruttanut kysymys ovat *lähteet*: milloin lähdeaineisto on riittävän ehjä ja kattava mahdollistaakseen täysimittaisen elämäkerran kirjoittamisen? 1980-luvun jälkeen kehittyneen niin sanotun ”uuden biografian” kanta on, että aukkoisuus ja ristiriitaisuus on pikemminkin elämäkertoihin olennaisesti kuuluva piirre kuin ratkaistava ongelma. ”Uuden biografian” tavoitteena ei ole rekonstruoida kohdehenkilölle koherenttia minuutta. Sen lähtökohta on, että henkilöllä on voinut olla useita erilaisia identiteettejä, jopa monta elämää.

Kolmanneksi tutkijoita puhuttavat elämäkertakirjoittamiseen liittyvät *eettiset kysymykset*. Kuinka syvälle toisen ihmisen elämään tutkijan on lupa tunkeutua, miten hänen tulisi käsitellä intiimiksi tai arkaluontoiseksi koettuja elämänalueita, ja missä määrin tulisi huomioda läheisten, esimerkiksi tutkimuskohteen jälkeläisten, tunteet ja toiveet? Suomessa erityisesti Maarit Leskelä-Kärki on muistuttanut siitä varovaisuudesta ja hienotunteisuudesta, jota yksilöstä kir-

joittavalta tutkijalta usein edellytetään. Eettisiin kysymyksiin ei ole patenttivastauksia, mutta tutkijan tietoisuus omasta vallastaan – ja siihen liittyvästä vastuusta – on joka tapauksessa ensimmäinen askel näiden kysymysten aitoon pohdintaan.

Elämäkertatutkimus on siis joissakin suhteissa haastava, mutta se on myös monella tavalla palkitseva historian tutkimuksen laji. On kiehtovaa oppia tuntemaan yksilö ja seurata hänen vaiheitaan pitkällä aikavälillä, kenties koko elämän mitalta. Elämäkerran kirjoittaminen, kuten elämäkin, tarjoaa draamaa, jännitteitä ja mielenkiintoisia käänteitä – siis perinteisiä hyvän tarinan elementtejä. Koska elämäkerran kohteena on paitsi toimiva myös tunteva yksilö ja koska inhimilliset perustunteet ovat pitkälti samanlaisia kulttuurista riippumatta, tutkijan ja lukijan on helppo löytää jonkinlaista kaikupohjaa kohteen elämästä, olipa tämä kuka tahansa. Toisaalta, vaikka biografisessa kirjoittamisessa on perinteisen tarinankerronnan elementtejä, ihmisen tai ihmisryhmän tarinan voi kertoa myös metodologisesti kunnianhimoisella tavalla, ja myös erilaisia lähestymistapoja yhdistellen. Esimerkiksi tunteiden historia on erittäin kiinnostava ja tärkeä lähestymistapa elämäkertatutkimuksen kannalta, samoin vallan problematiikka, valikoituhan elämäkertojen kohteiksi usein ihmisiä, jotka ovat tavalla tai toisella vaikuttaneet monien ihmisten ja kenties kokonaisten yhteiskuntien kohtaloihin. Elämäkertatutkimusta tekevä historian tutkija löytää halutessaan keskustelukumppaneita myös lähtieteiden – kansatiede, psykologia, sosiaalipsykologia, kirjallisuudentutkimus – alueilta.

Elämäkertakirjoittaja liikkuu eri analyysitasoilla: hän tarkentaa katseensa välillä lähelle, yksilöön, ja välillä kauemmas, suurempiin ryhmiin ja siihen yhteiskuntaan, jossa yksilö elää ja toimii. Jännittäväksi elämäkertatutkimuksen tekee myös tyyppillisesti heterogeeninen lähdeaineisto. Lähteet vaihtelevat kirjallisista aineistoista kuviin, rakennuksiin ja esineisiin, arkistoaineistos-

ta muistelmiin. Kohteensa jättämiä jälkiä etsiessään tutkija pääsee usein harjoittamaan historiallista salapoliiisyyttä julkisissa ja yksityisissä arkistoissa. Ja tutkimuksen tekemisen hankalissa paikoissa tutkijaa kannustaa se tieto, että hänellä on toiveita löytää kiinnostuneita lukijoita, joita elämäkerta kiinnostaa osin samoista syistä kuin se viehättää kirjoittajaakin.

Elämäkerta on myös tärkeä historiatutkimuksen osa-alue siinä mielessä, että erilaiset elämäkerralliset esitykset – niin kirjat kuin elokuvatkin – ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat voimakkaasti niin sanotun suuren yleisön historiakuvaan. Biografia on tehokas ja paljon käytetty historiapolitiikan väline. Se on eräs tapa nostaa marginaaleista esiin ”unohdettuja” historiallisia toimijoita. Biografian avulla on muistutettu erilaisten ihmisryhmien roolista yhteiskunnan kehityksessä, oikeutettu niiden olemassaoloa, korostettu niiden merkitystä sekä määritelty ja uudelleenmääritelty niiden luonnetta.

Tämän teemanumeron viisi artikkelia tarjoavat biografiatutkimukseen erilaisia näkökulmia ja metodisia vaihtoehtoja. Antti Häkkinen pohdii, miten sosiologiasta tuttua elämänkulku-analyysia voi käyttää selitettäessä yksilön histo-

riaa ja toisaalta myös tulkitsemaan yksilön avulla aikakauden sosiaalista todellisuutta. Tiina Kinnunen analysoi, miten 1900-luvun alun suomalainen naisliike käytti elämäkertoja historiapolitiikan välineenä ja pyrki luomaan yhteisöllisyyttä sekä oikeutusta toiminnalleen. 1700- ja 1800-luvun taitteessa elänyttä papin puolisoa käsittelee Ritva Kylli, joka kuorii romantisoitun jälkikuvan takaa esiin harvoilla ja aukollisilla lähteillä ”todellista” Maria Garvoliaa. Jukka Sarjala problematisoi taitelijaelämäkerran kirjoittamista, kun perinteenä on romantisoitu taiteilija, jonka yksilöyden ja teosten välillä nähdään myyttinen suhde. Anna Sivulan artikkeli museonäyttelyn luomisesta puolestaan avaa sitä, miten kirjoittajan ja (pienois)elämäkerran kohteen suhde muotoutuu ja miten yleisölle voidaan kertoa elämäkertojen avulla paikallista historiaa. Viisi artikkelia ei tietenkään riitä kattamaan biografisen tutkimuksen koko kenttää. Käsittelemättä jäävät tällä kertaa esimerkiksi sellaiset teemat kuin ryhmäbiografia ja proposopografia, ei-inhimilliset toimijat elämäkerran kohteena tai elämäkertaelokuvan suhde elämäkerralliseen kirjallisuuteen.

Antti Häkkinen

Johan Adolf Kock, elämänkulkuanalyysi ja historia

Suurlakon sankari, Viaporin kapinan organisaattori, ”anarkisti” ja ”luokkapetturi” Johan Adolf Kock eli poikkeuksellisen elämän. Miten voimme ymmärtää ja tulkita yksittäisten ihmisten elämänkulun vaiheita ja käännoiksi? Tämän artikkelin tarkoituksena on esitellä elämänkulkuanalyysin perusteita ja pohtia sen käyttöä ja mahdollisuuksia yksittäisen elämän tulkinnan apuvälineenä.

Historian mullistukset nostavat aika ajoin ihmisiä arkirahvaasta vallan huipuille, täydestä tuntemattomuudesta tapahtumien polttopisteesseen, kurjuudesta palatsien porteille. Ne myös syöksevät epäonnisia maineensa huipulta lokaan, kaikkien kadehtimia kaikkien kiroamaksi, palvonnan päiviä viettäen syvään unhoitukseen. Tällaisen kierroksen eräänä esimerkkinä oli suomalainen kapteeni Johan Adolf Kock (1861–1914). Sairaana merimiehen pojasta, juopottelevan kasvatusisän komennossa, eronneen ompelijatar-lesken lapsesta rutiköyhyydestä, pitkän sivuraiteen kautta kouluttautui upseeri, kasvoi suurlakon sankari, nousi ihailtu kansanjohtaja, vallankumousmies, kyläpäälikkö, jolla ’sormi oli hetkittäin historian pistoolinliipaisimella’. Asioiden kääntynyt huonoon suuntaan hän joutui henkensä hädässä pakenemaan Amerikkaan. Uudessa kotimaassaan Kock sai vielä tuhannet kuuntelemaan esitelmäänsä ja lukemaan lehtikirjoituksiaan, mutta hänet ajettiin myöhemmin poliittiseen paitsioon, jolloin hän vetäytyi katkerana syrjään, sairastui, kuoli ja haudattiin hiljaisesti vuonna 1915.¹

Miten analysoida, tulkita, selittää, ymmärtää tai edes yrittää ymmärtää yksittäistä elämänkulku sen kaikessa vaihtelevuudessa ja rikkaudes-

sa, rosoissa ja riskeissä, sen yleisessä säännönmukaisuudessa ja samalla kertaa sen ainutkertaisuudessa? Johan Kockin elämä oli poikkeuksellinen monin eri tavoin. Elämän lähtökohdat olivat heikot. Perheen taloudellinen asema oli surkea, ja tilannetta vaikeutti biologisen isän varhainen kuolema ja myöhemmin kasvatusisän juopottelu. Perhe hajosi. Näillä eväillä elämän ei olisi pitänyt päätyä kauaskaan Punavuoren hökeleistä. Toisin kävi. Koulun, armeijan ja liike-elämän kautta matka vallan huipulle oli mutkikas ja pitkä, mutta sinne Kock kuitenkin kiipesi. Oliko kyse sattumasta? Heittävätkö historian oikut miehen vallankahvaan? Oliko kyse pyrkimisestä vai ajautumisesta?

Elämänkulkuanalyysin taustaa

Elämänkulkuanalyysin näkökulma, elämänkulun paradigmamalli tai elämänkulun teoreettinen analyysikehikko (englanniksi *life course paradigm*) on 1960-luvulta lähtien kehittynyt tutkimussuuntaus, joka pyrkii asettamaan ihmiselämän analyysin yhteiskunnan rakenteellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin. Elämänkulku voidaan määritellä sarjaksi sosiaalisesti määrittyneitä tapahtumia ja rooleja, joihin yksilö osallistuu ja joita hän toteuttaa elämänsä aikana.² Elämänkulun teoreettinen analyysikehikko on menetelmä, jonka avulla voi tutkia yksittäisten elämänkulkujen ja yhteiskunnallisen muutoksen välistä vuorovaikutusta.³

1. Antti Häkkinen, ”Oletteko te se sama Kokki?” Johan Adolf Kockin elämänkulku. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Riitta Oittinen (toim.) *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. SHS 2000, 289.

2. Janet Z. Giele ja Glen H. Elder Jr., *Life Course Research. Development of a Field*. Teoksessa Janet Z. Giele ja Glen H. Elder Jr. (toim.) *Methods of Life Course research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications 1998, 22.

3. Jan Kok, Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographie Historique* 1 (2007), 204.

Tieteellisen elämäntutkimuksen ensimmäisiä edustajia oli saksalainen Wilhelm Dilthey (1833–1911), joka pyrki sisällyttämään sosiaalitieteisiin biografisen näkökulman.⁴ Myöhemmin elämäntutkimuksesta tuli ns. Chicagon koulukunnan keskeinen kulmakivi. Koulukunnan keskeisiä hahmoja olivat W. I. Thomas ja Florian Znaniecki, jotka vuosina 1918–1920 julkaisivat viisiosaisen tutkimuksensa *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*.⁵ Se on klassikkoasemaan kohonnut tutkimus puolalaisten siirtolaisten elämästä ensin kotimaassaan ja myöhemmin siirtolaisena uuden maailman suurkaupungeissa. Yhtä tärkeä on ollut amerikkalaisen tutkimusryhmän Stouffer, Suchman, DeVinney, Star ja Williams työ *The American Soldier*.⁶

Biografisen tutkimuksen nousu sosiaalitutkimuksen tärkeäksi osa-alueeksi ajoittuu 1970–1980-luvulle. Tavoitteena oli palauttaa subjekti osaksi sosiaalitutkimuksen ydintä, kun ns. kovat positivistiset tutkimusmenetelmät olivat saaneet valta-aseman yhteiskuntatieteissä.⁷ Tässä artikkelissa esiteltävän elämäntutkimuslähestymistavan tärkeimpinä kehittäjinä voidaan pitää amerikkalaisia Glen H. Elder Jr.:a, jonka laajasta 1930-pula-ajan lapsia ja näiden elämäntarinoita käsittelevästä tutkimuksesta on tullut alan klassikko,⁸ sekä Janet Z. Gieleä, jonka 1960-luvulla kirjoittama ja 1990-luvulla julkaistu vertaileva tutkimus viime vuosisadan raittius- ja suffragettiiliikkeiden naisista on ollut koko lähestymistavan perusteos.⁹ Yhdessä Elder Jr. ja Giele ovat julkaisseet lukuisia alan perusteoksia.

Elämäntutkimus ja elämäntutkimuksen analyysikehikko

Elämäntutkimus voidaan ymmärtää sarjana erilaisia asemia tai positioita, jotka seuraavat toisiaan, eroavat laadullisesti toisistaan ja limittyvät keskenään. Niitä ovat esimerkiksi nuoruus, koulu-aika, työikä, siviilisäätty, vanhemmuus, asunonpaikka tai asema poliittisessa järjestössä. Elämäntutkimusanalyysissa tutkitaan näiden vaihei-

den esiintymistä ja niiden välisten muutosten, siirtymien ajoitusta usein ikäkohorttien elämäntutkimusta seuraten. Elämäntutkimuksen ”kaaret” (*trajectories*) rakentuvat erilaisista asemista ja positioista, niiden kestoista, vaihteluista ja näiden erilaisista kombinaatioista.¹⁰ Kombinaatioilla on tapana vakiintua kulttuurisesti ja sosiaalisesti esikuviksi, ideaalisiksi elämäntavoiksi. Esimerkiksi ”hyvän elämän malli” on syvään juurtunut varsinkin vanhempien suomalaisten ikäluokkien ajatusmaailmaan. Siihen kuuluvat täytetyt ja toteutuneet siirtymät ja elämäntarinoita.¹¹ Kulttuurinen malli ulottuu elämän yksittäisiin vaiheisiin saakka. Niinpä nuoren odotetaan itsenäistyvän ja vakiintuvan viimeistään määrättyssä iässä. Perheen perustamiseen ja lapsilukuun liittyviä sosiaalisia paineita voivat aiheuttaa esimerkiksi oma perhe, suku, lähiyhteisö, ideologiset tai uskonnolliset yhteisöt tai valtiovalta. Joitakin normeja määrittävät lait (seksuaalisuhteiden aloittamisikä, lapsityövoima), toiset ovat enemmän tai vähemmän väljiä ja epävirallisia (harrastukset, ammattien omaksuminen tai vaihtaminen). Yhteiskunnallinen muutos voidaan nähdä mal-

4. Robert L. Miller, *Researching Life Stories and Family Histories*. Sage Publications 2000, 4.

5. W. I. Thomas & Florian Znaniecki (1918–1920) *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph of an immigrant group* (Vol. 1-5). University of Chicago Press & Badger Press 1918–1920.

6. S. A. Stouffer, E. A. Suchman, L. C. DeVinney, S. A. Star & R. M. Williams Jr., *The American Soldier: Vol. 1. Adjustment during army life*. Princeton University Press 1949.

7. Barbara Merrill & Linden West, *Using Biographical Methods in Social Research*. Sage Publications 2009, 3–4.

8. Glen H. Elder Jr., *Children of the Great Depression. Social Change in Life Experience*. University of Chicago Press 1974.

9. Janet Z. Giele, *Two Paths to Women's Equality. Temperance, Suffrage, and the Origins of Modern Feminism*. Twayne Publishers, Simon & Schuster 1995.

10. Kok 2007, 204.

11. Antti Häkkinen, Eila Linnamäki & Pirkko Leino-Kaukiainen, Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Vastapaino 2005, 83–86.

lien muuttumisena, ja vastaavasti yksilöt toiminnallaan muuttavat ja muovaavat niitä.¹²

Elämänkulkuanalyysin kehikossa on viisi keskeistä, toisistaan erottamatonta ja vahvasti vuorovaikutuksellista elementtiä. Ensiksi, elämänkulku on nähtävä kokonaisuutena, koko elämän kestäväenä kumuloituvana prosessina. Toiseksi, tiettyjen rajoitusten ja mahdollisuuksien puitteissa ihmiset itse ohjaavat ja säätelevät omaa elämäänsä. Kolmanneksi, ihmisen elämän kannalta ympäröivä yhteiskunta ja sen muutokset ovat keskeistä. Neljänneksi, elämä eletään sosiaalisten suhteiden vastavuoroisissa verkostoissa, ja sosiaaliset ja historialliset vaikutukset välittyvät jaettuun sosiaalisten verkostojen kautta. Viidenneksi, elämänkulun keskeisten siirtymien ajoitus on tärkeää ja aiheuttaa erilaisia seuraamuksia yksilön, perheen ja yhteisön ajassa.¹³ Elämänkulkuanalyysin ymmärtämisen kannalta on olennaista, että sen viisi aksiomaa muodostavat kokonaisuuden.

Elämänkulun kumuloitumisen periaate on ymmärretty sekä jatkuvuuden tendenssinä että aineellisten ja henkisten ominaisuuksien kasaantuvana prosessina. Jatkuvuuden tendenssin mukaan asemien ja positioiden erityinen piirre on niiden vahvistuminen sitä enemmän, mitä kauemmin ne ovat olleet voimassa. Eläminen

nuorena, opiskelijana, työläisenä, aviopuolisona tai vanhempana on omiaan luomaan toiminnallista jatkuvuutta erilaisten kehittyvien sitoumusten, investointien ja käyttäytymistapojen, sosiaalisten käytäntöjen sekä mentaalisten ajattelutapojen kautta.¹⁴ Esimerkiksi köyhyys luo taloudellisia, sosiaalisia ja mentaalisia ”muureja”, jotka jatkuessaan tekevät siitä irtaantumisen vaikeaksi.¹⁵ Toiminnallisen jatkuvuuden vahvuus voi aiheuttaa ongelmia siirtymiin, elämänmuutoksiin. Siirtyminen esimerkiksi opiskelusta työelämään¹⁶ tai työelämästä eläkkeelle¹⁷ ovat kriittisiä elämänvaiheita. Agraariyhteisön maataomistavalle väestölle sukupolvenvaihdos on ollut vaihe, jossa maatilan jatkuvuus ja perheenjäsenten asema ja keskinäiset suhteet olivat kriittisessä muutostilassa.¹⁸

Elämänkulun kumuloitumisen toinen ulottuvuus liittyy tapahtumien, kokemusten, elämysten ja muistojen kasaantumiseen. Menneisyys on aina läsnä ihmisen elämässä kertyneinä elämäkokemuksina, taitoina, tietoina tai joskus myös taakkoina.¹⁹ Lapsuuden traumaattiset kokemukset varjostavat koko elämää, ja vastaavasti turvalliset olosuhteet toimivat positiivisena suojana.²⁰ Elder Jr:n 1930-luvun pula-ajan lapsia

12. Walter R. Heinz, From Work Trajectories to Negotiated Careers. The Contingent Work Life Course. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*, Springer 2006, 185–204.

13. Kok 2007, 204–205; Janet Z. Giele & Glen H. Elder Jr. 1998; Glen H. Elder Jr. & Janet Z. Giele, Life Course Studies. An Evolving Field. Teoksessa Glen H. Elder Jr. & Janet Z. Giele (toim.) *The Craft of Life Course Research*. The Guilford Press 2009, 8–15; Michael J. Shanahan & Ross Macmillan, *Biography and the Sociological Imagination. Contexts and Contingencies*. W. W. Norton & Company 2008, xiv–xix.

14. H.S. Becker, Notes on the Concept of Commitment. *American Journal of Sociology* 66, 1 (1961), 32–34.

15. Rose Gilroy & Suzanne Speak, Barriers, Boxes and Catapults. Social Exclusion and Everyday Life. Teoksessa Ali Madanipour, Göran Cars & Judith Allen (toim.) *Social Exclusion in European Cities*. Jessica Kingsley Publishers 1998, 95–113.

16. Alan C. Kerckhoff, From Student to Worker. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*. Springer 2004, 251–267.

17. Phyllis Moen (2004) Midcourse. 'Navigating retirement and a New Life Stage'. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*, Springer 2004, 269–291.

18. Tiina Silvasti, *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 835. SHS 2001; Heikki Kupiainen, *Savotta-Suomen synty, kukoistus ja hajoaminen. Talonpoikaisen maanomistuksen muutos ja elinkeinot Savossa ja Pohjois-Karjalassa 1850–2000*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 79. Joensuun yliopisto 2007, 184–198.

19. Glen H. Elder Jr., et al. 2004, 11.

20. Esim. A. Rönkä, *The Accumulation of Problems of Social Functioning. Outer, Inner and Behavioral Strands*. Studies in Education, Psychology and Social Research 148. University of Jyväskylä 1999.

koskeneessa tutkimuksessa havaittiin vaikeilla lapsuuden lamakokemuksilla olleen merkittävä vaikutus lasten myöhempään elämään ja siinä tehtyihin ratkaisuihin. Lapsuuden kokemukset heijastuvat myös myöhemmän iän terveyteen ja terveyskäyttäytymiseen.²¹ Kasaantuvaan kokemukseen on laskettavissa myös yhteinen sukupolvikokemus, jossa nuoruusiässä jaetut merkittävät kokemukset ohjaavat kollektiivisia ajattelun- ja toimintatapoja.²² Perheen uudet muodot ovat monimutkaistaneet sukupolvien välisten suhteiden dynamiikkaa.²³ Sukupolvien sisäisestään kokemukset eivät ole yhteneväisiä, mutta yhteiskunnallinen muutos on lisännyt erityisesti sukupolvien välisiä eroja teollistumisen ja kaupungistumisen myötä.

Elämäntulkuanalyysin toinen lähtökohta on toimijuuden (*agency*) prinssiippi, joka tarkoittaa yksilön (tai ryhmän) pyrkimystä asettaa tavoitteita ja organisoida toimintaa niiden saavuttamiseksi. Tavoitteina voivat olla esimerkiksi taloudellinen turvallisuus, fyysinen, psyykinen tai seksuaalinen tyydytys tai epämiellyttävän, tuskan ja kivun välttäminen.²⁴ Yhteiskunnallisten rakenteiden, rajoitusten ja mahdollisuuksien puitteissa ihmiset luovat ja toteuttavat lyhyen ja pitkän tähtäimen toimintatapoja ja -strategioita saavuttaakseen henkilökohtaisia tai yhteisiä tavoitteitaan. Yhteiskunnalliset rakenteet on ymmärrettävä kahdessa eri merkityksessä: ne rajoittavat, määräävät ja pakottavat, mutta ne myös mahdollistavat ja ohjaavat toimintaa.²⁵ Toimijuusanalyysin voi periaatteessa kohdentaa siihen, "[...] mitä ihminen osaa, kykenee, haluaa, tuntee ja mitä hänen kulloisessakin tilanteessa pitää tehdä tai olla tekemättä ja mitä juuri tämä tilanne mahdollistaa".²⁶

Toimijuuden keskeinen ulottuvuus on miinus. Se liittyy kaikkein keskeisimpiin kognitiivisiin ja elämyksellisimpiin prosesseihin, kuten aistimisen tapoihin, kokemusten käsittelemiseen, muistiin, tunteisiin ja motivaatioon. Elämäntulkuanalyysin yksilötasolla on omaksuttu sosiokognitiivinen käsite, "minäpystyvyys" (*self-*

efficacy). Sen mukaan ihmiset on nähtävä toimijoina (*agentic*), itsereflektioivina, itseään säätelevinä, luovina ja ennakoivina, ei vain ulkoisten olosuhteiden tahdottomina objekteina.²⁷ Minäpystyvyys sisältää henkilön käsitykset omasta toimijuudestaan, oman toimintansa seurauksista ja omasta kompetenssistaan vaikuttaa ympäröivään todellisuuteen. Se kehittyy elämäntulkun aikana ja muotoutuu erilaisten yhteisöjen vuorovaikutuksessa: kodin, perheen, suvun ja sukupolven, koulun, työpaikan tai etnisen, ammatillisen, alueellisen, sosiaalisen tai poliittisen ryhmän tai liikkeen sisällä.²⁸

Elämäntulkuanalyysin tärkeimpien kehittäjien omassa töissä yksilöllisellä toimijuudella on ollut keskeinen sija. Janet Z. Gielen tutkimuksen mukaan feministiliikkeen johtavat naiset olivat taipuvaisia suuntautumaan raittius- ja hyväntekeväisyystyöhön, jos he olivat kokeneet elämänsään henkilökohtaisia menetyksiä. Jos naisilta oli sukupuolensa takia evätty mahdollisuudet korkeaan koulutukseen tai heiltä oli syrjitty työmarkkinoilla tai heiltä oli evätty poliittinen vaikutusvalta, he olivat taipuvaisia tukemaan suff-

21. Laura Kestilä, *Pathways to health. Determinants of health, health behaviour and health inequalities in early adulthood*. Publications of the National Public Health Institute 23 (2008).

22. Karl Mannheim, *Das Problem der Generationen*. Teoksessa Martin Kohli (toim.) *Soziologie des Lebenslaufs*, Luchterhand 1978, 38–53

23. Norella M. Putney & Vern L. Bengtson, *Intergenerational relations in Changing Times*. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*, Springer 2004, 160–161.

24. Janet Z. Giele & Glen H. Elder Jr. 1998, 10.

25. Anthony Giddens, *The Constitution of Society*. Polity Press 1984.

26. Jyrki Jyrkämä, *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi*. *Gerontologia* 4 (2008), 197.

27. Viktor Gecas, *Self-Agency and the Life Course*. Teoksessa John G. Richardsson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press 2008, 369–370.

28. Gecas 2008, 372–382.

ragettiliikettä.²⁹ Glen H. Elder havaitsi, että jos naiset olivat lapsuudessaan olleet 1930-luvun suuren laman negatiivisten vaikutusten kohteena, he olivat taipuvaisempia välttämään riskejä aikuisuudessaan verrattuna niihin naisiin, jotka olivat välttyneet paremmin laman vaikeuksilta. Edelliset pysyttelivät perinteisissä rooleissa kotirouvina, kun taas jälkimmäiset hakeutuivat hankammin koulutukseen ja kodin ulkopuolisiin töihin.³⁰

On muistettava, että toimijuuden prinssiippi ei lähtökohtaisesti pidä sisällään ajatusta siitä, että toiminta olisi aina kovinkaan tietoista ja rationaalista. Se voi olla lyhyen tähtäimen taktikointia, tilannekohtaista, vaistonvaraista selviytymistäistelua, tai vain reflektointia.³¹ Sattumalla on oma merkityksensä.

Kolmas elämäntutkimusanalyysikehikon elementti on ajan ja paikan merkitys. Agraarinen ja urbaani ovat ajan ja paikan tärkeimpiä jakolinjoja. Esimerkiksi sairastuminen vaikutti elämäntutkimukseen 1800-luvun agraarisessa yhteiskunnassa aivan toisella tavalla kuin terveysongelmat modernissa hyvinvointiyhteiskunnan kaupunkiyhteisössä. Paikan ja ajan käsitteet ovat kuitenkin monimerkityksisiä. Thomas E. Gieryn mukaan ”paikka” saa erilaisia merkityksiä vaihtelevan maantieteellisen sijainnin, materiaalisen muotonsa ja sille annetun erityisen merkitys- ja arvomaailman mukaan. ”Paikan tuottaminen” sisältää sen identifioimisen, nimeämisen, rajaamisen, rakentamisen, käyttämisen, tulkitsemisen, ja muistamisen – kaikki yhdessä.³² Kotipaikka on merkityksellinen, koska se voi viitata etäisyyteen (kaukana täältä, kaukana keskuksista, lähellä jotakin) tai siihen ympäristöön, jossa henkilö on kasvanut. Kotipaikkaan sijoittuu erityinen kokemus tai tuntemus. Sen avulla voi jakaa kokemuksen johonkin kuulumisesta. On muistettava, että ihminen kuitenkin elää monikerroksisessa paikallisessa kontekstissa: kotitaloudessaan, kylässään, alueessaan, valtiossaan ja maanosassaan, jotka yhä useammin elämäntutkimus aikana vaihtuvat.³³

Paikan merkitys on yleensä sidottu aikaan. Ajalla on elämäntutkimusanalyysissä monikerroksinen merkitys. Aikakäsitys on vaihdellut, ja monissa kulttuureissa aikaa on pidetty pikemminkin syklistä kuin lineaarisena. Ajankulun nopeus näyttää myös vaihtelevan tilanteesta riippuen. Nykyinen aikakäsitys vastaa nopearytmistä modernia yhteiskuntaamme ja eroaa siksi merkittävästi agraarisessa yhteiskunnassa valinneesta aikakäsityksestä.³⁴ Ajan monikerroksisuus ja epälineaarisuus ovat elämäntutkimuksen tunnusmerkkejä. Ihminen elää yksilöllistä aikaa (ikä), mutta samalla hänen elämäntutkimuksensa kytkeytyy perheen aikaan (perheen syklinen vaihe) ja myös yhteisön ajankulkuun (historiallinen aika). Olemme myös osa universaalaa aikaa.³⁵ Ikäkohortteja ja sukupolvia, sosiaalisia luokkia, etnisiä ryhmiä tai kansoja erottaa toisistaan oleminen tai eläminen tiettyyn aikaan tietyssä paikassa.

Neljäs elämäntutkimusanalyysikehikon periaate on elämäntutkimuksen kietoutuminen toisten ihmisten elämäntutkimukseen monikerroksisin siten (*linked lives*). Sosiaaliset sekä historialliset vaikutteet kulkeutuvat ja jaetaan näiden sosiaalisten verkostojen kautta.³⁶ Sosiaalisia verkostoja voidaan tutkia joko yhteisön rakenteellisena ominaispiirteenä tai yksilön näkökulmasta, jolloin tärkeää on se, millaisten verkostojen kautta ja miten ihminen kytkeytyy yhteisöön. Tyypillisiä egokeskeisiä verkostoja ovat mm. perhe-, sukulaisyvä-, asuinalue-, vertais- ja työyhteisöverkostot. Yksilön elämäntutkimuksen ja ikäluokan näkökulmasta verkostot voivat olla luonteeltaan verti-

29. Giele 2008.

30. Elder Jr. 1974.

31. Kok 2005, 205.

32. Thomas E. Gieryn, A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology* 19 (2000), 464–465, 468.

33. Kok 2005, 217.

34. David Christian, History and Time. *Australian Journal of Politics & History* 57 (2011), 353–365.

35. Kok 2005, 204.

36. Elder Jr. et al. 2004, 13.

kaalisia (perhe- ja osin sukulaisverkostot) ja horisontaalisia (ystävyydverkostot, työpaikkaverkostot, sukupolvet jne.).³⁷ Elämänkulutarkastelun näkökulmasta perhe- ja sukulaisverkosto on merkityksellisin. Se on tärkein instituutio, jonka välityksellä aineellinen ja henkinen pääoma siirtyvät sukupolvelta toiselle.³⁸ Kodissa toteutettavan sosiaalistamisen ja resurssien jaon kautta luodaan elämänkulun suuntaviivat, esimerkiksi koulutukseen liittyvät päätökset. Perheen sukupolvien väliset yhteydet ovat useimmiten elinikäisiä.³⁹ Kuitenkin perheen funktiot ovat aikasidonnaisia ja perhe instituutiona on ollut suurten muutosten kourissa.⁴⁰

Ihmisen elämänkulun kannalta tärkeitä ovat myös ns. horisontaaliset sosiaaliset verkostot, joihin yksilö elämänkulkunsa aikana kiinnittyy ja joita hän luo ja ylläpitää. Verkostot eivät ole itseisarvoja, vaan niiden välityksellä yksilö kiinnittyy yhteiskuntaan, saa vaikutteita ja vaikuttaa itse. Verkostojen merkityksen ja toiminnan käsittämisen kannalta sosiaalisen pääoman käsite on ollut hyödyllinen. Sosiaalinen pääoma voidaan ymmärtää resurssina, joka rakentuu sosiaalisista verkostoista ja niiden organisoitumisen tavoista, luottamuksesta ja siihen kytkettävissä olevista

normatiivisista säännöistä sekä vastavuoroisuuden odotuksista.⁴¹ Yhteiskunnan suuret muutokset, urbanisoituminen, teollistuminen ja globalisoituminen ovat ymmärrettävissä myös sosiaalisen pääoman muotojen vaihtumisina.⁴²

Keskeinen sosiaalisen kiinnittymisen muoto on sukupolvi.⁴³ Se on osoittautunut tehokkaaksi historiallisen kehityksen ja muutoksen ymmärryksen apuvälineeksi⁴⁴ ja oivalliseksi tavaksi luonnehtia ja erotella pitkiä historiallisia ajanjaksoja.⁴⁵ Elämänkulkuanalyysin kannalta tärkeä lähtökohta on se, että yksilö kuuluu sukupolveen kahdessa eri merkityksessä. Hän on biologisen sukupolvensa – sukunsa polvien – edustaja, jolla on vanhemmat (ja mahdollisesti myös jälkeläisiä), ja hän kuuluu samaan aikaan syntyneeseen ikäkohorttiin, joka liittää hänet omaan sukupolveensa. Historiallisten tapahtumien ja ihmisten kokemusten kautta ikäkohortista kehittyä sosiaalinen ja joillain ehdoilla myös poliittinen sukupolvi.⁴⁶ Sukupolvikäsitteeseen sisältyy siten sekä horisontaalinen että vertikaalinen ulottuvuus, kaksi keskinäisessä suhteessa olevaa erilaista sosiaalista organisaatiota. Kaksinaisluonteensa takia sukupolvet voivat saada hyvin erilaisia merkityksiä historian kulussa ja sukupolvet voivat olla sisäisesti hajanaisia, jopa ristiri-

37. Ronald S. Burt, *Toward a Structural Theory of Action. Network Models of Social Structure, Perception, and Action*. Academic Press 1982; Mark S. Granovetter, *The Strength of Weak Ties*. *American Journal of Sociology* 78 (1973) 1360–1380; Franz Hollinger & Max Haller, *Kinship and Social Networks in Modern Societies. A Cross-Cultural Comparison among Seven Nations*, *European Sociological Review* 2 (1990) 103–124.

38. Daniel Bertaux & Paul Thompson, Introduction. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) *Between Generations. Family Models, Myths & Memories*. Transaction Publishers 2007, 1.

39. Isabelle Bertaux-Wiame, *The Pull of Family Ties. Intergenerational Relationships and Life Paths*. Teoksessa Daniel Bertaux ja Paul Thompson (toim.) *Between Generations. Family Models, Myths & Memories*. Transaction Publishers 2007, 39–50; Peter Uhlenberg & Margaret Mueller, *Family Context and Individual Well-Being. Patterns and Mechanisms in Life Course Perspective*. Teoksessa Jeylan T. Mortimer et al. (toim.) *Handbook of the Life Course*, Springer 2004, 127–131.

40. Pentti Takala, Kohti postmodernia perhettä. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. WSOY 1993, 578; Riitta Jallinoja, *Perhe matkalla ensi vuosituhanneelle*. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Gummerus 1992, 459.

41. Kaj Ilmonen, Kaj, Sosiaalinen pääoma. Käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42. Jyväskylän Yliopisto 2000, 10.

42. Heikki Lehtonen, *Yhteisö*. Vastapaino 1990.

43. Semi Purhonen, *Sukupolvien ongelma. Tutkielma sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Yliopistopaino 2007, 15.

44. Esim. Matti Virtanen, *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831. SKS 2001.

45. William Strauss & Neil Howe, *Generations. The History of Americas Future 1584 to 2069*. Harper Perennial 1991.

46. Mannheim 1978.

taisia.⁴⁷ Tämä Judith Burnett'n esittämä sukupolvikombinaatiomalli yhdistää aikaan ja paikkaan liittyviä ulottuvuuksia sosiaalisiin verkostoihin ja välillisesti myös toimijuuden aspekteihin, kasaantuviin kokemuksiin, tavoitteisiin ja toimintaan.

Viides ja viimeinen elämänkulkunäkökulman keskeinen periaate on ajoitus. Elämänkulun siirtymien, tapahtumien ja käyttäytymismallien seuraukset vaihtelevat sen mukaan, miten ne ajoittuvat ihmisen tai perheen elämänkuluksessa. Sama tapahtuma voi vaikuttaa eri tavoin riippuen siitä, minkä ikäinen ja missä kehitysvaiheessa ihminen on.⁴⁸ Ihminen voi pyrkiä ajoittamaan tiettyjä tapahtumia aktiivisesti, mutta joskus kyse on enemmänkin passiivisesta tilanteeseen joutumisesta tietyssä elämänkulkuvaiheessa. Varhainen kotoalähtöikä voi aiheuttaa ihmiselle turvattomuutta, mutta se voi myös edesauttaa persoonallista kypsymistä. Myöhäinen työelämään siirtyminen voi tarjota koulutautumismahdollisuuksia, mutta voi myös aiheuttaa työnsaantiongelmia. Jos avioituminen syystä tai toisesta lykkääntyy, lasten määrä voi jäädä vähäiseksi, mutta ihminen voi mahdollisesti vapaammin hyödyntää koulutus- ja työelämämahdollisuuksia. Ajoittamisen merkitys voi kytkeytyä laajempaan kontekstiin. Varhainen osallistuminen Amerikan-siirtolaisuuteen avasi pioneereille parempia mahdollisuuksia kuin myöhemmin lähteneille. Yhdysvaltain asettamat siirtolaisrajoitukset ehkäisivät niiden suunnitelmia, jotka siirsivät lähtöään liian myöhäiseksi.⁴⁹

Johan Adolf Kock ja elämänkulkuanalyysi

Alussa esitellyn Johan Adolf Kockin elämänkulkua voidaan jakaa kuuteen, toisistaan selvästi eroavaan vaiheeseen tai positioon. Poikkeuksellisen traumaattinen lapsuus Helsingissä kesti vuodesta 1861 vuoteen 1871 (lapsuus aika), jonka jälkeen Johan Adolf kävi koulua vuosina 1871–1877 (kouluaika). Tultuaan erotetuksi hän rekrytoitiin armeijaan vapaaehtoisena aliupseerina

1878. Armeija-aika kesti vuoteen 1897 Helsingissä, Riikassa ja Viipurissa (armeija-aika), ja Kock erosi alikapteenin arvoisena. Liikemiehenä hän toimi Viipurissa ja Helsingissä vuosina 1897–1904 matkustellen liikeasioissa eri puolilla maailmaa (liikemiesaika). Poliitikon kuumimmat vaiheensa hän eli vuosina 1905–1906 Helsingissä yhdyshenkilönä, organisoijana ja välittäjänä sekä kansalliskaartin johtajana ja punakaartin päällikkönä (politiikkavaihe). Jouduttuaan elokuussa 1906 pakenemaan Ruotsin ja Englannin kautta Yhdysvaltoihin hän viljeli maatilaa ja toimi politiikassa aina kuolemaansa saakka vuoteen 1915 (pakolaisvaihe).

Kuuden vaiheen välisten siirtymien eli transitioiden ymmärtäminen on Kockin elämänkulun tulkinnan kannalta keskeistä. Helsingin suomenkielisen alkeisopiston aloittaessa toimintansa syksyllä 1871 oppilaaksi kirjoitautui muiden mukana Johan Adolf. Koulun matrikelin mukaan oppilaat rekrytoituivat yleensä keskiluokasta, vain hyvin harvoin työväenluokasta ja ei kukaan paitsi Kock äärimmäisen köyhien joukosta. Isän varhaisen kuoleman jälkeen Kockin äiti avioitui pian uudelleen juopon muurarinkisällin kanssa. Uusi aviomies pahoinpiteli vaimoaan, juopotteli ja ajoi joskus perheensä yönsekkään.⁵⁰ Koulutien aloittamisen mahdollistivat Johanin Johanna-äidin määrätietoinen tahto luoda lapselleen paremmat elämän mahdollisuudet⁵¹ ja ne niukat taloudelliset resurssit, jotka tulivat eronneen ompelijattaren nuuskanvalmistuksesta sekä tupakan ja viinin myyntitoiminnasta. Vähävaraisille lapsille myönnettiin tuol-

47. Judith Burnett, *Generations. The Time Machine in Theory and Practice*. Ashgate 2010.

48. Elder Jr. et al. 2004, 12.

49. Reino Kero, *Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan*. Siirtolaisuusinstituutti 1996, 73.

50. Häkkinen 2000, 292–294.

51. Raija Kock, *Järnefeltin Veneh'jalaiset romaanin historiallista taustaa*. Pro gradu -tutkielma, suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto 1969, 19.

Johan Adolf Kock kuvattuna Fredrik Diehlin ateljeessa Viipurissa. Vuosi on todennäköisesti 1885. Kock toimi tuolloin alliluutnantin arvoisena majoitusmestarina Viipurin suomalaisessa tarkk'ampujapataljoonassa. Ulkonaisesti hänen sotilasuransa oli kokonaisuudessaan menestyksekkäs. Häntä pidettiin rohkeana, taitavana ja oikeudenmukaisena upseerina. Erotessaan vain 36-vuotiaana armeijasta hän oli saavuttanut jo alikapteenin arvon. Museovirasto / Fredrik Diehl.

loin stipendejä, mutta Adolf ei näytä sellaista saaneen. Sen sijaan joku äidin sukulaisista todennäköisesti avusti perhettä.⁵² Ensimmäisen ja ehkä tärkeimmän siirtymän selittävät otollinen tilaisuus ja aukeavat mahdollisuudet (koulu), päähenkilön äidin määrätietoisuus sekä sukulaisapu. Kokemukset ankeasta lapsuudesta painuivat syvälle tajuntaan ja heijastuivat myöhemmin lähes maanisena alkoholin ja prostituution vastaisena raittiustoimintana.

Kock menestyi koulussa melko huonosti. Hän jäi kaksi kertaa luokalleen, ja keskiarvo jäi selvästi alle keskitason. Vaikeuksia tuottivat erityisesti ruotsi, latina ja matematiikka. Koulumotivaatio

ei syystä tai toisesta ollut korkealla (myöhemmin hän kyllä opiskeli mainittuja aineita menestyksellisesti). Koulun kautta mahdollinen tie heralduokkaan ei ehkä niinkään ollut Johan Adolfin oma tavoite kuin hänen äitinsä. Koulussa solmittiin kuitenkin tärkeitä sosiaalisia siteitä. Kockin ystäviä, yhtä huonoja oppilaita, ”tuplaajia” olivat hänen tulevaisuutensa kannalta tärkeät henkilöt, Arvid Järnefelt ja Matti Kurikka. Koulu olisi avannut tien vaikka yliopistoon, mutta toisin kävi. Erään Lapinlahdenkadulla tapahtuneen, luonteeltaan epäselvän välikohtauksen takia Johan Adolf Kock ja kaksi hänen kumppaniaan erotettiin koulusta.⁵³

Johan Adolf Kockin tie näytti vievän merille. Hän oli jo menossa pestautumaan, mutta kohtasi matkalla eversti Forsténin. Tämä sai pojan muuttamaan mielensä, hakeutumaan armeijan palvelukseen.⁵⁴ Kaikesta päätellen Johanna-äiti oli jo asiaa valmistellut. Tämäkin siirtyä oli satuman kaltainen mutta herraksi tähtäävän tavoitteen mukainen, tällä kertaa ehkä myös Kockille itselleen mieluinen. Armeijaväylä vei ensin aliupseeriksi tarkk'ampujapataljoonaan ja sieltä vuonna 1879 Riikaan junkkerikouluun. Vänrikiksi hän valmistui vuonna 1882. Palvelupaikkoina olivat Tartto ja Viipuri. Kock menestyi upseerina ja kouluttajana,⁵⁵ ja erottuaan 36-vuotiaana armeijasta hän käytti kapteenin arvoniemeä koko loppuelämänsä ajan. Armeija-aikana vanhat sosiaaliset verkostot säilyivät ja uusia sol-

52. Häkkinen 2000, 295.

53. Arvid Järnefelt esittää tapauksen kulun Kockin elämänvaiheita yllättävän tarkasti seuranneessa romaanissaan *Veneh'olalaiset* niin, että tämä raivostui jouduttuaan tietämättään ilotaloon ja tyhjennettyään talon asiakkaita joutui poliisin pidättämäksi ja tuli erotetuksi koulusta (Arvid Järnefelt, *Veneh'olalaiset*, Vihtori Kososen osakeyhtiö 1909, 99–119). Helsingin poliisilaitoksen ilmoituskirjan mukaan Kock kumppaneineen yrityivät juovukissa tunkeutua väkisin erääseen ilotaloon ja kun heidät siitä estettiin, rikkoivat kivellä ulko-oven ikkunan (Häkkinen 2000, 296).

54. Kock 1969, 35.

55. Kock 1969, 42–43.

mittiin. Tärkeitä olivat mm. työväenliikkeen miehet Jean Boldt ja A. B. Mäkelä, venäläiset upseeritoverit D. D. Protopopoff ja Andrei Igelström sekä suomalaiset liikemiehet Jaakko Häkli ja Juha Lallukka. Kock tapasi Viipurissa tulevan vaimonsa, valtionkuriiri Fredrik Edvard Exellin tyttären, Aurora Emilian, jonka kanssa hän perusti perheen ja avioitui vuonna 1897.

Seuraavaa siirtymää edelsi ero armeijasta. Virallisena erosyynä olivat terveysongelmat. Tämä ei kuitenkaan kapteenin omien päiväkirjamerkintöjen mukaan ollut tosiasiallisen syy, vaikka Johan Kockin terveys olikin silloin tällöin omaisten ja ystävien huolenaiheena. Syyinä oli vieraantumisen upseerielämästä, turhautuminen kasarmimaailmaan ja kriittinen suhtautuminen armeijan kovaan kuriin.⁵⁶ Tolstoilaisen pasifismin omaksuneen henkilön tekona ero ei ollut ihme. Oli syy mikä tahansa, upseeriura oli tehnyt Kockista herran. Sen kautta hän saavutti sosiaalisen aseman ja vaikutusvaltaa. Armeija koulutti hänestä kielitaitoisen maailmanmiehen. Ennen kaikkea se antoi mahdollisuuden itseopiskeluun, mihin lienee perustunut hänen syvä kirjallisuuden- ja filosofiantuntemuksensa. Pekka Häklin mukaan hän suorastaan palvoi Sokratesta, Epikтетosta, Markus Aureliusta ja Baconia.⁵⁷ Raija Kockin mukaan kapteeni muisti sivumäärin ulkoa mm. Konfutsen, Senecan, Bucklen ja Tolstoin tekstejä, ja Kockin vahvan opillisen sivistyksen mainitsi myös Arvid Järnefelt omissa muistelmissaan.⁵⁸

Ovi neljänteen vaiheeseen, liikemieselämään, avautui kuin itsestään 1800-luvun lopun suotuisien taloussuhdanteiden myötä. Ulkomaista sijoituspääomaa suositettiin, ja yrittäjät virtasi hyödyntämään Siperian luonnonrikkauksia. Tähän toimintaan osallistui mm. Kockin vanhat ystävät Lallukka, Häkli ja kumppanit. Kockille tarjoutui töitä eräänlaisena konsulttina kaivosteollisuuden, kalastuksen ja liikenteen aloilla. Erotuaan armeijasta hän teki laajoja matkoja käyden mm. Siperiassa, Koreassa, Mantšuriassa, Japanissa, Havaijilla, Yhdysvalloissa ja eri puolilla

Eurooppaa. Kock itse kutsui tätä vajaan vuoden toivoretkeä Itämaiseksi matkaksi.⁵⁹ Hän neuvotteli, solmi yhteyksiä ja kartoitti mahdollisuuksia tavaten mm. Venäjän valtiovarainministeri Sergei Witten.⁶⁰ Maailmanmatkan jälkeen Johan Kock yhdessä Häklin ja muutamien muiden kanssa pyrki perustamaan teollisuutta mm. Venäjän Karjalaan. Sijoitussuunnitelmat Venäjän suurten jokien liikenneyhteyksiin olivat edelleen ajankohtaisia, ja niitä edistääkseen Kock matkusteli uudestaan vuosina 1898–1899.⁶¹ Kaikki suunnitelmat kariutuivat kansainväliseen lamaan, joka alkoi vuosisadan vaihteessa Venäjältä. Toisena syynä lienee ollut rahoittajien uskonpuute.⁶²

Ulkomaanmatkojensa jälkeen Kock kulki Häklin ja kumppanien toimeksiannosta Pohjois-Suomessa ja Itä-Karjalassa puutavarahankkijana. Elettiin aikaa, jolloin kokonaiset maatilat ostettiin pelkän metsäomaisuuden vuoksi teollisuuden raaka-ainetarpeisiin. Velkaantuneet tilat ostettiin halvalla, ja muutaman vuoden kuluttua niiden metsistä saatiin hyvät voitot.⁶³ Toimintaan sisältyi eettisesti arveluttavia piirteitä, ja mahdollisesti siksi Kock ei ollut toimeksiannostaan innostunut,⁶⁴ vaikka oli itsekin hankkinut

56. Kockin kriittisestä suhtautumisesta armeijakuriin on hyvänä osoituksena hänen nimimerkillä "Samurai" vuonna 1902 julkaisemansa kirjanen *Pitääkö Sinun ruweta sotamieheksi?* (Isänmaallista lukemista N:o 12, 1902).

57. Pekka Häkli, *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. WSOY 1955, 352.

58. Kock 1969, 63; Arvid Järnefelt, *Vanhempieni romaani*. WSOY 1930, 172.

59. Työväen Arkisto (TA), Johan Kock -kokoelma (JKK), Johan Kockin kirjeenvaihto vuosina 1897–99.

60. Kock 1969, 56.

61. Kock 1969, 58.

62. J. Häklin kirje Kockille 1.12.1898, JKK, TA.

63. Jorma Ahvenainen, *Enso-Gutzeit Oy 1872–1992, I, 1872–1923*. *Enso-Gutzeit oy* 1992, 140–147; Markku Kuisma, *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Suomen Historiallinen Seura 1993, 289.

64. Kock 1969, 58.

metsää.⁶⁵ Kapteenin ”firmana” oli Kooperatiivinen Kauppa ja Teollisuusosakeyhtiö, jossa kumppaneina olivat ainakin K. Sug ja F. M. Orrela.⁶⁶ Tämän jälkeen Kock oli mukana perustamassa laivatelakkaa Kotkaan. Tämä hanke oli hyvin lähellä toteutumistaan, mutta kapteeni luopui kuitenkin hankkeesta, muutti Espooseen, osti maatilan ja rakennutti talon.⁶⁷ Tilaansa hän hoiti yrityksen tavoin, mutta asui Helsingissä, äitinsä omistamassa Punavuoren talossa.⁶⁸

Muuttuvat suhdanteet avasivat ovia mutta myös sulki niitä. Kehnohkoisti sujuneen liiketoiminnan jälkeen Kock oli vapaa mies, kun suurlakko alkoi vuonna 1905. Venäjän vallankumouksellisen liikkeen organisoima yleislakko kytkeytyi suomalaiskansallisiin intresseihin yhdistäen monensuuntaiset purot suuremmaksi virraksi. Venäjän vallankumous avasi sen pienesä suuriruhtinaskunnassa ovet demokraattisille uudistuksille ja mursi vanhat mentaaliset kahleet.⁶⁹ Kontekstin luoman oivallisen tilanteen lisäksi Kock tarvitsi sosiaalisia suhteita kyetäkseen nousemaan valtaan. Hänen jo nuoruudessaan ja kouluaikanaan kehittämänsä poikkeuksellisen laajat sosiaaliset siteet, jotka olivat elämänsä aikana säilyneet ja kasaantuneet, aktualisoituivat kriittisellä hetkellä ja nostivat hänet vallan estradille. Hän ei olisi mitenkään kyennyt hyödyntämään näitä suhteita, mikäli verkoston muut osapuolet eivät yhdessä olisi jakaneeet samoja tai vähintäänkin samansuuntaisia aatteita ja ajatuksia.

Suurlakon kansalliskaartin johtoon Kockin nostivat konkreettisesti eri poliittisia suuntia edustaneet ystävät. Siellä Kockilla oli aluksi aktiivinen poliittisten yhteyksien etsijän ja raketajan rooli. Hän oli yhdyshenkilönä vasemmistolaisen työväenliikkeen ja porvarillisten aktivistien välillä. Hän loi yhteyksiä Venäjän vallankumouksellisten ja Suomen itsenäisyyttä ajaneiden piirien välille. Hän toimi Vladimir Smirnovin, Venäjän vallankumouksellisten ja Euroopan poliittisten liikkeitten kuriirin, avustajana.⁷⁰ Kock organisoii illanviettoja, joissa kerättiin varoja puna-

kaartin hyväksi. Maineikkaimpia esiintyjä naisissä tilaisuuksissa olivat Maksim Gorki ja Leonid Andrejev.⁷¹ Johan Kockin asunto oli erilaisten poliittisten suuntausten ja toinen toistaan radikaalimpien ajatusten kohtauspaikkana.⁷²

Johan Adolf Kock oli sukupolvensa erään fraktion tyypillinen edustaja. Samat suomalaisuusliikkeen ja demokratia-ajatusten innoittamat nuoret olivat kokeneet samat yhteiskunnallisen aktivismin vaiheet ja samat pettymykset, he jakoivat mannheimilaisittain yhteisen sukupolvikokemuksen. Toiminta ei ollut sattumanvaraista, vaan sitä innoitti itsenäistymisen haave, joka sitoi monia muutoin vähemmän radikaalistikin ajattelevia mukaan ja nosti Kockin valtaan. Vielä on jäljellä ajoitus. Kock oli juuri sillä historiallisella hetkellä valmis astumaan näyttämölle, ja näyttämö oli valmiina tempaamaan juuri hänen kaltaisensa miehen esikuvakseen. Hulluuden hetkellä syntyi valtatyhjiö, johon hän oli sopiva ja valmis.

Kockin poliittiseen toimintaan (1905–1906) sisältyi ratkaisematon ristiriita. Suurlakon aikana hän pyrki omien sanojensa sekä jälkikäteen arvioitsijoiden mukaan kaikin keinoin neuvottelemaan, sovittelemaan ja ehkäisemään

65. J. Häklin kirje Kockille 8.11.1897, JKK, TA.

66. Yhtiö teki konkurssin 1907. (Asiapaperit, JKK, TA).

67. Kock 1969, 59.

68. Johan Kock -kokoelma, JKK, TA.

69. Marko Tikka, Mitä tapahtui? Teoksessa Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.) *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos 2008, 40–41.

70. Erkki Salomaa, *Viaporin kapina. 60 tuntia vallankumousta*. Kansankulttuuri 1965, 32; Hans Björkegren, *Venäläistä postia. Venäläiset vallankumoukselliset pohjolessa 1906–1917*. Otava 1987, 92–93. Björkegrenin mukaan Smirnov oli ”... useita vuosia – peitenimellä ’Paulson’ – yksi bolševikkien keskeisistä agenteista, joka johti kirjeiden, aseiden, rahan ja vallankumouksellisten maanalaista liikennettä Skandinavian ja Suomen läpi” ... ”Kock ... esitelti vuonna 1900 Smirnovin neljälle henkilölle ... Reino Drockila, A. B. Mäkelä, Konni Zilliacus ja Arvid Neovius.” (Björkegren 1987, 92–93)

71. Kock 1969, 154.

72. Kock 1969, 140.

konflikteja.⁷³ Kun lakon loppuvaiheissa ylioppilaskunta ja kansalliskaarti olivat ottamaisillaan yhteen Aleksanterinkadulla, kapteeni esti konfliktin kärjistyksen.⁷⁴ Kun Gallén, Rissanen, Simberg ja eräät muut taiteilijat oli pidätetty Suurtorin kansalaiskokouksen häiritsemisestä, Kock vapautti miehet ja pahoitteli heille koitunutta häiriötä.⁷⁵ Kenraalikuvernööri Obolenski kiitti Kockia ”syleillen ja suudellen” siitä, että tämä oli onnistunut säilyttämään järjestyksen kaupungissa lakon aikana.⁷⁶

Viaporin kapinan aikana toiminta oli kokonaan toista. Venäjän sosialistivallankumoukselliset ja bolševikit suunnittelivat sotilasvallankaappausta. Huikeana tavoitteena oli, että tärkeimmissä sotilastukikohdissa Viaporissa ja Kronstadtissa järjestettäisiin kapina, jolla saataisiin koko Itämerenlaivasto valvontaan. Se purjehtisi ensin Pietarhoviin, ja tsaari esikuntineen vangittaisiin. Sieltä jatkettaisiin Pietariin, joka pakotettaisiin antautumaan. Tässä suunnitelmassa Suomen punakaartilla oli tärkeä tehtävä. Sen piti turvata maayhteys ja tarvittaessa osallistua Viaporin valloittamiseen 15 000 miehen voimin. Suomalaisten puolelta keskeinen kapinan organisaattori oli suurlakon rauhantekijä Johan Adolf Kock.⁷⁷ Vastoin tolstoilaista maailmankuvaansa kapteeni oli tarttunut aseeseen.

Kapina epäonnistui surkeasti kestettyään vain 60 tuntia. Punakaartilaisia Kock sai lähtemään Viaporiin vain 150–200 miestä, ja hänen tavoitteenaan ollut yleislakko toteutui vain osaksi. Venäjän hallitukselle lojaalit joukot kukistivat kapinan verisesti.⁷⁸ Kock oli menettänyt asemansa ja joutui pakenemaan maasta. Erinäisten vaiheiden jälkeen hän päätyi Yhdysvaltoihin, jossa sai sankarin vastaanoton.⁷⁹ Amerikassa hän jatkoi aktiivista poliittista osallistumistaan, kierteli puhumassa eri puolilla maata, kirjoitteli ahkerasti lehtiin ja oli tiettävästi mukana perustamassa uutta yhdistystä vallankumouksellista toimintaa varten Suomessa ja Venäjällä. Hän oli myös sosialistisen *Raivaaja*-lehden vt. päätoimittajana syksyllä 1907.⁸⁰ Haaveena ollut paluu

Suomeen ei koskaan toteutunut. Kock tunsikin tulensa syrjäytetyksi ja petetyksi.⁸¹ Paluun poliittiset edellytykset tulivat entistä vaikeammiksi, kun hänet samaistettiin niihin liikkeisiin, jotka jatkoivat Viaporin kapinan aseellista taistelua.⁸² Kockin puoliso ja neljä lasta seurasivat isää Amerikkaan vuonna 1907. Johan Adolf Kock kuoli 13. päivänä huhtikuuta 1915 Fitchburgissä, USA:ssa pari vuotta ennen unelmiensa toteutumista: Venäjän vallankumousta ja Suomen itsenäistymistä.

Poliittiseen paitsioon ajautumisen aiheutti (ainakin Suomessa) vääriä poliittiseen toimintaan

73. Johan Kock, *Seitsemän päivää keskusasemalla*. 1906; Osmo Jussila, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia tutkimuksia 110. SHS 1979, 77–78; Antti Kujala, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Historiallisia tutkimuksia 194, SHS 1996, 146–147; Vsevolod Vladimirov, *The Revolution in Finland under Prince John Obolensky*. Wyman & Sons Ltd. 1911, 53.

74. *Kirovuosien kronikka, Eliel Aspelin-Haapkyllän päiväkirja v. 1905–1917*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1970, 88.

75. Eero Haapalainen, *Suomen työväen ensimmäinen nousu. Muistelmia ja katsauksia vallankumousvuoden 1905 tapauksiin Suomessa*. Valtion kustannusliike Kirja 1931, 208–209; Raoul Palmgren, *Suurlakko ja sivistyneistö*. Teoksessa *Suurlakko vuosi 1905*. Kansankulttuuri 1955, 104–106. Vladimirov 1911, 53.

77. Eino T. Parmanen, *Taistelujen kirja IV, Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosiin*. WSOY 1941, 823–824; Jussila 1979, 140; Salomaa 1965, 56; Kujala 1989, 210–213.

78. Salomaa 1965; V.N. Sokolov & Eero Haapalainen, *Viapori. Sotilaskapina v. 1906*, Valtion Kustannusliike Kirja 1935, 38–59.

79. Haapalainen 1931, 228–229; Pulkkinen 1990, 163; Kock 1969, 167.

80. Sakari Sariola, *Amerikan kultalaan. Amerikansuomalaisten siirtolaisten sosiaalishistoriaa*, Tammi 1982, 117.

81. Johan Kock (1916) *Milloinkaan paljastuu petos?* Aurora Kock cop. 1916.

82. Jussila 1979; Hannu Soikkanen, *Kohti kansan valtaa, 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 1975, 251; Marja-Leena Salkola, *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–18 ennen kansalaissotaa 2*. Punaisen Suomen historia 1918. Valtion painatuskeskus 1985, 116. – *Nyt julkaistu Antti Häkkinen artikkeli on läpikäynyt tiedellisen vertaisarvioinnin*.

taan osallistuminen kriittisellä hetkellä. Samat verkostot, jotka nostivat Kockin valtaan, sysäsivät hänet myös sivuun. Kun hulluuden hetki oli ohi, valtatyhjiö täyttynyt, intressit kadonneet, suhteet väljähtyneet tai jopa kääntyneet epäluottamussuhteiksi, Kockin oli aika väistyä historian näyttämöltä.

Oikeaan aikaan oikeassa paikassa

Elämänkulun analyysinäkökulma on joustava kehikko, jonka avulla voidaan sekä yksittäisten ihmisten ja eräin edellytyksin myös kokonaisten sukupolvien elämää analysoida, ymmärtää ja tulkita, osin jopa selittää. Se on väljä ja joustava analyysimalli, jonka voima on elämän kaltaisen monimutkaisen ilmiön monitasoisessa (ei välttämättä yksinkertaisessa) selittämisessä.

Johan Adolf Kock oli oman sukupolvensa toisaalta tyyppillinen, toisaalta epätyypillinen edus-

taja. Hänen sosiaalinen nousunsa ei olisi ollut mahdollinen ilman vaurastuvaa Helsinkiä, ilman koulutusmahdollisuuksien demokratisoitumista, ilman nousevaa suomalaisuus- ja itsenäisyysliikettä, eikä ilman nousevaa (suomenkielistä) porvaristoa. Tähän virtaan Kock tempautui mukaan. Se ei olisi ollut mahdollista ilman ensin äiti Johannan ja myöhemmin omaa määrätietoisuutta. Se ei olisi mitenkään toteutunut ilman niitä sosiaalisia verkostoja, joita Kock keräsi ja hyödynsi aina huipulle saakka. Ulkopuolisen silmin Kock oli aina oikeaan aikaan oikeassa paikassa, tai tilanne avautui hänelle suotuisasti. Näennäinen epäonnistuminen saattoi olla todellinen voitto. Kuinka paljon oli kyse silkasta sattumasta? Vastaus on: ilmeisen paljon. Kun onni kääntyi, samat voimat, jotka nostivat, heittivät myös syrjään.

Tiina Kinnunen

”Mainioita naisia” – pienoiselämäkerrat autonomian ajan historiapoliitiikassa

Kansainvälisen naisliikkeen tapaan suomalaisessa autonomian ajan naisliikkeessä ymmärrettiin elämäkertakirjoittamisen merkitys feministisen historiakulttuurin ja politiikan osana. Tiina Kinnunen analysoi artikkelissaan tämän kirjoittamisen poliittista luonnetta ja kysyy, minkälaisin painoituksin kuvattaviksi valittujen henkilöiden elämä kerrottiin ja millaista naisihannetta näiden kuvausten avulla muotoiltiin.

”Kunnioituksen ja kiitollisuuden tunne on usein saanut kansamme kuvin ja sanoin kunnioittamaan ja vaalimaan niiden miesten muistoa, jotka eri aloilla ryhtyivät edistämään maamme kulttuurityötä – Suomalaisen naisen toimintapiiri on tähän saakka ollut hyvin rajoitettu. Hänen työnsä on tehty useimmin hiljaisuudessa ja sinne se on aika ajoin kadonnutkin. Ja kuitenkin on tunnustettava, että melkoinen on jo niiden naisten määrä, jotka ovat tuoneet isänmaan alttarille työn, joka ansaitsee huomiomme ja jonka nuorempi sukupolvi kiitollisena sulkee muistonsa.”¹

Näillä sanoilla Suomen Naisyhdistys perusteli elämäkerrallisen albuminsa *Finska qvinnor på olika arbetsområden* julkaisemisen vuonna 1892. Albumi jatkoi Naisyhdistyksen elämäkertasarjaa, joka oli käynnistynyt vuonna 1890 julkaistulla, lähinnä ulkomaalaisia naisia esitelleellä teoksella *Biografiskt album: med 13 porträtter i ljustryck*.² Esipuhe problematisoi kulttuurisen muistin sukupuolittuneen luonteen: kansallinen historia esitettiin suurmiesten tekoina. Naisten ohittaminen kansallisten merkkihenkilöiden kaanonin luotaessa ei Naisyhdistyksen mukaan

ollut perusteltavissa, koska hekin olivat tehneet osuutensa isänmaan hyväksi, vaikka työ ei aina näkyvää ollutkaan. Samalla kirjoitettiin hienovärisesti näkyviin hyvin radikaali huomio: naisten näkymättömyys kansallisessa muistissa ei johtunut pelkästään heidän näkymättömämmästä roolistaan julkisuudessa vaan myös muistamisen sukupuolittuneista mekanismeista.³

1800-luvun naisliikkeitä käsittelevässä tutkimuksessa on viime aikoina tuotu esiin historian merkitys feministisissä diskursseissa ja käytänteissä ja myös viitattu historiaesitysten transnationaalisuuteen. Näissä historiaesityksissä voidaan nähdä kansalliset rajat ylittäviä historia-kaanoneita kansainvälisine ikoneineen.⁴ Maria Grever on jaotellut feministisen kollektiivisen muistin kolmeen pääryhmään, jotka ovat ritualisoitu muisti (*ritualized memory*) eli vuosijuhlat ja muut muistojuhlat ja traditiot sekä ikonografia; jäädytetty muisti (*frozen memory*), johon kuulu-

1. ”En känsla af högaktning och tacksamhet har ofta manat vårt folk att i bild och ord hedra och bevara minnet af de män, hvilka på olika områden främjande ingripit i vårt fosterländska kulturarbete. Den finska qvinnans verksamhetssfer har hittills varit mycket begränsad. Hennes arbete har oftast försiggått och stundom förqättats i det tysta. Och dock måste erkännas, att icke så få qvinnor hos oss på fosterlandets altare nedlagt ett arbete, värdt att beaktas och inneslutas i en yngre generations tacksamma hägkomst.” *Finska qvinnor på olika arbetsområden* (1892). Helsingfors: Förlagsaktiebolaget Otava, företal.

2. *Biografiskt album. Med 13 porträtter i ljustryck* (1890). Utgifvet af Finsk Qvinnoförening, Helsingfors: G.W. Edlunds Förlag.

3. Vrt. Sylvia Paletschek (2009) 'Opening up Narrow Boundaries: Memory Culture, Historiography and Excluded Histories from a Gendered Perspective', teoksessa Angelika Eppele & Angelika Schaser (toim.) *Gendering Historiography: Beyond National Canons*, Frankfurt/Main: Campus, 163–177.

4. Ks. esim. Maria Grever (1997) 'The Pantheon of Feminist Culture. Women's Movements and the Organization of Memory', *Gender & History* 9 (2) 364–374; Mary Sponberg, Barbara Caine, Ann Curthoys (toim.) (2010) *Companion to Women's Historical Writing*, Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan. Käytän käsitteitä feminismi, naisliike ja naisasia synonyymeina tarkoittaen työtä sukupuolten välisen tasa-arvon saavuttamiseksi.

vat symbolit ja muiston materiaaliset ilmentymät, sekä jatkuva muisti (*continued memory*), johon sisältyvät kanonisoidut tekstit, instituutiot ja organisaatiot sekä historiankirjoitus, mukaan lukien biografiakulttuuri.⁵

Osallistun tällä artikkelilla naisliikkeiden historiakulttuureista käytyyn keskusteluun tarkastelemalla feminististä biografiakulttuuria erityisesti kansallisessa kontekstissa. Lähtökohtana on näkemys siitä, että naisliikkeissä kansallinen ja transnationaalinen kytkeytyivät tiiviisti toisiinsa. Analyysini keskiössä on feministisen biografiakirjoittamisen historiapolitiittinen luonne. Kuten kansakunnan myös feministisen yhteisön rakentamisessa menneisyyden haltuunotto oli tärkeää, koska sen mukanaan tuomalla arvovalalla ja oikeutuksella voitiin perustella kulloisenkin nykyhetken ja tulevaisuuden linjaukset. Oleellista oli myös historian hahmojen nostaminen ihailun ja samaistumisen kohteiksi. Artikkelin alussa hahmotan sitä ympäristöä, jossa tarkastelemaani suomalaista elämäkerta-aineistoa luotiin, eli henkilöverkostoja ja elämäkertakirjoittamisen kansallisia ja transnationaaleja konteksteja. Tämän jälkeen keskityn siihen, millaisin painotuksin kuvattavien henkilöiden elämä kerrottiin ja millaista naisihannetta tarkastelemassani elämäkerta-aineistossa tätä kautta muotoiltiin.

Aineistonani ovat edellä mainitut Suomen Naisyhdistyksen julkaisemat albumit sekä vuonna 1901 ilmestynyt Naisasialiitto Unionin julkaisema kokoelmateos *Fredrika Bremer 1801–1901* ja erityisesti siinä oleva Lucina Hagmanin elämäkerrallinen kuvaus *Muutamia piirteitä Fredrika Bremerin kehityselämästä*.⁶ Kahden naisjärjestön olemassaolo kertoo suomalaisen porvarillisen naisliikkeen ideologisista ja henkilökohtaisista jännitteistä: Naisasialiitto Unioni perustettiin vuonna 1892 sen jälkeen, kun joukko Suomen Naisyhdistyksen (perustettu vuonna 1884) toimintaan tyytymättömiä naisia oli jättänyt sen. Unionin perustivat Naisyhdistyksen fenomaanista johtoa kritisoineet ruotsinmieliset ja maltilliset suomenmieliset, joilla oli yhteyksiä

muun muassa *Valvoja*-aikakauslehteen. Unioni edusti tässä mielessä suomalaisessa naisasiakentässä liberalismia. Toisaalta naisyhdistyksiä yhdistivät käytännön tavoitteet sukupuolten välisen tasavertaisuuden saavuttamiseksi, ja lisäksi kummassakin yhdistyksessä korostettiin naisten erityistä vastuuta kansakunnan moraalin kohottamisessa. Raittius- ja siveellisyyskysymykset olivat kiinteä osa kummankin naisyhdistyksen ideologiaa.⁷

Elämäkertojen naiset ja miehet

Suomen Naisyhdistyksen elämäkerta-albumit edustavat 1800-luvulla suosituksi tullutta kollektiivibiografiaa, joka haki esikuvansa aina antiikista, Plutarkhoksen *Kuuluisien miesten elämäkertoja* -teoksesta, saakka.⁸ Kollektiivibiografialla tarkoitetaan usean elämän tiivistä kuvausta pienoiselämäkertojen muodossa. Kuvattavia yhdistää tietty teema. Vuonna 1890 ilmestyneen albumin naisgalleria koostui aikalaisoimijoista naisasian sekä feministisesti sävyttyneen hyväntekeväisyyden, opetustoimen ja kirjallisuuden aloilta. Kohdehenkilöiden valintaa ei eksplisiittisesti perusteltu. Kansallisuudeltaan kuvatut naiset edustivat laajaa kirjoo, joka ulottui Venäjältä

5. Grever (1997) 370.

6. *Fredrika Bremer 1801–1901* (1901), Porvoo: WSOY. Suomen Naisyhdistys julkaisi tässä artikkelissa tarkastelemieni elämäkerrallisten albumien lisäksi 1890-luvulla myös kaksi muuta teosta, joissa oli elämäkerrallista aineistoa: *Kalenteri Suomen naisten työstä* (1894) ja *Biograafisia tietoja Suomen naisista* (1896).

7. Porvarillisen naisasiakentän jakaantumisen ja Naisyhdistyksen ja Unionin välisistä linjaeroista ks. Riitta Jallinoja (1983) *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*, Helsinki: WSOY, 43–47. Suomalaisista tasa-arvodiskursseista ks. Anu Pylkkänen (2009) *Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law*, Helsinki: SKS.

8. Ira Bruce Nadel (1984), *Biography. Fiction, Fact and Form*, London and Basingstoke: Macmillan, 14–16; Matti Klinge (2008) 'Muistamisen arvoiset', teoksessa *Suomen Kansallisbiografia. Hakemisto*, Helsinki: SKS, 12.

Fredrika Bremer. Kopio Johan Gustaf Sandbergin mukaan.

Yhdysvaltoihin ja Intiaan. Syntyperäisiä suomalaisia joukossa oli yksi, Emma Irene Åström, minkä lisäksi Aurora Karamzinin elämäntyö liittyi keskeisesti Suomeen. Kaikkien kirjoittajien identifioiminen ei ole mahdollista, koska osa käytti nimimerkkejä, mutta tunnistettavien joukossa ovat esimerkiksi suomalaiset Zachris Topelius ja Alexandra Gripenberg, joka oli Naisyhdistyksen kantavia voimia, sekä ruotsalaiset Ellen Key ja Elna Tenow.⁹

Vuonna 1892 ilmestyneessä albumissa kuvattut naiset olivat sairaanhoidon, koulutuksen ja taiteen saralla vaikuttaneita, lähinnä 1810–1830-luvuilla syntyneitä suomalaisia uranuurtajia, jotka edelsivät organisoituneen naisliikkeen sukupolvea. Kuvattavia yhdisti uranuurtajuus, mutta sitä, miksi juuri nämä edelläkävijät oli valittu, ei perusteltu. Elämäkerrallisen kuvauksen keinoin heidät liitettiin feministiseen jatkumoon ja luotiin näin naisasialle järjestötoimintaa pidemmälle ulottuvia juuria. Identifioitavissa olevien kirjoittajien joukkoon lukeutuivat muun muassa Naisyhdistyksen aktiivit Gripenberg ja

Hilda Käkikoski sekä Naisyhdistystä lähellä olleet miehet Eliel Aspelin ja Topelius.¹⁰

Naisasialiitto Unionin julkaisema *Fredrika Bremer 1801–1901* kytkeytyi tämän kansainvälisesti tunnetun ruotsalaiskirjailijan syntymän 100-vuotisjuhlintaan. Bremerin (1801–1866) vuonna 1856 ilmestynyt romaani *Hertha* tematisoi erityisesti naimattoman naisen asemaan liittyneitä epäkohtia ja toimi innoittajana keskiluokkaisten naisten alkaessa organisoitua eri puolilla Pohjoismaita 1880-luvulla.¹¹ Unioni kokosi teoksen, jossa Bremerin elämää valotettiin eri näkökulmista sekä suomen että ruotsin kielellä, erityisesti järjestämäänsä Fredrika Bremer -iltamaa silmällä pitäen. Kirjoittajien joukossa olivat Unionin keskeiset toimijat Lucina Haggman, Maikki Friberg, Helena Westermarck ja Adelaide Ehrnrooth, ja miesnäkökulmaa edusti muiden muassa Topelius.

Ryhmäbiografiassa käsitellään kollektiivi-biografian tavoin useampaa kuin yhtä henkilöä. Sille on tyypillistä henkilöiden välisen sosiaalisen, henkilökohtaisen ja/tai ammatillisen vuorovaikutuksen ja kuvattavien muodostamien verkostojen tarkastelu.¹² Ryhmäbiografinen ote ilmenee Alexandra Gripenbergin kuvauksessa yhdysvaltalaisen naisliikkeen pioneereista Eliza-

9. Kuvattavat olivat: Aurora (aineistossa muodossa Aurore) Karamzin, Emma Irene Åström, Ellen Key, Ragna Nielsen, Mathilde Fibiger, Nadeschda Hwostschinskaja, Lina Morgenstern, Janka Zirzen, Isabelle Bogelot, Caroline Ashurst Biggs, Elisabeth Cady Stanton ja Susan B. Anthony sekä Pandita (aineistossa muodossa Pundita) Ramabai. Kirjoittajista Ellen Key oli pedagogi ja kirjailija, jota Elna Tenow luonnehti nimenomaan biografiksi. Tenow itse oli sosiaalireformisti, toimittaja ja kirjailija.

10. Kuvattavat olivat: Johanna von Schoultz, Alexandra Sältin, Fanny Maria Churberg, Emilie Bergbom, Fredrika Runeberg, Augusta Wallenius, Hedwig von Numers, Marie Linder, Elisabeth Blomqvist, Augusta Pipping, Charlotte Lydecken, Ida Godenhjelm, Amanda Cajander, Charlotte Molin sekä Anna Broms.

11. *Herthasta* ks. Carina Burman (2001) *Bremer. En biografi*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 366–396.

12. Catherine N. Parke (2002) *Biography. Writing Lives*, New York & London: Routledge, 111.

beth Cady Stantonista ja Susan B. Anthonysta, joista oli tullut kansainvälisen naisliikkeen ikoneita. Naiset kuvataan aatteen ja ystävyuden yhteen hitsaamana parina, joka toisiaan täydentäen työskenteli yhteiskunnan epäkohtien poistamiseksi ”ihmisrakkauden täyttäminä”.¹³ Muitakin Naisyhdistyksen elämäkerta-albumien kuvauksia on mahdollista lukea ryhmäbiografioina, koska kohdehenkilöt kytkeytyivät kiintein sitein toisiinsa. Näitä yhteyksiä kuvauksissa ei kuitenkaan tematisoitu.

Nykyisessä biografiatutkimuksessa on alettu kyseenalaistaa aiemmin selvänä pidettyä eroa biografian ja autobiografian välillä.¹⁴ Pienoiselämäkerrallisista kuvauksista, joita tässä artikkelissa tarkastellaan, ei ole hedelmällistä lähteä tekemään pitkälle meneviä tulkintoja tekstien autobiografisista säikeistä, mutta sen voi kuitenkin todeta, että tarkasteltavat elämäkerrat kutoivat mielenkiintoista verkostoa paitsi kuvattavien kesken myös kirjoittajien ja kuvauksen kohteiden välille. Topelius, Fredrika Bremerin suomalainen puolestapuhuja sekä Gripenbergin ja Käkikosken mentori, oli yksi keskeisistä hahmoista tässä kirjoittajien ja kuvattavien muodostamassa monisyisessä verkostossa. Hän itse kirjoitti kuvaukset Aurora Karamzinista ja tämän sukulaisesta Marie Linderistä, mutta toimi myös tiedon lähteenä Gripenbergin Fredrika Runeberg-kuvauksessa. Lisäksi hän esiintyy historiallisena hahmona ruotsinkielisen tyttökoulutuksen uranuurtajan Elisabeth Blomqvistin yhteydessä: Topelius puhui tyttökoulun uuden rakennuksen avajaisissa 1870-luvulla. Henkilöverkostot eivät rajoittuneet Suomeen, mistä on esimerkkinä Gripenbergin tuttavuus Elizabeth Cady Stantonin ja Susan B. Anthonyn sekä niin ikään vuoden 1890 albumissa kuvattujen Caroline Ashurst Biggsin ja Pundita Ramabain kanssa.¹⁵ Ainakin näiden henkilöiden valinta selittyy pitkälti Gripenbergin subjektiivisella käsityksellä heidän elämänvaiheidensa ja toimintansa soveltuvuudesta Naisyhdistyksen historiapolitiittiseen projektiin.

Feministisen elämäkertakirjoittamisen kansainvälinen luonne

Toisen maailmansodan jälkeen yhdeksi historian tutkimuksen keskeiseksi osa-alueeksi nousseessa naishistoriassa naisten historiallista toimijuutta ja kokemuksia on tarkasteltu akateemisista tavoitteista käsin, mutta samalla on tunnustettu historiankirjoituksen kiinteä yhteys identiteettipolitiikkaan.¹⁶ Myös 1800-luvun feministit tiedostivat historian ja biografian poliittisen, mukaan lukien identiteettipoliittisen, merkityksen. Yhteisen historian ja esikuvien luominen oli keino rakentaa ja lujittaa yhteiseksi määriteltä sukupuoli-identiteettiä ja naisten välistä sisaruutta. Historiaa hyödynnettiin myös muutoin: naisten saavutusten avulla voitiin perustella vaatimuksia oikeudellisesta, koulutuksellisesta, ammatillisesta ja poliittisesta tasa-arvosta. Toisaalta naisliikkeiden sisällä syntyi erilaisia, aatteellisia ja henkilösuhteisiin juontavia, ristiiriitoja, joiden käsittelyssä historia oli yksi käyttökelpoinen argumentti.¹⁷ Yhteisen naisidentiteetin määrittelyssä haasteeksi nousivat naisia jakaneeet tekijät, kuten sosiaalinen asema. Tarkasteleman aineisto on ajalta, jolloin suomalainen sosiaalidemokratiaan kiinnittynyt naisliike oli

13. Alexandra Gripenberg (1890) 'Elisabeth Cady Stanton och Susan B. Anthony', teoksessa *Biografiskt Album*, 179.

14. Ks. esim. Liz Stanley (1992) *The auto/biographical I*, Manchester & New York: Manchester University Press.

15. E. Ingman (1892) 'Elisabeth Blomqvist', teoksessa *Finska qvinnor*, 181. Caroline Ashurst Biggs oli näkyvä englantilainen naisasia-aktiivi erityisesti äänioikeusliikkeessä. Lisäksi hän toimitti *Englishwoman's Review* -lehteä. Pandita (Pundita) Ramabai oli intialainen feministi ja sosiaalireformisti, joka opiskeli Britanniassa ja Yhdysvalloissa.

16. Naishistorian kehityksestä Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle ks. Elina Katainen et al. (toim.) (2006) *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*, Helsinki: SKS.

17. Ks. esim. Ulla Manns (2000) 'Så skriver vi historia. Den svenska kvinnörelsen ur ett historieforskningsspektiv', *Kvinnvetenskaplig tidskrift* 21 (4) 8. Teoksessaan *Naisasian kehitys eri maissa IV* (1909) Gripenberg käytti historiankirjoittajan valtaa korostaessaan Naisyhdistystä suhteessa Unioniin.

vasta muotoutumassa eikä näin ollen vielä varsinaisesti kyseenalaistanut porvarillisen naisliikkeen määrittelyvaltaa naiseutta koskevissa kysymyksissä.

Henkilön muiston vaalimisessa elämäkertakirjoittamisella on ollut keskeinen rooli aina antiikista alkaen. Myös naisliikkeiden historiakulttuurissa biografialle on annettu suuri arvo, ei vähiten sen didaktisen roolin vuoksi. Naisasia-liitto Unionin voimahahmo Lucina Hagman kehotti naisia tarttumaan elämäkerralliseen, myös miehiä käsittelevään, kirjallisuuteen, koska ”Tutustuminen maailman suuriin, jaloihin henkiin, lämpimiin sydämiin, valistuneisiin mieliin ja uutteriin työntekijöihin laajentaa näköalojamme, luopi olennaista pohjaa arvostelukyvyillemme ja antaa tervettä vauhtia oikeasuuntaiselle kehityksellemme.”¹⁸ Sitaatti kertoo, että naisliikkeissä korostettiin naisten ja miesten yhteistä ihmisyyttä ja vaadittiin tasa-arvoa tähän perustuen. Toisaalta feministit eivät Suomessa sen paremmin kuin kansainvälisestikään kieltäneet sukupuolieroa vaan tavoittelivat tasa-arvoa nais erityisyyttä jopa korostaen.¹⁹ Elämäkertojen avulla naisille luotiin esikuvia, toisin sanoen malleja oikeanlaisesta naiseudesta. Kyse oli siis vallankäytöstä, mutta kolikon kääntöpuoli oli naisten voimauttaminen: biografiat tarjosivat samaistumisen kohteita ja kannustusta perinteisten naisille asetettujen rajojen (hallittuun) ylittämiseen.

Naisyhdistyksen aktiivi ja sittemmin Unioniin siirtynyt Adelaide Ehrnrooth totesi vuonna 1887, että Suomesta puuttui merkittävien naisten elämäkertojen kirjoittamisen perinne. Hänen arvionsa mukaan tämä johtui siitä, että sukupuoli sulki naiset julkisuudesta, niin julkisesta toiminnasta kuin muistamisen kulttuurista.²⁰ Perinnettä oltiin vasta rakentamassa, mistä yksi esimerkki oli vuonna 1886 ilmestynyt Lucina Hagmanin kirjoittama kuvaus Fredrika Bremerin elämästä. Teos oli sivumääräisesti vaatimaton, mutta varhainen kunnianosoitus. Ruotsalaisen naisliikkeen ”virallinen” Bremer-elämäkerta, Sophie Ad-

lersparren ja Sigrid Leijonhufvudin laatima *Fredrika Bremer: biografisk studie*, ilmestyi vasta vuonna 1896.

Ehrnroothin mukaan muualla oltiin Suomea edellä, ja tämä näkemys on vahvistettu nykytutkimuksessa. Esimerkiksi Englannista, josta monet naisasian vaikutteet John Stuart Millistä alkaen tulivat Suomeen, esimerkkejä naisia käsittelevästä historiankirjoituksesta yleensä ja elämäkertakirjoittamisesta erityisesti löytyy vähintään 1800-luvun alusta alkaen. Kyse ei suinkaan aina ollut emansipatorisesta kirjallisuudesta, mutta yhtä kaikki syntyi perusta, jolle naisliike saattoi rakentaa omaa historiakulttuuriaan. Myös ruotsalaisessa naisliikkeessä oli kehittynyt elämäkertakirjoittamisen traditio, esimerkiksi Fredrika Bremer förbundetin julkaisemassa *Tidskrift för Hemmet* -lehdessä, joka ilmestyi vuodesta 1868.²¹

Varhainen esimerkki ruotsalaisesta kollektiivibiografiasta on Ellen Friesin *Märkvärdiga qvinnor*, jonka ulkomaalaisia naisia käsittelevä osa julkaistiin vuonna 1890 ja ruotsalaisnaisiin keskittyvä osa vuonna 1891. Lähdeaineisto ei anna viitteitä siitä, että teos olisi ollut Naisyhdistyksen

18. Liisa Husu et al (toim.) (1995) *Lukukirja Suomen naisille*, Helsinki: Gaudeamus, 93–94. Sitaatti on vuodelta 1920.

19. Ks. esim. Gisela Bock (2000) *Frauen in der europäischen Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München: Verlag C.H. Beck, 190–201.

20. A-i-a (1887) 'Sara Wacklin', teoksessa *Excelsior. Kalender för 1887. Redigerad af Finsk Qvinnoförening*, Helsingfors: G.W. Edlund, 5; Lucina Hagman (1886) *Fredrika Bremer. Kuvaus vuosisatamme alkupuolelta*, Porvoo: WSOY. Naisyhdistyksen Excelsior-kalenteri, joka ilmestyi sekä suomeksi että ruotsiksi, edusti feministisen julkisuuden varhaisvaihetta Suomessa, ja sitä seurasi naisasialehdistö.

21. Ks. esim. Rohan Maitzen (1995) 'This feminine preserve': Historical biographies by Victorian women', *Victorian Studies* 38 (3) 371–386; Mary Spongberg (2010) 'Female biography', teoksessa Spongberg, Caine, Curthoys (toim.) *Companion to*, 172–182; Git Claesson Pipping (2007) *Men arbetet! mitt arbetet! Identitet och berättande i Helena Westermarcks yrkeskvinnobiografier*, Göteborg & Stockholm: Makadam, 55–56.

albumien suoranainen esikuva, mutta kylläkin siitä, että useat Friesin teoksista innostivat Gripenbergin piiriä.²² Naisyhdistyksessä vallinneesta, biografiakulttuuriinkin liittyvästä, historiatietoisuudesta kertoo se, että yhdistyksessä laadittiin suunnitelma naisten kirjoittamien kirjeiden kokoamisesta ”suomalaisnaisen kehityshistorian” kuvaamiseksi.²³

Naiselämäkertojen kansallinen konteksti

Kuten alussa totesin, Naisyhdistyksen elämäkerta-albumia on luettava myös vastauksina Suomessa käytyihin – kansainvälisten vaikutteiden rikastuttamiin – keskusteluihin suomalaisuudesta ja kansallisesta historiasta. Ensimmäiset elämäkertahankkeet palautuvat 1700-luvun lopulle, ja ne saivat seuraajan 1800-luvun puolivälissä, kun keskeisistä kulttuuri vaikuttajista koostunut miesjoukko laati suunnitelman 500 pienoiselämäkerran julkaisemisesta sarjana. Lopputulos *Finlands Minnesvärde Män* jäi vaatimattomaksi, mutta tietoisuus siitä, että kansallinen projekti tarvitsi suurmiehensä, oli juurtunut. Vuosina 1879–1883 ilmestyi siihenastisista kollektiivibiografioista mittavin eli *Biografinen Nimitkirja: Elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta, Toimittanut Suomen Historiallinen Seura*. Vuosina 1895–1903 julkaistiin sen ruotsinkielinen vastine *Finsk Biografisk Handbok*.²⁴

Naisilla ei suurmieshengessä kirjoitettuun kansalliseen historiakaanoniin ollut pääsyä, mutta merkille pantavaa on muutamien näihin hankkeisiin osallistuneiden miesten panos Naisyhdistyksen elämäkerta-albumeissa. Edellä tuli jo esiin Topeliuksen rooli kummassakin albumissa; aiemmin hän oli askaroinut ”muistamisen arvoisten” miesten parissa. Eliel Aspelin kirjoitti vuoden 1892 albumiin Suomalaisen teatterin historiassa sankarihahmoksi korotetun Kaarlo Bergbomin sisaresta Emiliestä. *Biografisen Nimitkirjan* laatimisessa Aspelinin veljeksillä oli keskeinen rooli.²⁵

Eliel Aspelin toimi aktiivisesti myös Kansanvalistusseurassa, joka sekin julkaisi elämäkerta-

sarjan. Kansanvalistusseuran hanke käynnistyi vuonna 1887 keskusteluina kansallisen ”itse-tajunnan kasvattajasta”, jonka haluttiin koostuvan ”mainioiden miesten” elämäkertoista. Pienoiselämäkertoja seura oli julkaissut vuodesta 1881 lähtien ilmestyneissä kalentereissaan. Elämäkertasarja suunnattiin nuorisolle, joka haluttiin kasvattaa oikeaan suomalaisuuteen suomalaisen, mutta myös maailmanhistorian merkkihenkilöiden luoman esimerkin voimalla. Tähän joukkoon kelpuutettiin myös yksi nainen, kuningatar Elisabet I. Kirjoittajiksi hyväksyttiin myös naisia, koska heidän ei tarvinnut olla ammattitutkijoita vaan ennen muuta taitavia kirjoittajia.²⁶

Toisin kuin Historiallisen Seuran hakuteosmaisen käsikirjan kohdalla, Kansallisvalistusseuran hankkeessa oli kyse kirjan mittaisista elämäkertoista. Kiireellisimmiksi kuvauksen kohteiksi määriteltiin Lönnrot, Runeberg ja Snellman, joiden ympärille rakennettu kultti kytkeytyi tiiviisti kansalliseen projektiin. Naisyhdistyksen albumeita voidaan tarkastella vastauksena erityisesti tälle Kansanvalistusseuran sarjalle. Kuvauksellaan Fredrika Runebergistä Alexandra Gripenberg esimerkiksi pyrki estämään tämän muiston himmenemisen samaan aikaan, kun puolisoa kirjoitettiin kansalliseen suurmieskaanoniin.²⁷

22. Ks. esim. Tiina Kinnunen (2009) 'History as Argument – Alexandra Gripenberg, Ellen Key and the Notion of True Feminism', teoksessa Eppe & Schaser (toim.) *Gendering Historiography*, 191–192.

23. Suomen Naisyhdistyksen pöytäkirja 20.2.1896. Suomen Naisyhdistyksen arkisto, Helsingin kaupunginarkisto.

24. Klinge (2008) 10–11, 14–16.

25. Klinge (2008) 15.

26. Mervi Kaarninen, 'Kertomuksia isänmaan historialta nuorisolle', teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen, Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, historiankirjoittaminen ja kansallinen identiteetti 1800- ja 1900-lukujen Suomessa*, Helsinki: SKS (tulossa).

27. Alexandra Gripenberg (1892) 'Fredrika Runeberg', teoksessa *Finska qvinnor*, 118.

Yhteiskunnallinen äitiys elämäkertojen keskiössä

Edellä käsiteltyjen elämäkertahankkeiden taustalla oli fennomaanieliitti, johon Suomen Naisyhdistys lukeutui ideologisesti ja henkilösitein. Naisyhdistyksen eliittiluonnetta kuvaa se, että elämäkerta-albumit ilmestyivät ruotsiksi. Yhdistyksen tavoitteena oli naisten integroiminen kansakunnan rakentamiseen sukupuolten välisen tasavertaisuuden pohjalta. Kuten aiemmin jo todettiin, tasavertaisuuden tavoitetta perusteltiin sukupuolten välisellä erilaisuudella ja naisten erityisellä panoksella niin kansallisesti kuin ihmiskunnan laajuisesti. Tasavertaisuuden ja nationalismien aatteiden ohella Naisyhdistyksen ohjelma oli vahvasti kristillinen.²⁸

Nykylukijalle elämäkertakuvaukset tarjoavat arvokasta tietoa kohdehenkilöistä, mutta samalla ne ovat oivallinen aineisto naisliikkeiden ideologian ja historiapolitiikan analyysiin. Naisyhdistyksen luterilais-fennomaaninen perusta loi raamit elämäkerralliselle kuvaukselle, eli sille milaista roolimallia naisille haluttiin tarjota ja toisaalta miten vakuuttaa eri tahot naisasian merkityksestä koko yhteiskunnan kannalta. Tämän tavoitteen lisäksi kirjoittamista ohjasi myös aikakaudelle tyypillinen tapa ymmärtää elämäkerta ihanteellisena kuvauksena kohdehenkilön elämästä.²⁹

Vuonna 1890 ilmestyneessä albumissa *Biografiskt album med 13 porträtter i ljustryck* kuvauksen kohteena oli pääosin naisia, jotka olivat aktiivisia yhteiskunnallisia toimijoita. Kuvattavat edustivat useita kansallisuuksia, mutta tämä moninaisuus jäi taustalle yhdistävien teemojen korostuessa. Kuvauksissa keskityttiin kohdehenkilöiden elämänkulun tiiviiseen kuvaamiseen ja – tulkintani mukaan – Naisyhdistyksen propagoiman naiskuvan vahvistamiseen. Keskeisesti esiin nouseva teema oli Naisyhdistyksenkin ideologian keskiössä ollut yhteiskunnallinen äitiys, jota kuvattavat naiset toteuttivat eri tavoin. Se jäseni myös vuoden 1892 albumin naiskuvaa.

Topelius kiteytti yhteiskunnallisen äitiyden perusajatuksen hyväntekeväisyystyöstään kuulun Aurora Karamzinin pienoiselämäkerrassa: "Naisilla kotona ja naisilla yhteiskunnassa on kaikkialla ja mitä erilaisimmissa elämänoissa sama elämätehtävä, hoivata ja jalostaa."³⁰ Naisliikkeissä laajalti omaksutussa näkemyksessä naiseudesta yhteiskunnallisena äitiytenä politiinon naisiin varsinkin keskiluokkaisessa kulttuurissa yhdistetty hoivaavuus, kun sille vaadittiin tilaa ja kehittymismahdollisuuksia myös kodin ulkopuolella. Ajatus, joka levisi Suomeen esimerkiksi Fredrika Bremerin kirjoitusten kautta, oli toisaalta kaksinaapaista sukupuolijärjestystä lujittava ja siten sekä naiseutta että mieheyttä rajoittava, mutta toisaalta strategisesti viisas. Se vaati sukupuolten välistä tasa-arvoa, mutta ei perustavanlaatuisesti horjuttanut sukupuoliin kytkeytynyttä olemusajattelua.

Naisyhdistyksessä korostettiin sitä, ettei naiskysymyksessä ollut kyse naisten itsekkäistä haluista tai pyrkimyksistä kilpailla miesten kanssa, vaan koko yhteiskunnan ja laajemmin ihmiskunnan hyödyksi. Jotta naiset pystyisivät osallistumaan yhteiskunnalliseen rakennustyöhön, heille oli annettava tasavertaiset mahdollisuudet, mutta olennaisempaa oli naisille langetettu moraalinen vastuu: heidän tehtäväkseen määriteltiin myös miesten "kohottaminen" – naiset määriteltiin toisin sanoen kasvattajiksi sanan kaikissa merkityksissä.³¹ Tämä nousi esiin esimerkiksi

28. Naisyhdistyksen ja Alexandra Gripenbergin kristillis-idealisisesta kansallisajattelusta ks. Marja Jalava (2005) *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Helsinki: SKS, 213–214, 397–398.

29. Ihanteellisuuden traditiosta ks. esim. Nadel (1984).

30. "Qvinnan i hemmet och qvinnan i samhället har öfverallt och under de mest olika lefnadsvillkor, samma mission att värda och att förädla." Z. Topelius (1890) 'Aureore Karamsin', teoksessa *Biografiskt album*, 7–8.

31. Siveellisyydestä suomalaisen naisliikkeen politiikassa ks. Anna Elomäki (2011) 'Politiikan siveellisyyden ja siveellisyyden politiikka suomalaisen naisasian naisten teksteis-

elämäkerta-albumin kuvauksessa tanskalaisen kirjailijan Mathilde Fibigerin elämästä: emansipaation ydin ei ollut naisten oikeuksien laajentamisessa, joka oli pikemminkin seuraus, vaan naisten sosiaalisessa vastuunkannossa.³²

Koulu sekä vapaaehtoinen ja vähitellen ammatillistuva sosiaalityö tarjosivat 1800-luvun länsimaisissa yhteiskunnissa erityisesti naimattomille naisille konkreettisen väylän Topeliuksen esiin nostaman ”hoivan ja jalostamisen” toteuttamiseen. Saksalainen Lina Morgenstern esimerkiksi kuvattiin suorastaan väsymättömän aktiiviseksi, oli sitten kyse köyhäinhoidosta, raittiustyöstä, lastentarha-aatteesta, tyttöjen ja naisten koulutuksesta tai perheenemäntien aktivoimisesta. Yhteistä sosiaalireformin puolesta toimineille naisille oli teorian ja käytännön yhdistäminen: he perustivat yhdistyksiä ja laitoksia sekä puhuivat ja kirjoittivat reformista – heidän kuvattiin olevan alati siellä, missä apua tarvittiin.³³

Lukijakunnan vakuuttamiseksi oli tärkeää nostaa esiin ristiriidattomuus moraalisesti vahvan persoonan ja yhteiskunnallisesti merkittävän elämäntyön välillä. Äidillisyyttä kirjoitettiin kuvattavien persoonallisuuden keskeiseksi piirteeksi. Unkarilaisen Janka Zirzenin elämäntyön kuvauksessa korostettiin, ettei hän ollut vain tarmokas pedagogi ja koulun johtaja, vaan äitihahmo oppilailleen useassa sukupolvessa. Elisabeth Blomqvistia luonnehdittiin samaan tapaan äidiksi luomassaan kodissa, Helsingin ruotsalaisen tyttökoulun opettajatarluokassa. Ranskalaisesta Isabelle Bogelotia ei kuvattu vain ammattitaitoisena vankilasta vapautuvien naisten auttajana, vaan yhtä tärkeää oli nostaa esiin kärsiviin kohdistuva (naisellinen) myötäeläminen.³⁴

Historioitsijalle, jolle on mahdollista retrospektiivinen katse, *Biografiskt album* tarjoaa mielenkiintoisen yksityiskohdan siinä mielessä, että Ellen Key pääsi sen sivuille, sekä kuvattavana että biografina, mikä kertoo siitä, että hänet vielä 1890-luvun alussa luettiin Naisyhdistyksen piirissä samanmielisiin luotettuihin. Julkinen väli-

rikko tapahtui *Missbrukad kvinnokraft* -teoksen ilmestyttyä vuonna 1896.³⁵

Toisaalta Fredrika Bremerin puuttuminen kuvattavien joukosta yllättää, koska hänellä oli niin keskeinen rooli pohjoismaisen naisasian kehityksessä ja koska hän oli Gripenbergille esikuva ja auktoriteetti. Lisäksi Suomesta olisi löytynyt pätevä kirjoittaja, olihan Lucina Hagmanin *Fredrika Bremer. Kuvaus vuosisatamme alkupuolelta* ilmestynyt vuonna 1886. *Biografiskt album* ilmestyi vuonna 1890, jolloin Naisyhdistyksen toimintaan tyytymättömät, Hagman heidän joukossaan, eivät olleet vielä jättäneet yhdistystä. Bremerin poissaolo saattaa kertoa pinnan alla jo olleista jännitteistä, jotka sitten ilmenivät epäsuorasti kirjoittajavalinnoissa.

Naisasialiitto Unionin politiikka, jota Hagman oli keskeisesti muotoilemassa, oli paikoin Naisyhdistyksen linjauksia radikaalimpaa.³⁶ Toisaalta myös Unionissa kannatettiin yhteiskunnallisen äitiyden ideaa, ja elämäkertakuvaus oli samaan tapaan ihanteellista:

”Fredrika Bremerin elämä ja kehitys osoittaa meille sitä harmoniaa, jota etsivät ihmislielut kaikkina aikoina ovat ikävöineet. Jokaisesta päivästä ja jokaisesta elämänvaiheesta tietää hän lisätä

sä, teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*, Helsinki: SKS, 131–152.

32. Margrete Fibiger (1890) 'Mathilde Fibiger', teoksessa *Biografiskt album*, 80–81. Romaanillaan *Clara Raphael* (1850) Fibiger oli käynnistämässä naisiasiakeskustelua Tanskassa.

33. W-W (1890) 'Lina Morgenstern', teoksessa *Biografiskt album*, 122–129. Ks. myös A.J. (1890) 'Janka Zirzen' ja W-W (1890) 'Ragna Nielsen', teoksessa *Biografiskt album*.

34. A.J. (1890) 'Janka Zirzen', teoksessa *Biografiskt album*, 134; E. Ingman (1892) 'Elisabeth Blomqvist', teoksessa *Finska qvinnor*, 179; 'Isabelle Bogelot' (1890, ei kirjoittajaa), teoksessa *Biografiskt album*, 138.

35. Esim. Tyyni Tuulio (1959) *Aleksandra Gripenberg: kirjailija, taistelija, ihminen*, Porvoo: WSOY, 111–129.

36. Unionin ohjelmasta ks. Minna Hagner & Teija Försti (2006) *Suffragettien sisaret*, Helsinki: Unioni Naisasialiitto.

olentoonsa sitä eheyttä, jota ilman etevimmänkin ihmisen toiminta on siunausta vailla, senpätähden huomaamme hänen sieluelämässään asteettain ylenevän nousun aina puhtaana ihmisyyden korkeimmille kukkuloille.”³⁷

Tälläinen kuvaus ”jalosta, ehjästä persoonallisuudesta”, kuten Alexandra Gripenberg Bremeriä toisaalla luonnehti,³⁸ sulki pois kuvattavan elämän sirpaleisuuden ja ristiriitaisuudet. Bremer oli Hagmanille ”tulevaisuusnaisen kantakuva, jonka jälkimaailma voi pitää kunnianaan omistaa ja monistaa.” Uutta modernia naiseutta luonnehti itsenäisyys, mutta kyse ei ollut hedonistisesta itsekkyydestä vaan uhrautuvasta, äidillisestä työstä korkeampien päämäärien hyväksi. Bremer itse oli Hagmanin mukaan paras esimerkki tästä: ”Fredrika Bremer on kirjoittaessaan ’Herthan’ luopunut itsekkyyden viimeisestäkin kipinästä. Hän itse ei ole mitään, velvollisuus kaikki, rakkaus kaikki.”³⁹

Elämäkertakuvausten harras ja työteliäs ihannainen

Fredrika Bremerin elämässä kristillinen vakamus oli yksi keskeisiä säikeitä. Suomalaisista naisasiajärjestöistä erityisesti Suomen Naisyhdistyksen ohjelma rakentui vankasti luterilaisuuden pohjalle, mikä näkyi myös sen viitoittamassa elämäkertakirjoittamisessa. Suomalaispioneerien pieniselämäkerroissa uskonnon merkitys työn perustana nousi toistuvasti esiin. Gripenbergin kuvauksessa intialaisesta Pundita Ramabaista länsimaisen naisliikkeen kristillinen perusta käy niin ikään selväksi. Ramabai toteutti yhteiskunnallisen äitiyden ajatusta työssään lapsieskien aseman parantamiseksi, mutta kristillisesti värittyneen naisasian näkökulmasta oleellista oli se, että hindulaisuuden ja naisemansipaation yhdistämisestä ei pidetty mahdollisena uskontoon sisältyvän naiseen kohdistuvan halveksunnan vuoksi. Ramabai – ja hänen elämäkerturinsa – totesivat kristinuskon olevan ”se lämmin käsi, joka auttaa (– –) halki elämän”.⁴⁰

Luterilaisessa traditiossa uskon ja työn, velvollisuuden täyttämisen, välinen side on tiivis. Kaikissa tarkastelemissani elämäkertakuvauksissa rakennettiin naisihannetta, jolle on ominaista määrätietoinen ponnistelu oman kutsumuksen⁴¹ toteuttamiseksi ja sinnikkyys tällä tiellä olevien esteiden ylittämiseksi. Kyse oli kuvattavien todellisesta elämästä, ei fiktiosta, mutta historiapolitiikan näkökulmasta kiinnostavaa on elämänkulun suoristaminen selkeäksi poluksi kohti elämäntehtävän täyttymistä. Tässä harataan työteliäisyyden täyttämässä kertomuksessa ei ollut tilaa yksityiselämälle eikä varsinkaan seksuaalisuudelle. Esimerkiksi norjalaisen Ragna Nielsenin kuvauksessa ohitettiin täysin hänen avioliitossaan kokemansa väkivalta. Se kuitenkin motivoi häntä vaatimaan tyttöjen ja poikien yhteiskoulutusta, joka puolestaan oli kuvauksen keskiössä.⁴² Lucina Hagman sivusi ”sukupuolirakkautta” laimentaessaan sen merkityksen Fredrika Bremerin elämässä. Koska naisliikkeiden tavoitteena oli tehdä naisesta ”jotain parempaa kuin pelkkä koriste ja sukupuoliento”⁴³,

37. Lucina Hagman (1901) ’Muutamia piirteitä Fredrika Bremerin kehityselämästä’, teoksessa *Fredrika Bremer 1801–1901*, 4.

38. Alexandra Gripenberg (1908) *Naisasian kehitys eri maissa III*, Porvoo: WSOY, 45. Vrt. Pipping (2007), joka luonnehtii Helena Westermarckin elämäkertaa Elisabeth Blomqvistista hagiografaksi.

39. Hagman (1901) 22.

40. ”den varma hand, som hjelper (...) genom lifvet”. Alexandra Gripenberg (1890) ’Pundita Ramabai’, teoksessa *Biografiskt album*, 182, 194. Kristinuskon merkityksestä Gripenbergille ks. Tuulio (1959).

41. Kutsumuksesta ja kristillisyyden merkityksestä naisliikkeille ks. esim. Inger Hammar (2000) ’From Fredrika Bremer to Ellen Key. Calling, Gender and the Emancipation Debate in Sweden, c. 1830–1900’ & Pirjo Markkola (2000) ’The Calling of Women. Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920’, teoksessa Pirjo Markkola (toim.), *Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940*, Helsinki: SKS.

42. W-w (1890) ’Ragna Nielsen’, teoksessa *Biografiskt album*. Vrt. Mari Jonassen (2012), *Writing the biographies of Ragna Nielsen and Fernanda Nissen, a comparison*, julkaissamaton konferenssisitelmä.

43. Hagman (1901) 5, 17–18.

seksuaalisuus ei ollut mahdollinen teema muutoin kuin lähinnä naisten edustaman moraalireformin kontekstissa.⁴⁴ Työn keskeisyyteen ja seksuaalisuuden, ja samalla biologisen äitiyden, poissaoloon naisliikkeen biografiatraditiossa on kiinnittänyt huomiota myös Git Claesson Pipping analyysissään Helena Westermarckin laatimista naiselämäkertoista. Naisasialiitto Unionissa aktiivisesti toiminut Westermarck osallistui myös *Fredrika Bremer 1801–1901* -teoksen kirjoittamiseen.

Sinnikkyiden ja työteliäisyyden kuvauksia lukiessa nousee väistämättä esiin kysymys naisialistaneista rakenteista ja käytänteistä. Naisliikkeissä ei voitu ohittaa näitä mekanismeja, mutta samanaikaisesti oli valittava, kuinka aggressiivisesti alustus artikuloitiin. Naisyhdistyksen elämäkerta-albumeissa valittiin varovainen linja ja naisten tiellä olleisiin esteisiin viitattiin ikään kuin rivien välissä tai kunkin henkilön kokemina sairauden tai taloudellisten vaikeuksien aiheuttamina yksilöllisinä ongelmina, ei ensisijaisesti naissukupuoleen kohdistuvana rakenteellisena vallankäyttönä. Vallankäyttöä häivyttiin myös tuomalla esiin miesten naisille tarjoama tuki. Myös Claesson Pipping viittaa yhteiskunnan patriarkaalisuuden laimentamiseen Westermarckin kirjoittamissa elämäkertoissa.⁴⁵

Epätasa-arvo saatettiin toisaalta jopa eksplisiittisesti kieltää; Alexandra Sältinista kirjoittaneen naispuolisen elämäkerturin mukaan sukupuoliella ei ollut taiteen saralla merkitystä, eikä naisilla näin ollen ollut vaikeuksia toteuttaa kutsumustaan.⁴⁶ Toisaalta naisiin kohdistetusta vallankäytöstä kertoo samassa albumissa oleva kuvaus kuvataiteilijana aloittaneesta, mutta sittemmin opettajana toimineesta Augusta Pippingistä: kirjoittaja viittaa J. V. Snellmanin Pippingille osoittamiin sanoihin, ettei tämän pitänyt käyttää naisille vieraita työkaluja, kuten kynää tai pensseliä.⁴⁷ Naisten kokemat vaikeudet saatettiin myös esittää mielekkäiksi koetinkiviksi, jotka mittasivat heidän pyrkimystensä vakavuutta. Ellen Key esimerkiksi rakensi Emma Irene Åström-

mistä, Suomen ensimmäisestä naismaisterista, kuvaa poikkeuksellisenä yksilönä, jolla oli erityisen tiedonjano ja joka itsekin oli sitä mieltä, ettei akateemisiin opintoihin pitänyt pyrkiä ilman palavaa halua.⁴⁸

Biografia ja esimerkillisen naiseuden esittäminen

Helena Westermarckin laatimia naiselämäkertoja analysoineen Git Claesson Pippingin mukaan Westermarckin sanoma tiivistyi ajatukseen työstä modernin naisidentiteetin perustana. Työtä tekemällä naiset osallistuivat yhteiskunnan rakentamiseen, mutta se oli avain myös moraaliseen kehitykseen.⁴⁹ Luonnehdinta tavoittaa olennaisen myös Suomen Naisyhdistyksen vuosina 1890 ja 1892 julkaisemista elämäkerta-albumeista sekä vuonna 1901 julkaistusta Fredrika Bremerin elämäntyötä kunnioittavasta teoksesta.

Analysoimissani teksteissä rakennettiin esikuvallisen naiskansalaisen mallia, jonka ytimessä oli yhteiskunnallista äitiyttä toteuttava siveelisesti vahva nainen. Yhteiskunnallisen äitiyden kautta naisten työnteko ja muu yhteiskunnallinen toiminta pystyttiin esittämään – sekä naisille itselleen että miehille, joiden tekemistä päätoöksistä naisten oikeuksien laajentaminen riippui – naisten perinteistä roolia uudistavana mutta ei radikaalisti sukupuolidikotomiaan kiinnittynyttä olemusajattelua murentavana.

44. Ellen Key kritisoikin porvarillisia naisliikkeitä rakkauden ja seksuaalisuuden merkityksen mitätöimisestä. Kirjoittamissaan elämäkertoissa hän nosti nämä teemat esiin. Ks. esim. Ellen Key (1893) *Anne Charlotte Leffler, duchessa di Cajanello*, Stockholm: Bonniers.

45. Pipping (2007) 200–201.

46. G.C. (1892) 'Alexandra Sältin', teoksessa *Finska qvin-nor*, 31.

47. A.L.E. (1892) 'Augusta Pipping', teoksessa *Finska qvin-nor*, 195.

48. Ellen Key (1890) 'Emma Irene Åström', teoksessa *Biografiskt album*, 20.

49. Pipping (2007) 205.

Elämäkertakuvaukset kertovat naisliikkeiden toisiinsa kytkeytyneestä kansallisesta ja transnationaalista luonteesta. Suomalaisiin naisiin keskittyvän elämäkerta-albuminsa avulla Suomen Naisyhdistys pystyi luomaan jatkumon aiempien naissukupolvien työhön ja esittämään itsensä sen jatkajana. Ulkomaisten naisten kuvaus puolestaan todisti Naisyhdistyksen linjan yleisemmästä kantavuudesta. Kristillisyyden sävyttämä yhteiskunnallinen äitiys kerrottiin niin suomalaisten kuin kansainvälisten kuvattavien elämän sisällöksi. Kyse ei ollut fiktiivisestä sepittämisestä vaan naisliikkeiden historiapolitiikasta ja siihen soveltuvasta tarinalinjasta⁵⁰, jonka toteuttamiseksi tarvittiin oikeat kuvattavat, sopivat kirjoittajat ja tietoisuus elämäkertojen didaktisesta luonteesta. Tässä suhteessa Suomen Naisyhdistys ja Naisasialiitto Unioni toimivat samassa hengessä.

Elämäkertoilla pyrittiin paitsi perustelemaan tasa-arvovaatimuksia ja luomaan roolimalleja uudenlaista naisidentiteettiä rakentaville naisille myös kasvattamaan heitä kiitollisuuteen

uranuurtajanaisia kohtaan. Se, kuinka hyvin tässä onnistuttiin, ei paljastu teoksia lukemalla, vaan se vaatisi teosten vastaanoton analysoimista, mutta myös lukijoiden elämänhistorioiden laajempaa tarkastelua. Uranuurtajanaisten muiston säilyttäminen määriteltiin uusien naissukupolvien tehtäväksi. Näin ollen biografialla voidaan katsoa olleen keskeinen osa pyrkimyksissä rakentaa feminististä muistia niin kansallisesti kuin yljärjaisesti. Samanaikaisesti kansallista muistia haluttiin laajentaa ja nostaa sen osaksi suurmiesten rinnalle myös kansakunnan ”maimiot naiset”.

50. Tarinalinjan käsitteestä ja sen soveltamisesta historiankirjoituksen poliittisuuden analysissä, ks. esim. Ilona Pikkanen, 'Kansakunta kerrontana. Eliel-Aspelin Haapkyly ja Suomalaisen teatterin suomalainen menneisyys', teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen, Irma Sulkunen (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, historiankirjoittaminen ja kansallinen identiteetti 1800- ja 1900-lukujen Suomessa*, Helsinki: SKS (tulossa). –*Nyt julkaistu Tiina Kinnusen artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Ritva Kylli

Maria Garvolia – elämä tarinoiden takana

Maria Garvolia (1740–1808), pappilantytär ja pappien puoliso, on jäänyt elämään tarunhoitoista elämää kirjoissa ja tutkimuksissa. Marian tarinalla on ollut tarjottavaa sekä 1800-luvun alkupuolella eläneelle romantiikan ajan sivistyneistölle että 1900-luvun kansallismielisille suomalaisille. Mutta jos Maria Garvoliaa tarkastellaan 1700-luvun lähteiden valossa ja yritetään tehdä oikeutta hänelle itselleen, kuka hän loppujen lopuksi olikaan?

Turun akatemiassa opiskellut Frans Michael Franzén matkusti yhdessä oppi-isänsä, professori Henrik Gabriel Porthanin kanssa Perämeren rannikolla vuonna 1794.¹ Matkalla kaksikko pysähtyi Iin pappilassa, jossa toverukset ajautuivat Lapin-romantiikan valtaan. Iin pappilaan oli nimittäin vastikään tullut emännäksi Maria Garvolia.

Maria Garvolia oli syntynyt Siikajoella vuonna 1740 kirkkoherra Jacob Garvoliuksen (1709–1761) ja Margareta Forbuksen (1700–1773) perheeseen.² Maria oli oleskellut nuoruudessaan Tukholmassa, jossa Pohjanmaan varakkaimpien kotien tyttären oli tapana käydä oppimassa naissivistystä. Hän oli myös solminut avioliiton tukholmalaisen tukkukauppiaan Claes Althinin (1728–1764) kanssa.³ Maria Garvolian ensimmäinen avioliitto päättyi miehen kuolemaan. Tämän jälkeen Maria meni naimisiin David Eric Högman -nimisen (1733–1781) papin kanssa. Högmanin puolisona Maria päätyi Utsjoelle, josta Högman onnistui saamaan vuonna 1766 kirkkoherranviran. Aluksi Utsjoelle oli päätetty lähettää pappismies Henric Sund (1733–1797), mutta Högman onnistui saamaan viran päätöksestä valitettuaan.⁴

Utsjoella Maria jäi toiseen kertaan leskeksi synnytettyään sitä ennen pohjoisessa pappilasaan liudan lapsia.⁵ Högmanin seuraajaksi Utsjoelle nimitettiin virkaa toistamiseen hakenut Kemin kappalainen Henric Sund, jonka kanssa Maria solmi kolmannen avioliittonsa. Sundin puolisona Maria Garvolia päätyi Iihin,⁶ ja täällä hän joutui tekemisiin runoilija Franzénin sekä professori Porthanin kanssa. Maria Garvolian lapset olivat syntyneet ja kasvaneet Lapissa, ja he puhuivat Iin pappilaan saapuneille kulkijoille sujuvasti saamen kieltä. Porthan kirjoitti näkemästään tuttavalleen, lainopin professori Mattias Caloniukselle seuraavasti: ”Ääntäminen oli omituista ja mahdotonta meidän sattuvasti matkia. Koko tämä perhe näytti sangen siistiltä, vaikka se vasta viime talven lopulla oli Lapista tänne siirtynyt, eivätkä lapset vielä olleet nähneet mitään kaupunkia.”⁷ Maria Garvolian perheenjäsenet olivat toisin sanoen miellyttäviä, mutta metsittyneitä.

1. Matti Klinge (2004) 'Franzén, Frans Michael (1772–1847)', teoksessa Matti Klinge et al. (toim.) *Suomen Kansallisbiografia* 3, Studia Biographica 3:3, Helsinki: SKS, 68–69.

2. Syntyneiden luettelo 1722–1771. Siikajoen kirkonarkisto (SKA) I C:1–2. Oulun maakunta-arkisto (OMA).

3. Jacob Fellman (1906) *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I*, Helsingfors: 450; A. H. Snellman (1904) 'Maria Garvolia' teoksessa *Kainulainen albumi*, Helsinki: 127–128; Kai Häggman (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*, Helsinki: SHS, 115.

4. Direktionens protokoll (Dir. prot.) 18.11.1765, 18.2.1766, 11.3.1766 & 11.6.1766 § 3. Direktionens över Lappmarkens ecklesiastikverk arkiv (LDA) Prot. 1756–1766. Riksarkivet (RA); Valtakirja Högmanille 20.8.1766. Turun tuomiokapitulitulin arkisto (TTA) BI:33. Turun maakunta-arkisto (TMA).

5. Gunnar Suolahti (1991) *Elämää Suomessa 1700-luvulla*, 2. painos (1909), Helsinki.

6. Ritva Kylli (2005) *Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742–1886*, Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 70.

7. Henrik Gabriel Porthan (1886) *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1: Åren 1791–1796*, Helsingfors, 123.

Runollista rakkautta Lapissa

Porthan ja Franzén näkivät Maria Garvolian ja tämän perheen edustavan romantiikan henges- sä turmeltumatonta Lappia, joka oli kaikin tavoin vastakohtainen kaupunkien monimutkaisuudelle. Ranskan vallankumouksen myötä kaupungit ja etenkin Pariisi herättivät aikalaisissa ahdistuneita ajatuksia, joiden vastapainoksi haaveiltiin yksinkertaisesta ja vapaasta pohjoisesta maailmasta.⁸ Franzén purki ajatuksensa *Emili*-runoelmaan, johon häntä innoittivat Maria Garvolian ja David Eric Högmanin kokemukset Utsjoella. Runo ilmestyi alkuperäisessä muodossaan vuonna 1802 *Åbo Tidning*issä nimellä *Emili, eller de sju åren i Lappland*, ja myöhemmin 1800-luvulla se tuli tunnetuksi laajempaan *Emili eller en afton i Lappland*-runoelmana.⁹

Franzén näki saamelaiset taianomaisena luonnonkansana. Idyllisessä Lapissa runon päähenkilöt Emili ja hänen pappismiehensä Carl kohtasivat villit ja vapaat saamelaiset, jotka eivät kaivanneet kultaa ja kunniaa vaan olivat tyytyväisiä saadessaan elää porojensa kanssa tunturissa. Etelästä tulleelle pappilan pariskunnalle valinta ei ollut aivan yhtä helppo, sillä kaupunkielämäkin – niin turmeltunutta kuin se pohjimiltaan olikin – veti runon päähenkilöitä ajoittain varsin vahvasti puoleensa. Etenkin Carl kävi ankaraa sisäistä taistelua ennen kuin tyytyi osaansa lapinpappina. Sopeutumista helpotti suloinen vaimo, joka oli aina valmiina rohkaisemaan puolisoaan. Carl ja Emili uskoivat voivansa olla monella tavalla hyödyksi ja siunaukseksi alueen väestölle, mikä innosti heitä pysymään Lapissa etelän vetovoimasta huolimatta.¹⁰

Franzén runoili *Emiliin* omaa ristiriitaansa kamppaillessaan kodinkaipuun ja suuren maailman vetovoiman välillä,¹¹ mutta myös todellinen Maria Garvolia haluttiin nähdä runon ilmestymisen jälkeen Emilin kaltaisena. Romanttinen runoelma tuli tutuksi myös Utsjoella toimineille kirkkoherroille. Utsjoen kirkkoherraksi vuonna 1819 nimitetty poikamiespappi Jacob Fellman tutustui Lapissa edeltäjänsä David Eric Högma-

nin nimismiespoikaan sekä kyseisen pojan tyttäreen. Fellman kuvasi vuonna 1906 julkaistussa teoksessaan *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken* nimismiehen tyttären sekä varakkaan tunturisaamelaisen häitä. Nuoren hääparin vaatimattomuus – ”kuinka vähän vaaditaan siihen, että ihminen voi olla tyytyväinen” – herkisti Fellmanin mielen. Fellman kertoi, kuinka täydellisesti nimismiehen tytär oli omaksunut saamelaisen kansallisuuden, ja eteni tämän kautta kuvaamaan morsiamen isoäitiä Maria Garvoliaa. Fellmanin mieltä kiehtoivat Maria Garvolian rakkaustarinat, etenkin Marian kolmanteen avioliittoon liitetty elämänmittainen kaipaus.¹²

Jacob Fellman kertoo, että Henric Sund olisi nuorempaan rakastunut Mariaan ja jopa kosinutkin tätä. Kun avioaika ei toteutunut, Sund olisi päättänyt elää loppuelämänsä naimattomana. Fellmanin tarinoinnin mukaan Högman kääntyi ennen kuolemaansa vanhan ystävänsä Henric Sundin puoleen ja pyysi tätä pitämään huolta Mariasta ja Utsjoelle jäävästä perheestään. Sundille pyyntö olikin mieluinen; olihan hän kaivannut nuoruudenrakastettuaan koko elämänsä ajan rinnalleen. Högmanin kuoltua Sund huomasi tilaisuutensa kosimisen uudistamiseen koittaneen ja lähti kirkkoherraksi Utsjoelle, vaikka oli jo 49-vuotias eikä enää parhaissa ruumiivoimissa.¹³

Fellmanin muistiinpanoja on käytetty lähteenä monissa Lapin-tutkimuksessa, vaikka niitä ei kaikilta osin voi pitää kovin luotettavina. Muistiinpanot painettiin vasta 1900-luvulla, ja sitä ennen ne ehtivät kiertää kädestä käteen ja ni-

8. Klinge (2004) 69.

9. Frans Michael Franzén (1869) *Frans Michaël Franzéns Samlade Dikter* 6, Örebro; Emili, eller de sju åren i Lappland, Åbo Tidning 5.1.1802–29.12.1802.

10. Franzén (1869).

11. Franzén eteni lopulta Härnösandin piispaksi. Suolahdi (1991) 243; Klinge (2004).

12. Fellman (1906) 452–453.

13. Fellman (1906) 450–453.

den järjestys ehti sekoittua.¹⁴ Lisäksi hän saattoi pyrkiä teksteillään lukijoidensa viihdyttämiseen; yrittihän hän kovasti löytää kirjoituksilleen julkaisijaa, ja osa niistä painettiin jo 1830-luvun sanomalehdissä. Fellmanin muistiin kirjaamia tietoja Maria Garvoliasta olisi siitä huolimatta houkutteleva uskoa. Hän tunsikin hyvin Garvolian jälkeläisen, jolla luulisi olleen varsin todenmukainen kuva omasta äidistään. Fellman oli kuitenkin kuullut tarinoita Maria Garvoliasta jo lapsuudessaan,¹⁵ ja Mariaan liitetystä romanttisista mielikuvista oli vaikea irtautua Utsjoella-kaan.

Fellmanin kuvausta Maria Garvolian ja Henric Sundin kohtaamisesta on sittemmin toistettu monissa Marian elämäntarinaa valaisevissa teksteissä. Tuovi Tenetin romaanissa *Maria Garvolia – rikas elämä* (1946) todetaan, kuinka Sund oli päättänyt Lappiin lähtiessään ottaa Mariasta vaimon itselleen. Hän otti etelästä jopa mukanaan nuoren apulaispapin Isak Snellmanin, jottei vihkiminen olisi viivästynyt papin puutteen takia.¹⁶ Pari avioituikin, ja Jacob Fellman kertoi, kuinka Lapissa muisteltiin myöhemmin myös Maria Garvolian häähäpukua. Tarinan mukaan Maria pukeutui samaan leninkiin, jota oli käyttänyt parikymmentä vuotta aikaisemmin Tukholmassa naimisiin mennessään. Vastaavanlaista vaatetta ei ollut ikinä aiemmin nähty Utsjoella, mistä syystä saamelaiset muistelivat pukua myöhemminkin suurena ihmeenä.¹⁷

Maria Garvolia joutui luopumaan Utsjoella monessa suhteessa säätynsä mukaisesta elämästä. Pukeutumiseen ja seuraelämään oli vaikea keskittyä pappilassa, jossa muita säätyläisiä ei asunut lähimaillakaan ja joka muutenkin oli harvinaisen kehoja tekoa. Huonokuntoista pappilaa pidettiin syynä ainakin kirkkoherra Castrénin kuolemaan vuonna 1797.¹⁸ Frans Mikael Franzén onnistui sitomaan Maria Garvolian tarinan myös kyseiseen poikamiespappi Samuel Castréniin, joka tuli Utsjoelle kirkkoherraksi Henric Sundin jälkeen. Franzén tapasi Castrénin 1790-luvulla Kemissä ja kirjoitti tämän tarinan

vuonna 1800 ilmestyneeseen *Åbo Tidningiin*. Castrén oli Utsjoella hyvin yksinäinen, mutta ei voinut uskoa monenkaan naisen suostuvan noudattamaan ”nuoren, kauniin ja hyvin kasvatetun” Maria Garvolian esimerkkiä ja seuraavan häntä mukanaan pohjoiseen. Castrén ei halunnut tuoda morsianta pappilaan, joka oli niin vaikea pitää lämpimänä, että juoma saattoi jäätymään lasiin tai ainakin lattialla olevaan pulloon.¹⁹

Maria Garvolian rakkaustarinoista kirjoitettiin romantiikan aikana 1800-luvulla, minkä takia rakkauden merkitys saattoi näyttäytyä elämäkertakuvauksissa 1700-lukua korostuneempana. Rakkaus kuitenkin ohjasi ihmisten käyttäytymistä jo 1700-luvulla. Säätyläisnaisia tutkinut Kirsi Vainio-Korhonen toteaa, että vaikka avioliittoa solmittiin järkisyistä omaisuuden, syntyperän ja elatuksen takia, suhteisiin saattoi liittyä myös tunteikasta rakkautta. Osa aikalaisista oli 1800-luvulle tultaessa sitä mieltä, että rakkauden puute oli kelvollinen syy jopa avioeroon. Ilman rakkautta ja lapsia avioliitto menetti merkityksensä.²⁰

Vahva suomalainen nainen

Pohjois-Pohjanmaalla ryhdyttiin rakentamaan maakuntahenkeä 1800-luvun lopulta alkaen. Ylioppilaat ajoivat pohjalaista aatetta Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston Pohjalaisessa Osakun-

14. Kylli (2005) 29.

15. Jacob Fellman, Bref från Lappmarken, Utsjoki 5.2.1831. *Tidningar ifrån Helsingfors* 22.4.1831; Fellman (1906) 450–453.

16. Tuovi Tenetti (1946) *Maria Garvolia – rikas elämä. Historiallinen romaani*, Helsinki: Suomen Kirja, 328.

17. Fellman (1906) 453.

18. *Tinget i Utsjoki 1787*. Svea Hovrätts arkiv, Domböcker för 1787. Norrbottens län. Vol. 81. RA; Utsjoen pappilan tarkastusptk. 6.3.1801. Utsjoen kirkonarkisto (UKA) QIII:1. OMA.

19. *Resebeskrifning öfver Finland af en Stockholmsbo*. Åbo Tidning 18.10.1800.

20. Häggman (1994) 157; Kirsi Vainio-Korhonen (2012) *Sophie Creutzin aika. Aatelistelämää 1700-luvun Suomessa*, 2. painos (2008), Helsinki: SKS, 54, 65.

nassa. Vuonna 1904 julkaistiin *Kainulainen albumi*, jonka toimittajaksi mainittiin Pohjalaisen osakunnan kansallismielinen vähemmistö. Albumi omistettiin Vaasassa syntyneen ”suuren pohjalaisen” Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen (1830–1903) muistolle. Historioitsija A. H. Snellman (1864–1924) kirjoitti albumiin artikkelin Maria Garvoliasta. Hän näki Marian tarinan kaikesta päätellen käyttökelpoiseksi maakuntarakkauden rakentamisessa:

”On totuttu sanomaan, että Pohjanmaalla on oma historiansa. Ja totta onkin, että sen asukkaat, ehkä suuremmassa määrässä kuin maamme muiden seutujen, historiallisten ja maantieteellisten olojen vaikutuksesta kuluneina vuosisatoina ovat saaneet, etäällä muusta isänmaasta ollen, oman onnensa nojassa elää omaa erikoista elämäänsä. Tämä koskee sekä maakunnan yleisiä historiallisia vaiheita että sen asukasten yksityisiä kohtaloita. Ei mikään historia pysty kyllin elävillä väreillä kuvaamaan sitä uutterata työtä, sitä kukistumatonta kestävyyttä, sitä maailmalta näkymätöntä alttiiksiantaumisen ja velvollisuuden tunnon suuruutta, jolla nuo takamailla eläjät pitkiä vuosisatoja ovat käyneet epätoivoista taistelua karua luontoa ja muita edistyksen tiellä olevia voimia vastaan. [– –] Yhden esimerkin tästä tarjoo monien joukosta erään Pohjanmaan naisen monivaiheinen elämäntarina. Samanlaisia kohtaloonsa tyytymisessä ja alistumisessa siihen, mikä on välttämätöntä, on epäilemättä monia muita, mutta tässä käsitelty on vertaisiansa merkillisempi siitä syystä, että se, jo kauan sitten herättäen tavallista suurempaa huomiota, on tullut runossa ylistetyksi.”²¹

Snellmanin teksti perustui lähinnä Fellmanin muistiinpanoihin, minkä lisäksi hän tunsikin myös Maria Garvolian runollisen historian. Hänen tekstissään on silti nähtävissä myös oman aikansa ihanteita. Aikakausi vaati tarmokkuutta ja taistelutahtoa.

Yksittäisen Pohjois-Suomessa eläneen naisen historia ei ollut vielä 1900-luvun alkuvuosina kovinkaan suosittu tutkimusaihe; eihän 1700-lu-

vulla eläneiden pohjoissuomalaisen naisten elämäkertoja ole juuri kirjoitettu vieläkään. Naisten tekemisille haettiin arvoa korkeintaan vertaamalla niitä miesten toimiin ja tarkastelemalla naisten työtä miehisten normien valossa.²² Maria Garvoliassa nähtiin sellaista pohjalaista sinnikkyyttä ja toimeliaisuutta, johon harva mieskään oli yltänyt. Kansanperinteenkerääjä Samuli Paulaharju (1875–1944) kuvasi David Eric Högmania tämän vaimon kautta seuraavaan tapaan:

”Toistakymmentä vuotta Högman eli Tukholman sivistyksen saaneen kauniin Maria Garvoliansa kanssa tunturien takana saaden kymmenkunta perillistä, joista puolet jo aivan pieninä joutuivat parhaaseen turvaan kirkon sillan alle. Mutta kun David pastori lähti etelään etsimään parempia virkoja, kuoli hän Oulussa 1781, ja Maria jäi ison lapsiparvensa kanssa suureen köyhyyteen. Seitikköjoen kurussa riekkoja pyydellen sanotaan hänen perhettään eläteleen ja kerrotaanpa, että hän lappalaisten avustamana rakensi itselleen pikku mökin pappilan törmälle päästäkseen pois pappilasta uuden isännän tieltä.”²³

On varsin poikkeuksellista, että Utsjoen kirkkoherroista puhuttaessa huomio kääntyy kuin itsestään kirkkoherran puolisoon. Maria Garvolian suosio jättää varjoonsa sekä hänen aviomiehensä että monet muutkin Utsjoen papit.²⁴ Hänen lisäksi Utsjoen papinrouvista tunnetaan

21. Snellman (1904) 127–128.

22. Merja Manninen (1984) ’1700-luvun naisen tutkimisesta’, teoksessa Auvo Kostianen (toim.) *Nainen historiasa*, Historian perintö 10, Turku: Turun yliopiston historian laitos, 126; Pirjo Markkola (2002) ’Vahva nainen ja kansallinen historia’, teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineiton he! Kansallisuuden sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 77–80.

23. Samuli Paulaharju (2011) *Taka-Lappia*, uusittu laitos (1927), Helsinki: SKS, 353.

24. Vrt. Gunnar Suolahti käsiteli 1900-luvun alussa Maria Garvoliaa ajalleen tyypillisemmin: osana hänen virkoja pyydystävän aviomiehensä David Eric Högmanin elämää. Suolahti (1991).

kirkkoherra Carl Fredrik Stenbäckin (1798–1875) vaimo Ottilia von Essen (1817–1915), joka muutti Utsjoelle häidensä jälkeen vuonna 1834. Herännäisyydestä ja romantiikasta elämänsä vaihteita ammentaneet Stenbäckit saivat Franzénin *Emili*-runosta innoitusta työhönsä Utsjoella. He halusivat nähdä itsessään Franzénin runoelman päähenkilöiden piirteitä ja olivat toisilleen Carl ja Emili paljon suuremmissa määrin kuin Maria Garvolia ja David Eric Högman aikanaan. Carl jopa nimitti Ottiliaa Emiliksi, ja Stenbäckien vuonna 1834 syntynyt esikoispoika ristittiin Carl Emiliksi.²⁵

Representaatioiden takana

Menneisyydessä eläneiden ihmisten tarinoita on käytetty identiteetin ja historiatietoisuuden luomiseen, eikä kertomusten arvoa tai käyttökelpoisuutta ole heikentänyt se, että ne pohjaavat usein suuremmissa määrin myytteihin kuin vankaan tutkimustietoon.²⁶ Mutta entä jos Maria Garvoliaa yrittää lähestyä hänen oman aikansa ehdoilla ja puhdistaa mielensä myöhemmistä tarinoista?

Marian äitiyttä on korostettu kirjoituksissa varsin vähän, mistä voisi päätellä, että suomalaiskansallinen historiankirjoitus on tarvinnut enemmän vahvaa ja työteliästä naista kuin perinteistä äitityyppiä. Maria Garvoliasta luodussa representaatioissa on korostettu hänen Tukholmassa hankittua kasvatustaan, mutta missään ei mainita, että hän synnytti kolme lasta jo ensimmäisessä avioliitossaan, vaikka lapset on varsin helppo löytää Tukholman ja Siikajoen kirkonkirjoista.

Maria Garvolian Tukholmassa saamaa sivistystä ei ole yksilöity teksteissä kovin tarkasti. Ruotsin valtakunnan naispuoliset asukkaat eivät 1700-luvulla yleensä kouluttautuneet mihinkään ammattiin, mutta poikkeuksiakin oli. Naisten ensimmäiseksi koulutusta vaativaksi elinkeinoksi oli muodostumassa kättilön ammatti. Varakkaampien pappiloiden emännät ja tyttäret eivät silti yleensä voineet kuvitellakaan ryhtyvänsä

kättilöiden miltei ruumiilliseen työhön,²⁷ eikä ammattiin kouluttautuminen sovi muutenkaan yhteen Maria Garvolian elämäkertatietojen kanssa. Maria lieneekin kouluttautunut lähinnä seuralämään sekä äidin ja aviovaimon rooliin.²⁸

Maria Garvolian ensimmäisestä avioliitosta syntyneet lapset sairastuivat ja kuolivat varsin varhaisella iällä. Silti he olivat olennainen osa Marian ja hänen ensimmäisen miehensä, maustekauppias Claes Althinin avioliittoa.²⁹ Claesille ja Marialle syntyi toukokuussa 1760 Lars Jacob-niminen poika, joka kuoli jo saman vuoden heinäkuussa ripuliin.³⁰ Siikajoen kuolleiden luetteloon on merkitty toukokuun 1763 kohdalle kauppias Claes Althinin tytär Beata Johanna, joka menehtyi kuuden kuukauden ikäisenä lastentautiin. Toinen tytär Margareta Maria kuoli puolestaan tuhkarakkoon heti seuraavassa kuussa kahden vuoden ja kolmen kuukauden ikäisenä.³¹ Margareta Mariaan pääsee käsiksi myös Tukholman Suurkirkon seurakunnan arkistoja tutkimalla. Claes Althinin ja Maria Garvolian tuttavapiiri koostui selvästi varsin vaikutusvaltaisista henkilöistä, koska Margareta Maria Althinille merkittiin kasteluetteloon kummiksi muun muassa Skaran piispa Engelbert Halenius.³²

25. C. Stenbäck M. Castrénille 16.4.1834. Kemin rovastikunnan arkisto (KRkA) Ea:8. OMA; Din vän Carl, Bref ifrån Utsjoki, i Finska Lappmarken. Helsingfors Morgonblad 25.11.1836.

26. Sulkunen (1999) 39.

27. Kirsi Vainio-Korhonen (2012) *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*, Helsinki: WSOY, 10, 17–29, 39, 50.

28. Tukholman kaupunginarkiston kättilömatrikelista Maria Garvoliaa ei löydy, eikä ko. arkistossa tunneta muuta hoitajakoulutusta vuoden 1760 tienoilta. Barnmorskeläroanstaltens matrikel 1760–1765. Stockholms stadsarkiv (SSA).

29. Syntyneiden luettelo 1744–1771. SKA I C:2. OMA; Mantalslängd 1760: Stadens Södra och Västra kvarter. SSA.

30. Död- och begravningsböcker, huvudserie 1760. Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv (SKKA) Fl:a:2. SSA.

31. Kuolleiden luettelo 1744–1771. SKA I C:2. OMA.

32. Födelse- och dopböcker, huvudserie, 1752–1764. SKKA Cl:a:10. SSA.

Claes Althinin jälkeensä jättämää omaisuutta tarkastelemalla voi tehdä päätelmiä siitä, mikälaista elämää Maria Garvolia oli Tukholmassa viettänyt. Maustekauppiaan vaimolla oli ulottuvillaan vaikutteita maailman etäisimmistäkin kolkista. Perheen elämään olivat kuuluneet itäintialaiset porsliinit, tee- ja kaakaokupit, soke-riasiat ja -pihdit, nuuskarasiat, pellavaiset vuodevaatteet, untuvapatjat sekä topaasikorvakorut. Kotia koristivat tammilipastot, saksanpäkinäpuinen pelipöytä, turkkilaisella kankaalla päällystetty sohva sekä kultakehyksiset peilit.³³ Perhe joutui maksamaan elämäntavastaan ylellisyysveroa; ainakin Claes Althinin kohdalla oli henkikirjassa maininta puuterin käytöstä.³⁴

Maria Garvolian Jacob-isä kuoli vuonna 1761. Jacob Garvoliuksen kuoleman jälkeen Siikajoella oleskeli muun muassa Siikajoen armovuodensaarnaajaksi³⁵ palkattu Turun Akatemian dosentti David Eric Högman. Perintö lienee houkuttellut paikalle myös Maria Garvolian ja Claes Althinin. Claes ja Maria Althin kävivät armovuodensaarnaaja Högmanin kanssa samalla ehtoilisella ainakin lokakuussa 1763.³⁶

Muutokset jatkuivat Marian elämässä, sillä Claes Althin kuoli vuonna 1764 Tukholmassa näivetystautiin. Asiakirjojen perusteella Maria olisi viettänyt jo aviomiehensä elämän viimeiset ajat kotonaan Siikajoella eikä palannut miehensä kuoltuakaan takaisin Tukholmaan. Vuotta myöhemmin kesällä 1765 leskirouva Maria Garvolia meni Siikajoella naimisiin isänsä armovuodensaarnaajana toimineen Högmanin kanssa.³⁷

Maria ei hyötynyt ensimmäisestä avioliitostaan taloudellisesti. Johanna Ilmakunnas on todennut Ruotsin ylhäisaatelistoa käsittelevässä 1700-luvun tutkimuksessaan, kuinka ylellisen elämäntavan kääntöpuolena saattoi olla raskas velkaantuminen.³⁸ Althinin maustekaupat eivät olleet sujuneet odotetulla tavalla, sillä kuolinpesän omaisuus oli käytettävä velkojen maksuun.³⁹ David Eric Högman ei ollut Maria Garvolian kannalta tässä tilanteessa taktisesti onnistunut aviomiesvalinta, sillä Högman oli niin ikään vel-

kaantunut ja lisäksi hän oli saanut rettelöitsijän maineen muutaman vuoden takaisten epäonnistuneiden naimakauppojensa takia. Hän oli yrittänyt kosiskella Kemin kirkkoherra Henric Zimmermanın Anna-tytärtä ja vedonnut jopa tuomiokapituliin kihlauksensa puolesta.⁴⁰ Högman ei myöskään kuulunut maineikkaaseen tai vaikutusvaltaiseen pappissukuun. Hyvät suhdeverkot olivat tarpeen virkojen saamisessa, mutta Högmanilla niitä ei juurikaan ollut. Hän oli kotoisin Vaasasta, missä hänen isänsä oli toiminut tullitarkastajana. Vuonna 1765 Högman totesi itsekin olevansa virattomassa tilassa, mikä takia hän ryhtyi sitäkin kovempaan taistoon sinänsä vaatimattomasta Utsjoen kirkkoherran virasta.⁴¹

"Althinin leski" Maria Garvolia oli syynä siihen, että Högman oli vähällä tulla sivuutetuksi myös Utsjoen virantäytöstä. Kaupunkielämään tottuneen ja Tukholman seurapiireissä mukavasti eläneen rouvashenkilön ei uskottu olevan missään tapauksessa halukas muuttamaan pohjoisimpaan Lappiin asti. Rouva Althinin uskottiin ilman muuta jäävän asumaan sukulaistensa luokse Pohjanmaalle. Högmanin olisi pitänyt vaivata tämän vuoksi saamelaisia jatkuvilla kyy-

33. Bouppteckningshandling 1.2.1766. SSA.

34. Mantalslängd 1760: Stadens Södra och Västra kvarter. SSA.

35. Armovuoden aikana edesmenneen papin perhe sai nauttia vuoden verran tämän palkkaetuja.

36. Rippikirja 1755–1766. SKA I Aa:5. OMA.

37. Död- och begravningsböcker, huvudserie, 1754–1783. SKKA Fla:2. SSA; Vihittyjen luettelo 1765. SKA I C:2. OMA; Bouppteckningshandling 1.2.1766. SSA.

38. Johanna Ilmakunnas (2011) *Kartanot, kapiot, rykmennit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*, Helsinki: SKS, 348–353.

39. Vihittyjen luettelo 1765. SKA I C:2. OMA; Bouppteckningshandling 1.2.1766. SSA.

40. Suolahti (1991) 248–265.

41. D. E. Högman till Dir. [1765]. LDA Handlingar 1763–1767. RA. Ks. myös Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: David Erik Högman*. Verkkojulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=7568> (luettu 10.4.2012).

dityksillään, mikäli hän olisi mielinyt nähdä aviopuolisoaan säännöllisesti.⁴²

Aikalaiset eivät olisi kaikesta päätellen tuominneet Maria Garvoliaa, vaikka tämä olisi päätenyt elämäänsä osan vuodesta eri paikassa kuin Utsjoen kirkkoherranvirkaa hoitava miehensä. Högmania ennen Utsjoen kirkkoherrana oli toiminut Henric Wegelius (1735–1791), joka oli oleskellut Utsjoella ainoastaan muutaman kuu-kauden talviaikaan ja viettänyt muun ajan maan eteläisemmissä osissa.⁴³ Huikentelevaisesta maineestaan kärsivä Högman oli altavastaaja valtiopäiväedustajana toimineeseen Wegeliukseen verrattuna. Tämän vuoksi Högmanin kannatti pelata korttinsa alusta asti mahdollisimman hyvin, mikäli hän mieli päästä joskus ylenemään Utsjoelta etelään edullisemmaksi luokiteltuun seurakuntaan. Maria siis lähti Utsjoelle vastoin aikaistensa odotuksia. Ehkä hänellä ei ollut muuta vaihtoehtoaakaan, koska Tukholman varakas elämäntapa oli aviomiehen kuoleman myötä kadonnut ja Siikajoen kotipappilaa oli muuttanut uusi perhe. Marialla oli kyllä veljiä, esimerkiksi Alavuden kappalaisena sittemmin toiminut Johan Garvolius (s. 1741), mutta veljet olivat vielä vuonna 1766 hyvin nuoria eivätkä he olisi välttämättä myöhemminkään pystyneet ottamaan sisartaan ja tämän kasvavaa perhettä luokseen asumaan. Maaseudun apulaispapit eivät välttämättä olleet kovinkaan varakkaita.⁴⁴

Tietenkin voi olla mahdollista, että Maria oli sen verran kiintynyt aviomieheensä, että halusi asua tämän kanssa samalla paikkakunnalla missä olosuhteissa tahansa – solmihan hän avioliiton Högmanin kanssa vasta sen jälkeen, kun Siikajoen kirkkoherranvirka oli jo täytetty. Maria ei toisin sanoen voinut tavoitella naimakauppoillaan oman kotipappilansa emännänpaikkaa. Yksittäisen ihmisen historia ei ole koskaan aivan yksioikoista,⁴⁵ eikä Maria Garvoliaakaan voi punnita pelkästään topaasikorvatorujen ja pähkinäpuisten pöytien perusteella. Toisenlaiseen tutkimustulokseen vievänä johtolankana voisi käyttää Claes Althinin jäämistöstä löytynyttä

J. Arndtin pietistisvaikutteista teosta *Totisesta kristillisyydestä*.⁴⁶ Pietismin sävyttämä kristillisuus puhutteli ihmisiä 1700-luvun Pohjanmaalla, joten ei ole täysin mahdotonta, etteikö Marialla olisi ollut vaatimattomampaankin elämäntyyliin soveltuva ajatusmaailma. Toisaalta ei voi tietää, oliko *Totinen kristillisuus* Marian mielilukemisto. Ainakaan hän ei ottanut kirjaa mukaansa lähtiessään Tukholmasta takaisin Siikajoelle.

Mahdolliset pietistiset näkemykset ja kaikkivaltiaan tahtoon turvautuminen olisivat voineet olla apuna siinä vaiheessa, kun Maria Garvolian tielle alkoi kasautua toinen toistaan suurempia esteitä. Högmanien ensimmäinen tytär Maria oli syntynyt jo ennen Utsjoelle tuloa, ja seuraava lapsi syntyi syyskuussa 1767. Tämä Christinaksi kastettu pienokainen kuoli vuoden ikäisenä tuntemattomaan sairauteen. Joulukuussa 1768 syntynyt Jacob Eric oli ensimmäinen Maria Garvolian pojista, joka ei kuollut kolmen ensimmäisen elinvuotensa aikana.⁴⁷ Pian syntymänsä jälkeen kuolivat vuosina 1770 ja 1771 syntyneet Carl David -nimiset pojat, 1776 Eva Catharina ja 1777 Emmanuel. Lasten kuolinsyiksi kirjattiin rintakipua, yskää ja röhkäkuumetta, joita Lapin puoliarktinen ilmasto ja hatarassa pappilassa asumi-

42. Matts Pählsson Rippis brev 12.1.1766. Bilaga till Åbo domkapitels brev till Dir. 26.3.1766. LDA Handlingar 1763–1767. RA.

43. H. Wegelii berättelse om Utsjoki och Enare församlingens tillstånd 31.12.1759. Bilaga till Åbo domkapitels brev till Dir. 31.3.1760. LDA Ink. skriv. 1759–1760. RA.

44. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Garvolius*. Verkkojulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=8180> (luettu 10.4.2012); Kaarlo Wirilander (1974) *Herrasväkeä: Suomen säätyläistä 1721–1870*, Helsinki: SHS, 58–59.

45. Eva Österberg (1996) 'Individen i historien – en (o) möjlighet mellan Sartre och Foucault' teoksessa *Det roliga börjar hela tiden. Bokförläggare Kjell Peterson 60 år den 20 december 1996*, Stockholm: Clio, 327–328.

46. Bouppteckningshandling 1.2.1766. SSA.

47. Rippikirja 1749–1794. UKA AI:2. OMA; Perukirja 1809 leskirouva Maria Garvoliuksen jälkeen. Kuusamon käräjäkunnan perukirjat. Kemin tuomiokunnan II arkisto (Kemin TKA) EclI:1. OMA.

nen eivät olleet omiaan lievittämään.⁴⁸ Osa lapsista selvisi kuitenkin kriittisistä varhaislapsuuden vuosista ja eli aikuiseksi asti. Hännänhuipuna Högmanien perheeseen syntyivät vuonna 1779 Jonas Gustaf ja vuonna 1780 David Emmanuel.⁴⁹

David Eric Högman ei saanut monista yrityksistään huolimatta virkapaikkaa valtakunnan eteläisemmistä osista, vaikka hän teki kaikkensa saamelaiden kristillisen kasvatuksen edistämiseksi. Lopulta Högmanin terveys alkoi reistailla, ja hän tuskastui tilanteeseen siinä määrin, että päätti keväällä 1781 matkustaa etelään neuvottelemaan viran saamisesta valtaa pitävien tahojen kanssa. Högman kylmettyi matkalla pahasti, joutui vuoteenomaksi ja kuoli Oulussa syyskuussa 1781. Maria totesi jääneensä keskelle erämaata useamman alakäisen lapsen kanssa, mikä pakotti hänet kirjoittamaan vuoden 1782 alussa tukalasta tilanteesta Tukholmaan Lapin kirkollistoimen johtokunnalle. Kirjeessään Maria pyysi armovuosia ja leskeneläkettä itselleen ja kuudelle lapselleen.⁵⁰

Maria Garvolian pitkä oleskelu Lapissa on nähty osoitukseksi kiintymyksestä Lappia ja saamelaisia kohtaan.⁵¹ Marian kirjoittamasta kirjeestä käy kuitenkin ilmi, että hän olisi mielellään lähtenyt miehensä mukana etelään, mutta kaikkein pienimmät lapset eivät voineet matkustaa poron vetämissä ahkioissa. Aviomiehen kuolema tuntui sitäkin katkerammalta, kun tämän etelään suuntautuneen matkan jälkeen olisi viimein ollut toivoa päästä pois perimmäisestä Lappista. Nyt Maria kertoi kaipaavansa paitsi aviomiestään myös 13-vuotiasta poikaansa, joka oli matkustanut Ouluun isänsä mukana. Maria tuskaili, että nimenomaan vanhimman poikansa apua hän olisi tarvinnut viiden pienemmän lapsensa kanssa.⁵²

Maria harmitteli, että hänen oli kasvatettava lapsensa leskenä etäällä kouluista ja asutusta maailmasta. Tämä tuntui erityisen nöyryyttävältä hänen omiin nuoruuden mahdollisuuksiinsa verrattuna. Maria muisteli, miten hänellä oli ol-

lut etua varakkaista ja kunniallisista vanhemmista ja miten tottunut hän oli ollut hyödyntämään elämässään sekä Pohjanmaan että Tukholman tarjoamia etuja.⁵³

Maria Garvolian ja David Eric Högmanin välit pysyivät loppuun asti lämpiminä ainakin jos lasten tiheistä syntymistä voi tehdä minkäänlaisia päätelmiä, ja Maria viittasi kirjeessäänkin kuolleeseen mieheensä rakastavana aviopuolisona ja isänä.⁵⁴ Yksi rakkauden ehdoista sääty-yhteiskunnassa oli se, että aviopuolisoiden oli oltava toistensa vertaiset.⁵⁵

Maria Garvolia tuskin edes harkitsi avioituvansa kenenkään paikallisen poronhoitajan saati sitten köyhemmän kalastajasaamelaisen kanssa. Utsjoella sopivia kosijoita ei ollut ollenkaan, eikä Lapissa monen lapsen kanssa asuva vähävarainen leskiäiti välttämättä ollut kovin haluttu vaimoehdokas. Maria Garvolian ainoa toivo tässä tilanteessa olisi voinut olla Utsjoelle tuleva naimaton armovuodensaarnaaja.⁵⁶

Utsjoen uudeksi kirkkoherraksi nimitettiin elokuussa 1782 Henric Sund. Sund lähti virkapaikalleen talvikelien aikana ja oli jo joulun aikana suorittamassa papillisia palveluksia Utsjoen

48. Eero Kojonen (toim.) (1971) *Sursillin suku: Genealogia Sursilliana*, Helsinki (1850) 504–505.

49. Rippikirja 1749–1794. UKA AI:2. OMA.

50. Vuonna 1739 perustettu johtokunta vastasi saamelaisseurakuntien korkeimmasta kirkollisesta hallinnosta ja päätti muun muassa alueen papinvirkojen täyttämisestä. Maria Högman, född Garvolius ifr. Utsjåki till Dir. [1/1782]. LDA Handlingar 1779–1784. RA. Ks. johtokunnasta Kylli (2005) 18.

51. Snellman (1904) 135.

52. Maria Högman till Dir. [1/1782]. LDA Handlingar 1779–1784. RA.

53. Maria Högman till Dir. [1/1782]. LDA Handlingar 1779–1784. RA.

54. Maria Högman till Dir. [1/1782]. LDA Handlingar 1779–1784. RA. Vrt. Vainio-Korhonen (2012) 105.

55. Ks. esim. Häggman (1994) 89–98; Ilmakkunas (2011) 55–61.

56. Maria Högman till Dir. [1/1782]. LDA Handlingar 1779–1784. RA. Ks. myös Widén (1988) 212–213.

kappeliseurakunnassa Inarissa.⁵⁷ A. H. Snellman kuvasi Maria Garvolian ja Henric Sundin kohtaamista Jacob Fellmania mukaillen tähän tapaan:

”Äiti kynttilä kädessä ehtii eteiseen tervehtimään vieraita, hämmästyty kuullessaan paljon vanhentuneen ja muuttuneen entisen rakastajansa äänen. Vielä samana iltana ilmoitti Sund varsinaisen asiansa. Maria riensi hänen sylinsä, kiittäen Jumalaa, joka oli lähettänyt hänelle ja hänen lapsilleen turvan erämaahan. Seuraavana sunnuntaina kuulutettiin vanha morsiuspari avioliittoon, ja pian vietettiin kauniina talvipäivänä häätkin.”⁵⁸

Jos kuvaus pitäisi paikkansa, Henric Sundin ja Maria Garvolian olisi siis pitänyt mennä naimisiin vuoden 1783 alussa, kun Sund kerran saapui Utsjoelle vuoden 1782 lopussa. Näin ei kuitenkaan käynyt. Sund avioitui kyllä edeltäjänsä lesken kanssa, mutta tämä tapahtui vasta vuonna 1784.⁵⁹ Henric Sund ei ollut myöskään odottanut Mariaa koko elämänsä; olihan hän kosiskellut Kemin kappalaisena toimiessaan esimiehensä Zimmermanin tyttäreltä.⁶⁰

Olivatpa Sundin syyt mitkä tahansa, lempi ei leiskahtanut välittömästi. Maaliskuussa 1783 Kemin lääninrovastille kirjoittamassaan kirjeessä Sund tyytyi vain toteamaan, että Högmanin leski asui pysyvästi Lapissa. Avioliittoaikeistaan hän ei maininnut mitään, vaikka lesken tulevaisuuden olisi luullut kiinnostavan myös Lapin asioista huolehtivaa lääninrovastia. Sund ei myöskään todennäköisesti ottanut apulaispappi Isak Snellmania mukaansa vihkimistarkoitukseen vaan hän tarvitsi vain apulaisen virkatehtäviensä hoitoon. Snellman avioitui sittemmin Högmanien Maria-tyttären kanssa.⁶¹

Leskeksi jääneen papinrouvan oli tavallista ja jopa suotavaa avioitua edellisen miehensä seuraajan kanssa, ellei ikäero ollut tavattoman suuri. Menettelytapa oli Marialle entuudestaan hyvin tuttu, ja avioituminen oli luultavimmin väistämätöntä myös Marian ja Henric Sundin kohdalla. Kolmannen avioitumisensa aikana Maria

oli ehtinyt 44 vuoden ikään. Tästä avioliitosta Maria Garvolialle syntyi vielä yksi tytär.⁶²

Marian valinnat

Maria Garvolian Lapin-vuodet ovat leimanneet hänet vahvaksi ja sisukkaaksi naiseksi. Pirjo Markkola pohtii artikkelissaan ”Vahva nainen ja kansallinen historia”, miksi suomalaisen naisen identiteetti on ylipäänsä rakennettu vahvuuden ja selviämisen varaan. Olisiko vahvan naisen retoriikka mahdollista korvata Maria Garvolian tapauksessa heikon naisen retoriikalla?⁶³

Koska lähteissä nimenomaan kuvataan sitä, miten Maria ylitti aikalaistensakin odotukset, on houkutteleva ajatella, että Maria ei heikkouden hetkiä juurikaan tuntenut. Mielelläni rakentaisin hänestä reippaan sankarittaren, mutta Marian vuonna 1782 kirjoittamasta kirjeestä on tavoitettavissa enemmän ylpeydensekaista häpeää. Hän koki epäonnistuneensa sen johdosta, ettei ollut onnistunut takaamaan lapsilleen mahdollisuuksia säätynsä ja syntyperänsä mukaiseen elämään. Toisaalta yhdestä ainoasta hankalassa elämänvaiheesta kirjoitetusta kirjeestä ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä päätelmiä Maria Garvolian mahdollisesta heikkoudesta.

Historiallisista asiakirjalähteistä on kiinnostavaa pohtia menneisyyden ihmisten elämän reunaehtoja ja niitä strategioita, joihin he joutuivat turvautumaan.⁶⁴ Marian elämäntarinan voi nähdä olleen vahvasti kytköksissä isän, aviomiesten ja väyjen kohtaloihin. Iin pitäjään pääsy Henric Sundin mukana oli Maria Garvolialle todellinen

57. Dir. prot. 6.8.1782 § 14. LDA Prot. 1780–1790. RA; Valtakirja maisteri Sundille Utsjoen ja Inarin kirkkoherraksi 4.9.1782. TTA BI:49. TMA; Sund Forteliukselle 27.12.1782. KRka Ea:4. OMA.

58. Snellman (1904) 132.

59. Rippikirja 1749–1794. UKA AI:2. OMA.

60. Suolahti (1991) 248–265.

61. Sund Forteliukselle 30.3.1783. KRka Ea:4. OMA; Vihittyjen luettelo 1784. UKA AI:2. OMA.

62. Rippikirja 1749–1794. UKA AI:2. OMA.

63. Markkola (2002) 85.

64. Österberg (1996) 325.

onnenpotku. Iijoen suulla kirkkoherra pääsi perheeseen nauttimaan jokeen nousevista lohista. Karjaakin oli helpompi kasvattaa lissä kuin Utsjoella, mutta ilo loppui lyhyeen, kun kirkkoherra kuoli jo vuonna 1797.⁶⁵

Suurin osa Maria Garvolian lapsista kuoli hyvin nuorena, ja perheen vähävaraisuus sekä pitkä oleskelu Lapissa oli koitua kouluttautumisen esteeksi niillekin seitsemälle, jotka elivät aikuisikään asti. Maria ehti Iihin muutettuaan saada ainakin nuorimpia lapsiaan koulunpenkille. Jonas Gustaf pääsi Oulun triviaalikouluun vuonna 1796 ja Turun Akatemiaan vuonna 1799. Hän jatkoi lapsista ainoana isänsä ja isäpuolensa papillisia perinteitä. Marian kuollessa vuonna 1808 hän toimi Utajärvellä väliajansaarnaajana ja eteni myöhemmin Kuhmon kappalaiseksi.⁶⁶

Jonas Gustafin koulutusta koskeviin yksityiskohtiin pääsee käsiksi hänen yliopistotietojensa perusteella. Olisi kiinnostava selvittää, yrittikö Maria laittaa perheen muita poikia koulutielle, mutta aihetta koskevat asiakirjatiedot ovat vähäiset.⁶⁷ Nuorimmat pojat lienevät joka tapauksessa olleet koulutuksen osalta paremmissa asemassa. Olihan perheen vanhin poika Jacob Eric jo 25-vuotias siinä vaiheessa, kun perhe muutti Utsjoelta parempien koulutusmahdollisuuksien ääreen.⁶⁸

Maria Garvolia oli Henric Sundin kuoltua tuussa tilanteessa: armovuosien loputtua oli keksittävä itselleen elämisen edellytykset. Tällä kertaa Marialla ei ollut enää kovin pieniä lapsia, nuorinkin tytär oli 13-vuotias, mutta vanhaan pappilaan ei voinut jäädä, kun Iihin nimitettiin uusi kirkkoherra. David Eric Högmanin kuoltua Maria oli saanut Sundin avulla takaisin asemansa kirkkoherran puolisona, mutta se vaihtoehto ei ollut enää käytettävissä; Iin kirkkoherraksi vuonna 1800 tullut Abraham Frosterus oli jo naimisissa. Uudesta papista ei tullut näin ollen pelastajaa myöskään lissä asuvalle Marian vanhimmalle tyttärelle, joka oli jäänyt vuonna 1795 leskeksi Isak Snellmanin kuoleman jälkeen. Iin seurakunnan rippikirja vuosilta 1799–1805 pal-

jastaa, miten miehettömiksi jääneet ja varattomat pappissäädyn naiset jäivät sivuun yhteisöstä: tilattoman väestön *Inhysingar*-kohtaan listattiin Maria Garvolia, hänen opiskelijapoikansa Jonas Gustaf, Maria Sund ja neiti Lovisa Christina Högman.⁶⁹

Maria toteutti sittemmin äidiltä ja monelta muulta 1700-luvulla eläneeltä pappissäätyiseltä leskeltä oppimaansa kaavaa ja muutti tyttärensä luokse asumaan. Vakiintuneen eläkejärjestelmän puuttuessa lähiomaiset kantoivat vastuun vanhemmistaan.⁷⁰ Marian äiti Margareta oli elänyt viimeiset vuotensa vanhimman tyttärensä luona, ja Maria itse muutti nuorimman tyttärensä aikuistuttua tämän kotiin Kuusamoon. Maria Sund nai vuonna 1805 Castrénien vaikutusvaltaiseen pappissukuun ja pääsi emännöimään Kuusamon pappilaa.⁷¹

Maria Garvolia ilmestyy vielä kuolemansa jälkeen asiakirjoihin, kun hänen vävynsä Eric Castrén kirjasi hänestä merkinnän Kuusamon kuolleiden luetteloon.⁷² Tammikuussa 1809 pidetty perunkirjoitus oli nopeasti tehty, sillä tyttärensä luona asuneen lesken omaisuus mahtui parille sivulle. Marian lehmä ja muutamat huonekalutkin olivat vanhimman tyttären luona lissä. Astioiden ja vaatteiden ohella Maria jätti jäl-

65. Perukirja Henric Sundin jälkeen 1797. Kemi:135, Iin pitäjän perukirjat 1796–1806. Pohjanmaan pohjoinen tuomiokunta FVII. OMA; Porthan (1886) 123.

66. Rippikirja 1749–1794. UKA AI:2. OMA; Perukirja 1809 leskirouva Maria Garvoliuksen jälkeen. Kuusamon käräjäkunnan perukirjat. Kemin TKA II EcII:1. OMA; Kojonen (1971) 505.

67. *Oulun koulujen 300 vuoden muistoksi* (1911) Oulu, 29.

68. Rippikirja 1785–1798. Iin kirkonarkisto I Aa:6. OMA.

69. Perukirja Henric Sundin jälkeen 1797. Kemi:135, Iin pitäjän perukirjat 1796–1806. Pohjanmaan pohjoinen tuomiokunta FVII. OMA; Rippikirja 1799–1805. Iin kirkonarkisto I Aa:8. OMA.

70. Widén (1988) 2–3.

71. Perukirja 1809 leskirouva Maria Garvoliuksen jälkeen. Kuusamon käräjäkunnan perukirjat. Kemin TKA II EcII:1. OMA.

72. Kuolleiden luettelo 1802–1815. Kuusamon kirkonarkisto I C:3. OMA.

keensä muutamia vanhoja kirjoja. Muistona entisestä asemasta oli arkisempien ja halvempien vaatteiden joukosta löytynyt musta taftileninki.⁷³

Yksittäisen elämäntarinan nouseminen historiantutkijoiden mielenkiinnon kohteeksi saattaa olla hyvin sattumanvaraista. Moni myöhempi kirjoittaja otti Maria Garvolian aiheekseen Frans Michael Franzénin esimerkin innostamana. Jos Franzén ei olisi sattunut tapaamaan Mariaa Iissä ja kokenut tämän tarinaa käyttökelpoiseksi, eivät myöhemmät kirjoittajat olisi välttämättä huomanneet valjastaa Marian tarinaa omiin tarkoituksiinsa. 1700-luvulla eläneitä naisia on otettu tutkimuskohteeksi yleensä ainoastaan silloin, kun heidän jälkeensä on jäänyt henkilökohtaista kirjeenvaihtoa.

Maria Garvolia pääsi kokemaan pappissäätyisen syntyperänsä mahdollistamat elämisen

ääripäät varakkaana valtakunnan keskuspaikassa ja köyhtyneenä kaikkein pohjoisimmassa perukassa. Porvarisleskien ja jopa kuninkaiden puolisoitten oli mahdollista jatkaa edesmenneiden miestensä ammatteja, mutta pappien leskille tämä ei ollut mahdollista. Oliko säätyasema Maria Garvolialle enemmän heikkous kuin vahvuus? Ainakin hän näyttää viihtyneen asemassaan sen perusteella, että valitsi tietoisesti elämän säätyläisäitinä ja -vaimona eikä vaikkapa ammattiin koulutettuna kättilönä tai porosaamelaisen puolisona.

73. Perukirja 1809 leskirouva Maria Garvoliuksen jälkeen. Kuusamon kärjäkunnan perukirjat. Kemin TKA II EcII:1. OMA. – *Nyt julkaistu Ritva Kyllin artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Jukka Sarjala

Yksilö ja historia taiteilijaelämäkerroissa

Taiteilijabiografioiden asema on ollut yhtä vankka kuin niissä tavattava ennako-ole tus taiteentekijän luovan minän itsenäisyydestä ja koskemattomuudesta. Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana tätä lähtökohtaa on kuitenkin kriittisesti läpivalaistu tarkastelemalla tekijyyden historiaa, länsimaista nerokulttia ja taiteilijarooleja. Jukka Sarjala käsittelee artikkelissaan romanttisen taiteilijamyytin historiaa, taiteilijabiografioiden nykyisiä haasteita ja niitä mahdollisuuksia, joita akateemiselle elämäkertatutkimukselle avautuu kyseenalaistettaessa käsityksiä ainutkertaisesta toimijasubjektista ja persoonallisuudesta.

Teollistuneessa kaupunkikulttuurissa, Ranskan suuren vallankumouksen ja Englannista alkaneen teollisen mullistuksen jälkeisellä ajalla, taidetta ja eri taiteenlajien saavutuksia on monesti pidetty yksilöiden ja heidän ainutkertaisen luovuutensa tuotteina. Kukapa ei osaisi nimetä joukkoa kirjailijoita, kuvataiteilijoita, säveltäjiä tai ohjaajia ja heidän teoksiaan? Näin taide hahmottuu erilaisten persoonatyörien kokoelmaksi. Suomalaisissa musiikkipiireissä kiersi aikoinaan Nils-Eric Ringbomin (1907–1988) muisteleva, säveltäjä Mikko Heiniöltä kuulemani tarina Jean Sibeliuksesta, joka vanhoilla päivillään erään ruotsalaisen säveltäjän kohdattuaan totesi tälle Ainolassa, Ringbomin läsnä ollessa, ettei ruotsalaiskollega ollut yhtään musiikkinsa näköinen. Lausuma on romantiikan ilmaisuestetiikan mukainen. Siinä taide on luojansa persoonallista kädenjälkeä, jonka odotetaan kuvastavan tekijänsä ainutkertaisuutta samalla tavoin kuin hänen ulkonäkönsä. Piilossa toimivan luovan voiman ajatellaan materialisoivan itseään niin tai

deteoksiin kuin kantajansa ruumiillisiin piirteisiin. Taiteilijabiografian kirjoittajan omaksuessa tällaisen kannan – ja niin on monesti käynyt – hän jää yleensä hankalaan välikäteen. Yhtäällä ovat silloin taiteilijan itsერიittoiset teokset, toisaalla taas monia mutkia kääntyilevä elämä. Niiden välille on tästä ilmaisuesteettisestä näkökulmasta katsoen vaikeaa, useinkin mahdotonta löytää mielekkäitä yhteyksiä. Siten jää avoimeksi, mihin tarkoitukseen taiteilijan arkea ja muuta elämää koskevaa tietämystä tarvitaan hänen teostensa ja luovan toimintansa analyysissa.

Käsittelen tässä artikkelissa kysymystä, miten yksilö, eli taiteilija, ja historia, eli ajan ja paikan asettamat ehdot ja niiden tarjoamat mahdollisuudet inhimilliselle toiminnalle, suhteutuvat biografisessa tarkastelussa toisiinsa. Miten taiteilijayksilöt ja heidän kuviteltu ainutkertaisuutensa tulevat historiaan? Entä miten historia tekee heitä? Paneutuessaan taiteilijoiden elämän tutkimisen ongelmakenttään artikkelini sivuaa useita eri taiteenlajeja silläkin uhalla, että käsittely saattaa tietyin taiteenlajin tutkimuksesta käsin vaikuttaa sirpaleiselta. Nostan myös esiin joitakin näkökohtia tekijäsubjektia ja taiteellista tekijyyttä koskevasta monitahoisesta keskustelusta, joskin painopiste pysyy biografisessa tutkimuksessa. Artikkelin aihepiiri jakautuu vähintäänkin kahdelle alalle, niin taiteentutkimukseen kuin historian tutkimukseen, joista itse edustan jälkimmäistä.

Poikkeusyksilöt ja nöyrät kirjurit

Ilmaisuestetiikka ei ole koskaan estänyt taiteilijaelämäkertureita ryhtymästä työhönsä. Saksalaiset romantikot Wilhelm Heinrich Wackenroder ja Ludwig Tieck esittelivät teoksensa *Phantasien über die Kunst* (1799) alkuriveillä kahtaalle avautuneen, taiteilijoiden tarkastelua koskeneen asetelman. Se vakiintui sittemmin sanattoman sopimuksen tavoin 1800-luvun taiteentutkimuksen ja populaarin elämäkertakirjallisuuden kentille luonnehtimaan sitä kahtiajakoa, johon tutkijat, tietokirjailijat ja muut taiteilijoista kiinnos-

tuneet tiedontuottajat ovat niin monesti mukautuneet. Wackenroderin ja Tieckin mukaan oli ensinnäkin mahdollista luoda kuva kauan sitten kuolleesta taiteilijasta hänen jälkeensä jääneiden teostensa perusteella. Näin oli etsittävässä hänen taiteellisen työnsä polttopiste, kirjoittajien nimeämä ”taivaan tähti”, josta hänen luova voimansa säteili. Taiteilijan arkielämä kuitenkin erosi kokonaisuudessaan tuollaisen rekonstruktion tuloksesta. Niinpä Wackenroder ja Tieck tunnustivat, että taiteilijasta saattoi yhtä hyvin tehdä aikalaistensa vertaisen, yhden ihmisen muiden joukkoon.¹ Näitä kahta puolta on toki pyritty kuljettamaan rinnakkainkin yhdessä ja samassa tarkastelussa, mutta saksalaisesta varhaisromantiikasta alkunsa saaneen autonomia-estetiikan vakiintuessa 1800-luvun kuluessa ne eriytyivät yhä selvemmin toisistaan. Akateemisen taiteentutkimuksen ytimeksi muodostui teosanalyysi, kun taas biografinen kiinnostus työntyi tutkijamaailmassa reuna-alueelle. Kehitys on selvästi nähtävissä vaikkapa modernin musiikkitieteen syntyaikana 1800-luvun jälkipuolella.²

Romantiikan taiteilijamyytti, ajatus järjestäytyneestä yhteiskunnasta vieroksuvasta poikkeusyksilöstä, jonka luova työ ei mahtunut tavanomaisiin arviointimittapuihin, piti yllä jatkuvaa tarvetta kartoittaa tuollaisten yksilöiden elämänavaiheita, vaikka heidän teoksiaan ei olisi käsiteltykään. 1800-luvulla näet käsitys neroudesta kenessä tahansa ilmenevänä synnynnäisenä kykyinä (*ingenium*) – kuten Immanuel Kant oli sen ajatellut edellisellä vuosisadalla³ – laajeni kattamaan yksilön koko persoonallisuuden. Silloin taiteilijaineroissa piili muutakin poikkeuksellista kuin heidän taiteelliset erityisominaisuutensa. Lisäksi muotoutumassa olleet kansallisvaltiot herättivät tarpeen ryhtyä rakentamaan kullekin kansalliselle kulttuurille leimallista taiteilijakaania, eräänlaista suurten mestarien kokoelmaa. Tässä työssä elämäkerrat olivat oiva apu. Biografista tietämystä tarvittiin myös taiteilijoiden, vaikkapa säveltäjien, tuotannon kokonaisjulkaisujen toimittamisessa ilmenneiden eri-

koisongelmien, kuten teosajoitusten tai aitouskysymysten ratkaisemiseen.

Kaikki tämä johti laajojen romaanien ahmimiseen tottuneen sivistysporvariston keskuudessa monumentaalisten elämäkertojen suosioon. Biografiat tulivat lähelle kaunokirjallisuutta, ja suurten taiteilijoiden elämänavaiheita saattoi seurata kuten romaanihenkilöiden kohtalointa. 1800-luvun nerokulteista ja elämäkertojen eepisistä mittakaavoista kasvoi vähin erin esiin kokonaisvaltaisen kuvaamisen ihanne, ”kaikki talteen” -asenne, koska poikkeusyksilöitä koskevat pikkuseikatkin muuttuivat merkitseviksi. Taiteilijapersoonallisuus erottautui muutenkin kuin teostensa kautta.⁴

Elämäkerroissa on pitkään säilynyt jonkinlainen todenmukaisuuden harhakuvitelma, ikään kuin kohdehenkilön toiminta, ajatukset, tunteet, asenteet ja yksityisyys olisivat ylöskirjattavissa kattavasti ja kiistattomasti. Klassisen biografian tunnusmerkkejä ovat yhtenäisyyteen pyrkivä lineaarinen kerrontatapa, kronologisuus, kohdehenkilön tunnistettavissa oleva identiteetti ja lähes kaikkitietävä tutkija.⁵ Elämäkerran ajatellaan paljastavan piilossa pysyneet salaisuudet ja valaisevan elämän selittämättömyyksiä. Joillekin tutkijoille ominainen halu upottautua toisen ihmisen elämään ja pakkomielteinen pyrkimys kaivaa esiin vähäisimmätkin todisteet kohdehenkilön tekemisistä on syystäkin herättänyt huvittuneisuutta. Hienosti tätä nöyrän kirjurin asennetta ironisoi englantil-

1. Wilhelm Heinrich Wackenroder & Ludwig Tieck (1799/2005) *Phantasien über die Kunst*, toim. Wolfgang Nehring, Stuttgart: Philipp Reclam jun., 7.

2. Lähemmin Jolanta T. Pekacz (2006) 'Introduction', teoksessa Jolanta T. Pekacz (toim.) *Musical Biography. Towards New Paradigms*, Aldershot & Burlington: Ashgate, 3.

3. Ks. Immanuel Kant (1790/1974) *Kritik der Urteilskraft, Werkausgabe Band X*, toim. Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 241–242.

4. Jukka Sarjala (2002) *Miten tutkia musiikin historiaa? Johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*, *Tietolipas* 188, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 121.

5. Pekacz (2006) 6.

lainen A. S. Byatt romaanissaan *Riivaus. Romantinen kertomus* (1990, suom. 2008), jossa kuvataan usean kirjallisuudentutkijan kiihkeitä yrityksiä tavoittaa kuvitteellisen viktoriaanisen ajan brittirunoilijan Randolph Henry Ashin ja hänelle läheisen Christabel LaMotten kirjeenvaihtoa ja muita dokumentteja.⁶

Oli sitten kyse taiteilijoista tai muista yksilöistä, elämäkertojen suosio on vaihdellut, mutta tällä hetkellä biografiat keikkuvat taas menestyksen aallonharjalla. Nykyisen ”elämäkerrallisen käänteän” taustavoimia on etsitty biografioiden erityisyydestä ja paikallisuudesta – siitä, että niissä on mahdollista kuvata kouriintuntuvasti eroja vaurauden, vallan, luokan, sukupuolen, etnisyyden ja uskonnon alueilla.⁷ Samassa yhteydessä tuntee kieltämättä suurta houkutusta nähdä jonkinlaista vastaavuutta biografisen käänteän ja nykyisen yksilöjohtamista kannattavan ja esteettömän markkinatalouden nimeen vannovan poliittisen kehityksen välillä. Sosiaalisen eriarvoisuuden läsnäolo, ehkä suoranainen tavoittelukin, ja individualismin palvonta voivat kasvattaa kiinnostusta menestyjien ja julkisuuden henkilöiden elämäntarinoihin. Niin tai näin, kirjailijoista, säveltäjistä, kuvataiteilijoista, näyttelijöistä, elokuva- ja teatteriohjaajista ja muusikoista on aina riittänyt elämäkertoja. Kirjallisuustieteilijät ovat lisäksi puhuneet viimeaikaisesta ”tekijän paluusta” taiteen- ja kulttuurintutkimuksessa ja muistuttaneet myös siitä, että taiteentekijät ovat jatkuvasti kiinnostaneet suurta yleisöä akateemisissa piireissä tapahtuneista suunnanmuutoksista huolimatta.⁸ Taiteilijabiografioiden juurtunut näkemys taiteellisen luovuuden erityislaatuisuudesta antaa aiheen käsitellä sitä ennen muihin näkökulmiin siirtymistä.

Vapauden aineellistuminen taiteessa

Romanttisen taiteilijamyytin houkutuksiin etäisyyttä saaneet elämäkerturit huomaavat varsin pian, että taideteoksissa havaittu tekijän kädenjälki ja sen vahvuus vaihtelevat historian käänneissä. Kaikki luova työ ei todistakaan yhtä suu-

rella painolla tekijänsä läsnäolosta. Tämä johtuu tavallisesti kulloinkin vallitsevista taidekäsitteistä ja esteettisistä teorioista, tekijyyssäilyksistä ja siitä, miten minuus tai subjektiivisuus on ymmärretty. Pyrkimys luonnon jäljittelyyn (*mimesis*) on tuottanut toisenlaisia tuloksia kuin vaikkapa yksilöllisen ilmaisun tavoittelu.⁹ Tekijän ääriovioiden hämärtyminen, johtuipa se sosiohistoriallisista seikoista tai jollekulle luontaisesta vaatimattomuudesta, ei ole suuressa osassa biografista kirjallisuutta kuitenkaan murtautunut sitä perusnäkemystä, että teoksiin aineellistunut luova työ on lähtökohdiltaan transsendenttia eli ajan ja paikan koordinaatistossa tapahtuvan historian tuolla puolen. Taiteilijakaanonissa pysyvän aseman lunastaneiden tekijöiden elämäkertoissa heidän tuotantoaan ei tästä syystä, tai kustantajan esittämistä markkinointisyyistä, käsitellä aina ollenkaan. Silti tällaisissa esityksissä luovan toiminnan käänteentekevyyden on biografinen tarkastelun lähtökohta.

Taiteilijan käsitettä taidehistoriassa ja sen metodologiassa analysoinut Catherine M. Soussloff on kiinnittänyt huomiota siihen, että romantiikan kehittäminen teosestetiikka on koteloitunut taiteentekijät teoksiinsa. Heidät on suljettu ulos kriittisen arvioinnin kentältä pitämällä heidät teosten taikapuolella, jossa on mahdollista havaita vain neroutta ja taiteellisia tavoitteita, ei menneisyydessä eläneitä yksilöitä. Taiteentekijöiden elämä ja toiminta ovat jalostuneet ja samalla

6. A. S. Byatt (1990/2008) *Riivaus. Romantinen kertomus*, suom. Marja Alopaeus, runojen suom. Leevi Lehto, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

7. Maarit Leskelä-Kärki (2012) ”Samastumisia ja etäännyksiä. Elämäkerta historiantutkimuksen kysymyksenä”, teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä, Cultural History – Kulttuurihistoria* 10, Turku: k&h, 28.

8. Ks. esim. Kaisa Kurikka & Veli-Matti Pynttari (2006) ”Siinä tekijä missä tutkija”, teoksessa Kaisa Kurikka & Veli-Matti Pynttari (toim.) *Tekijyyden tekstit, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1072, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7, 12.

9. Pekacz (2006) 2.

ohentuneet sarjaksi esteettisten minuuksien tekoja, joita voi lähestyä vain nöyrästi kunnioittaen. Kun tämä lähtökohta on vähitellen vakiintunut biografisen tutkimuksen johtoajatuksiksi, ”taiteilijaksi” nimetty kulttuurinen kategoria on muuttunut laajemman yleisön tietoisuudessa selviöksi, koska tuo kategoria ja sen elämäkerralliset konkretisaatiot ovat alun alkaen olleet absoluuttisia ja tarkemmin koettelemattomia.¹⁰ Tämän näkemyksen mukaan tekijän tunnistaa teoksistaan – itse asiassa teokset luovat tekijän. Taiteilijan tuotanto toimii silloin hänen elämänsä kuvaustaan koossapitävänä voimana, elämänsä kaaren yhtenäisyyden ja taiteilijapersoonan selkeään identiteettiin takaavana osatekijänä.

Nyt herää tietysti kysymys, eikö näkemys teoksissa ilmenevästä luovasta tietoisuudesta tai mielikuvituksesta ole historiallisesti asianmukainen, myös biografisessa tutkimuksessa varteen otettava näkökohta, jos kohteena oleva taiteilijajaksilo on toiminut tuon periaatteen varassa. Modernilla ajalla Kantin muotoilema ajatus geniuksen työstä säännön etsimisenä eli materiaalin organisoimisena teoksessa¹¹ on ollut niin vaikutusvaltainen, ettei sen osuutta taiteentekoa ja taiteen kokemista, arviointia ja tulkin-
taa koskevista käsityksistä ole mahdollista sivuuttaa vähin äänin. Kantin mukaan geniuksen keksintäkyky ja ihmisen moraalikyky ovat sukua toisilleen yliaistillisuuden kautta. Samalla tavoin kuin yksilön on mahdollista puuttua hänen ympärillään vallitseviin olotiloihin vapaudestaan käsin niitä muuttaakseen, samoin genius materialisoi vapautta teoksiinsa aistimelliseen muotoon nojautumatta mihinkään ennalta annettuihin käsityksiin siitä, miten aineksen organisoiminen tulisi tietystä teoksessa tapahtua.¹² Kun ottaa huomioon, kuinka laajasti eri taiteita ja niiden piirissä tehtyä luovaa työtä on teollisessa yhteiskunnassa pidetty vapauden alueena erotuksena työnjaon, talousjärjestelmien, poliittisen vallan ja sosiaalisten mekanismien tuottamista pakoista ja rajoituksista, vastaus yllä esittämäni kysymykseen ei voi olla kuin myönteinen.

Mutta taiteilijan absoluuttisuutta korostavasta kannasta tuo vastaus eroaa siinä, että se näkee tekijän läsnäolon ja nerouden sosiohistoriallisesti kehittyneinä kategorioina.

Taiteen kaanoniin kohotettuihin tekijöihin kohdistuva biografinen tutkimus ei kovin helposti kykene karistamaan kohteidensa yltä taiteilijan absoluuttisuutta tai hänen luovan kykynsä transsendentaalisuutta ylläpitävää sädekehää. Säveltäjän 250-vuotiskoulupäivän kunniaksi ilmestyneessä, perusteellisessa ja ansiokkaassa Christoph Wolffin laatimassa elämäkerrassa *Johann Sebastian Bach: the Learned Musician* (2000) kirjoittaja intoutuu esipuheessa hämmästelämään kohteensa poikkeuksellisuutta ja kertoo vielä säveltäjän kanonisoinnin vaiheita Saksassa. Bachin työn rinnastaminen yhtä sukupolvea vanhemman Isaac Newtonin saavutuksiin ottaa kyllä huomioon aikakauden erityispiirteet, mutta tekee molemmista hahmoista ja heidän kyvyistään historian käänteentekeviä liikevoimia.¹³ Vaikka säveltäjä elää ja toimii Wolffin rakentamassa historiallisessa kontekstissa, hänen ainutkertainen luova lahjansa pakenee historian tuolle puolen.

Tässä kohden on aika nostaa esiin se monitahoinen ja ristiriitainen dynamiikka, johon taiteellisen luovuuden transsendentaalisuuden ajatus on historiansa kuluessa ajautunut. Persoonattomaksi keksimis- ja toimintakyvyksi ymmärrettynä ihmisen mahdollisuus luoda uusia organisoitumisen muotoja teoksissa voi näet sinänsä olla hedelmällinen lähtökohta erityyppi-

10. Catherine M. Soussloff (1997) *The Absolute Artist. The Historiography of a Concept*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 8, 10.

11. Kant (1790/1974) 241–242; ks. myös Andrew Bowie (2003) *Aesthetics and Subjectivity. From Kant to Nietzsche*, Second edition, Manchester and New York: Manchester University Press, 39.

12. Bowie (2003) 34, 40; Kant (1790/1974) 242, 249–250, 253.

13. Ks. Christoph Wolff (2000) *Johann Sebastian Bach. The Learned Musician*, New York & London: W. W. Norton & Co, erityisesti 7–11.

sille biografisille tarkasteluille. Mutta sijoittaessaan taideteoksia ja niiden tekijöitä erilaisiin jatkumoihin taiteentutkimus ja elämäkertakirjallisuus ovat lukinneet teoksiin ja tekijöihin sisältyvän merkityspotentiaalin. Tuloksena on ollut taiteen ja taiteentekijöiden genealogioita eli synty-, kasvu-, kehitys- ja kuihtumishistorioita. Taidehistorian alueella liikkuva Soussloff muistuttaa kirjansa lukijoita juuri tästä. Taiteilija on hänen mukaansa ”kulttuurituotteiden selittämiin kehittyneiden ja käytettyjen taidehistoriallisten menetelmien aikaansaannos”. Taiteilija on luonnollistettu, teoksessa tai muussa ihmiskäteen luomuksessa läsnä oleva kategoria, jonka tavoitteet ja tarkoitukset tulevat näkyviin hänen persoonansa välityksellä. Silloin tavallisesti puhutaan taiteellisesta ilmaisusta.¹⁴ Taiteilija siis elää teostulkintojen kautta. Taiteilijabiografista tutkimusta tekevienkin on aihetta tiedostaa tämä konstruktivistinen johtopäätös.

Soussloffin näkemysten myötä päästään irti ajatuksesta, että taiteilijan esteettinen minuus olisi taiteen alkuperä, kantilainen vapaa subjekti, joka kykenisi järjestämään tahdotonta materiaalia mielekkäisiin muotoihin. Näkökulman vaihdoksen taustalla on Michel Foucault'n teki-
jyysanalyysi. Kirjoituksessaan ”Qu'est-ce qu'un auteur?” (1969) Foucault tarkasteli tekstin tekijää lähtien liikkeelle siitä havainnosta, että kirjoittaminen on merkityksen emansipaation siivittämänä vapautunut ilmaisun kahleista. Merkit ehtivät aina merkkejä käyttävän subjektin ja hänen tarkoitteidensa edelle, eikä tekijä voi vaikutusvallallaan säädellä merkitysten virtaa. Foucault ei kuitenkaan tyytynyt ilmeiseen vaihtoehtoon eli hermeneutiikan tavoitteeseen tulkita tekstiin kätkeytyviksi kuviteltuja merkityksiä. Sen sijaan hän muunsi näkemyksen tekijästä vapaana subjektina ja merkityksenmuodostumisen alkuperänä kysymykseksi siitä, millaisia tehtäviä tekijyys palvelee diskursseissa eli tiedonmuodostuksessa ja asioiden järjestyksen kuvaamisessa. Tässä kohden hänen tärkeimpiä päätelmiään oli, että ”tekijä on säästäväisyyden periaa-

te merkitysten runsastumisessa”, se toimii kilpenä seipitteen ja mielikuvituksen luomaa uhkaa vastaan.¹⁵ Tekijän läsnäolo yhtenäistää, hillitsee ja viime kädessä rajoittaa teksteistä ja muista inhimillisistä aikaansaannoksista tehtäviä havain-
toja ja niistä saatavia kokemuksia.¹⁶ Tekijän tarkoitteisiin vetoaminen taiteen tarkastelussa merkitsee aina pyrkimystä asettaa tietyt tulkin-
nat ensisijaisiksi joidenkin toisten kustannuksella.

Akateemisessa maailmassa laaditaan edelleen taiteilijoita koskevia elämä ja teokset -tyyppisiä biografioita, vaikkakin osa tutkijoista pitää niiden perusasetelmaa vanhentuneena. Tämän ohella tekijyyden konstruktivistisen luonteen tiedostava foucaultlainen näkökulma ja sitä sivuava nerokriittinen tutkimus sisältävät useita kiinnostavia mahdollisuuksia. Musiikin historian alueella biografisen tarkastelun merkityksestä on vakuuttunut melko tuoreen *Musical Biography* -antologian (2006) toimittaja Jolanta T. Pekacz.¹⁷ Esittelen artikkelini jälkiosassa taiteilijabiografiselle tutkimukselle avautuvat kaksi haastetta, eli tekijyyden rakentumisesta tarkastelevan näkökulman ja taiteilijuuden tutkimuksen.

Konstruoitu tekijä ja nerokriittinen tutkimus

Erityisesti feministinen tutkimus on viime vuosikymmeninä kyseenalaistanut 1800- ja 1900-luvun kaupungistuneille elämänmuodoille ominaisen kahtiajaon julkiseen ja yksityiseen elämänpiiriin. Yhtäältä tästä on seurannut, että ihmisten yksityisyyttä on kyetty valottamaan sosiaalisten voimien alueena. Henkilökohtaiset

14. Soussloff (1997) 14.

15. Michel Foucault (1969/1986) 'What Is an Author?' teoksessa Paul Rabinow (toim.) *The Foucault Reader*, Reading: Peregrine Books, 101–120, erityisesti 102, 104, 118–119.

16. Kaisa Kurikka (2006) 'Peili, lamppu ja vankila vai anonyymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin', teoksessa Kurikka & Pynntäri (toim.) 35.

17. Pekacz (2006) 15–16.

olot, vaikkapa ydinperheessä vallitsevat valtasuhteet, ovat osoittautuneet yhteisöllisesti välittyneiksi. Toisaalta julkisuus on alkanut näyttäytyä muunakin kuin maskuliinisen toimintakyvyn temmelyskenttänä. Yhä enemmän sitä on tutkittu medioituneena tilana, jonka säännöt, tottumukset, resurssit ja tarpeet asettavat niin mahdollistavia kuin rajoittavia ehtoja yksilöiden tekemisille. Julkisuus synnyttää ja rakentaa ilmiöitä. Mainittu rajankäynti on syytä ottaa ja on otettukin huomioon myös biografisessa tutkimuksessa. Mitä tapahtuu kun taiteilijajaksilöä ryhdytään tarkastelemaan yllä todettujen näkökohtien varassa yksityisen ja julkisen välistä linjaa purkaen?

Jos kyseessä on taiteen kaanonhahmo, hänen elämästään ja toiminnastaan tulevat ensinnäkin näkyviin ne sosiaaliset voimat ja rakenteet, joiden varassa hän on noussut arvoon ja maineeseen. Taiteilijan elämän ja työn tarkastelu ensi sijassa yksityisyydessä tapahtuvana itsenäisenä ponnisteluna, mikä on ollut monien elämäkerturien noudattama vakioratkaisu, sivuuttaa tuon näkökulman. Suomessa Yrjö Hirn oli ensimmäisiä, joka ymmärsi, etteivät taiteilijat ilmaannu tyhjistä vaan heitä tehdään. Hirnin perusteellinen ja lähdeaineistoltaan rikas tutkimus *Runebergskulten* (1935) on aihepiirin pioneerityö maassamme. Tekijä on rohjennut kysyä, olisiko J. L. Runebergin runous kyennyt tekemään itsensä yleisesti arvostetuksi pelkästään omien sisäisten ansioidensa perusteella.¹⁸ Hirn löytääkin useita suosiollisia tekijöitä Runebergin maineen vakiintumiselle tarkastelemalla runoilijakultin rakentumista kirjallisuuskritiikissä, ylioppilaiden keskuudessa, Porvoossa ja sen kymnaasissa, Ruotsissa, nekrologeissa ja muistojuhlissa, runoilijan syntymäpäivänä 5. helmikuuta ja erilaisilla kulttipaikoilla. Hän ei myöskään unohda Runebergin vastustajia ja oppositiomielialaa. Tämän kaltaisia seikkoja ei voi erottaa runoilijan elämäkerrasta silloin, kun halutaan tuoda näkyviin se perusta, joka ylipäänsä tekee mielekkääksi häneen kohdistuvan biografisen tutkimuksen.

Sen verran Hirn antaa periksi nerouden kunnioitukselle, että hän turvautuu siihen kirjansa loppuriveillä.¹⁹

Useiden tunnettujen kirjailijoiden, säveltäjien, kuvataiteilijoiden, runoilijoiden, ohjaajien ja artistien elämää ja toimintaa on ehditty valaista yksityisyyden näkökulmasta niin monissa biografioissa, että olennaista uutta tietoa on sillä tavoin vaikea löytää. Yksi tie eteenpäin on mediapersoonallisuuksien ja taiteilijoiden maineen mediavälitteisyyden tutkimus. Jo 1800-luvun soitinvirtuoosit, vaikkapa Niccolò Paganini tai Franz Liszt, olivat aikansa mediatähtiä. Richard Wagnerista oli taas ennen hänen kuolemaansa 1883 julkaistu yli 10 000 kirjaa tai artikkelia.²⁰ Olisi ihme, jos tuollaisesta julkisesta juhlinnasta ja sen tuomasta huomiosta ei olisi jotakin työntynyt asianomaisten yksityiselämään ja osaksi heidän minäkuvaansa. Näin kävi Sibeliuksellekin. Säveltäjä Einojuhani Rautavaara on muistelut käyntiään Ainolassa 1950-luvun puolimaissa, jolloin talon hyväntuulinen isäntä oli kertonut vieraille kaskuja itsestään. Monet olivat kuulleet nuo tarinat ennenkin, ja niinpä Rautavaara näki edessään miehen, jonka elämäkerrasta oli tullut folklorea, yksityiselämästä kansanrunoutta ja työstä kansallisomaisuutta. Elävä ihminen oli kadonnut monumentin taakse.²¹ Sen ohella, että tällaista mediavälitteisyyttä on mahdollista tarkastella omana aiheenaan, sen analyysi on myös otettavissa kiinteäksi osaksi elämäkertaa.

Tutkimuksellaan ruotsalaiskirjailija Verner von Heidenstamin mediakuvasta Andreas Nyblom on avannut uuden, biografista tutkimusta läheisesti sivuavan näkökulman eli ”kirjallisuuden mediahistorian”. Nyblom tarkastelee Hei-

18. Yrjö Hirn (1935) *Runebergskulten. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* CCXLVIII, Helsingfors: Holger Schildts förlag, 5.

19. Hirn (1935) 419.

20. Derek Watson (1983) *Richard Wagner. Nero ja keinoteltija*, suom. Seppo Heikinheimo, Rajamäki: Hellasedition, 11.

21. Einojuhani Rautavaara (1989) *Omakuva*, Porvoo & Helsinki: WSOY, 117–118.

denstamia kansallisena tavamerkinä ja henkilökuultin kohteena. Lähtökohtana on, että kirjailijan maine ja arviot hänen ainutkertaisesta suuruudestaan ja sanataiteellisesta laadustaan eivät kokonaan pohjaudu hänen tuotantonsa ominaisuuksiin vaan ovat mediavälittyneisyyden tuloksia. Mestari kirjailijoita ei synny. Heidät on aluksi saatettava yleisön huomion kohteiksi, ja heidän teoksiaan on ensin luettava ja tulkittava, jotta heidän merkittävydestään voisi esittää arvioita. Siksi Nyblom kääntää totunnaisen näkökulman ylösalaisin. Tunnettujen kirjailijoiden saama mediahuomio ei olekaan todiste tekijöiden vaikutuksesta lukijoihin vaan heihin kohdistuvien persoonallisuuskulttien ilmaus. Monista on tullut kansallissymboleita.²² Raja yksityisyydessä tapahtuvan luovan työn ja sen julkisuudessa toteutuvan vastaanoton välillä hämärtyy. Taiteilijan henkilökohtainen elämä ei ole mestariteosten laboratorio.

Yksityisen ja julkisen välistä linjaa purettaessa toinen taiteilijoiden elämästä esiin työntyvä seikka on sukupuoli ja sitä koskevat normitukset. Viime vuosina ilmestyneissä taiteilijaelämäkerroissa ja niiden arvioinneissa on yhä enemmän kiinnitetty huomiota taiteilijapariskuntien sisäiseen dynamiikkaan, sukupuolirooleihin ja perheoloihin. Tämän lajityypin tunnettu edustaja on 1993 ilmestynyt Whitney Chadwickin ja Isabelle De Courtivronin toimittama *Significant Others* -antologia. Sitä aiemmin Riitta Konttinen oli Suomessa ehtinyt lähestyä aihepiiriä teoksellaan kymmenen taiteilija-avioliiton vaiheista.²³ Tällaiset esitykset ovat sittemmin saaneet monia seuraajia. Tarkkanäköistä analyysia vaikkapa Runebergien kirjailijapariskunnan oloista 1800-luvulla on tehnyt Merete Mazzarella biografiassaan Fredrika Tengströmistä.²⁴ Käsitteily taiteilijan lahjakkuudesta historian ulkopuolelle sijoittavana absoluuttina on murtunut myös siinä suhteessa, ettei luovaa työtä pidetä enää lähökohtaisesti, ikään kuin luonnon armosta, miesten toimintana naisten jäädessä puolisoitaan tukeviksi kotihengittäriksi.

Ehkä syvälle käyvin muoto taiteellisen lahjakkuuden transsendentaalisuuden purkamista on nerokriittinen tutkimus. Sen varhainen klassikko on Christine Battersbyn teos *Gender and Genius* (1989),²⁵ ja sittemmin se on rantautunut Suomeenkin Taava Koskisen toimittaman antologian myötä.²⁶ Nerokriittisen tutkimuksen perinpohjaisuus on siinä, että se ei ainoastaan ristivälise yksittäisten taiteilijainerojen elämää, asemaa ja merkitystä kulttuurin-, historian- ja sukupuolentutkimuksen avulla vaan kajoaa myös länsimaiseen neromyyttiin itseensä. Tämä perusoivallus siivittää erittäin merkittävää puheenvuoroa, Tia DeNoran tutkimusta *Beethoven and the Construction of Genius* (1997). DeNoralle ei riitä Beethovenin säveltäjänmaineen kasvun ja teosreseption tarkastelu, vaan hän tutkii kriittisesti myös syvälle länsimaiseen kulttuuriin ankkuroituneita oletuksia lahjakkuudesta ja luovuudesta. Hänen mukaansa valtaosaa Beethovenkirjallisuutta – siltä osin kuin nuo teokset käsittelevät säveltäjän mainetta – vaivaa se ongelma, että Beethovenin tuotannon korkeasta laadusta tulee tutkijoiden retrospektiivisten kuvausten kautta syy säveltäjän saamalle tunnustukselle. DeNora sen sijaan kiinnittää huomiota ”vakan” musiikin estetiikan syntyyn ja Wienin mu-

22. Andreas Nyblom (2008) *Ryktbarhetens ansikte. Verner von Heidenstam, medierna och personkulten i sekelskiftets Sverige, Linköping Studies in Arts and Science* 433, Stockholm: Atlantis, erityisesti 281–283.

23. Whitney Chadwick & Isabelle De Courtivron (toim.) (1993) *Significant Others. Creativity and Intimate Partnership*, London: Thames & Hudson; Riitta Konttinen (1991) *Taiteilijapareja*, Helsinki: Otava.

24. Merete Mazzarella (2007) *Fredrika Charlotta, född Tengström. En nationalskalds hustru, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 700, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis.

25. Christine Battersby (1989) *Gender and Genius. Towards a Feminist Aesthetics*, London: The Women's Press.

26. Taava Koskinen (toim.) (2006) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1071, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

siikkielämän sosiaalishistoriaan osana tuon ideologian aineellista toteutumista. Tavoitteena on osoittaa, että nerouden havaitseminen ja käsitäminen edellyttävät sosiaalisia ja kulttuurisia voimavaroja.²⁷

DeNoran tutkimus on Suomessa innoittanut vastaavankaltaiseen, mutta pienimuotoisempaan analyysiin Sibeliuksen ja hänen asemansa osalta.²⁸ Niin ikään Hanna Järvisen kulttuurihistoriallinen tutkimus *The Myth of Genius in Movement* (2003) purkaa Vatslav Nižinskin ympärille rakentunutta myyttiä.²⁹ On tärkeää huomata, ettei nerokriittinen tarkastelu ole taiteen kaanoniin noussutta tekijää koskeva kertatoimenpide vaan tarpeellinen vastaliike aina siellä, missä tällaisen yksilön taiteellista lahjakkuutta pidetään transsendentaalisena.

Taiteilijuuden tutkimus

Elämäkertakirjallisuutta tyyteltäessä on puhuttu eksistentialistisista biografoista. Ne käsittelevät kohdehenkilön elämää projektina, suunnitelmana ja sen toteuttamisena, tällaisen yksilön eettisiä ratkaisuja, keskeisiä yksilön toimintaa eteenpäin ajavia voimia ja hänen luonteenpiirteitään.³⁰ Yhteys taiteilijabiografioihin on ilmeinen, korostavathan nämä monesti kohteensa yksilöllisyyttä, ainutkertaisia valintoja ja taiteellisen työskentelyn projektinomaisuutta. Eksistentialistisessa näkökulmassa ei kuitenkaan tarvitse välttämättä nojautua ajatukseen autonomisesta esteettisestä minuudesta, joka tuottaa teoksia maailmaan. Yksilö ja hänen sisimmät ajatuksensa hahmottuvat pikemminkin maailmansisäisesti. Taiteilijaelämän jännitteet tulevat samalle viivalle muiden ihmisten kohtaamien valintatilanteiden kanssa. Eksistentialistiselle näkökulmalle otollinen taiteentekijä on vaikkapa Carl Larsson (1853–1919), jonka idyllisiä akvarelleja on pidetty keinona suojautua elämän kauhuilta.³¹ Toinen tähän sopiva tapaus on kanadalainen pianisti Glenn Gould (1932–1982), jonka sielullisesti levotonta elämää puolestaan luonnehti miltei pakkomielteinen halu itsetark-

kailuun, oman toimintansa ehtojen valvomiin, yksityisyyteen ja äänitysstudion rauhaan.³² Kummankin elämästä on havaittavissa yksilön noudattama suuri linja, yritys sovittaa olemassaolon ristiriidat ja ongelmat itselle rakkaimman mediumin avulla.

Larsson ja Gould ovat kuuluisuuksia, mutta käsittelen nyt musiikin ja kirjallisuuden historian unohtettua hahmoa, Zachris Topeliuksen luonnehtimaa ”nerokasta hutilusta” Axel Gabriel Ingeliusta (1822–1868). Hän antaa aihetta eksistentialistiseen tarkasteluun ja siihen, mitä kutsun taiteilijuuden tutkimukseksi. Kyseessä on suomalaissyntyinen säveltäjä-kirjailija, konserttoija ja kriitikko, biedermeier-ajan boheemi ja aikansa säätyläispiireissä tunnettu hahmo. Ingelius ehti kyllä tehdä paljon musiikkia ja romaaneneja, muun muassa ensimmäisen suomalaisen sinfonian (1847) ja kauhuromaanin (*Det gråa slottet*, 1851), mutta katosi pian kuolemansa jälkeen historian hämärään. Hänen teoksensa eivät jääneet taiteen kaanoniin, eikä hän siksi sovellu kohteeksi sellaiselle elämäkerturille, joka pitää poikkeuksellisen lahjakkuuden, korkean ammattitaidon ja käännteentekevän omintakeisuuden yhdistelmää taiteilijana toimimisen olennaisimpana tunnuspiirteenä. Sitä vastoin Ingeliuksen elämänkulku tarjoaa haasteen tar-

27. Tia DeNora (1997) *Beethoven and the Construction of Genius. Musical Politics in Vienna, 1792–1803*, Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, xi, xii–xiii, 5.

28. Jukka Sarjala (2006) 'Sibelius Euroopan reunalla. Miten nerous puretaan historiaan?', teoksessa Koskinen (toim.) 285–311.

29. Hanna Järvinen (2003) *The Myth of Genius in Movement. Historical Deconstruction of the Nijinsky Legend*, Turun yliopiston julkaisuja B 261, Turku: Turun yliopisto.

30. Ks. esim. Leskelä-Kärki (2012) 35.

31. Larsson kirjoitti ”vakaasti hymyilevistä kasvoistaan” ja niiden ilmentämästä ”kätkeystä kauhusta elämää kohtaan”. Ks. Per I. Gedin (2011) *Jag Carl Larsson. En biografi*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 14.

32. Erinomainen Gould-biografia on Kevin Bazzanan (2004) *Wondrous Strange. The Life and Art of Glenn Gould*, New Haven & London: Yale University Press.

kastella, mitä taiteilijuus on vailla tuon lähtökohtaolettamuksen suoma tukea.³³ Tilalle nousevat yksilön opiskelemat valmiudet, hänen ympäristönsä tarjoamat identiteettiainekset, roolit ja roolimallit, taidekäsitykset ja laajemmat sosiohistorialliset taustatekijät. Nyt taiteilijaa ei etsitä arvokkaiksi koettujen teosten takaa vaan hänen jokapäiväisistä toimintatavoistaan.

Vaikka Ingelius ei luonnehtinut itseään romantiikan edustajaksi eikä muutenkaan pohtinut kirjoituksissaan kysymystä romantiikasta ja sen merkityksestä, hänen ajatusmaailmansa ja etiikkansa pohjautuvat selvästi romantiikan aatevirtauksiin. Hän ei teoretisoinut vaan teki ja toteutti – romantiikka oli hänelle toimintaympäristö, ei erillinen aatekokonaisuus. Ingeliuksen suuri esikuva oli kirjailija Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866), Ruotsin kirjallisen romantiikan tunnetuimpia edustajia, lähellä Uppsalan piirejä ja gööttäläisyyttä ja myös Suomen kirjallisen elämän kulttihahmoja 1830- ja 1840-luvulla. Almqvistin yhteiskuntakritiikistä ja taiteilijäkäsityksestä innoittuneena Ingelius teki itsestään yhteisön sopivaisuussääntöjä rikkovan hahmon, jonka alkoholihuuruisia seikkailuja ajan säätyläispiireissä opittiin nopeasti paheksumaan. Lisäksi Ingelius tajusi aikakautensa uusien medioiden eli sanomalehdistön, romaanikirjallisuuden ja nuottipainosten merkityksen, opetteli käyttämään niitä ja piti niiden kautta persoonaansa ja hankkeitaan esillä. Itsensä ja perheensä elättääkseen hän turvautui aika ajoin, filosofian maisterin valmiuksilla, porvarillisiin ansaintakeinoihin, kuten opettajan, sanomalehtitoimittajan, lehtivustajan ja pianovirttäjän tehtäviin. Hänen toimiinsa ja elinkeinoihinsa lähemmin tutustuva huomaa väistämättä, kuinka käytännöllisistä aineellisista tarpeista ja huolista koostuvaa tuon ajan taiteilijan, ainakin Ingeliuksen kaltaisen ärsyttäjän, elämä oli. Suurista kuvitelmista ja ajoittain kiihkeästä työtahdistista huolimatta Ingelius jäi taide-elämän laitamille kamppailemaan toimeentulosta, mutta hänen viimeiset vuotensa olivat varsin onnettomia. Säveltäjä-

kirjailija paleltui lopulta kuoliaaksi 45-vuotiaana lumimyrskyssä Uudenkaupungin lähistöllä.

Eksistentialistisen biografiatutkimuksen ja taiteilijuuden tarkastelun kannalta Ingeliuksen elämästä ja tavoitteista keskeiseksi nousee poeettisuuden ajatus. Siitä puhuminen kuului ajan kielenkäyttöön helsinkiläisten ylioppilaiden ylläpitämässä Sjuan-seurassa, jossa Ingeliuskin viihtyi 1840-luvulla.³⁴ Sanan kanta on klassisen kreikan *poiesis*-sanassa, joka viittaa esineiden valmistamiseen ja jolla on myös monesti luonnehdittu taiteilijan tekemää työtä. Tämä ei kuitenkaan kerro kovin paljon. Kuten romantikoilla yleensä, Almqvistilla ja Ingeliuksella poeettisuus laajeni käsitteenä kuvaamaan muutakin kuin taideteosten luomista koskevia näkökohtia. Ingeliuksen elämäkerturin ei sovi ollenkaan sivuuttaa tätä ulottuvuutta, koska muuten kohdehenkilön toiminnan ja minäkuvan syvä pohjavirta jäisi tavoittamatta. Kyse on yhteiskunnalliset ja tapamoraalin ylittämiseen tähtäävät puolensa sisältävästä elämänsenteesta, jota Ingelius pyrki teoillaan viljelemään musiikissa, kirjallisuudessa ja lehtien palstoilla, mutta myös käyttäytymisessään ja arkielämänsä ympyröissä. Kaikkia näitä alueita tarkkailemalla häntä tutkivan biografian on mahdollista rekonstruoida hänen taiteilijuutensa ääriviivat ja historialliset koordinaatit. Silloin jälkimaailmalle tarjoutuu tilaisuus käsittää vaikkapa se, että säveltäjä-Ingelius on samaa juurta kuin kirjailija-Ingelius, vaikka teollistunut yhteiskunta ja sen kiihdyttämä työnjako on pyrkinyt istuttamaan ihmisten mieliin tietoisuuden musiikin ja kirjallisuuden keskinäisestä eroavuudesta.

Romantiikan utopiaan kuului ajatus taiteiden ja elämän suuresta ykseydestä. Saksalainen filosofi ja kirjailija Friedrich Schlegel (1772–1829)

33. Jukka Sarjala (2005) *Poeettinen elämä. Biedermeierin säveltäjä-kirjailija Axel Gabriel Ingelius, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 972, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 16.

34. Ks. Sarjala (2005) 40–41.

avarsi kirjallisuuteen viittaavien sanojen *Poesie* ja *romantische Poesie* merkitysisältöjä samastamalla taiteen poeettisuuden, siinä havaittavan organisoitumisen, ihmisessä ilmitulevaan luovaan voimaan. Viime kädessä taiteilijan poeettisuus merkitsi luonnon tuottavaa periaatetta, kykyä generoida uutta ainesta (*natura naturans*). Maailman romantisointi, aikakauden avainsanoja sekkin, kuvasi pyrkimystä tehdä ihmisten elämästä romaanin tai runon kaltainen moniaineksinen, jatkuvasti tekeytymässä oleva teos.³⁵ Ihmiselämä oli mahdollisuuksien pelikenttä, jatkuvan muutoksen tila, jonka lopputulos oli tuntematon, ei mekanistisen luonnonfilosofian tai klassismin estetiikan hahmottama säännönmukainen kokonaisuus. Kuten taidettakaan ei tehty vakiintuneiden sääntöjen varassa, elämään sisältyvä potentiaalisuuskaan ei päässyt oikeuksiinsa opittuja tottumuksia noudattamalla. Poeettisuus merkitsi elämän tekeytymisen ja avoimuuden kunnioittamista. Taiteilija toimi suunnan näyttäjänä yhteisön ja sen yksittäisten jäsenten mahdollisuuksien kartoittamisessa.

Ingeliusta yllä kuvattu asenne elähdytti tavattomasti, ja hän teki siitä moraalisen ohjenuoran. ”Hän luki taiteilijan ja ennen kaikkea itsensä ihmiskunnan parempaan osaan, joka ei ollut velvollinen kunnioittamaan muille ihmisille tarpeellisia elämänohjeita”, totesi *Wiborgs Tidningin* nimetön muistokirjoituksen laatija säveltäjäkirjailijan kuoleman jälkeen.³⁶ Juuri tässä kohden taiteilijuuden tutkimus eroaa nerouden transsendentaalisuutta tähdentävästä tarkastelutavasta. Ingeliuksen elämäkerturi näkee, miten hänen kohteensa on omassa ajassaan *tulkinnut* hänelle avautuvia toimintamahdollisuuksia, vaikkapa poeettisuuden ideaa. Silloin biografin tarkoituksena ei ole käsitellä häntä pysyvän arvon omaavien teosten tekijänä, eikä ensisijaista ole myöskään ymmärtää hänen ainutkertaisuuttaan tai inhimillisyyttään. Tarkoituksena on nostaa esiin Ingeliuksen elämässä ja toiminnassa ilmenevä tulkintatilanne, ajan hänelle esittämä haaste ja hänen vastauksensa tähän haasteeseen.

seen. Elämäkerturi ja hänen kohteensa asettuvat vuorovaikutukseen jonkin välissä olevan kolmannen tahon kautta. Ingeliuksen tapauksessa tämä taho on yhtä kuin kysymys siitä, mitä poeettisuus merkitsi.

Ingeliuksen tragedia oli siinä, että hänen elämänprojektinsa kärsi haaksirikon. Aikalaiset eivät pitäneet hänen itsekokeskeisyydestään ja saivat seurata hänen monia epäonnistumisiaan konserttien järjestelijänä ja esiintyjänä. Myös Topelius paheksui Ingeliuksen huonotapaisuutta ja muistutti kirjeessä ystävänsä siitä, ettei ihmisiä niin vain voinut muuttaa.³⁷ Säveltäjä-kirjailijasta olisi tämän pohjalta helppo laatia kurjuustarinaa muistuttava elämäkerta ja selittää hänen boheemiuttaan pelkällä yksilöpsykologialla tai alkoholiriippuvuudella. Silloin poeettisuuden ajatus ja Ingeliuksen pyrkimys taiteidenvälisyyteen jäisivät kuitenkin pimentoon, kuten ne itse asiassa ovat aiemmissa häntä koskevissa tarkasteluissa jääneetkin.

Taiteilijabiografiat tänään

Taiteilijabiografista tutkimusta ja sitä monipuolistavia vaihtoehtoja kartoittaessani tämä artikkeli on edennyt nerouden transsendentaalisuutta ja esteettisen minuuden koskemattomuutta tähdentävistä näkökulmista kohti yhteisöllisesti rakennettua tekijyyttä. Kulttien ja kansallissankarien analyysistä olen sitten siirtynyt taiteilijaroolien ja eksistentiaalististen elämäkertojen maailmaan. Tarkastelu on vaihtunut yksilökeskeisestä, rohkensisiko sanoa atomistisesta näkökulmasta kohti yksilöiden välistä lähestymistapaa, jossa taiteilija ja hänen toimintansa näh-

35. Frederick C. Beiser (2006) *The Romantic Imperative. The Concept of Early German Romanticism*, Cambridge, MA & London: Harvard University Press, 6–22, erityisesti 15–16, 19, 21.

36. Axel Gabriel Ingelius †. *Wiborgs Tidning* 14.3.1868.

37. Topeliuksen katkelmallisena ja päiväämättömänä säilynyttä kirjettä syksyiltä 1858 siteerannut Sarjala (2005) 159–160.

dään erilaatuisten sosiohistoriallisten voimien ja suhteiden yhteenkietoutumana. Mitä tästä kaikesta jää jäljelle biografista tutkimusta ajatellen? Millaisessa tilanteessa taiteilijoita koskeva elämäkertakirjallisuus ja sen akateemiset haastajanäkökulmat ovat nyt?

Parikymmentä vuotta sitten taiteentutkijan oli helppo todeta, ettei tekijää tunnista teoksistaan, ajattelipa suuri yleisö taiteilijoista mitä tahansa. Tekijä ehti kuolla, mutta nyt kun hän on herännyt kuolleista, arviointitilanne on taas toinen. Taiteilijayksilöistä kirjoitetaan edelleen, mutta heidän hahmojensa konstruktioluonnetta korostaen.³⁸ Paljon myös riippuu siitä, minkä taiteenalan tutkimuksesta puhutaan ja kuinka suuri painoarvo siinä on teosanalyseilla ja muulla teoslähtöisellä tutkimuksella. Pääsääntöisesti viime vuosikymmenien kirjallisuudentutkimuksen valtavirta on Kaisa Kurikan mukaan ollut tekijäkielteistä.³⁹ Mainittu ala edustanee akateemisessa maailmassa jyrkintä kantaa tässä suhteessa, mutta nykytilanteelle on ominaista, ettei biografinen tutkimus tai menetelmä ole aiemmasta poiketen enää selväpiirteinen erikoistumisalue uraansa suunnitteleville humanisteille vaan vaihtoehtoinen tutkimusmaasto, jonne voidaan tehdä elämäkerran mittainen virkistävä vierailu omasta erikoisalasta käsin. Ehkä ajatus siitä, että tutkijan on hyvä osata laatia erityyppisiä kirjallisia esityksiä monille yleisöille, pitää osaltaan elämäkerrallista lajityyppiä hengissä myös akateemisissa piireissä.

Taiteilijayksilöiden itseriittoisuuden kyseenalaistaviin ja luovaa työtä eri tavoin ristivalotta-

viin näkökulmiin verrattuna kohteen yksilöllisyyttä juhlivat elämäkerrat vetävät siinä mielessä aina pitemmän korren, että niillä on huomasti vahvempi sosiaalinen tilaus. Asetelma ei ole kuitenkaan mustavalkoinen. Nyt kun kulttuurintutkimus, feministinen tutkimus, pervotutkimus, valtamekanismien tarkastelu ja muut humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä tutkimusaloja 1990-luvulta alkaen uudistaneet suuntaukset ovat vakiintuneet osaksi nykykeskusteluja, on mahdollista saavuttaa tasapainoisempi näkemys myös taiteilijaelämäkertojen rakennusaineeksista. Paljon vaikeampaa on sitten arvioida, miten hyvin biografia, ihmiskeskeisyyteen ankuroituneena lajityyppinä, selviää käynnissä olevasta posthumanistisesta muutoksesta. On odotettavissa, että romantiikan luonnonfilosofiaan kohdistuvan kiinnostuksen tai nykyisen uusmaterialismin myötä aiemmin passiiviseksi katsotun aineen ja ei-inhimillisen luonnon itsenäinen toimintakyky tunnustetaan entistä laajemmin. Ihmisen moraalinen ja tiedollinen aktiivisuus, täysivaltaisuus ja riippumattomuus asettuisivat silloin uuteen valoon. Samoin kävisi taiteilijayksilölle ja hänen luovalle vapaudelleen, eikä siitä pelastaisi niitä edes konstruktivismi. Joudumme ehkä hautaamaan tekijän uudelleen.

38. Tästä näkökohdasta ks. lähemmin esim. Taina Riikonen, Milla Tiainen & Marjaana Virtanen (toim.) (2005) *Musiikin ja teatterin tekijöitä*, *Acta Musicologica Fennica* 25, Jyväskylä: Suomen Musiikkitieteellinen Seura.

39. Kurikka (2006) 15. – *Nyt julkaistu Jukka Sarjalan artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Anna Sivula

Historian esitys kytkee eletyt paikat ja esineet kulttuuriperinnöksi

Artikkeli käsittelee hanketta, jossa Satakunnan Museo pyysi Porin yliopistokeskuksen Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmaa tuottamaan porilaisnaisten pienoiselämäkertoja ja osallistumaan niihin perustuvan näyttelyn toteuttamiseen. Anna Sivula ohjasi 1800-luvun biografiota laativia opiskelijoita ja analysoi tekstissään sitä, miten biografi-set historian esitykset käännettiin museonäyttelymuotoiseksi menneisyyden representaatioksi.

Onko olemassa kokeilevaa historian tutkimusta? On, jos tutkimme historiaa inhimillisenä tietoisuutena.¹ Sain tilaisuuden tutkia historiallisen tiedon muodonmuutoksia Satakunnan Museon kanssa toteuttamassani ”Kaupunkilaisnaisten jäljillä” -hankkeessa. Toivomuksena oli, että tuotettavat elämäkerrat edustaisivat monipuolisesti Porin kaupungin 1800-luvulla syntynyttä naispuolista väestöä. Biografiota ja niihin perustuvaa näyttelyä työsti ryhmä syventävien opintojen opiskelijoita. Tutkimuskohteet ulottuvat hukkuneesta lapsesta pitkän työuran tehneeseen diakonissaan, näkövammaisesta prostituoidusta varakkaaseen talonmistajaan ja hylätystä vaimosta salavuoteussuhteessa eläneeseen ompelijattareen. Henkilögalleriaa täydensi kaupunkilaisnaisten elämään vahvasti vaikuttanut tyyppillinen kaupunkilehmä. Biografioiden pohjalta rakennettiin intendenti Tuulikki Kiilon johdolla Porissa sijaitsevaan Rakennuskulttuuritalo Toivoon näyttely ”Kutsumus, kiusaus ja lysti: naisia Porissa”.²

Ohjasin syksyllä 2011 kahdentoista pienoisbiografian tuottamista ja havainnoin keväällä

2012, miten historian esitykset käännettiin menneisyyden representaatioksi. Analysoin artikkeleissani sitä, miten ohjatusti tuotetuilla, yhteistyökumppanin tilaamalla biografiolla rakennettiin historiallisia merkityksiä. Teoreettisena viitekehysenä on Paul Ricœurin vuonna 2000 esittelemä historiografisen operoinnin teoria. Ricœur erottaa historiografisessa operoinnissa dokumentoivan, ymmärtävän ja selittävän sekä representoivan vaiheen.³ Historiografisen operointi tuottaa tulkintaehdotuksia, joista tulee jaettua historiaa, kun ne omaksutaan. Paul Ricœur käyttää tästä omaksumalla tapahtuvasta historioitumisesta nimitystä *representance*.⁴ Sanaa on vaikea kääntää, mutta *representanssi* viittaa prosessiin, jossa esitetty historia kytkeytyy yksityisiin ja jaettuihin muistikuviin ja osallistuu kadonnutta menneisyyttä tietoisuudessamme korvaavien mielikuvien muodostamiseen.

Rakennuskulttuuritalo Toivon näyttelyt liittyvät yleensä Porin kaupungin historiaan. Pienoisbiografiolla historioitiin esineiden lisäksi myös paikkoja ja kaupunkitilaa. Biografisen representaation yhdistäminen tiettyyn paikkaan muuttaa paikan aistimellisia ja emotionaalisia tulkintoja, vaikka paikan fyysis-sijainnilliset piirteet eivät muutu.⁵ Biografiat laadittiin muuttamaan ja vah-

1. Marc Bloch määritteli 1940-luvulla historian tutkimuksen kohteeksi inhimillisen tietoisuuden. Marc Bloch (2004) *Historian puolustus*, Helsinki: Artemisia Editzioni, 173.

2. Rakennuskulttuuritalo Toivo ja Korsmanin talo, <http://www2.pori.fi/smu/sivut/index.php?p=169> (viitattu 10.9.2012).

3. Paul Ricœur (2000a) *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris: Seuil, 182–184, 234–235.

4. Ricœur (2000a) 228–229.

5. Pauli Tapani Karjalainen (1997) 'Maailman paikoista paikan maailmoin - kokemuksen geografia', *Tiedepoliitikka* 4, 41–46. Pauli Tapani Karjalainen (2008) 'Paikka, aika ja elämäk kuva', teoksessa Arto Haapala & Virpi Kaukio (toim.) *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia kuvien ja kertomusten kysymyksistä*, Kuopio: Unipress, 22; Matti Enbuske (2012) 'Paikan ja tilan paradigmatt osaksi suomalaista historian tutkimusta', *Historiallinen Aikakauskirja* 110, 101–105.

vistamaan paikkojen ja esineiden historiallisia merkityksiä. Niitä käytettiin kulttuuriperinnön tuottamiseen.

Historian kulttuuriperintöprosessien raaka-aineena

Kulttuuriperintö ei lankea yhteisöjen omaisuudeksi annettuna eikä itsestään. Kulttuuriperintö syntyy arvottamisen, valintojen ja päätösten seurauksena. Yksilöt, yhteisöt ja erilaiset instituutiot historioivat ainoastaan osan menneisyydestään. Kulttuuriperintöprosessissa jokin menneisyyden jälki valitaan säilytettäväksi ja tuotetaan todisteeksi historioidusta menneisyydestä.⁶

Tarkastelen kulttuuriperinnön tuottamista historiakulttuurin ilmiönä. Historiakulttuurilla tarkoitan tapoja, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia muutetaan, tuotetaan ja hyödynnetään.⁷ Peter Aronsson erottaa historiakulttuurin käytännöllisessä aktiivisuudessa kolme erilaista kenttää. Historiakulttuurin *akateemisella kentällä* esitetään ja välitetään menneisyyden tulkintoja ja tutkijakoulutuksen saaneiden tutkijoiden kirjoittamissa ja akateemisen kontrollin läpi käyneissä julkaisuissa. Tulkintojen ensisijainen tavoite on menneisyyttä koskevien väitteiden paikkansapitävyys. Historiakulttuurin *harrastajien kentällä* tulkinnan voi julkaista esimerkiksi kotiseutu- ja juhla kirjana, tutkijaksi voi pätevyitä vaikkapa itse opiskellen tai opintopiirissä, ja menneisyyttä koskevien väitteiden paikkansapitävyys todistamisen sijasta tavoitteena on omaksi koettu, yhteisöllisesti jaettu ja merkityksellinen mielikuva menneestä. Historiakulttuurin *yksityisellä kentällä* menneisyyden tulkintoja voi Aronssonin mukaan välittää vaikkapa kahdenkeskisessä kapakkakeskustelussa, eikä tulkinnan tarvitse lainkaan perustua tutkimuksellisiin operaatioihin. Yksityistä historiakulttuuria tuottavalla kentällä on tärkeintä antaa menneisyydelle henkilökohtainen mielekkyys, joka auttaa yksilöä tai hänen lähipiiriään rakentamaan identiteettiään tai säilyttämään esimerkiksi muistoja ja perheen sisäistä perimätietoa.⁸ Kent-

tien aktiivisuudet ja toimijat kohtaavat historia-kulttuurin tuotteissa ja tuotantoympäristöissä, koulujen historiantunneilla, museoissa, historia-keskusteluissa ja erilaisissa menneisyyden representaatioissa. Historiakulttuurin kentät ovat vuorovaikutteisia, mutta niitä erottaa toisistaan erilainen suhtautuminen historiantutkimuksellisiin sääntöihin.

Museologit ovat olleet kulttuuriperintöprosessin rakenteesta kiinnostuneempia kuin historiantutkijat, ja Stefan Bohman on mallintanut kulttuuriperintöprosessin. Se etenee historiallisen tiedon käyttämisestä kohti kulttuuriperinnön institutionalisoimista ja sitä seuraavaa museoimista.⁹ Bohmanin esittelemä malli ei ota kantaa siihen, miten ja millä historiakulttuurin kentällä kulttuuriperintöprosessiin valjastettu historiallinen tieto on tuotettu. Kokeilussani käytetty historiallinen tieto tuotettiin pienoisbiografioiden muotoon akateemisesti kontrolloidussa työryhmässä ja historian metodisääntöjä ohjatuksi noudattaen. Biografiat ovat museonäyttelyiden jokapäiväistä raaka-ainetta. Pienoisbiografia on suppea elämänhistoriallinen esitys, josta ilmenevät kohdehenkilön elämän kesto ja ajoitus.

Paul Ricœurin mukaan representaatiosta ilmenevä historiantutkimuksen todistelusaantö-

6. Anna Sivula (2010) 'Menetetyn järven jäljillä', teoksessa Pertti Grönholm & Anna Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa? Historia Mirabilis* 6, Turku: THY, 35.

7. Hannu Salmi (2001) 'Historiakulttuurin muodot', teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*, Helsinki: SKS; Peter Aronsson (2004) *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.

8. Aronsson (2004) 43; Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 15–17.

9. Museologian näkökulmia kulttuuriperinnön tuottamiseen, institutionalisoimiseen ja museoimiseen esittelee esimerkiksi teos Lennart Palmqvist, Stefan Bohman (red.) *Museer och kulturarv. En museivetenskaplig antologi*. Stockholm: Carlsson. Rådet för museivetenskaplig forskning, 2003.

jen noudattaminen erottaa historian esitykset muusta menneisyyttä koskevasta puheesta.¹⁰ Suhtautuminen todistel sääntöjen noudattamiseen tuottaa myös historiakulttuurin kenttien välille helposti havaittavia rajapintoja: Akateeminen kenttä sulkee pois piiristään sellaiset menneisyyden esitykset, jotka eivät ilmennä todistel sääntöjen noudattamista.

Historiallisen tiedon käyttötarkoitus ohjaa historioiden tuottamista

Rakennettuun ympäristöön merkittävä menneisyyden jälkeä nimitetään monumentiksi.¹¹ Porilaisnaisten pienoisiografioiden tavoite oli tuottaa kaupungin paikoille ja näyttelyn esineille uusia historiallisia merkityksiä. Työryhmä teki tilaushistoriallista tutkimusta, ja kirjoittajat tiesivät kenelle kirjoittivat: he olivat kertomassa menneisyyden porilaisnaisista nykyisille, Porin kaupungin historiasta ja erityisesti kaupungin rakennetusta ympäristöstä kiinnostuneille museovieraille.¹²

Kirjoittajat tiesivät, että näyttelyn tehtävä on tukea paikallisen identiteetin rakentamista.¹³ He tiesivät olevansa tuottamassa museoleisille jaettavaa tarkoitettua, kollektiivisia muistikuvia ja kaupunkitilan ja -paikkojen kokemuksia muuttavaa historiaa.¹⁴ Olisin voinut ohjeistaa kirjoittajat tuottamaan monumentteja. Monumentti-termiin on kuitenkin sen käyttöhistorian aikana kiinnittynyt moraaliseen esikuvallisuuden viittaavia sivumerkityksiä.

Muistomerkki tai monumentti tarkoitti vielä 1830-luvulla rakennusjäännettä, muistopatsasta tai elämäkertaa joka oli moraalisesti merkitsevä menneisyyden todistuskappale.¹⁵ Moraalinen merkittävyys määräytyi aikalaisten näkökulmasta. Kun Nietzsche vuonna 1874 teoksessaan *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle* vaati ”elämää palvelevaa” historiaa, hänellä oli mielessään kansakunnan sivistyshistoriaa ja maailmanhistoriallista tehtävää esittävät teokset. Nietzsche erotti toisistaan historian monumentaalisen, antikvaarisen ja kriittisen käytön. Monumentaalinen

käyttö oli historiallisen esimerkin käyttämistä inspiraation lähteenä. Antikvaarinen käyttäjä etsi historiasta jatkuvuuden ja johonkin kuulumisen tunnetta. Kriittinen käyttäjä puolestaan arvioi menneisyyttä ja pohti, mitkä sen jäänteet olisivat vielä säilyttämisen arvoisia.¹⁶ Myös Suomessa tallennettiin kansakunnan menneisyydestä kertovia muinaismuistoja. 1880-luvulla perustetun Kansallismuseon alkuperäinen toiminta-ajatus oli koota mahdollisimman kattavat aineelliset todisteet suomalaisten osuudesta maailman ”sivistyshistoriaan” ja ”kulttuurikehitykseen”.¹⁷ Monumentin merkitys on siinä määrin kansallisen historian kehyskertomuksen ja sitä vahvistaneen historiografisen käytännön läpitunkema,¹⁸ että päätin kehottaa pienoisiografioiden kirjoittajia välttämään kohteensa monu-

10. Ricœur (2000a) 228; Anna Sivula (2006) *Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historian tutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*, Scripta lingua Fennica edita, Turku: Turun yliopisto, 45–47.

11. Rudy Koshar (2000) *From Monuments to traces*, Berkeley: University of California Press, 11–13.

12. Tutkimustehtävän refleksioinnista esim. Jorma Kalela (2010) 'Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat', teoksessa Pertti Grönholm & Anna Sivula (toim.) *Medeasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa. Historia Mirabilis* 6, Turku: THY, 43.

13. Museoista identiteetin rakentajina esim. Stefan Bohman (1997) *Historia, museer och nationalism*, Stockholm: Carlssons, 131.

14. Paikkaan liittyvistä muistikokemuksista esim. Anne-Mari Forss (2007) *Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*, Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 83; Juhani Pallasmaa (2006) 'Hmisen paikka. Aika, muisti ja hiljaisuus arkkitehtuurikokemuksessa', teoksessa Arto Haapala & Martti Honkanen & Veikko Rantala (toim.) *Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka*, Helsinki: Yliopistopaino, 251.

15. Matti Klinge (2010) *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historian kirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*, Helsinki: SKS, 57–58.

16. Friedrich Nietzsche (1999) *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

17. Petja Aarnipuu (2008) *Turun linna kerrottuna ja kerrottavana tilana*, Helsinki: SKS, 18–21.

18. Françoise Choay (1999) *Lallégorie du patrimoine*, Paris: Editions du Seuil, 9.

mentalisointia. Täsmensin ohjetta tokaisemalla: ”Ette ole täällä tekemässä mummostanne moraalisesti merkittävää pönötyskuvaa.”

Historioitsijan tehtävä on yrittää ymmärtää ja tehdä ymmärrettäväksi menneisyyden ihmistä.¹⁹ Historia syntyy kertomisesta, ja se tuotetaan kertomalla ihmisten elämästä. François Furet muistuttaa, että biografia on historiantutkimuksen perusmuoto. Se antaa mallin kaikille historian esityksille. Historian esityksen sisältöä ei määritä tietty tutkimuskohde vaan tietty puhumisen tapa. Historia on keino rakentaa kaoottisesta tapahtumisesta koostuva menneisyys eletyn elämän näköiseksi. Biografia sisältää kaikki ne elementit, joista inhimillisen ajan kokemus rakentuu. Biografiassa esitetään syntymän ja kuoleman rajaama elämän kesto. Esitettäväksi valitaan ajoitettuja ja ajoitettavissa olevia tapahtumia, jotka sijoittuvat alun ja lopun väliin. Historiaan kuuluu aina esitetyn ajan rajallisuus.²⁰ Biografinen esitys rakennetaan muiden historian esitysten tavoin faktoista, jotka ovat historiantutkimuksen metodisääntöjä noudattaen muodostettuja lausumia. Lausuessaan faktan historioitsija puhuu tapahtumasta tai tapahtumisesta.²¹ Historia on juonellinen esitys, ja kirjoittaja tähtää juonen ymmärtämiseen ja selittämiseen.²²

Henkilöä käsittelevän pienoisi biografian tavoitteeksi asetettiin yhden kaupunkilaisnaisen elämän muotoutumisen ymmärtäminen, selittäminen ja esittäminen juonellisen, historiantutkimuksen metodisääntöjä noudattaen esitetyn kertomuksen avulla.²³ Tavoite oli, että biografian tekijät pyrkisivät pysyttelemään akateemisen historiakulttuurin alueella. Kirjoittajat saivat itse päättää, millaista kontekstia kertomuksellaan avaisivat. Esityksen pituus rajattiin viiteen sivuun. Tiivissä ja pienimuotoisessa esityksessä faktojen suhteellinen osuus korostuu. Jokaiseen pienoisi biografiaan sisältyivät ymmärrettävästi ja lähteiden luotettavuutta kriittisesti arvioiden kerrotut elämän alku, ajoitetut ja paikannetut käännekohdat ja loppu.

Biografia on todisteisiin tukeutuva kertomus eletystä elämästä. François Furet kiteyttää: ”Historia värähtelee kertomisen taidon, käsitteiden älyllisyyden ja todisteiden pitävyyden välisessä tilassa. Kerronta ja saavutetun ymmärryksen taso eivät siitä kärsi, jos todisteet ovat vakuuttavia ja käsitteet eksplisiittisiä.”²⁴ Todisteisiin tukeutuvaa kertomusta tuottaessaan työryhmä kohtasi sen historiantutkimukselle tyypillisen ongelman, ettei menneestä aina jää todisteita, joiden varassa voisi rakentaa kiistattoman faktan. Esimerkiksi kahden irtolaisnaisen kuolinaike jäi selvittämättä, sillä naiset yksinkertaisesti katosivat jäljettömiin tai heidän julkisiin asiakirjoihin jääneet jälkensä päättyivät. Toisen irtolaisen syntymänkin ajoitus jäi epävarmaksi.²⁵

19. Bloch (2004) 89.

20. François Furet (1982) *L'Atelier de l'histoire*, Paris: Flammarion, 73.

21. Ricœur (2000a) 227.

22. Paul Veyne (1971) *Comment on écrit l'histoire*, Paris: Seuil, 53–55.

23. Tavoitteen muotoilussa käytin Paul Ricœurin historiografisen operoinnin teoriaa. Ricœur (2000a) 182–184 ja 234–235. Alkusyksystä kaikki työryhmän saivat tutkitavakseen yhden naisen. Yksi työryhmän jäsen innostui tarkastelemaan kaupungin naisia tyypillisen kaupunkilehmän kautta. Kristian Lindroos ja henkilö, joka ei halua nimeään julkisuuteen työstivät Amanda Timgrenin tarinaa. Lindroos jäi sittemmin pois työryhmästä. Sairaanhoitajatar Dagmar Tammelinin tarinaa kirjoittivat Tarja Aalto, Anna Matikainen ja Anna Vuorinen. Kauppias Fiina Aaltoa tutki Hanna Jaakola, ompelija Hilja Maria Santalaa hänen tyttärentyttärensä Liisa Heino, kansanedustaja Aino Forstenia Sari Mäkiranta, irtolaisnainen Amanda Maria Yläniä Piritta Huhta, irtolaisnainen Maria Sofia Stenholmia Nana Keränen, lastentarhan johtajatar Saima Kyhää Riikka Kaivola-Häyry, sahatyöläisen tytär Rauha Johanna Limnellä Susanna Siro, ”elävän leski” Hilja Amanda Tuomista Hanna Paasikoski, kahvilanhoitaja Paula Intosta Maaret Louhelainen ja ruutukaava-alueella asunutta tyypillistä lehmää Minna Karru. Valmiit pienoisi biografiat eli minibiografiat ovat osa NAISIA PORISSA -aineistoa (NPa), joka on tämän artikkelin kirjoittajan hallussa, ja siirretään Satakunnan museon kokoelmiin vuoden 2012 aikana.

24. Furet (1982) 90.

25. Nana Keränen: Maria Sofia ”Hämäsilmä” Stenholm. Minibiografia 1.12.2011, 3 ja 5–6. NPa.

Tapahtumallistimme²⁶ kohdehenkilön elämän ajoittamalla ja paikantamalla elämän esittämistä jäsentävät käännekohtat. Konstruoimme, mahdollisuuksien mukaan, elämäntapahtumien kuvauksen arkistolähteiden varassa. Tulkintoja tukevinä lähteinä käytimme soveltuvin osin myös yhteistyössä kohdehenkilöiden jälkeläisten kanssa tuotettua tietoa.²⁷

Tapahtumallistaminen on keskeinen käsite Michel Foucault'n genealogisessa tutkimusotteessa. Foucault valitsi genealogisen tarkastelunsa kohteeksi jonkin oman nykyisyytensä elementin ja tuotti tätä nykyisyytensä elementtiä koskevan ymmärryksen tapahtumallistamalla sen ainutkertaisen prosessin, jonka tuloksena elementti on muotoutunut.²⁸ Foucault käytti tapahtumallistamista vastahistorioiden tuottamiseen, mutta luovuin tästä sitoumuksesta. En halunnut ohjata työryhmää kirjoittamaan vastahistorioita, sillä tavoite oli lisätä kaupunkiin liittyvää historiallista tietoa. Vastahistorioiden tavoitteenasettelussa korostuu vallitsevan tulkinnan puutteiden ja heikkouksien osoittaminen. Lukijan ja tekstin välisissä neuvotteluissa teksti voidaan toki työstää käytettäväksi vastahistoriana, vaikka kirjoittaja ei tällaista käyttötapaa ehdottaisi.

Biografioiden kirjoittamista ohjaa implisiittinen kysymys, joka koskee sitä, miten tutkimuskohteen elämästä tuli sellainen kuin tuli. Kysymykseen voi vastata monella tavalla, ja vastauksista suuntaa se konteksti, jonka avulla tutkija on päättänyt rakentaa kertomansa elämän ymmärrettäväksi. Biografinen esitys tuo menneisyyttä nykyisyyttä määrittävän ymmärryksen piiriin tapahtumallistamalla kuolleiden elämää. Se alleviivaa menneisyyden toimijoiden ja toiminnan kontekstin poissaoloa samalla, kun se tekee poistuneista, kuolleista, läsnä olevia.²⁹ Koska biografian tehtävä on tuottaa menneisyyden ihmisen elämälle ymmärrettävyyttä, annoin työryhmäläisille avainsanoja, joista he saivat valita tutkimansa elämän jäsentämiseen ja sen käännekohtien tunnistamiseen parhaiten sopi-

vat 2–3 käsitettä. Näitä olivat verkostot, osallistuminen, vaikutusvalta, toimeentulo, omaisuus, elinkeinot, terveys, koulutus, oppineisuus, asuminen ja mahdollisuus oman sosiaalisen aseman parantamiseen. Korostin, ettei luettelo ollut tyhjentävä: kirjoittajat saisivat halutessaan avata muitakin näkökulmia menneeseen. Suurin osa valitsi näkökulmakseen kohdehenkilön terveyden, elinkeinon ja mahdollisuudet oman sosiaalisen aseman parantamiseen.

Pienoisbiografioiden ensimmäiset, alustavat versiot valmistuivat joulukuussa 2012. Niissä kerrottiin muutamalla sivulla rouva Amanda Timgrenin (1816–1867) sairaanhoitajatar Dagmar Tammelinin (1875–1960), kauppiatar Fiina Aallon (ent. Wankka, o.s. Haavisto 1876–1961), ompelija Hilja Maria Santalan (1985–1962), kansanedustaja Aino Forstenin (1885–1937), prostituoitu Amanda Maria Ylénin (1884–?) ja prostituoitu Maria Sofia Stenholmin (1872–?), lasten-

26. Tapahtuman käsitettä on pohdittu erityisesti ranskalaisessa historian metodologiaa ja peruskäsitteitä koskevassa keskustelussa. Fernand Braudel tarkoittaa tapahtumahistorialla historian pintatasoa, yksilötasoa, aikalaiskokemuksen tasoa, joka on hänen mukaansa inhimillisesti kiinnostavaa, mutta ei historioitsijan näkökulmasta tärkein tarkastelukohde. Fernand Braudel (1980) *On History*, Chicago: The University of Chicago Press, 21. Tapahtumallistava historia puolestaan tarkoittaa otetta, johon François Dosse (1999) viittaa teoksessaan *Empire of Meaning. The Humanization of the Social Sciences*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 150, analysoituaan Michel Foucault'n vuonna 1978 esittelemiä tapahtumiseen liittyviä käsitteitä. Tapahtumallistava historia esittää menneen ja nykyisyyden välisen suhteen uudella tavalla. Sille on ominaista "esittämisen sääntöjen luvaton haltuun otto". Ilpo Helén (2005) 'Genealogia kritiikkinä', *Sosiologia* 42, 105.

27. Biografiatyöryhmän kokousmuistio 23.2.2012; Biografiatyöryhmän kokousmuistio 4.4.2012; Hanna Jaakola: "Maitokauppa onkin sellainen kauppa joka vaatii ääretöntä huolenpitoa ja puhtautta..." – Kauppiatar Fiinan tarina, *Minibiografia*, 1.12.2011, 4–5; Heino, Liisa: Torpan työstä ompelijaksi ja talonmistajaksi, *Minibiografia*, 1.12.2011, 4–6. NPa.

28. Helén (2005) 104–105.

29. Paul Ricœur (2000b) *Tulkinnan teoria*, Helsinki: Tutkijaliitto, 143–144.

Satakunnan Museon varastosta peräisin olevat esineet saivat näyttelyssä edustaa tavallisten porilaisnaisten tavaroita. Anna Sivula.

tarhanopettajatar Saima Kyhän (1888–1974), työmiehen tytär Rauha Johanna Limmellin (1889–1892), ”elävän leski” Hilja Amanda Tuomisen (o.s. Uola 1897–1971), kahvilanhoitaja Paula Intosen (1898–1986) ja vaikeasti tavoitettavan, 1950-luvulla vielä tavallisen, mutta jo 1980-luvulla kadonneen tyyppillisen kaupunkilehmän elämäntarina. Kaikkien biografoissa esitettyjen tosiasiaväitteiden argumentaatio ilmensi historian tutkimusmenetelmien perusteiden ja todistelukäytännön hallintaa.³⁰

Tiivistetty biografia kytkettiin näyttelyssä paikkoihin ja esineisiin

Työryhmä aloitti biografioiden kääntämisen näyttelyksi perehtymällä näyttelyn rakentamista ehdollistavaan, museon suunnittelua ohjeistavaan ja aikatauluttavaan GANTT-kaavioon.³¹ Intendentti Tuulikki Kiilo laati sen pohjalta näyttelyn toteuttamisaikataulun ja esitteli käytettävissä olevat resurssit. Näyttelyn käytettävissä oli

Rakennuskulttuuritalo Toivon eteisestä, hella-huoneesta ja salista koostuva tila sekä rajallinen määrä rahaa, materiaaleja, esineitä ja apu työvoimaa.

Biografiateksti ei itsestään asetu näyttelyksi. Näyttely rakennetaan esitettävän asian lisäksi esineistä, kuvista, audiovisuaalisesta aineistosta, näyttelyarkkitehtuurista, teksti- ja kuvaplansseista, markkinointimateriaalista, oheisohjelmasta, tiedotuksesta, avajaisista ja jälkitöistä.³²

30. Kaupunkilehmä oli eräässä suunnittelukokouksessa keksitty naisgallerian jatkeeksi, ja se pysyi mukana loppuun asti. Jokaisesta biografiasta laadittiin puolen tunnin pituinen, kuvitettu esittely, jossa tutkijat esittelivät sekä kohdehenkilön että tietolähteensä. Powerpoint-esitykset. Seminaari Porissa 2.12.2011. NPä.

31. Näyttelyprosessin kuvaus – aikataulu ja toimijat. NPä.

32. Konkreettisia ohjeita näyttelyn rakentamiseen antoi museon GANTT -kaavion lisäksi museolla laadittu ohjekirja. Akuliina Aartolahti, Johanna Jakomaa, Sari Kaarto & Kaisa Lindewall (2011) *Kui ja ketä? Opas Satakunnan museon näyttelytuotantoon*, Pori: Satakun-

Tuulikki Kiilo ohjeisti näyttelytyöryhmäläiset laatimaan pienoisbiografioista lyhyet tiivistelmät, jotka työstettiin näyttelyteksteiksi. Suppeita tekstejä lyhennettiin entisestään. Intendentti painotti myös, ettei näyttelyesineen tarvinnut olla autenttinen siinä mielessä, että se olisi kuulunut pienoisbiografian henkilölle. Esille voisi asettaa museon varastosta ”tavallisten naisten tavaroita”. Tarjolla oli esimerkiksi esiliina, valkoiset puntilliset alushousut, emäntäkoulussa kirjottu aluspaita, murarin kauha, maitomitta, virsikirja ja kahvipannu.³³ Ensimmäinen esine, jonka esillepanosta työryhmä pääsi yksimielisyyteen, sai kuitenkin arvonsa autenttisuudesta. Se oli kyttyräselkäisen, avosuhteessa eläneen ompelija Hilja Maria Santalan ompelukone.³⁴

Ompelukone osoittautui näyttelyn avajaisissa toimittajien suosikiksi. Sitä valokuvattiin, koskeltiin ja sen äärellä keskusteltiin. Seurasin vierestä isoäitinsä Hiljan biografian kirjoittaneen Liisa Heinon ja toimittajan keskustelua ja kirjoitin ylös toimittajan kommentin: ”... että saattoi vammaisuudestaan ja vaikeuksistaan huolimatta löytää rakkauden, ja että he lopulta pääsivät naimisiin”.³⁵ Toimittaja lepuutti kättään ompelukoneen kannella. Hän tuotti esinettä kaupungissa eletyn rakkaustarinan todisteeksi – puhumalla siitä.

Suunnittelutyöryhmä oli omaksunut saamansa ohjeet ja kirjasi muistioonsa, ettei näyttelyyn tai näyttelymateriaaliin tulisi naisten ”pönötyskuvia”. Työryhmä hahmotteli näyttelyn visuaalista ilmettä yhdessä ammattigraafikon kanssa. Näyttelyjuliste oli tarkoitus koota kohdehenkilöiden muotokuvista ja kohdehenkilöiden kaltaisia naisia esittävästä henkilökuvista. Suurin osa julisteen kuvista oli kuitenkin lopulta autenttisia juuri siinä mielessä, että ne esittivät biografian päähenkilöä. Kasvottomat prostituoidut eivät päätyneet näyttelyjulisteeseen.³⁶

Biografioiden kohdehenkilöiden elämät paikat³⁷ oli tarkoitus esitellä kartalla. Työryhmä kirjasi paikkoja muistiin: Esimerkiksi kahvilanpitäjä Paula Intosen paikkoja olivat Porin työväenta-

Näyttelyn irtolaisnaisista ei ole jäänyt muotokuvia. Kuva on saunasta, jossa prostituoitu Hämysillä tiedetään harjoittaneen ammattiaan. Satakunnan museo.

lo ja sittemmin purettu ravintola Hoito. Rakenuskulttuuritalo Toivon naapuritontilla oli vielä 1960-luvulla pidetty kaupunkilehmiä, ja Toivon pihapiirissä oli sijainnut Aallon Fiinan maitokauppa. Tiedossa oli myös, millä pihalla Hä-

nan Museo. 50-sivuinen ohjeisto sisältää ohjeita projektin läpiviemiseen. Siinä oli esimerkiksi erilaisia muistilistamalleja näyttelysuunnittelun eri vaiheita varten.

33. Yhteenveto ehdotetuista esineistä 4.4.2012. ja Biografiatyöryhmän kokousmuistio 23.2.2012. NPa.

34. Naisia Porissa palaverimuistio 4.4.2012. NPa.

35. Anna Sivula: Muistiinpanot näyttelyn avajaisten tiedotustilaisuudessa 4.6.2012. NPa.

36. Naisia Porissa palaverimuistio 4.4.2012 ja Aikajantyyryöryhmän muistio 23.2.2012. NPa.

37. Eletty paikka on historiallisella tiedolla ymmärrettäväksi tehty, kulttuurituotannon kohteeksi otettu paikka. Nostin käsitteen esimerkiksi Noormarkun historiaa käsittelevän teoksen otsikkoon. Maarit Grahn & Anna Sivula (toim.) (2008) *Noormarkun historiaa. Erämaasta eleyksi paikaksi*. Noormarkku: Noormarkun kunta.

mysilmäksi kutsuttu prostituoitu oli ensimmäisen kerran pidätetty.³⁸ Kartta laadittiin, mutta sitä ei asetettu näytteille, sillä seinät ila loppui. Naisten elämät paikat liitettiin kartan sijaan Porin opastettujen kaupunkikierrosten selostuksiin. Niistä tuli osa suullisesti välitettyä kaupunkihistoriaa.

Osallistuva yleisö omaksui historian

Aikalaiskäsitteiden ongelmallisuus nousi pintaan, kun ilmaus ”elävän leski”, joka asiakirjoissa oli ilmaissut Kanadaan siirtolaiseksi lähteneen miehen hylkäämän puolison Hilja Snällin statuksen, kääntyi Satakunnan Museolla kirjoitetuissa näyttelytiedotteissa hetkeksi muotoon ”elävä leski”. Entä jos yleisö ei ymmärtäisi aikalaiskäsitteiden hämärtämää esitystä? Henkilögalleria ja aikalaiskäsitteet päätettiin ennen näyttelyn avaimista esitellä kaupunkilaisille yleisöluennoilla.

Yleisöluennot alkoivat maaliskuussa 2012. Museolla järjestettyyn luentoontuli 80 kuulijaa. Tilaisuudessa esiteltiin *Hilja Santalan tie torpan työstä ompelijattareksi, Sussuja, sydänsuruja ja sosialidemokratiaa: päättäväisen Paulan matka Torpalta Amerikkaan ja takaisin* sekä *Rauha Johanna 1889–1892*. Pirita Frigren esitteli väitöskirjatutkimuksensa kohteena olevia, 1800-luvun puolivälin Porissa eläneitä karanneiden merimiesten vaimoja.³⁹ Kaikki kuulijat eivät mahtuneet saliin, ja tuolit loppuivat kesken. Yleisö löysi tiensä myös 29. ja 31.5. pidetyille luennoille.

Yleisö on historian retorisessa kontekstissa väistämättä mukana, sillä tutkija ei esitä tulkin-taehdotuksiaan kuuroille seinille, vaan ihmisten omaksuttavaksi.⁴⁰ Biografisen esityksen retorisessa kontekstissa on vahvasti läsnä myös kolmas osapuoli, tutkimuksen kohdehenkilö. Jorma Kalelan mukaan tutkija käy samanaikaisesti kahta dialogia: toista tutkimuskohteinaan olevien ihmisten, toista yleisönsä kanssa. Suhde lukijoihin ottaa Kalelan mukaan lopulta väistämättä melkoisesti monologia muistuttavan muodon. Suhde tutkimuskohteeseen taas olisi Kalelan mukaan muokattava sisältämään ”nöyryyttä ja

kunnioittavaa suhtautumista historian subjekteihin”.⁴¹

Monologia välttääksemme teimme keskeneräisen prosessin yleisölle tutuksi. *Satakunnan Kansa* esitteli hanketta ja tutkimuskohteita sunnuntaina 18.3.2012 viidellä sivulla. Artikkelissa pyydettiin yleisöltä myös kohdehenkilöitä koskevia tietoja ja esiteltiin keskeneräiseen tutkimukseen liittyvien konkreettisten esimerkkien avulla niitä tapoja, joilla työryhmä tuotti historiallista tietoa. Saimme useita yhteydenottoja. Eräs vapaaehtoinen miestodistaja muisteli, että ”aina huolitellulla” kahvilaemäntä Paula Intosella oli ollut ”kaupungin parhaat takajalat”. Artikkelissa oli kerrottu myös vaikeasti jäljitettävistä prostituoiduista, mutta heitä koskevia muistoja meille ei kerrottu.

Artikkelin pääotsikko kertoi työryhmämme olevan ”Neiti Dagmarin jäljillä”. Lapsettomasta sairaanhoitaja Dagmar Tammelinista oli jäänyt vähemmän yksityistä tietoa kuin perheellisistä naisista, joten tarvitsimme kipeästi yleisön apua. Tietopyyntö teki henkilöstä kiinnostavan ja yleisö toimitti meille hänestä useita muistinvaraisia johtolankoja.

Paikallinen yleisö omaksui esittelemämme naiset osaksi omaa menneisyyttään. Tämä näkyi konkreettisesti esimerkiksi niin, että kaksi viikkoa artikkelin ilmestymisen jälkeen tuntematon nainen pysäytti minut kadulla ja halusi tietää, mitä neiti Dagmarille kuului. Julkisuuden siivittäjä vuorovaikutus yleisön kanssa osoitti, että tässä kulttuuriperintöprosessissa historiakulttuurin akateeminen, harrastajien ja yksityinen kenttä limittyivät ja olivat vuorovaikutuksessa keskenään.

38. Muistio. Ryhmä 2. Naisia Porissa palaveri 14.2.2012. NPa.

39. Rakennuskulttuuritalo Toivo. Naisia Porissa -luentotilaisuus lauantaina 3.3.2012 klo 13–16. Esitemateriaali sisältyy NPa:on.

40. Kalela (2010) 54.

41. Kalela (2010) 54–55.

Tutkijat kiintyivät tutkittaviinsa ja alkoivat puolustaa heidän oikeuksiaan

Akateemisen historiakulttuurin kentällä toimiva tutkija ei voi irrottautua muista historiakulttuurin kentistä. Hän ei lakkaa harrastamasta historiaa. Tutkija rakentaa menneisyydelle paitsi uskottavan tulkintaehdotuksen, myös yksityisiä, henkilökohtaisia merkityksiä. Biografi solmii tutkittavaansa henkilökohtaisen suhteen, joka vaikuttaa siihen, millaisen äänen hän antaa representoimalleen ihmiselle.

Tutkin tämän henkilökohtaisen suhteen muodostumista tekemällä työryhmän jäsenille kyselyn. Pyysin tutkijoita aluksi kiteyttämään tutkimuskohteensa parilla adjektiivilla. Kaikki 13 kyselyyn vastannutta, naisista kirjoittavaa naista tekivät työtä käskettyä. Kahvilanhoitaja Paula Into oli ”itsenäinen ja rohkea”. Ompelija Hilja Maaria Santala oli ”ahkera, säästäväinen”. Porvarinleski Amanda Timgren sai määreen ”rikas”. Kiknaksi nimitetty irtolaisnainen oli ”turvaton”. ”Elävän leski” Hilja Snäll oli ”vahva ja ahkera”. Kaupunkilehmät olivat ”vaan antavia”, ja Dagmar Tammelin kahden tutkijansa mukaan ”avulias ja ystävällinen, hienostunut ja hoivaava”. Kauppiatar Fiina Aalto oli ”tarkka ja taloudellinen” ja lastentarhan johtajatar Saima Kyhä ”rakastava ja pidetty”. Hämysilmäksi nimitetty irtolaisnainen oli ”turvaton ja holtiton”. Kansanedustaja Aino Forstén oli tutkijansa mukaan ennen muuta ”poliittinen”. Lapsena kuollutta Rauha Johanna Limnellä tutkija luonnehti adjektiivilla ”kohtalokas”. Määreistä 13 kuvasi henkilön luonnetta tai taloudellisen toiminnan tapaa. Kolme määritteli kohdetta aikalaiskontekstissa, mutta ikään kuin toisten näkökulmasta (”vaan antava”, turvaton, pidetty). Ainostaan kaksi tutkijoista antoi kohteensa määritelmäksi esitteleensä elämäntarinan juonta kuvaavan laatusanan: ”kohtalokas” ja ”poliittinen”.⁴²

Historiantutkija joutuu kuvaamaan tutkimuksensa kohteena olevien ihmisten näkemykset samassa tekstissä, jossa hän argumentoi oman viestinsä.⁴³ Kysyin biografioiden tekijöiltä, mitä he halusivat museovieraan muistavan koh-

dehenkilöstä näyttelystä poistuessaan. Kysyin myös, millä tavoin näyttely heidän mielestään lisäisi ymmärrystä siitä kulttuurista, aikakaudesta ja yhteiskunnasta, jossa heidän oma kohdehenkilönsä oli elänyt.

Prostituoitujen tutkijat halusivat tehdä tutkimuskohteelleen oikeutta: ”Haluan museovieeraan ymmärtävän kuinka rajalliset mahdollisuudet Amandalla oli vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.” Toinen halusi muistuttaa, että kaikkien kävijöiden sukutaulusta löytyy myös epäsovinnaista elämää viettäneitä naisia. Naimattomasta kahvilanpitäjästä haluttiin kertoa, että hän oli ollut ”hauska, rohkea ja itsenäinen”, ja hänen kauttaan tutkija halusi muistuttaa, että ”valtavirusta poikkeavat valinnat” olivat mahdollisia myös 1800-luvulla syntyneille naisille. Päiväkodin johtajan tutkija korosti kohdehenkilönsä merkitystä lasten hyvinvoinnin parantajana ja esitteli häntä esimerkkinä ympäristöönsä vaikuttaneesta toimijasta. Poliitikon tutkija kertoi kohteensa olleen ”tosissaan kiinnostunut naisten ja lasten hyvinvoinnista.” Lapsena kuolleen pikkutytön tutkija halusi yleisön ymmärtävän, millaisia sosiaalisia ja ympäristöstä johtuvia riskejä lapsen elämään 1900-luvun alussa liittyi. Isoäitinsä biografian kirjoittanut halusi yleisön oppivan tuntemaan ahkeran ja taitavan ompelijattaren, joka sai uskonnostaan voimaa. Mieheensä hylkäämästä ”elävän leskestä” toivottiin muistettavan, että hän oli ”vahva ja neuvokas nainen joka huolehti tyttärestään”. Porvarisrouvan tutkijat halusivat valottaa rouvan toimenkuvaa, tehtäviä ja sitä, millä perusteella säätyläisnainen 1800-luvun puolivälissä valitsi puolionsa. Kauppiatar Fiina Aallon elämäkerturi puolestaan halusi vieraiden, erityisesti lasten, muistavan jotain konkreettista Fiinan puodista. Hän toivoi myös tekevänsä ymmärrettäväksi ”yksityisten pienkauppiaiden aikakautta”. Neiti Dagmarin toivottiin jäävän kävijöiden mieleen kutsumusamma-

42. Naisia Porissa kyselyn vastaukset 1–13. NPa.

43. Kalela (2010) 55.

tin edustajana ja valottavan sairaanhoitajan ammatin ja työssäkäyvän naisen arjen ja yhteiskunnallisen aseman muutoksia. Kaupunkilehmien elämän tutkija toivoi vieraiden muistavan, että ”1950-luvulle asti monen porilaisen kaupunkilaislapsen oli mahdollista lehmän eloa seuratesaan oppia elämän ja kuoleman tosiasiat”.⁴⁴

Monessa vastauksessa näkyi halu tehdä tutkimuskohteesta merkkihenkilö. Yhdeksän kolmestatoista vastaajasta halusi jättää vieraiden muistiin mielikuvan aikalaisistaan edukseen poikkeavasta yksilöstä. Henkilö haluttiin muistettavan esimerkiksi ”vahvana” tai ”itsenäisenä”. Prostituoitujen tutkijat ja tyypillisen kaupunkilehmän jäljittäjät eivät kuitenkaan liittäneet kohteisiinsa poikkeuksellisen positiivisia henkilökohtaisia ominaisuuksia. Neljäs, joka ei ylentänyt omaa kohdehenkilöään, oli tullut työstämään näyttelyä varten toisen lähes valmiiksi kirjoittamaa pienenisbiografiaa.

Michel Foucault erottaa historian ja arkeologian sillä perusteella, miten ne suhtautuvat monumenttiin. Historia muuttaa monumentteja dokumenteiksi, arkeologia puolestaan muuttaa dokumentteja monumenteiksi. Foucault’n mukaan arkeologi pyrkii kohti monumentin sisäistä kuvausta. Arkeologia pyrkii tuottamaan jäljelle ymmärrettävyyttä kiinnittämällä erityistä huomiota sen ainutkertaisuuteen, sen olemassaoloon liittyviin epäjatkuvuuksiin sekä sellaiseen kontekstiin, joka aikanaan oli, mutta jota ei enää ole.⁴⁵ Työryhmä oli foucault’laisessa mielessä ryhtynyt arkeologeiksi. He käyttivät tuottamansa historiallista tietoa omalle naiselle rakentamansa monumentin vahvistamiseen. Kerrotusta elämästä tuli paitsi julkisen näyttelyn, myös yksityisen ja henkilökohtaisen kulttuuriperintöprosessin raaka-ainetta. Tutkijat *omaksuivat* kohteensa sanan varsinaisessa merkityksessä ja puolustivat omaansa:

”Fiina on ’minun nainen’ Tämän koko prosessin myötä haastavaksi on muodostunut se, että ryhmäläisiä ja ’naisia’ on paljon ja ajatukset naisis-

tamme eivät aina kohtaa minun naiseni eduksi. Se on selvää, että jokainen meistä haluaa tehdä oikeutta omalle naiselleen, niin minäkin.”⁴⁶

Omaksumisen aste vaihteli sen mukaan, kokiko tutkija itse valinneensa tutkimuskohteen vai saaneensa toisten valitseman kohteen. Itse valituksi koettu tutkimuskohde omaksuttiin nopeammin kuin toisilta saaduksi koettu kohde. Irtolaisnaisten tutkijat kertoivat aluksi ihastuneensa ”hurjiin” kohteisiinsa. Kaksivuotiaana kuolleen Rauha Johannan biografiaa kirjoittanut viiden lapsen äiti tunsu aluksi eläytyvää pelkoa, koska yksi kirjoittajan omista lapsista oli 3-vuotias. ”Lapsen kohtalo suorastaan puistatti.”⁴⁷ Omaksumiseen sekoittui myös tutkimuksellista velvollisuudentuntoa: ”Olin innokkaan kiinnostunut tutustumaan hänen elämäänsä, mutta jännitin, löytäisinkö hänestä tietoa.”⁴⁸ Heikoimman tunnesiteen tutkimuskohteeseensa solmivat ne, jotka olivat tulleet prosessiin vasta keväällä 2012 työstämään puolivalmista biografiaa.⁴⁹ Hekin ehtivät toki kiinnostua kohteestaan: ”tuntuu kuin etsisi tietoa kuolleesta sukulaisesta.” Mutta: ”Niin läheiseksi Dagmar ei ole varmastikaan muodostunut, kuin monelle jo syksyllä aloittaneille heidän naisensa ovat.”⁵⁰ Yksi vastaaja kertoi prosessin aikana kyllästyneensä kohdehenkilöönsä. Hän ei kokenut tai ollut tehnyt kohdetta omakseen.

44. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1–13. Vastauslomakkeet ovat toistaiseksi tämän artikkelin kirjoittajan hallussa. NPä.

45. Foucault (2005) 11–16.

46. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaus 5. NPä.

47. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 12, 11, 2 ja 10. NPä.

48. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 5, 13 ja 8. NPä.

49. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1, 3 ja 4, c.f. 3 ja 4. NPä.

50. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1, 3 ja 4. NPä.

Omaksuminen ei estä tutkijaa ottamasta kriittistä etäisyyttä tutkimuskohteeseensa. Irto-laisnaisten tutkijoiden ihastus haihtui biografiaprosessin edetessä. Tilalle kasvoi myötätunto ja oikeuden tekemisen sekä äänen antamisen halu: ”Olen myös surullinen ja ehkä vihainenkin hänen puolestaan.” ”Olen ehkä hivenen pöyristynyt.” ”Tunnen, että Hämysilmä ei ole saanut elin-aikanaan puheenvuoroa ja minun tulee ainakin hetkeksi nostaa hänen elämänsä ihmisten tietoisuuteen.” Kuolleen lapsen lyhyttä elämänhistoriaa työstänyt tutkija puolestaan ylitti prosessin myötä kuoleman aiheuttaman järkytyksen ja tunsi enää surua siitä, että ”vahvan persoonan” elämä oli päättynyt ennen aikojaan.⁵¹

Kulttuuriperinnöksi löydetään ja valitaan historian todisteita

Historiallinen kulttuuriperintö on eurooppalainen keksintö. Termin käyttö on yleistynyt viime vuosina ja sen sisältö on osin muuttunut, osin hämärtynyt. Matti Klinge tekee tämän käsitehistoriallisen muutoksen näkyväksi ja kytkee suomalaisen kansallisen monumentalisoinnin käytännön erottamattomaksi osaksi 1700-luvun lopun Euroopasta Suomeen omaksuttua kansallista historiointikäytäntöä.⁵² Historiointikäytännön muuttuessa kulttuuriperintöprosesseihin on jäänyt jäänteitä aiemmista tavoista rakentaa menneisyydelle merkityksiä.

Kulttuuriperintöprosessit ovat aina oman aikansa nykykulttuuria. Ne ovat monella tapaa historiallisia. Historia on ensinnäkin niiden raaka-aine ja käyttövoima: Ilman historiaa ei menneisyyden jälki ole tuotettavissa kulttuuriperinnöksi. Kulttuuriperintöprosessit ovat sidottuja aikaan ja niillä on erilaisia kestoja. Kulttuuriperintön valitsemista ohjaavat valinta-ajan ja valitsijan arvot. Monumentti on aina tietystä historiallisesta hetkestä tulevaisuuteen suunnattu viesti. Se pystytetään muistuttamaan pystytyshetkellä tärkeäksi koetusta menneisyydestä.

Yhteisöt ja yksilöt rakentavat temporaalista itseymmärrystä käyttäen rakennusaineina his-

torioita ja historiatietoa. Pertti Anttonen käyttää tällaisesta rakentamisen tavasta *traditionalisaation* käsitettä. Traditionalisaatio tarkoittaa, että menneisyyden sisältö määritellään presentistisesti eli nykyhetken näkökulmasta palvelemaan nykyaikaisen yhteiskunnan tarpeita.⁵³ Millä tavoin edesmenneiden naisten ja tyypillisen lehmän elämä traditionalisoitiin, kun se esitettiin museoympäristössä?

Pienoisbiografoiden tuottamisen ajan hanke oli orientoitunut historian tutkimuksellisesti ja kulki tutkimusmenetelmiin viittaavalla nimellä ”Kaupunkilaisnaisten jäljillä”. Työnimi viittasi myös siihen, että tutkittujen naisten elämään liittyviä rakennuksia ja paikkoja oli vielä jäljellä. Kun jäljittäminen oli saatu päätökseen ja biografiat kirjoitettua, alkoi traditionalisointi. Näytteen nimeen nostettiin tammikuussa 2012 kolme pienoisbiografioista poimittua aikalaiskäsitettä: *Kutsumus, kiusaus ja lysti*. Suunnittelukokouksen osanottajat innostuivat käsitteiden merkittävästä nykyisyyden ja menneisyyden erosta. Traditionalisaation sisällöksi tuli siten menneen erottaminen nykyisyydestä.⁵⁴ Otsikko houkutteli näyttelyvieraan eläytymään kulttuuriin, joka on vielä ymmärrettävissä, mutta jota ei enää ole.

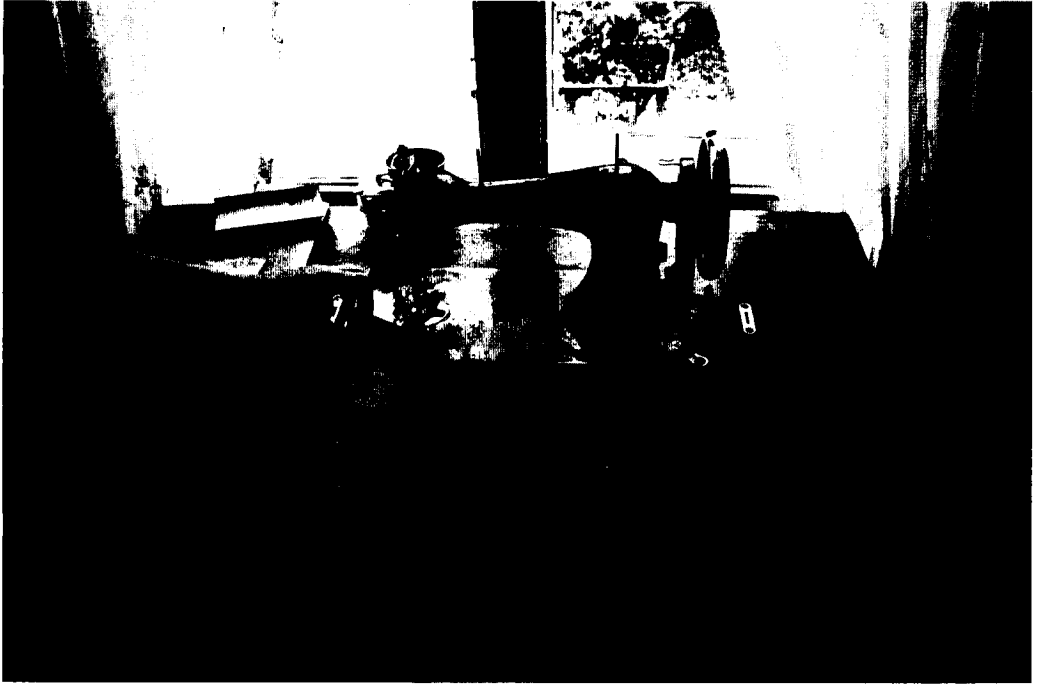
Historian representanssi ei koostu vain historian tutkimuksen todistelusääntöjen noudattamisen esittelystä ja esitetyn tulkinnan omaksumisesta. Representaatioita omaksutaan kaikilla historiakulttuurin kentillä. Biografian kirjoittaja solmii tutkimuskohteeseensa vahvan tunnesi-

51. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 2, 11, ja 13. NPa.

52. Klinge (2010) 50–55.

53. Pertti Anttonen (2005) *Tradition through modernity. Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship*. Helsinki: Finnish Literature Society, 7, 13, 81 ja 83. Anttonen käsite on käyttökelpoinen, joskin on kysyttävä, mikä ero on *historioinnilla* ja *traditionalisaatiolla*. Käytän tässä artikkelissa kuitenkin tätä folkloristiikan teorian kehittämiseen liittyvää ja hyvin artikuloitua käsitettä.

54. Työryhmäkokouksen muistio 9.1.2012, 10.00–12.00. NPa.

Hilja Santalan ompelukone muuttuu kulttuuriperinnöksi. Anna Sivula.

teen. Tästä seuraa tavalla tai toisella halu rakentaa tutkimuskohteen elämästä yleisöä yhdistävän tunteen vallassa jaettu elämys ja ohjata historian harrastajat tutustumaan omaan tutkimuskohteeseen. Se, missä määrin yleisö jakaa elämyksen, ratkeaa vasta representaation ja omaksujan välisissä neuvotteluissa.

Menneen representoimiseen sisältyy keksimistä ja luovuutta. Keksinnöistä, jotka menestyvät ja omaksutaan laajalti käyttöön, puhutaan innovaatioina. Innovaatio voi olla idea, käytänne tai esine. Silloin kun uuden idean, käytännön tai esineen tuottaminen perustuu menneisyyttä koskevan tiedon hyödyntämiseen, voi puhua retrovaatioista. Retrovaatio tarkoittaa menneisyyteen jääneen kohteen kekseliästä kääntämistä sellaiseksi, että se on omaksuttavissa uuteen käyttöön. Retrovaatio on jälleenlöytämiseen perustuva, menneisyyttä koskevaa tietoa hyödyntävä innovaatio: re-alkuliite kertoo, että jokin on tapahtunut "uudestaan", ja -trovaatio viittaa löytämiseen (ransk. *trouver*).

Menneisyyden artefaktin voi kytkeä täyttämään uutta tehtävää tai menneisyyden artefaktin vanhan tehtävän voi herättää henkiin uudessa ajassa, uudella tavalla. Retrovaatioon sisältyy löytämisen tuottama uutuudenviehätys, menneisyyden ja nykyisyyden välisen yhteyden tekeminen läsnä olevaksi ja uuden merkityksellisen historiakulttuurisen idean, käytännön tai esineen julkaiseminen. Merkityksetön pihapiiri on historian avulla muutettavissa paikaksi, jossa Hämäysilmä pidätettiin ensimmäisen kerran.

Mitä museossa tapahtuu esineille, kun ne tuotetaan biografisen tiedon avulla historian todisteiksi? Esimerkiksi käy ompelukone, jonka ääressä kyttyräselkäinen Hilja Santala ansaitsi elantonsa. René Magrittea mukailleen: "Ceci n'est pas une machine à coudre."⁵⁵ Esine ei enää ole ompelukone.

55. "Tämä ei ole ompelukone." – Nyt julkaistu Anna Sivulan artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.

Todisteen autenttisuus vahvistaa todistamalla tuotettuja uusia merkityksiä. Biografinen tieto muuttaa museoon tuodun ompelukoneen eletyksi ompelukoneeksi. Ompelukone muuttuu eletyn elämän jäljestä menneisyyden ymmärtämistä palvelevaksi kulttuuriperinnöksi ja ottaa paikkansa arkisena monumenttina. Historiointi tuottaa monumentteja, halusimme tai emme. Monumentalisointia ei siis kannata kieltää, vaan

on pyrittävä ymmärtämään sitä retrovatiivista aktiivisuutta, johon uutta kulttuuriperintöä tuotava monumentalisointi perustuu. Pohjimmiltaan kyse on siitä, millaisia merkityksiä historioitsija keksii tarjota löydettäväksi menneisyyden jäljiltä ja kuoleman tyhjentämästä tilasta. Ellei yleisö löydä menneisyyden tilalle historiaa, se löytää tyhjän tilan täytteeksi jotain muuta.

Elämäkertatutkimuksen sukupuolet

Birgitte Possing on
tutkijaprofessori Tanskan
Kansallisarkistossa.

Viimeiset kaksikymmentä vuotta ovat olleet läntisessä maailmassa elämäkertakirjallisuuden kulta-aikaa. Humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä ja mediassa puhutaan ”elämäkerrallista käänteestä” ja suuresta elämäkertakirjallisuuden renessanssista, josta todisteena on valtava määrä historiallisista ja elävistä henkilöistä kirjoitettuja elämäkertoja. Elämäkertojen suuri suosio ja yksilöihin kohdistuvan kiinnostuksen kasvu näyttävät rajattomilta sähköisessä ja painetussa mediassa, julkaistujen kirjojen määrässä, Internetissä samoin kuin akateemisessa tutkimuksessa. Elämäkerrasta on tullut sekä näköalapaikka ihmiselämään että korvike 1900-luvun romahtaneille ideologioille ja suurille kertomuksille. Yksilöllisiä elämiä ja niiden merkitystä historialliselle tiedolle ja modernille demokraattiselle yhteiskunnalle analysoidaan jatkossa yhä useammin kriittisen tutkimuksen keinoin. Tässä mielessä J. B. Margadentin, N. Hamiltonin, C. Kleinin ja B. Cainen teokset ovat erinomaisia.¹

Omaelämäkerta, elämäkerta ja elämänhistoriaa pidetään usein vieläkin lähes samana asiana. Sitä ne eivät ole. Vaikka kaikissa on kyse yksilön elämästä, sen menneisyydestä ja nykyisyydestä, narratiiveina ne edustavat eri lajityyppejä. Omaelämäkerta on kuvaus elämästä, jonka kuvauksen kohde on itse kirjoittanut. Elämäkerta on narratiivi elämästä, jonka on tulkinnut ja kirjoittanut joku muu kuin teoksen päähenkilö. Elämäkertomus (*life writing*) tarkoittaa omien ja jonkun toisen muistojen ja kokemusten kirjaimista. Nämä kolme genreä ovat hyvin erilaisia niin historiallisilta ajattelutavoiltaan, metodologioiltaan, kategorioiltaan kuin muodoiltaan. Käsittelen seuraavassa historiallista elämäkerta historian ymmärtämisen muotona ja kirjallisenä genrenä, jossa sukupuolten välinen tasapaino on vinoutunut.

Elämäkerta on yksi tapa kertoa historiaa. Kerronnan keskiössä on yksilö sen sijaan, että keskityttäisiin laajempaan dynamiikkaan, rakenteisiin ja tapahtumiin. Historian kirjoittamisen muotona elämäkerta on ollut kiistelty genre vuosisatojen ajan. Siitä lähtien kun Plutarkhos (45–120 jKr.) julkaisi teoksensa *Bioi Paralleloii* (Kuu-luisien miesten elämäkertoja) kreikkalaisista ja roomalaisista valtiomiehistä, elämäkerta on pidetty historiankirjoituksen yhtenä lajina. Se ke-

1. J. B. Margadent *The New Biography* (Berkeley 2000), N. Hamilton *How to do Biography. A Primer* (Stuttgart 2008), C. Klein *Handbuch Biographie. Methoden, Traditionen, Theorie* (Stuttgart 2009) ja B. Caine *Biography and History* (Hampshire 2010).

hittiy eettis-humanistisesta genrestä moninaisia metodologioita, muotoja ja tyyliä sisältäväksi omaksi kirjoittamisen lajiksi. James Boswellin 1700-luvun lopulla kirjoittama elämäkerta Samuel Johnsonista (*Life of Samuel Johnson*) on nostettu alan pioneeriteokseksi, sillä se perustuu empiiriseen aineistoon kuten kirjeisiin, yksityisiin asiakirjoihin, haastatteluihin ja kirjoittajan omiin havaintoihin Johnsonin käyttäytymisestä. Puoli vuosisataa myöhemmin Thomas Carlylen luennoista *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History* (1841) sai alkunsa toinen yleinen ajattelumalli, joka väitti että ”maailman historia” on suurmiesten historiaa. Carlylen mukaan historia oli yhtä kuin miesyksilöiden elämäntyöstä kirjoitettujen kertomusten summa, kun taas Boswell ei ottanut kantaa historiaan sinällään, vaan ymmärsi elämäkerran ihmistä kuvaavana taiteena. Myöhemmin kirjallisesta elämäkerrasta tuli itsenäinen genre, mikä innoitti alan nestorin Leon Edelin nimeämään sen ”miesten tieteeksi” (*Literary Biography*, London 1957).

Historiatieteessä taas näkemyserot siitä, onko elämäkerta historiaa vai vain yksi historian metodologioista, ovat antaneet historioitsijoille pohdittavaa antiikin ajoista nykypäiviin. Yli sata vuotta sitten venäläinen Georgi Plehanov tutki yksilön ja yhteiskunnan välistä dynamiikkaa muutosvoimana, mutta hänen teoksensa *The Role of the Personality in History* (1898) vaikutus länsimaiseen historialliseen elämäkertakirjallisuuteen näyttää vähäiseltä. Itselleni Plehanovin teos oli suurena inspiraation lähteenä kirjoittaessani ensimmäistä historiallista elämäkertateostani kasvatusalan pioneerista Natalie Zahlesta,² sillä se tarjosi menetelmiä, joilla selittää Zahlen uudistusten vaikutusta koulutusjärjestelmiin niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla ja tulkita myös hänen henkilökohtaista käyttäytymistään.

Tämän kokemuksen ansiosta tutustuin myös toiseen näkökohtaan: elämäkertakirjallisuus tuo näkyville sukupuolten välisen epätasapainon vielä kärjistyneemmin kuin hyvin tunnettu vääristynyt sukupuolijakauma historiantutkimuksessa.

Kansainvälisessä tutkimuksessa (2001) osoitettiin, että yli 92 prosenttia kaikista historiallisista elämäkertoista on kirjoitettu miehistä, ja että 96 prosenttia elämäkertoista on miesten kirjoittamia.³ Siten vain neljä prosenttia kaikista julkaistusta elämäkertoista on naisten kirjoittamia, ja alle kahdeksassa prosentissa elämäkertoista päähenkilönä on nainen, esimerkiksi kuningatar tai naisasianainen. Valtiomiehet, kuninkaat, talousmiehet, tiedemiehet ja kirjailijat hallitsivat elämäkertakirjallisuutta, kunnes naispuoliset elämäkerturit 1900-luvun loppukymmeninä ja 2000-luvun alussa raivasivat tien naistoimijoita ja -pioneereja käsittelevälle elämäkertatutkimukselle. Tämä oli luonnollisesti seurausta siitä, että naiset olivat 1800- ja 1900-luvulla tehneet historiaa nousemalla aiemmin miesten hallitsemiin julkisiin asemiin. Naispuolisten tieteenekijöiden, opettajien, poliitikkojen, kirjailijoiden ja feministien elämäkerrat ja niitä seuranneet naispioneereista laaditut hakuteokset ovat antaneet oman panoksensa alaa koskevaan metodologiseen ja teoreettiseen ajatteluun – ja jossain määrin uudistaneetkin sitä. Tämä tutkimuksellinen uudelleenajattelu ei syntynyt biologisista syistä, vaan historiallisten sukupuolierojen takia. Äitiydestä, avioliitosta ja miesten vastustuksesta johtuen naiset eivät päässeet julkisiin valta-asemiin ja elivät suljetumpaa elämää kuin oman aikansa miehet. Nykyään elämäkertoissa pyritään ymmärtämään sukupuolten kokemusmaailmojen eroavaisuuksia. Naisten tulo sekä elämäkertojen kohteiksi että kirjoittajiksi on tehnyt aikaisemmasta ”miesten tieteestä” puhumisen tarpeettomaksi. Elämäkertatutkimus, jonka kohteena on sukupuolittuneiden yksilöiden – naisten ja miesten – asema historiassa ja kirjallisuudessa, korjaa sukupuolten välistä vinoumaa edelleen.

2. Birgitte Possing *Viljens Styrke. Natalie Zahle. En Biografi* [Strength of Will: Natalie Zahle. A Biography on Gender, Education and Empowerment], vol. 1-2 (Copenhagen 1992).

3. *The International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, vol. 2, ”The Historical Biography”, Elsevier 2001.

Hanna Snellman

Pieni ihminen ja kansatiede

Hanna Snellman pohtii elämäkertatutkimuksen käyttöä kansatieteellisessä tutkimuksessa. Kansatiede on koko historiansa ajan kohdistanut katseensa tavallisten ihmisten arkeen, mutta tapa käsitellä ihmisten subjektiivisia kokemuksia on vaihdellut eri aikoina ja erilaisissa tieteellisissä virtauksissa.

Pohtiessaan sitä, mikä tekee kansatieteestä kansatieteen, Lundin yliopiston emeritusprofessori Orvar Löfgren tulee siihen tulokseen, että satavuotisen historiansa aikana kansatieteeseen on aina – tavalla tai toisella – kuulunut arkisen huomioiminen, kenttätyöinto, historian ja nykyhetken yhteen nivominen ja erityyppisten lähdemateriaalien reippaanlainen yhdisteleminen vähän kuin kiveltä kivelle hypellen kaikkien kivien kääntämisen sijasta.¹ Kansatieteilijöiden kiinnostus yksittäisen ihmisen elämään ja siitä kertomiseen liittyy kaikkiin edellä mainittuihin kansatieteen jatkuvuuden elementteihin.

”Förbise inte en enda småsak, den må synas hur alldaglig som helst”, muistutti Tukholman yliopiston ensimmäinen kansatieteen professori Nils Lithberg jo vuonna 1918.² ”En blick in i de små världarna ger kunskap också om de stora”,

kirjoitti puolestaan saman oppituolin haltija Birgitta Svensson vuonna 2011.³

Aikaisemmin kansatieteilijät tutkivat tavaltaan ylijäämää, sitä, mistä historian tutkijat ja taiteentutkijat eivät olleet kiinnostuneita. Kun tutkimuskohteeseen lisäsi sanan kansa, muuttui tutkimuksen fokus kansatieteelliseksi. Taidetta tutkittiin kansantaiteena, rakennuksia kansanomaisina ja tapoja kansantapoina. Etuliite kansa muutti myös tutkimuskohteen pieneksi ja ihmiseen, jopa yksilöön keskittyväksi. Kulttuurikin oli kansatieteilijälle kansankulttuuria erotuksena korkeakulttuurista.⁴ Pystypäisinä he kestivät lähialojen pilkan siitä, että kansatieteilijöiden tutkimusaiheet kuulostivat arkiselta ja vähäpätöiseltä, turhiltakin. Kun kansatieteilijä määrittelee alaansa, livahtaa puheeseen edelleen usein sana pari ”pieni ihminen” ja hänen elämänsä, usein itse kerrottuna joko suullisesti tai kirjallisesti.⁵

Kansatieteen pieni ihminen ei ole säilynyt samanlaisena vuosien varrella. Yksi tapa selittää

1. Orvar Löfgren, *Ett ämne väljer väg*. Teoksessa Billy Ehn & Orvar Löfgren *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Natur och kultur 1996, 77.

2. Nils Lithberg, *Mortlar och pepparkrossare hos svensk allmoge. Fataburen 1918:1–25*.

3. Birgitta Svensson, *Det moderna varat som biografisk presentation*. Teoksessa Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman (toim.) *Biografiska betydelse. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Gidlunds förlag 2011, 39.

4. Löfgren 1996, 78.

5. Ks. esim. Lena Gerholm (toim.), *Etnologiska visioner*. Carlssons 1993.

muiden kuin merkkimiesten elämäkertojen ilmaantumisen tutkijoiden työpöydille on kertoa Chicagon koulukunnasta ja siitä, kuinka 1930-luvulla alettiin kerätä muun muassa siirtolais- ja rikkoliselämäkertoja. William Thomasin ja Florian Znanieckin *The Polish Peasant in Europe and America* on kaikille vähänkin elämäkerta-aineistoja käyttäneelle tuttu, joskaan ei varmaankaan aina luettu. Tästä tutkimussuunnasta kiinnostunut Heikki Waris keräsi amerikansuomalaisten elämäkertoja jo 1930-luvulla.⁶ Hänen oppilaalanaan Esko Aaltosella oli puolestaan huomattava vaikutus suomalaiseen kansatieteeseen ja hänen väitöskirjansakin julkaistiin kansatieteellisessä monografiasarjassa.⁷

1950-luvun lopulla Esko Aaltonen kutsui assistenttikseen Ilmar Talven Tukholmasta. Talve oli suorittanut kansatieteen maisteriopinnot Virossa ennen sotaa ja sai mahdollisuuden jatkaa kansatieteen opintojaan Tukholman yliopistossa. Väitöskirja oli vielä varsin perinteinen rakennustutkimus riihistä ilman kiinnostusta ihmiseen. Tukholmassa Talve kuitenkin väistämättä joutui perehtymään uudentyyppiseen aineistonkeruuseen. Nordiska museetissa oli aloitettu eri ammattialojen edustajien elämäkerrallisten kirjoitusten keruu. Kansankodin rakentamisen taustalla oli ajatus siitä, että kaikilla oli oikeus omaan historiaansa, tavallisillakin ihmisillä. Sittemmin ensimmäiseksi kansatieteen professoriksi Turun yliopistoon nimitetty Ilmar Talve aloitti Nordiska museetin arbetarminnen-esikuvien mukaisesti työväestön työ- ja elinoloja kartoittavia kyselyjä. Ensimmäiset kyselyt järjestettiin jo 1950-luvun lopulla. Keruu aloitettiin ammattialoista, joiden katsottiin olevan kansatieteen perinteisen kansan, talonpoikien, sekä ”uuden” kansan miljöön, teollisuuden sekä urbaanin välissä. Ensimmäisenä tietoja kerättiin sahatyöläisten sekä uitto- ja metsätyöntekijöiden keskuudesta. Kyselyillä oli aineistoa toki kerätty jo aikaisemminkin, mutta uutta oli tutkimuksen ulottaminen kaupunkeihin ja teollisuusyhteisöihin.⁸

Toinen reitti kansatieteelliseen elämäkerta-tutkimukseen tulee antropologisvaikutteisen kenttätöihin perustuvan yhteisötutkimuksen kautta. Yhteisöt muodostuivat yksilöistä, ja niinpä kenttätöissä ensimmäisen kerran kysyttiin haastateltavilta heidän omakohtaisia kokemuksiaan. Suomessa kansatieteellisen haastattelun kaanoniksi muodostui tapa kysyä haastattelun aluksi haastateltavan elämäkerta pääpiirteissään. Sen jälkeen keskityttiin tiettyihin osa-alueisiin kuten työhön, asumiseen, lastenkasvatukseen, ruokatalouteen, vaatetukseen ja vapaa-aikaan tai mihin tahansa teemaan, mistä oltiin kiinnostuneita. Haastateltavien tai kokemusiaan paperille kirjaavien ”informanttien” – kuten heitä positivistisessa hengessä kutsuttiin – elämäkertoilla oli aineistonkeruussa keskeinen merkitys. Useimmiten kansatieteelliseen kyselyyn vastaajille ei annettu erityisiä vapauksia tuli kysely sitten Helsingin, Turun tai Jyväskylän yliopistosta tai Seurasaarisäätiöstä, vaan toivottiin, että vastaajat pitäytyisivät annetuissa kysymyksissä. Vastaajilta saatettiin kysyä elämäkerrallisia tietoja, mutta heistä ei oltu kiinnostuneita yksilönä tai henkilönä. Elämäkerrallisia kysymyksiä kysyttiin siksi, että aineistoa analysoidessa olisi helpompi ajoittaa esimerkiksi moottorisahan tai pesukoneen tyyppisten esineiden omaksumis- ja yleistymisajankohtia. Sama päti myös haastatteleamalla kerättyyn tutkimusaineistoon.⁹

6. J.P. Roos, *Suomalainen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1987, 15–16, 21, 36.

7. Esko Aaltonen, *Länsi-Suomen yhteismyllyt. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Kansatieteellinen Arkisto 6. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1944.

8. Hanna Snellman, *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittoyöstä*. Scripta Historica 25. Pohjoinen 1996, 16; Timo J. Virtanen, Forssan perintö. Tekeekö kuka työn? Teoksessa Helena Ruotsala (toim.) *Meiltä ja maailmalta*. Scripta Aboensia 2, Ethnologica. Turun yliopisto 2003, 62 – 64.

9. Ks. Hanna Snellman, *Kansa tietää! Teoksessa Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim.) Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. SKS 2003.

Kun aloitin kansatieteen opintoni 1980-luvun alussa, tein ensimmäiset haastatteluni kansatieteeseen vakiintuneen kaavan mukaan. Haastattelun aluksi käytiin perinpohjaisesti läpi haastateltavan elämän tärkeät ja vähemmänkin tärkeät merkkipaalat ja vasta sen jälkeen siirryttiin temaattisesti erikoistuneisiin kysymyksiin. Käytännössä aineistonkeruu eteni niin, että elämäkerran läpikäymiseen kului parikin tuntia ja usein sovittiin toinen haastattelukerta temaattisten kysymysten läpikäymiseen. Koska kansatieteellinen tutkimus perustui aika-, alue- ja sosiaaliryhmänäkökulmille, oli temaattisia kysymyksiä tehtäessä haastateltavan elämäkerran haltuunotosta käytännön hyötyä. Tarkentavia kysymyksiä saattoi tehdä esimerkiksi kysymällä, tapahtuiko joku asia ennen vai jälkeen naimisiinmenon tai lapsen syntymän.

1980-luvun edetessä elämäkerralliseen aineistoon alettiin suhtautua uudella tavalla. Ensimmäiset vaikutteet tulivat oral history -liikkeestä, johon monet 1980-luvun lopun työväen-tutkimuksesta innostuneet kansatieteilijät tutustuivat kansainvälisissä oral history -konferensseissa. Osin Paul Thompsonin välityksellä tutustuimme Daniel Bertaux'n leipuritutkimukseen biografia-aineistoilla.¹⁰ Pohjoismaisten kansatieteilijöiden esitelmät 1980- ja 1990-luvun oral history -konferensseissa kiinnostivat Pohjoismaiden ulkopuolelta tulevia tutkijoita laajasti osin siksi, että meillä on arkistoissa niin laajat omaelämäkerralliset aineistot. Näistä aineistopankeista meille oltiin jopa leikkimielisen kateellisia. Kotimaisella kentällä myös Bertaux'nsa lukenut J. P. Roos ja hänen kirjansa *Suomalainen elämä* (1987) innoitti kansatieteilijöitäkin tarkastelemaan elämäkerta-aineistoja sukupolvinäkökulmasta. Roosin ajatus siitä, että ihmiset kuvaavat elämäkokemuksiaan itse ja antavat näin tutkijalle mahdollisuuden liittää yhteen elämäkerralliset yhteisöt luontevalla tavalla, sopi hyvin jatkumoksi kansatieteilijöiden yhteisötutkimuksille.¹¹

Refleksiivinen käänne

Olen tehnyt useita tutkimuksia tavalla tai toisella elämäkerta-aineistoja hyödyntämällä. Se, mitä olen aineistoista etsinyt, kertoo kansatieteellisestä elämäkertatutkimuksesta 1980- ja 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Kansatieteen pro gradu -tutkielmani vuodelta 1986 perustui Elannon leipätehtaan työntekijöiden omaelämäkerrallisiin haastatteluihin. Leipuri-aiheen vuoksi olin tutustunut Daniel Bertaux'n tutkimuksiin ja sain lukemastani vaikutteita. Etsin aineistostani elämäntaiteen taitekohtia. Jälkikäteen ajateltuna on huvittavaakin todeta, miten sinisilmäisen kategorisesti nuorena analysoi elämää eräänlaisena rakennusprojektina: synnyttään, käydään koulua ja hankitaan ammatti, muutetaan pois kotoa, mennään mahdollisesti naimisiin ja saadaan lapsia, vaihtuvien työpaikkojen ja asuntojen kautta päädytään loppusijoituspaikkaan, vakiiniseen työpaikkaan ja kotiosoitteeseen.¹² Rooskin määritteli sukupolven varhaiskeski-ikäen rakentamisvaiheen jaettuina, yhteisinä kokemuksina.¹³

Väitöskirjassani *Tukkilaisen tulo ja lähtö* (1996) kansatieteen paradigman muutos näkyi selkeästi. Tutkimus on tehty refleksiivisen etnografian¹⁴ osin tiedostamattomienkin vaikutteiden ilmapiirissä. Tutkimus perustuu pääosin itse tehtyihin elämäkerrallisiin haastatteluihin sekä arkistoihin tallennettuihin elämäkertoihin. Mettä- ja uittotyöntekijöiden elämä oli sen verran

10. Esim. Daniel Bertaux, *Stories as clues to sociological understanding: the bakers of Paris*. Teoksessa Paul Thompson (toim.) *Our Common History. The Transformation of Europe*. Pluto Press 1982, 93–108.

11. Roos 1987, 10, 21, 30, 44.

12. Julkaistu osin teoksessa Timo Yliaho & Hanna Snellman, *Tehtaalainen Helsingissä. Pitkän sillan pohjoispuoli ja leipomotyöntekijät ennen toista maailmansotaa*. Museovierasto 1991.

13. Roos 1987, 52.

14. Ks. Charlotte Aull Davies, *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others*. Routledge 1999, 10–17.

liikkuvaista ja ennakoimatonta, että heidän elämänsä ei olisi ollut helppo tarkastella elämäntarinan taitekohtina. Analysoin elämäkerrat etsien niistä miesten yhteisiä ja erottavia kokemuksia. Kaikille Kemijokivarressa metsä- ja uittotöitä tehneille oli yhteistä kokemus pitkistä välimatkoista ja alituisesta kulkemisesta työn perässä sekä työn alkamiseen liittyvä odotus. Epävarmat työsuhteet ja luonnonolot sanelivat arjen kehikon riippumatta siitä, oliko henkilö talollinen tai etelästä pohjoiseen työnhakuun kulkeutunut. Erottavat kokemukset liittyivät paljolti siihen, oliko kodiksikin kutsuttua paikkaa minne mennä pitkinä työttömyysjaksoina.¹⁵

Sallan suurin kylä – Göteborg -tutkimuksessani (2003) aineistona ovat lähes yksinomaan elämäkerralliset haastattelut. Etsin elämäkerta-aineistosta kokemuksellisia sukupolvia J. P. Roosin, Tommi Hoikkalan ja Matti Virtasen Karl Mannheimin ja Pierre Bourdieun pohjalta viitoittamalla tiellä. Sukupolvianalysissani itse sukupolvella ei lopultakaan ollut paljon muuta kuin tutkimustekninen merkitys. Ryhmittelin elämäkerta-aineiston haastateltavan keskeisten lapsuuden- ja nuoruudenkokemusten mukaan ja annoin kussakin ryhmässä samalla kirjaimella alkavan pseudonyymin. Tällä tavalla pystyin luomaan aineiston, jossa henkilön nimi kertoi sekä sukupuolen että ajankohdan, jolloin henkilö oli syntynyt. Vuosina 1931–1944 syntyneiden Ainojen ja Aimojen elämäkertoissa sota-ajalla oli keskeinen sija, vuosina 1945–1948 syntyneet Keijot ja Kaarinat puolestaan muistivat jälleenrakennusajan. Vuosina 1949–1959 syntyneet Riitat ja Reinot kasvoivat lapsuutensa ja nuoruutensa muutosten myllerryksessä. Muuttoliike kaupunkeihin ja Ruotsiin oli vilkasta eikä Lapin luontokaan säästynyt entisellään. Sopeutumisessa tehdastyöhön ja lähielämään koko kerrotun elämäntarinan kannalta ei kuitenkaan ollut paljontakaan väliä sillä, oliko Göteborgiin muuttanut Antti tai Kauko vai Kaarina tai Renja.¹⁶

Omissa tutkimuksissani olen aina pilkkonut elämäkerrat temaattisesti. Osittain pilkkomisen

taustalla on tutkimuseettinen ratkaisu, koska näin yksittäistä henkilöä on tutkimuksesta vaikea tunnistaa. Osin ratkaisu liittyy temaattiseen analyysiin. Metsänhoitajien ammattikulttuuria tutkinut Leena Paaskoski päätyi toisenlaiseen ratkaisuun kansatieteen väitöskirjassaan *Herrana metsässä* (2008). Hän toteaa, että kvalitatiivisen aineiston luokittelun vaaroja on väriin tulintojen mahdollisuus, kun lauseita tai tekstin katkelmia irrotetaan kokonaisesta kertomuksesta temaattista luokittelua varten. Välttääkseen väärinkäsityksiä Paaskoski luki kaikki haastatellut läpi kokonaisuuksina, millä oli tutkimukselle hänen mukaansa tärkeä merkitys: kokonaisten elämäntarinoiden esiin nostama metsänhoitajuus muodostaa tutkimuksen temaattisen ytimen. Sen lisäksi hän on eri teemojen yhteydessä lukenut haastatteluita eräänlaisina pienempinä kokonaisuuksina useita kertoja. Paaskosken haastateltavien määrä oli kansatieteelliseksi haastatteluaineistoksi poikkeuksellisen suuri. Se perustuu 226 metsänhoitajan haastatteluun.¹⁷ Aineisto kerättiin 2000-luvun alussa johtamassani ”Metsäammatit metsätalouden murroksessa” -muistitietohankkeessa, jossa kaiken kaikkiaan tehtiin yli tuhat metsäammatilaisen elämäkerta-haastattelua. Näin suuren aineiston osalta pilkkominen saattaisikin tuottaa vinoutumia, koska kaikkia yksilöitä ei voi mitenkään muistaa. Toisin on, kun aineistossa on vähemmän henkilöitä. Silloin yksittäiset elämäkerrat pysyvät tutkijan mielessä vaikka aineisto analyysissä pilkottaisiinkin.

15. Hanna Snellman, Tukkilaisen tulo ja lähtö. *Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. *Scripta Historica* 25. Pohjoinen 1996.

16. Hanna Snellman, *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. SKS 2003.

17. Leena Paaskoski, *Herrana metsässä*. *Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1170. SKS 2008, 17–22.

Biografia nyt

Lena Marander-Eklundin ja Ann-Catrin Östmanin toimittama *Biografiska betydelser* -kokoelma (2011) kertoo osaltaan biografia-tutkimuksen uudesta tulemisesta ja jopa buumista. Birgitta Svensson esittelee johdantoartikkelissaan ”Det moderna varat som biografisk presentation” tutkimuksellisen käsitteen *biografering*. Tämä hankalasti suomeen kääntyvä käsite kuuluu samalla tavalla yhteen käsitteen elämäntarina (*levnadsberättelse*) kanssa kuin identifioituminen kuuluu yhteen käsitteen identiteetti kanssa. Svensson liittää biografitutkimuksen 1800-luvulla tapahtuneeseen yksilön merkityksen korostumiseen ja lineaarisen aikakäsityksen vakiintumiseen. Kun henkilö muodosti käsityksen omasta tarinastaan, ei riittänyt, että hän oli elänyt vaan tärkeää oli myös se, kuinka hän oli elänyt. Kertomus omasta elämästä ei koskaan kerro ainoastaan kertojasta itsestään vaan myös sitoutumisesta kollektiiviseen tarinaan. Kertomus omasta elämästä ei ole sama asia kuin eletty elämä vaan tiedostamattomien ja tiedostettujen valintojen tulos.¹⁸

Svenssonin mukaan kertomuksella ja käsityksellä omasta elämästä on nykyisin tullut myös kauppatavaraa, ja omakuvan luomiseen voi ostaa vaikkapa personal trainerin tai terapeutin apua. Richard Sennettiä mukaillen ne, jotka haluavat pärjätä nykyisen maailman nopeassa tahdissa ja muuttuvissa sosiaalisissa kuvioissa, joutuvat toistuvasti improvisoimaan elämäntarinansa kertomustilanteeseen sopivaksi. Toinen mahdollisuus onnistumiseen on luopua menneisyyteen katsomisesta ja perustaa tarinansa pääasiassa tulevaisuudensuunnitelmille tai jopa kokonaan unohtaa eletty elämä ja tähdätä ainoastaan tulevaisuuteen. Mutta vaikka oman tarinan kertomisen reunaehdot ovat muuttuneet, on osan kieliopista pysynyt Svenssonin mukaan samana. Miten olla yksilöllinen, jos ei ole yhteistä maailmaa, mihin peilata itseään, kysyy Svensson.¹⁹

18. Svensson 2011, 23–26, 34.

19. Svensson 2011, 29–30, 35.

Jukka Rantala

Peruskoululaisten historian osaaminen arvioinnin kohteena

Peruskoulussa pitäisi nykyään opettaa historian sisältöjen ohella historiallista ajattelua. Miten tässä on onnistuttu? Jukka Rantala tarkastelee historianopetuksen nykytrendin taustoja ja keväällä 2011 Opetushallituksen tekemää arviointia, jossa ensimmäistä kertaa mitattiin peruskoulunsa päättävien nuorten historian osaamista.

Historianopetuksessa Suomi on seurannut yleismaailmallista kehitystä, jossa niin sanottua suurta kertomusta painottava opetus on joutunut haastetuksi. *Uusi historia* on nostanut uudenlaiset toimijat ja tapahtumat historiantutkimuksen fokukseen. On myös herätetty keskustelua siitä, kenen historiaa koulussa opetetaan ja mihin historianopetuksella tähdätään. Kyse on ollut tiedemaailmasta alkunsa saaneesta kaanonin rikkomisesta. Herkistyminen vähemmistöjen, sorrettujen ja tavallisten ihmisten historialle alkoi näkyä selvemmin 1980–1990-luvuilla yliopistojen tutkimuksessa ja opetuksessa. Sieltä vaikutukset välittyivät koulun historianopetukseen. Kehitys ei ole ollut kaikkien mieleen. Osa tutkijoista ja poliitikoista on ilmaissut pelkonsa marginaalisten ilmiöiden ja toimijoiden opettamisen haitallisista vaikutuksista kansakunnan yhteisen identiteetin muodostumiselle. He pitävät historianopetusta kansakuntaa yhteen sitovana liimana, ja siksi heidän mukaansa yhteisen tarinan hylkääminen uhkaa kansakunnan tulevaisuutta. Kamppailua on käyty niin historian-tunneilla opettettävien sisältöjen valinnasta kuin sisältöjen ja historian taitojen välisestä painotuksestaakin.¹

Britanniassa historianopetuksen suunnasta väiteltiin etenkin kansallisen opetussuunnitel-

man alkuaikoina 1990-luvun alussa. Keskustelua käytiin muun muassa vähemmistöryhmien ja naisten paikasta historianopetuksessa.² Samoihin aikoihin Yhdysvalloissa nousi kohu ensimmäisen atomipommin pudottaneen *Enola Gayn* ympärille rakennetusta museonäyttelystä, joka arvostelijoiden mielestä löi särön Yhdysvaltain toisen maailmansodan historiasta annettuun kuvaan.³ Samanlaisia äänenpainoja kuultiin julkisuudessa, kun Yhdysvalloissa yritettiin saada kaikille osavaltioille yhteiset historianopetuksen standardit. Suuren kohun saattamana senaatti kieltäytyi hyväksymästä uuden sosiaalishistorian edustajien alullepanemaa historianopetuksen uudistusta.⁴ Vuosikymmenen lopulla Kanadassa nousi vastaavanlainen keskustelu historioitsija J. L. Granatsteinin syytettyä kouluopetusta poliittisen ja sotahistorian hylkäämisen myötä aiheutetusta kansallisen historian hävittämisestä.⁵ Historianopetuksen sisällöstä on kahden vii-

1. Maria Grever & Siep Stuurman (toim.) (2007) *Beyond the Canon. History for the Twenty-first Century*, New York: Palgrave Macmillan; Linda Symcox & Arie Wilschut (toim.) (2009) *National History Standards. The Problem of the Canon and the Future of Teaching History*, Charlotte, North Carolina: Information Age Publishing; Ronald W. Evans (2004) *The Social Studies Wars. What Should We Teach the Children?* New York & London: Teachers College, Columbia University; Gary B. Nash, Charlotte Crabtree & Ross E. Dunn (1997) *History on Trial – Culture wars and the teaching of the past*, New York: Knopf; Robert Phillips (1998) *History Teaching, Nationhood and the State. A Study in Educational Politics*, London: Cassell

2. Esim. Hilary Bourdillon (1994) 'On the record: the importance of gender in teaching history', teoksessa Hilary Bourdillon (toim.) *Teaching history*, London & New York, 62–75; Routledge; Rozina Visram (1994) 'British history: whose history? Black perspectives on British history', Teoksessa Bourdillon (toim.) (1994), 53–61.

3. Edward T. Linenthal & Tom Engelhardt (toim.) (1996) *History Wars. The Enola Gay and Other Battles for the American Past*, New York: Metropolitan Books.

4. Linda Symcox (2002) *Whose History? The Struggle for National Standards in American Classrooms*, New York & London: Teachers College Press; Nash, Crabtree & Dunn (1997).

5. J. L. Granatstein (1998) *Who killed Canadian history?* Toronto: HarperCollins.

meisen vuosikymmenen aikana väitely kiivaasti myös Australiassa ja Manner-Euroopassa. Historiandidaktit ympäri maailma ovat joutuneet puolustelemaan, miksi historiaa pitäisi opettaa moniperspektiivisesti.

Yhä enemmän historiandidaktinen keskustelu on kuitenkin alkanut siirtyä kysymykseen, pitäisikö kouluopetuksen fokus olla sisältöteitojen sijasta historian tiedonluonteen opettamisessa. Sisältöjä ja taitoja ei voi opettaa toisistaan irrallaan, mutta oleellista onkin, miten niitä painotetaan.⁶ Sisältöpainotteisessa opetuksessa historian tapahtumat täyttävät oppitunnit ja taitojen harjoitteluun jää vähän aikaa. Taitopainotteisessa opetuksessa puolestaan opiskeltavien sisältöjen määrää on rajoitettava. Taitopainotteinen opiskelu on yleensä teematista, ja opetus perustuu yksittäisten asioiden syvälliseen tutkimiseen. Jotkut tutkijat kritisoi- vatkin taitopainotteista opetusta siitä, ettei se riittävästi tue ilmiöiden kontekstualisoimista tai mahdollista historian kokonaiskuvan välittämistä oppilaille.⁷ Toisaalta nykyään on vaikea määrittellä tiettyä kokonaiskuvaa, joka nuorten pitäisi omaksua. Monissa maissa onkin luovut- tu suuren kertomuksen opettamisesta ja siirryt- ty ilmiöiden moniperspektiiviseen tarkaste- luun.

Taitopainotteinen historianopetus Suomessa

Taitava historianopettaja osaa käsitellä historian sisältöjä siten, että oppilaat kehittyvät historiallisessa ajattelussa. Juuri tämä erottaa kokeneen opettajan noviisiopettajasta.⁸ Suomessa on erit- täin pätevät historianopettajat, mutta taitopai- notteisen historianopetuksen perinne on meillä nuori. Sen vuoksi kaikki kokeneetkaan opettajat eivät ole omaksuneet nykyisiä taitopainotteisia normeja opetuksensa perustaksi. Ongelmia on myös tuottanut historian vähäinen tuntimäärä peruskoulussa. Kun yläluokilla 1800-luvun alus- ta nykypäiviin ulottuva historia pitää käsitellä puolentoistasadan oppitunnin aikana, aikaa ei

tunnu löytyvän lähdeytöskentelyyn ja ilmiöiden syvälliseen tutkimiseen.

Lukiassa historian taidot näkyivät ensim- mäistä kertaa vahvasti opetuksen suunnittelua linjaavana tekijänä 1980-luvun puolivälissä. Ope- tuksessa muutos alkoi kuitenkin näkyä vasta kymmenen vuotta myöhemmin, kun vuoden 1994 opetussuunnitelmassa opetuksen suunnit- teluun jätetty väljyys mahdollisti taitotavoittei- den mukaisen opetuksen. Oleellista myös oli, että ylioppilastutkinnon historian kysymyksissä alkoi esiintyä selvemmin tiedon käsittelytaitoja mittaavia kysymyksiä.⁹

Peruskoulussa 1990-luvun puoliväli merkitsi muutoksen alkua, mutta uudistukset etenivät lukiota hitaammin. 1990-luvun opetussuunnitel- ma-ajatteluun kuului, että kouluille annettiin va- paus suunnitella omat opetussuunnitelmansa. Vapaus johti kuitenkin oppimistulosten erojen kasvuun koulujen välillä, joten Opetushallitus linjasi vuosikymmenen lopussa kouluille yhtei- set arviointikriteerit. Vuoden 2004 opetussuun- nitelmassa taitopainotteisista kriteereistä teh- tiin normi. Opettajien oletettiin perustavan ope- tuksensa historian tiedonluonteen opettami- seen, minkä ajateltiin muuttavan historian oppi- aineen luonnetta. Kun aiemmin historian osaa- minen oli vaatinut hyvää ulkomuistamiskykyä,

6. Esim. Christine Counsell (2000) 'Historical knowledge and historical skills. A distracting dichotomy', teoksessa James Arthur & Robert Phillips (toim.) *Issues in History Teaching*, London & New York: RoutledgeFalmer.

7. Esim. Kaat Wils (2009) 'The Evaporated Canon and the Overvalued Source: History Education in Belgium', teoksessa Symcox & Wilschut (toim.) (2009), 15–16, 26.

8. Chris Husbands (2011) 'What do history teachers (need to) know? A framework for understanding and developing practice', teoksessa Ian Davies (toim.) *Debates in History Teaching*, London & New York: Routledge, 87–90.

9. Pauli Arola (2002) 'Maailma muuttui – muuttuko ope- tus? Suomalaisen historian ja yhteiskuntatiedon opetuksen vaiheita', teoksessa Jan Löfström (toim.) *Kohti tule- vaa menneisyyttä. Historiallisyyhteiskunnallinen kasvat- us uudella vuosituhanella*, Jyväskylä: PS-kustannus, 27–28.

nyt oppilaiden piti osata yhdistellä asioita, esittää niille syitä ja pohtia esitetyn todistusaineiston todenperäisyyttä.

Peruskoulun historianopetuksen suuntaa on yritetty muuttaa viidentoista vuoden ajan, mikä on vielä lyhyt aika koulu-uudistuksen toteutumiseen. Peruskoulusta puuttuu myös päättökoe, jonka avulla kehitystä olisi vauhditettu vastaavalla lailla kuin lukio-opetuksen muutosta ylioppilastutkinnon avulla. On olemassa viitteitä siitä, ettei historianopetus vielä ole muuttunut Opetushallituksen linjaamalla tavalla. Taitopainotteisuus ei esimerkiksi näy oppikirjoissa, minkä perusteella sen poissaoloa voi uumoilla myös opetuksesta. Peruskoulun historianopetuksen toteutumisesta ei kuitenkaan tähän päivään mennessä ole ollut yhteismitallista tietoa, sillä historian osaamista ei ole aiemmin arvioitu valtakunnallisesti. Keväällä 2011 Opetushallituksen teettämä arviointi noin 4 700 yhdeksäsluokkalaiselle (8 prosenttia ikäluokasta) kertookin ensi kertaa laajemmin peruskoululaisten historian osaamisesta. Oppilaiden osaamisprofileista voi päätellä jotain myös heidän saamastaan opetuksesta.

Historiallisen ajattelun arvioimisesta

Kansainvälisissä esikuvissa taitopainotteisella historianopetuksella on nähty kahdenlaisia vaikutuksia: historiasta on oppilaiden keskuudessa tullut aiempaa suositumpaa,¹⁰ mutta samalla historia on muuttunut vaikeammaksi oppiaineeksi.¹¹ Selkeästi määriteltyjen sisältötietojen oppiminen tuntuu oppilaista omaan tutkimiseen perustuvaa opiskelua helpommalta, koska tieto on siinä pysyvää ja helpommin hallittavaa. Oppilaiden on helpompi esimerkiksi omaksua Abraham Lincolnista suurmieskertomus kuin joutua itse päättelämään, ajoiko Lincoln orjuuden lakkauttamista pyyteettömistä vai opportunistisista syistä. Historian tiedon luonteen opiskeluun perustuvassa opetuksessa oppilaiden onkin tultava toimeen tiedon epävarmuuden kanssa, mikä on osoittautunut heille haastavaksi tehtäväksi.¹²

Myös opettajille taitopainotteinen opetus ja oppimisen arviointi on sisältöjen opettamista vaativampaa. Arvioinnin ongelmista on viime aikoina keskusteltu etenkin Britanniassa, missä on kyseenalaistettu, onko historian osaamisen yhdenmukainen arviointi edes mahdollista. Kysymykset ”mitä tarkoittaa, että joku on kehittynyt historiassa?” ja ”miten arvioida oppilaan kehittymistä?” ovat olleet keskusteluaiheina.¹³ Myös muissa maissa tutkijat ovat esittäneet epäilynsä siitä, onko historian taitojen mittaaminen mahdollista. Etenkin on epäilty monivalintakysymyksille perustuvien standardoitujen testien kykyä mitata riittävän laajasti oppilaiden historian osaamista.¹⁴

Suomessa nuorten heikko yleissivistys on monesti ollut julkisen keskustelun kohteena. Media on nostanut esille, etteivät nykynuoret

10. Esim. Richard Harris & Terry Haydn (2006) 'Pupils' enjoyment of history – what lessons can teachers learn from their pupils?' *Curriculum Journal* 17, 315–333.

11. John Slater (1995) *Teaching History in the New Europe*, London: Cassell & Council of Europe, 117.

12. Ks. Bruce A. VanSledright (2011) *The Challenge of Rethinking History Education. On Practices, Theories, and Policy*, New York & London: Routledge, 7–11.

13. Ks. Terry Haydn (2011) 'Secondary history: current themes', teoksessa Davies (toim.) (2011), 31; Christine Counsell (2011) 'History Teachers as Curriculum Makers: Professional Problem-solving in Secondary School History Education in England', teoksessa Bengt Schüllerqvist (toim.) *Patterns of Research in Civics, History, Geography and Religious Education. Studier i samhällsvetenskapliga didaktik nr 14*, Karlstad: Karlstad University Press, 56.

14. Richard J. Paxton (2003) 'Don't Know Much About History – Never Did', *Phi Delta Kappan* 85, 264–273, 272; Richard Rothstein (2004) 'We Are Not Ready to Assess History Performance', *Journal of American History* 90, 1381–1391; Hanna Schissler (2009) 'Containing and Regulating Knowledge. Some Thoughts on Standards and Canonization as a Response to the Complex Demands of a Globalizing World', teoksessa Symcox & Wilschut (toim.) (2009), 102–103; Bruce VanSledright (2002) *In Search of America's Past. Learning to read history in elementary School*, New York and London: Teachers College, Columbia University, 12–13; VanSledright (2011), 151–152; Sam Wineburg (2001) *Historical Thinking and Other Unnatural Acts*, Philadelphia: Temple University Press, 174.

riittävästi tunne kansakunnan avaintapahtumia tai -henkilöitä. Faktatiedon mittaaminen onnistuu niin opettajilta kuin median edustajilta yksinkertaisilla tunnistamis- tai monivalintatehtävillä. Historiallisen ajattelun arvioiminen vaatii kuitenkin monimutkaisempia välineitä, niin sanottujen tuottamistehtävien käyttämistä. Niissä oppilaat pannaan pohtimaan jotain ilmiötä ja osoittamaan kykynsä ymmärtää historian tiedonluonnetta, esimerkiksi puntaroimaan, miksi poliitikkojen on ollut niin vaikeaa julkisuudessa käsitellä Suomen jatkosodan aikaista liittolaisuutta Saksan kanssa. Tällaiset tehtävät edellyttävät oppilailta esseevastauksia ja opettajilta aikaa niiden tarkastamiseen. Yhteismitallinen arviointi vaatii myös opettajille tuotettuja yksityiskohtaisia korjausohjeita ja ulkopuolista rinnakkaisarviointia. Sanalla sanoen historiallisen ajattelun arvioiminen vaatii resursseja. Siksi ei ole ihme, ettei historian osaamista ole aiemmin peruskoulussa testattu.

Opetushallituksen yhdeksäsluokkalaiselle keväällä 2011 teettämä testi mittasi peruskoulun opetussuunnitelman toteutumista. Koska testi kertoo opetuksen tavoitteiden ja arviointikriteerien mukaisesta suoriutumuksesta, niitä on syytä tarkastella lyhyesti.

Opetuksen tavoitteet

Vuoden 2004 opetussuunnitelmaa voi pitää käänteentekeväenä uudistuksena, koska silloin historia muuttui identiteettiaineesta kriittisiä tiedonkäsittelyvalmiuksia koulivaksi taitoaineeksi. Historiallisen ajattelun opettaminen nostettiin tuolloin eksplikoidusti kouluopetuksen tavoitteeksi.

Vuosiluokkien 7–9 opetuksen tavoitteeksi ilmoitettiin, että oppilas oppii

- hankkimaan ja käyttämään historiallista tietoa
- käyttämään erilaisia lähteitä, vertailemaan niitä ja muodostamaan oman perustellun mielipiteensä niiden pohjalta
- ymmärtämään, että historiallista tietoa voidaan tulkita eri tavoin

- selittämään ihmisen toiminnan tarkoituksellisuutta ja vaikutuksia
- arvioimaan tulevaisuuden vaihtoehtoja käyttäen apuna historiallista muutosta koskevaa tietoa.

Tavoitteissa korostuvat historian peruskäsitteet ja tiedonluonteen opiskelu. Opetuksen jäsentämisessä opettajan apuna ovat päättöarvioinnin kriteerit. Niiden mukaan oppivelvollisuutensa päättyessä oppilas

- osaa erotella asiaa selittävät tekijät vähemmän tärkeistä
- pystyy lukemaan erilaisia lähteitä ja tulkitsemaan niitä
- kykenee sijoittamaan opiskelemansa tapahtumat ajallisiin yhteyksiinsä ja niiden avulla aikajärjestykseen.
- osaa selittää, miksi jollain elämänalueella toimittiin ennen toisin kuin nykyään
- osaa esittää historiallisille tapahtumille syitä ja seurauksia.
- pystyy vastaamaan menneisyyttä koskeviin kysymyksiin käyttämällä eri lähteistä, myös nykYTEknologian avulla saamaansa informaatiota
- pystyy muodostamaan tapahtumista ja ilmiöistä omia perusteltuja käsityksiä ja arvioimaan niitä.

Opiskeltavien sisältöjen ja taitojen opiskelun pitäisi kulkea käsi kädessä. Opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa vuosiluokilla 7–9 opetettavat sisällöt määritellään väljästi kymmeneen ydinsisältöön. Ydinsisältöinä tuodaan esille muun muassa ”elämää 1800-luvulla ja kansallisuusaate”, ”teollinen vallankumous” sekä ”Suomi 1950-luvulta nykypäivään”. Opetussuunnitelman perusteiden ydinsisällöt antavat opettajille liikkumavaraa opetuksensa järjestelyihin ja sallivat mahdollisuuden keskittyä historian tiedonluonteen opettamiseen.

Historian sisältöjen osaaminen

Opetushallituksen suorittamassa arvioinnissa mitattiin oppilailta historian sisältöjen ja taito-

jen hallintaa. Kaksi kolmasosaa tehtävistä oli niin sanottuja suljettuja tehtäviä, etupäässä monivalintatehtäviä ja kolmasosa avoimia tehtäviä, joihin oppilaat kirjoittivat vastauksensa. Testiin osallistuneet oppilaat saivat keskimäärin 50 prosenttia testin enimmäispistemäärästä. Opetushallituksen arviointiraportissa osaamisen yleistasoa kuvattiin kohtalaiseksi. Erot monivalintatehtävissä ja avoimissa tehtävissä suoriutumissa olivat kuitenkin suuria. Monivalintatehtävissä, jotka mittasivat historian sisältöjen hallintaa, yhdeksäsluokkalaiset pärjäivät tyydyttävästi, paikoitellen jopa hyvin.¹⁵ Sen sijaan kirjallista tuottamista vaativissa tehtävissä, jotka mittasivat historiallista ajattelua, oppilaat pärjäivät välttävästi tai kohtalaisesti.

Testin tuloksia arvioitavissa on otettava huomioon kaksi asiaa. Ensinnäkään oppilaat eivät olleet valmistautuneita testiin. Koska historian osaamista testattiin ensimmäistä kertaa, opettajilla ei ollut tietoa, millaisia tehtäviä testissä käytettäisiin. Toiseksi historian osaamista mitattiin peruskoulun yhdeksäsluokkalaisilta, joilta historianopetus oli päättynyt kahdeksannella luokalla. Oppilaat eivät siis vastatessaan palauttaneet mieleensä hiljattain opiskelemaan asioita, vaan osaaminen voi olettaa kertovan suhteellisen pyssyvästä oppimisjäljestä.

Jotain sisältöjä nuoret osasivat kiitettävästi. Miltei kaikki testiin osallistuneet oppilaat (94 %) esimerkiksi tiesivät tosiasiksi, että Urho Kekkonen toimi Suomen presidenttinä vuosina 1956–1981 ja mitä toisen maailmansodan Suomen tapahtumiin liittyvällä käsitteellä 'sotalapsi' tarkoitetaan. Kyseisiä asioita mitattiin monivalintakysymyksillä, joiden reliiabilisuus oli tarkistettu esimittauksella. Arvaamisen merkitys hyvän menestyksen selityksenä oli siis poissuljettu.

Jotkin suljetut tehtävät olivat monivalintatehtäviä vain teknisesti. Esimerkiksi yhdessä tehtävässä vastaajan piti tummentaa kahdeksan ensimmäisen maailmansodan seurauksena itenäistynyttä Euroopan valtiota 27 valtion listasta. Oppilaille annettiin vastaamisen tueksi Euroo-

pan karttapohjat, joissa valtioiden rajat oli kuvattu ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen jälkeen. Osaaminen ei siten perustunut puhtaasti muistiin, vaan oppilaat saattoivat analysoida karttojen eroja. Yli puolet vastaajista osasikin nimetä pyydetty kahdeksan valtiota. Monivalintakysymysten käyttäminen kuvaillun kaltaisissa tehtävissä johtui siitä, että tarkistaminen voitiin tehdä optisen lukijan avulla. Näin opettajien ja sensorien työmäärä voitiin pitää kohtuullisena.

Monivalintatehtäviä käytettiin etenkin kronologian tajun arvioimisessa. Tehtävissä oppilaita pyydettiin asettamaan historian tapahtumia ja ilmiöitä aikajanelle sijoitettuihin täyttökohtiin. Yli puolet vastaajista osasi ajoittaa ensimmäiseen ja toiseen maailmansotaan liittyvät ilmiöt. Sitä vastoin vain joka kolmas pystyi sijoittamaan kulttuurihistorialliset ilmiöt oikeaan aikaan, poikkeuksena Internet, jonka yleistymisajankohdan lähes kaikki vastaajat tiesivät. Eniten vaikeuksia oppilaille tuottivat sosiaalishistorian ilmiöt. Naisten äänioikeus, kansaneläkelaki ja oppivelvollisuus olivat hallussa vain joka neljännellä. Oppilaiden haparoivasta kronologian tajusta kertovat myös vastaukset tehtävään, jossa oppilaille annettiin teksti, josta piti päätellä sen kirjoittamisajankohta. Vain hieman yli puolet vastaajista osasi sijoittaa oikealle vuosisadalle tekstikatkelman, joka käsitteli naisten ilmaantumista kodin ulkopuoliseen työelämään ja autojen yleistymistä kaupungeissa. Vaikka monivalintatehtävillä saataviin tuloksiin on suhtauduttava varauksella, viittaa arvioinnin tulokset yhdeksäsluokkalaisten kronologian tajun puutteisiin. Nuoret hallitsevat aihealueita – esimerkiksi sotia –, joista he ovat kiinnostuneita ja joita he

15. Opetushallitus käyttää ratkaisusuoksissa seuraavaa asteikkoa: heikko (20 % tai vähemmän), välttävä (21–35 %), kohtalainen (36–50 %), tyydyttävä (51–65 %), hyvä (66–80 %) ja kiitettävä (yli 80 %). Ks. Najat Ouakrim-Soivio & Jorma Kuusela (2012) *Historian ja yhteiskuntaopin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2011*, Helsinki: Opetushallitus, 49 alaviite 2.

pitävät tärkeinä.¹⁶ Vähemmän kiinnostavien ilmiöiden aikaan sijoittaminen on heille selvästi vaikeampaa.

Historiallinen yleissivistys (kapeasti määriteltynä) on nuorilla jokseenkin hallussa. Vastajat osasivat muun muassa kiitettävästi yhdistää historiallisia henkilöitä siihen tehtävään tai asiaan, josta historia heidät tuntee.¹⁷ Myös historian käsitteiden tunnistamisessa¹⁸ ja historiaan liittyvien tilastojen tulkinnaassa vastajat pärjäsivät hyvin.¹⁹ Mainittuja asioita mitattiin monivalinta-tehtävillä, ja tämän perusteella nuorilla on suhteellisen hyvä yleistietämys historiasta. Miten yhdeksäsluokkalaiset sitten pärjäsivät historian taitoja mittaavissa tuottamistehtävissä?

Historiallisen ajattelun taidot

Koska oppilailla oli vastausaikaa historian kysymyksiin noin 60 minuuttia, avoimien kysymysten piti olla tarkkaan rajattuja. Vähäisen vastausajan vuoksi oppilaiden historiallisen ajattelun arviointia voi pitää ongelmallisena.²⁰ Tuottamistehtävissä pärjääminen korreloi kuitenkin vahvasti oppilaiden todistusarvosanojen kanssa.²¹ Tällä perusteella tehtäviä voi pitää relevantteina osaamisen mittareina.

Syy-seuraus-suhteen ymmärtämistä mittaavassa tehtävässä oppilaalle annettiin tietoja ruoan hinnan kehityksestä Venäjällä vuosina 1913 ja 1917. Kysymyksessä pyydettiin esittämään, mitkä historialliset tapahtumat selittävän Venäjällä syntynyttä ruokapulaa ja ruoan hinnan kallistumista. Oppilasta pyydettiin myös perustelevaan, mistä ruoan hinnan kallistuminen johtui. Muut historiallista ajattelua mittaavat tehtävät olivat samankaltaisia. Kysymyksissä tuotiin oppilaalle jotain uutta tietoa tai dokumentti, joka hänen täytyi yhdistää aiemmin oppimaansa sisältötietoon. Natsismin nousua käsittelevässä tehtävässä oppilaan piti perustella, miksi tavallinen saksalainen oli valmis äänestämään kansallissosialisteja vuonna 1933, Suomen talvisotaan liittyvässä tehtävässä hänen piti arvioida Neuvostoliiton suomalaisille pudottaman

propagandalehtisen laatijoiden motiiveja ja toiseen maailmansotaan liittyvässä tehtävässä hänen piti pohtia, miksi amerikkalaisotilaat kohtelivat sodan loppuvaiheessa sotavankeja julmasti. Vain natsismin nousua käsittelevässä tehtävässä ratkaisuprosentti nousi noin 50:een. Muuten ratkaisuprosentit olivat 18–35. Mistä historian taitojen heikko hallinta sitten johtuu?

Opetushallituksen julkaisemassa arviointiraportissa historianopetuksen kehittämiseksi ehdotetaan oppilaiden kirjallisen ilmaisun harjoittelun lisäämistä. Vaikka äidinkielen osaamisen arvioinneissa on viime aikoina havaittu nuorten taidoissa rapistumista, suomalaisnuoret on Pisa-arvioinneissa todettu luku- ja kirjoitustaidoiltaan maailman huipuksi. Vastajien heikko menestys historian tuottamistehtävissä ei siten selity pelkällä kirjoitustaidon heikkoudella.

Osa vastaajista jätti vastaamatta tai vastasi täysin väärin taitoja mittaaviin tehtäviin. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkiselvittelyihin liittyvässä tehtävässä, jossa piti esittää syitä, mikseivät amerikkalaisotilaat joutuneet syyteiksi saksalaisotilaiden kuolemista sotavankileireillä, joka toinen oppilas jäi ilman pisteitä. Vain joka kuudes oppilas vastasi kysymykseen hyvin tai erinomaisesti. Heikot tulokset saattoivat johtua testin laajuudesta ja testiin käytetyn ajan rajallisuudesta. Testin toteuttaneet opetta-

16. Jukka Rantala (2011) 'The Reflection of a Warlike Historical Culture in the Attitudes of Finnish Youths', *Journal of Social Sciences Education* 10, 41–49.

17. Tehtävän ratkaisuosuuksien keskiarvo 82 %. Ratkaisuprosentti on laskettu jakamalla oppilaiden saamat pistemäärät teoreettisella enimmäispistemäärällä ja muuntamalla saatu luku prosenteiksi.

18. Tehtävän ratkaisuosuuksien keskiarvo 68 %.

19. Tehtävien ratkaisuosuuksien keskiarvot 71–75 %.

20. Vrt. Henry G. Macintosh (1987) 'Testing Skills in History', teoksessa Christopher Portal (toim.) *The History Curriculum for Teachers*, London, New York & Philadelphia: Falmer Press, 207–208.

21. Oppilaiden todistusarvosanat kysyttiin testin taustatiedoissa. Opettajien antamat todistusarvosanat korreloivat vahvasti ($r_{xy}=.62$) testissä menestymisen kanssa.

jat raportoivat kuitenkin oppilailla olleen riittävästi aikaa testin suorittamiseen. Lisäksi opettajat pitivät tehtävien vaikeustasoa sopivana yhdeksäsluokkalaisten.²² Oppilaiden keskimääräinen heikko suoriutuminen taitoja mittaavissa tehtävissä selittyykin mitä ilmeisimmin tavalla, jolla suomalaisnuoret on opetettu käsittelemään historian tietoa. Monille oppilaille historiatieto näyttää vielä tänä päivänä muuttumattomana faktakokoelmana.

Vain kaikkein kyvykkäimmät oppilaat pystyvät irrottautumaan opetuksessa painotetusta konventionaalisesta historiakuvasta ja tarkastelemaan historiaa perinteisestä poikkeavista perspektiiveistä. Valtaosa oppilaista ei myöskään osannut tulkita vakiintuneesta tulkinnasta poikkeavaa evidenssiä. Lisäksi monet oppilaat yrittivät koostaa vastauksensa kysymyksenannon informaatiosta, jolloin he eivät osoittaneet kykyä yhdistää uutta tietoa vanhoihin tietorakenteisiinsa ja kykyä historialliseen ajatteluun. Taitojen osaamisen kannalta tulos ei ole kovin lohdullinen.

Johtopäätökset

Testi osoitti nuorten pärjäävän kohtuullisesti historian sisältötietoja mittaavissa tehtävissä mutta hallitsevan heikommin historiallisen ajattelun prosessit. Varsinkin näiden kahden yhdistäminen osoittautui nuorille vaikeaksi. Oppilaiden osaamisprofiili vastaakin enemmän aiemman sisältöpainotteisen opetussuunnitelman kuin nykyisen opetussuunnitelman tavoitteita, mikä kertoo siitä, etteivät opettajat ole riittävästi muuttaneet opetustaan nykyvaatimusten mukaiseksi.

Monet opettajat ovat kokeneet vuonna 2004 voimaan tulleen opetussuunnitelman hankalaksi sen taitopainotteisen lähtökohdan vuoksi, ja he ovat jatkaneet sisältöpainotteista opetusta. Tähän viittaa muun muassa opettajille tehdyn kyselyn tulos tärkeimmistä historian opetussuunnitelman tavoitteista ja kriteereistä: kolmasosa vastanneista ei joko vastannut kysymyk-

seen tai luetteli tavoitteiden sijasta historian sisältöjä. Monille opettajille taitopainotteinen opetus on jäänyt alisteiseksi sisältöjen opetukselle, mistä kertonee muun muassa oppilaiden ja opettajien ristiriitaiset käsitykset lähteiden käytöstä oppitunneilla. Opettajien mielestä lähteet ovat esillä oppitunneilla usein, oppilaiden mukaan vain joskus.²³ Onkin todennäköistä, että osa oppilaista sai testissä ensimmäistä kertaa ratkaistavakseen historian taitoja mittaavia tehtäviä. Sikäli oppilaiden heikot tulokset taitoja mittaavissa tehtävissä eivät ole yllätys.

Aiemmin historianopetuksella nähtiin ennen kaikkea yleissivistyksellinen ja kansallista identiteettiä tukeva tehtävä, mikä johti historian sisältöjen mahdollisimman kattavaan käsittelyyn. Nykyisen opetussuunnitelma-ajattelun mukaan sisältöjen ja taitojen yhteisvaikutuksen pitäisi näkyä aiempaa vähälukuisempien teemojen syvällisempänä opiskeluna. Kaikki opettajat eivät ole kuitenkaan rajanneet opetuksessaan sisältöjä, vaan he edelleen pyrkivät antamaan oppilaille ”kokonaiskuvan historiasta”. Tällaisen yhteisesti hyväksytyyn kokonaiskuvan olemassaolo on kuitenkin kyseenalaistettu. Monet historiandidaktiikan tutkijat puhuvat sen sijaan syvällisesti opiskeltujen teemojen puolesta, koska temaattisessa opiskelussa voidaan riittävästi kiinnittää huomiota historian peruskäsitteisiin. He uskovat, että taitopainotteisella opetuksella oppilaat oppivat ymmärtämään historian tiedonluonnetta,²⁴ mikä taas on edellytys historian sisältötiedon ymmärtämiselle.

Arvioinnin tulokset osoittavat, että opetuksessa pitäisi kiinnittää entistä enemmän huomiota historiallisen ajattelun taitoihin. Se on

22. Ouakrim-Soivio & Kuusela (2012), 129.

23. Ouakrim-Soivio & Kuusela (2012), 34–40.

24. Peter Lee (2011) 'History education and historical literacy', teoksessa Davies (toim.) (2011), 68; Rothstein (2004), 1381, 1390; Denis Shemilt (2009) 'Drinking an Ocean and Pissing a Cupful. How Adolescents Make Sense of History', teoksessa Symcox & Wilschut (toim.) (2009), 145–147.

kuitenkin vaikeaa niin kauan kuin opettajat pitävät kiinni perinteisesti opettamistaan sisällöistä. Myöskään oppimateriaalikustantajat eivät ole valmiita muuttamaan oppikirjojaan niin kauan, kun opettajat eivät muutosta vaadi. Opetushallituksen arviointiraportissa taitopainotteisen opetuksen kehittämiseksi ehdotetaan opettajille suunnattua täydennyskoulutusta.²⁵ Se onkin tärkeää, sillä monille opettajille nykyisen opetussuunnitelman edellyttämä opetustraditio on vieras.

Oppivelvollisuuskoulun päättövaiheessa Suomessa ensimmäistä kertaa toteutettu testi antoi arvokasta tietoa koulutuksen järjestäjille historianopetuksen tavoitteiden toteutumisesta. Kouluille ja opettajille tulokset olivat palaute sii-

tä, mihin suuntaan opetusta pitäisi kehittää. Arviointia ei käytetty koulujen asettamiseen paremmuusjärjestykseen eivätkä ulkopuoliset saaneet tietoonsa koulujen tuloksia. Opettajista itsestään riippuu, kehittävätkö he tämän perusteella opetustaan opetussuunnitelman määrittämään suuntaan. Oppilaiden heikon suoriutumisen taitopainotteisissa tehtävissä ei kuitenkaan pitäisi antaa masentaa opettajia eikä historianopetuksen kehittäjiä. Opetuskulttuurin muuttaminen on hidas prosessi, ja peruskoulun taitopainotteisessa historianopetuksessa on Suomessa otettu vasta ensiaskeleet.

25. Ouakrim-Soivio & Kuusela (2012), 136.

Viljo Rasila

Sotasurma- tiedostossa on ongelmia

Professori emeritus Viljo Rasila pohtii sotasurmatiedoston toteutuksessa ja luokiteluperusteiden valinnassa esiin nousseita ongelmia.

Olen joutunut taas kerran pohtimaan torppari-kysymyksen ja sisällissodan välistä suhdetta ja siinä yhteydessä selannut Sotasurmaprojektin verkkotiedostoa (vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main). Osoite on helpoimmin tavoitettavissa googlettamalla "sotasurmat"). Olen löytänyt sieltä paljon mielenkiintoista, mutta olen myös harmitellut monia seikkoja. Olen lähinnä verrannut tiedoston tietoja omaan 1968 julkaistuun tutkimukseeni *Kansalaissodan sosiaalinen tausta* nähdäkseni, mitä uutta projekti on löytänyt ja millä tavalla se voi oikoa minun tuloksiani.

Tässä vertailussa olen pitäytynyt lähinnä kaatuneita koskevissa luvuissa, sillä vain niiden avulla voi verrata keskenään tasaveroisesti valkoista ja punaista puolta ja vain ne voivat kuvata aktiivista asennoitumista. Minua on kiinnostanut eniten maanvuokraajaväestö, mutta samalla olen joutunut pohtimaan koko sodan aiheuttamaa väestömenetystä.

Aluksi vertailu hämmentää. Sotasurmatiedoston mukaan vuoden 1918 sodassa kaatui punaisella puolella kaikkiaan 41 torpparia, mikä on vain 0,7 promillea eli noin 1/1400 kaikista silloisista torppareista ja 0,8 prosenttia kaikista punaisella puolella kaatuneista. Lukumäärä ei todellakaan osoita kovin suurta innostusta. Minun laskujeni mukaan punaisella puolella kaatui kuitenkin vain 24 torpparia. Luvuissa on epäilyttävän suuri ero, mutta kun sitten tutkii asiaa tarkemmin, kuva muuttuu.

Minun laskujeni pohjana oli ns. papiston luettelo, joka syntyi 1919, kun Tilastollinen päätoimisto pyysi vuoden 1918 väestötilastoa varten eri seurakunnilta tiedot myös tuolloin käydyin sodan takia surmansa saaneista. Tekemäni muistiinpanot ovat edelleen tallella, mutta suuren työmäärän vuoksi tein silloin henkilöluetteiloita vain muutamasta aiheen kannalta keskeisestä seurakunnasta. Niiden mukaan esimerkiksi Hämeenkyröstä kaatui punaisella puolella kolme torpparia, mutta sotasurmatiedoston mukaan Hämeenkyröstä kaatui peräti kahdeksan torpparia.

Ero on suuri, mutta selitys on yksinkertainen. Papiston luettelo perustuu seurakuntien pääkirjoihin, joihin tehtiin ammattiin tai asemaan liittyviä muutoksia lähinnä kinkerien ja erilaisten kirkollisten toimitusten yhteydessä, minkä takia merkinnät tulivat niihin pienellä viiveellä. Se ei haitannut minun tutkimustani, koska tutkin nimenomaan sodan taustalla ollutta yhteiskuntarakennetta. Sotasurmaprojektin ammattinimik-

keet on punaisella puolella otettu pääosin sosiaalidemokraattisen puolueen (SDP) tilastosta eli ns. terroritilastosta, joka kerättiin vähän myöhemmin. Koska keräyksen suorittivat puolueen paikallisjärjestöt, ammattimerkinnät ovat ainaakin teoriassa ajan tasalla, mutta samalla kerääjien saamien tietojen ja tulkintojen mukaiset. Täten Hämeenkyrön kohdalla on torppariksi merkitty myös kolme papiston luettelon torpanpoikaa ja kaksi mäkitupalaista. Totesin nämä tapaukset tutkimuksessani (s. 31), mutta laskelmani tein papiston luettelon mukaan, koska se kattoi yhtenäisenä koko maan ja samalla sekä punaiset että valkoiset. Näin suurta eroa en torpparien kohdalla havainnut missään muussa seurakunnassa, mutta yksittäisiä torpanpoikia on siellä täällä merkitty torppareiksi.

Torpan poikia kaatui punaisella puolella papiston luettelon mukaan 240 ja sotaturmatiedostosta tekemäni laskelman mukaan 229. Luvut ovat lähellä toisiaan, mutta SDP:n tilaston ammattimerkinnöissä moni papiston luettelon torpanpoika on muuttunut työmieheksi ja toisaalta mäkitupalaiden poikia on merkitty torpanpojiksi. Hämeenkyrössä ammattinimikkeet ovat vaihtuneet runsaasti, ja papiston luettelon seitsemästä torpanpojasta vain kaksi on torpanpoika myös SDP:n tilastossa. Muualla muutoksia on tapahtunut vähemmän.

Valkoisella puolella kaatui sotaturmatiedoston mukaan vain 61 torpanpoikaa, ja osapuoleltaan tuntemattomaksi jäi kymmenen. Myös valkoisen puolen tärkeimmässä matrikkeliteoksessa H. J. Boströmin *Sankarien muisto* useimmat torpanpojat ovat muuttuneet työmiehiksi.

Erityisesti torpanpoikien ammattimerkinnät näyttävät olleen hankalia. Kotonaan töitä tehnyt ja ehkä välillä metsätöissä käynyt torpanpoika voitiin sivullisen silmin katsoa torppariksi tai työmieheksi, mutta kirkonkirjoissa torppari oli vain se, jonka nimi oli vuokrasopimuksessa, ja työmies vain se, joka teki säännöllistä palkkatyötä. Kotonaan torpan omia töitä tekevä torpanpoika oli kirkonkirjoissa torpanpoika.

Muun maanvuokraajaväestön osalta erot ovat suuret. Minun laskemani taulukon mukaan mäkitupalaisia ja heidän poikiaan kaatui punaisella puolella 168 ja valkoisella puolella 119, mutta sotaturmatiedoston mukaan heitä ei kaatunut kummallakaan puolella yhtään ainutta. Tämä johtuu siitä, että mäkitupalaisuus oli enemmän asumismuoto kuin ammatti. Mäkitupa oli mökki vuokratulla maalla ja mökin asukas oli maanvuokraaja eli lain määrittelyn mukaan mäkitupalainen riippumatta siitä, minkä ammatin harjoittajana hänet muuten tunnettiin. Jos mäkituvan peltoala kasvoi raivauksen myötä yli kahden hehtaarin, se muuttui virallisesti torpaksi. Kansankielessä mäkitupaa sanottiin usein torpaksi, mikä selittää Hämeenkyrön tapaukset. Monet mäkitupalaiset saivat elantonsa käsityöstä tai jostakin muusta vakituudesta työstä, mutta suuri osa oli vuokramökissään asuvia vapaita työmiehiä, jotka tekivät niitä töitä, mitä kulloinkin tarjolle tuli. Työmarkkinoilla nämä vapaat työmiehet olivat sekatyömiehiä, mutta kirkonkirjoihin heidät merkittiin mäkitupalaisina. Useimmat papiston luettelon mäkitupalaiset ovatkin SDP:n tilastossa ja sen mukaan myös sotaturmatiedostossa merkitty sekatyömiehiksi tai pelkästään työmiehiksi.

Minun taulukkoni mukaan maanvuokraajaväestöä eli torppareita, mäkitupalaisia ja lampputeja tai heidän perheenjäseniään kaatui kummallakin puolella yhteensä 799 eli 11,8 prosenttia kaikista papiston luettelon kaatuneista. Sotaturmatiedostossa on laskujeni mukaan samasta väestöstä kaatuneita 383 eli vain 4,1 prosenttia tiedoston ilmoittamasta kaatuneiden koko määrästä. Se on tietysti liian vähän, jos ajatellaan nimenomaan koko maanvuokraajaväestöä. Jaakko Paavolaisen (*Valkoinen terrori*, s. 209) mukaan teloitetuistakin oli 11,98 prosenttia maanvuokraajaväestöä.

Sama nimitysten hajanaisuus koskee itsellisiä ja loisia, joita sotaturmatiedostossa vastaa tavallisimmin sekatyömies. Itsellinen oli tuon ajan käsitteistössä nimenomaan vapaa, mutta koko

tiedostossa on vain yksi ”itsellinen sekatyömies”. Sen sijaan sekatyömiehiä ja sekatyöläisiä on tiedoston kaatuneiden joukossa kaikkiaan 931 eli kymmenes osa. Useimmat heistä kaatuivat punaisella puolella, mutta täsmällistä jakoa en ole laskenut.

Ammattinimikkeistä puhuttaessa täytyy tietää, minkälaisiin lähteisiin ne perustuvat. Vuonna 1918 käsitteistöä hallitsi vielä ajattelu, joka maaseudulla perustui maanhallintaan ja palvelussuhteeseen. Sen nimikkeitä olivat talollinen, tilallinen, torppari, mäkitupalainen, itsellinen ja palkollinen. Torppari oli selvä ammattinimike, koska se edellytti päätoimista maanviljelyä, mutta mäkitupalaisuus tarkoitti ensisijaisesti asumismuotoa ja itsellisyys vakinaisen työsuhteen puutetta. Renki, muonarenki ja maatyömies olivat selviä palkollisten ammattinimikkeitä. Tähän renkiryhmään kuuluneita kaatui papiston luettelon mukaan punaisella puolella 198 ja valkoisella puolella 116. Sotasurmatiedoston vastaavat luvut ovat 201 ja 127, joten erot ovat vähäiset. Myös Hämeenkyrössä papiston luettelon rengit ovat renkejä SDP:n tilastossakin. Tehtaiden myötä oli syntynyt tehtaalaisten ryhmä ja kaupungeissa oli oma ulkotyöväkensä. Työmies-käsite oli syntynyt rahapalkan yleistyessä ja työväenliike laajensi käsitteen käyttöä, mikä näkyy myös SDP:n tilastossa.

On vahinko, että sotasurmatiedoston henkilökorteissa ei ole mainittu eri lähteissä käytettyjä nimikkeitä. Ne olisivat hyvin mahtuneet ja tuottaneet tuskin lainkaan lisätyötä, mutta niillä olisi ollut suuri arvo suomalaista yhteiskuntaa ja sen muuttumista yleensäkin tutkittaessa. Jos miehestä sanotaan, että hän oli sekä torpanpoika että työmies, kertoo se toki enemmän kuin jos sanotaan vain, että hän oli työmies. Sama koskee tietysti talollisten, mäkitupalaisen, kauppiaiden ym. poikia. Ainakin paikallishistorian kirjoittajien olisi syytä katsoa sotasurmatiedoston lisäksi myös papiston luetteloa, joka pitäisikin digitoida yleiseen käyttöön.

Kaatuneita työmiehiä ja työläisiä ilman tarkempaa määrittelyä on minulla 2 156 ja tiedos-

tossa 2 081, maatyömiehiä vastaavasti 316 ja 351 sekä käsityöammattilaisia 313 ja 334. Tarkempi erittely on kuitenkin hankala, sillä tiedostossa on mainittu lähdeaineiston mukaisesti satamäärin eri ammatteja abiturientista yövartijaan eikä niiden luokittelu ole aukotonta. Olen käsitellyt tätä luokitteluongelmaa jo omassa tutkimuksessani.

Talollisväestöä on minulla 1 562 ja sotaturmatiedostossa yhteenlaskujeni mukaan 1 940. Varsinkin aikaisemmin vallinneen yleisen käsityksen mukaan talonpoikaisto oli valkoista ja torpparit punaisia. Kuitenkin talollisia oli myös punaisella puolella ja torppareita puolestaan kuului suojeluskuntiin. Palsta-, lohko- ja pientilallisia kaatui tiedoston henkilökorteista laskien punaisella puolella 50, mutta valkoisella puolella vain 11. Joukko on pieni ja osin tulokkaanvarainen, eikä merkittäviä alueellisia eroja näytä oleen.

Papiston luetteloon perustuneen virallisen tilaston mukaan kaatuneita oli kaikkiaan 6 841, mutta sotasurmatiedoston päätaulukon mukaan sisällissodan kaatuneita oli 9 403. Kun papiston luettelon ja sotasurmatiedoston kokonaismäärien välillä on täten tuhansien ero, mutta edellä mainitut eri ammattiryhmien henkilöluvut ovat lähellä toisiaan, herää kysymys, miten se on mahdollista. Suurin selittäjä on ilmeisesti se, että sotasurmatiedostossa ovat mukana myös ulkomaalaiset sekä suuri määrä sellaisia henkilöitä, joiden ammattia ei ole mainittu ja jotka siitä syystä eivät tule lainkaan esiin eri ammattiryhmien listauksissa. Enin osa heistä lienee ollut erilaisia työmiehiä tai työttömiä.

Nimitiedoston ammattiluettelossa on todella runsaasti ammattinimikkeitä, mutta kun siitä puuttuu ”ei tietoa” -luokka, sen avulla ei voi rajata erikseen niitä, joiden kohdalla ammattisarake on tyhjä. Tästä syystä näiden ammatittomien lukumäärääkään ei saa helposti selville, mutta eri listauksista tekemieni arvioiden mukaan se on vähintään kymmenen prosenttia kaikista kaatuneista. Jos sotasurmatiedostosta vähennetään kaatuneina mainitut ulkomaalaiset sekä amma-

tilitaan tuntemattomat suomalaiset, yhteensä vähintään 2 000, henkilöluku laskee lähemmäs papiston luetteloa ja eri ammattijakaumien luvut lähenevät toisiaan. Ammattimerkintää vailla olevien henkilöiden monet muutkin tiedot ovat tiedostossa puutteellisia, minkä vuoksi heitä koskevia tietoja ei voi hyödyntää luotettavasti missään vertailevassa tutkimuksessa.

Myös kuolinsyiden kohdalla on vertailua haittaavia eroja, sillä sama henkilö voi yhden lähteen mukaan olla kaatunut, mutta toisen mukaan ammuttu tai kadonnut. Moni on julistettu kuolleeksi vasta myöhemmin oikeuden päätöksellä. Myös ”ammuttu” on tulkinnanvarainen määrite. Tästä syystä eri tiedostoissa voi olla erilaisia lukuja, mutta nämä erot eivät ole niin suuria, että ne muuttaisivat yleiskuvaa.

Kaiken edellä olevan perusteella olen päätenyt siihen, että aikanaan laskemani suhdeluvut ovat edelleen luotettavia, kunhan muistetaan, että ne on laskettu papiston jo kesällä 1919 toimittamista tiedoista ja että niiden ammattinimikkeet ovat kirkonkirjojen mukaiset. Niiden luotettavuutta heikentää vain se, että seurakuntien kanslioissa ei luetteloa koottaessa ollut vielä tietoa kaikista kuolemantapauksista ja että kadonneita oli paljon. Sotasurmatiedoston perusteella voidaan arvioida eri ammattiryhmien osallisuutta, mutta ei maanvuokrakysymyksen suhdetta sisällissotaan.

Kokonaismenetykset jäävät epäselviksi

Valtioneuvoston asettaman sotasurmaprojektin tarkoituksena oli saada aikaan mahdollisimman täydellinen nimitiedosto vuosina 1914–1922 sotaoloissa surmansa saaneista henkilöistä. Kerätyn tiedoston koko henkilöluku on 39 931. Tehtävä on määritelty ilmeisesti niin, että mukaan on otettu myös sekä Suomessa surmansa saaneet ulkomaalaiset että muualla surmansa saaneet suomalaiset. Täten mukana on mm. suuri määrä Suomeen lähetettyjä sairaita ja täällä kuolleita venäläisiä sotilaita sekä kahden Ahvenanmaan rannikkovesillä miinaan ajaneen venäläisen so-

talaivan ja kahden ruotsalaisen laivan miehistöt. Samoin siinä on mukana useita Suomen ulkopuolella kuolleita suomalaisia, mm. kolme Aueria, jotka on mainittu kaatuneiksi Ranskassa, mutta jotka lisätietojen mukaan ovatkin selvinneet hengissä.

Erillisessä selityksessä sanotaan, että tiedostoon sisältyy 381 sellaista henkilöä, joka on todellisuudessa säilynyt hengissä, sekä 2 197 sellaista surmatapausta, joka ei ehkä lainkaan liity sotaan. Ne on otettu mukaan kaiketi siitä syystä, että ne on mainittu jossakin lähteessä, mutta ne haittaavat tuntuvasti aineiston käyttöä, sillä ne lisäävät epävarmuutta. Henkilökorteissa on tosin lisähuomautuskohta, jossa epävarmojen tapausten kohdalla pitäisi olla merkintä E. Havaintojeni mukaan sitä ei ole kaikkien epämääräisten tapausten kohdalla ja merkittyjenkin kohdalla jää usein kysymään, miksi kyseinen henkilö on lainkaan otettu mukaan. Esimerkiksi kesällä 1919 myllynä rattaisiin suistunut mylläri ja syksyllä 1922 Turun puolessa murhattu nuorimies ovat toki saaneet E-merkinnän, mutta ”sotaoiloissa surmansa saaneisiin” he eivät kuulu.

Oman ongelmansa muodostavat kadonneet. Tiedoston mukaan vuoden 1918 aikana katosi vankileirit mukaan lukien 2 354 henkilöä, joista tiedoston päätaulukon mukaan sai surmansa 2 193. Täytyy kuitenkin kysyä, saivatko nämä kaikki todella surmansa ja liittyikö kaikkien kuolema todella sotaan. Monien tiedetään menneen rajan yli itään tai länteen ja kuolleen vasta vuosia myöhemmin esim. Kanadassa. Tiedostossa on mm. 30 vuonna 1918 kadonnutta Niemistä, joista viisi on lisätietomerkinän mukaan säilynyt todellisuudessa hengissä ja kaksitoista on saanut epävarmuutta ilmaisevan merkinnän. Tauno Tukkinen on selvittänyt useita kadonneita (*Kumpujen yöstä*, 2004) ja seurakuntien poissaolevien sekä kuolleeksi julistettujen luettelot voisivat varmaan kertoa heistä enemmänkin.

Vierasmaalaiset ovat luku sinänsä. Tiedostossa on hakusana ”Kirjoillaolomaa”, jonka pitäisi ilmoittaa surmansa saaneen kotimaa. Sen mu-

kaan tiedostossa on kaikkiaan 787 Venäjällä kirjoilla ollutta, joista kuitenkin 288 on saanut surmansa jo vuosina 1914–1917. Sisällissodan aikana tammikuusta toukokuuhun sai tiedoston mukaan surmansa 399 venäläistä, mutta siinä ei ole kaikkia kaatuneita ja toisaalta siinä on paljon mm. sairauteen kuolleita. Omituisinta on, että tiedoston mukaan koko sodan aikana kaatui taistelussa kaikkiaan vain 18 venäläistä eikä Tampereella yhtään. Nimiluettelon mukaan Tampereella sai huhtikuun 1918 alkupuoliskolla eli kaupungin kiivaan valtaustaistelun aikaan surmansa vain kaksi venäläistä, joista toinen ”ammuttiin” ja toinen ”surmattiin”. Kuitenkin mm. Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993, s. 436, 438) -teoksen mukaan venäläisiä surmattiin Tampereella kaikkiaan 200–250 ja pelkätään yhdessä kasassa oli 40 venäläisen ruumiit.

Laskin -ov- ja -ev-loppuisten sukunimien perusteella, että tiedostossa täytyy olla venäläisiä vähintään 1 600. Tiedoston selitteen mukaan venäläisiä onkin 1 604 ja projektin julkaiseman teoksen *Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–1922* mukaan tiedostoon sisältyy kaikkiaan 1 657 venäläistä. Täten 870 tiedostossa olevaa venäläistä on siellä jollakin tavalla piilossa. Tampereella eri tavoin surmatuista löysin kuusi sellaista venäläistä, jotka olivat kirjoilla Venäjällä ja löytyivät vastaavalla hakusanalla, mutta heidän lisäksi löysin yksitoista sellaista henkilöä, jotka on kansallisuudeltaan merkitty venäläisiksi, mutta joiden kotimaata ei ole mainittu. Heidän joukossaan on mm. tunnettu eversti G. V. Bulatse. Suuri osa tiedostossa ”piilevistä” venäläisistä on ollut Helsinkiin tuotuja Venäjän armeijan rivisotilaita, jotka tiedoston henkilökorttien mukaan ovat olleet myös kirjoilla Helsingissä. Niinpä jos listaa Helsingissä kirjoilla olleet ”kuolleet”, listaan tulee lähes 200 venäläistä sotilasta. Tämä on selvä virhe.

Saksalaisten osuus on huomattavasti selkeämpi, mutta heidänkin joukossaan on mm. 17 sellaista sodan jälkeen kuollutta, joiden kohdalla on vain merkintä ”kuollut”. He ovat kuolleet ”so-

taoloissa”, mutta mikään ei viittaa siihen, että kuolema olisi aiheutunut sodasta. Saksalaisten joukossa on myös 27 marraskuussa 1917 kadonnutta, joilla ei näytä olleen mitään kosketusta Suomeen, mutta Suomessakin on tiedoston mukaan kadonnut vielä viitisenkymmentä saksalaista sotilasta.

Itävalta-Unkarin kansalaisia on mainittu kaikkiaan 201, joista yksi on kuollut haavoittuneena 1915 ja muut 200 keuhkotautiin tai muuhun sairauteen Torniossa tai Ruotsin puolella Haaparannassa vuosina 1915–1917. Böömistäkin kuoli kaksi sairauteen. Nimet on ilmeisesti ollut helppo löytää, mutta miten nämä henkilöt liittyivät nimenomaan Suomen sotasurmiin, sitä on vaikea ymmärtää. Sattumalta silmiini tulivat myös sairauteen kuollut turkkilainen Joseph Poltys sekä kuolemaan tuomittu kiinalainen Han Shangyun, joiden kotimaat puuttuvat hakemistosta. Kaikki nämä ovat ilman E-merkintää.

Joukossa on myös henkilöitä, joista on mainittu enintään nimi ja kuolinaika, mutta ei kuolinsyytä eikä edes kuolinpaikkaa. Kymmenistä henkilöistä ei tunneta edes sukunimeä, mutta useimmat heistä on merkitty venäläisiksi sotilaisiksi. Nimen puuttumisesta huolimatta heidät on myös merkitty kirjoille Helsinkiin, joten heistä on tiedostossa tullut suomalaisia. Toisaalta Venäjän puolella on kaatunut joku Bär, josta tiedetään, että hän oli Suomen armeijan sotilas, mutta ei edes etunimeä. On tietenkin hyvä, että tällaiset epämääräisetkin tiedot on kirjattu, mutta täsmällisinä esitettyihin luetteloihin ja lukumääriin niitä ei olisi pitänyt sisällyttää. Aineistoa käyttävällä tutkijallakin pitäisi olla mahdollisuus rajata heidät käsittelyn ulkopuolelle ilman, että joutuu selaamaan läpi koko henkilökortiston. Tiedostoon liitettyjen erillisuetteloiden avulla tällaista rajausta ei voi tehdä.

Olen harmitellut sitä, että suurella rahalla tehty projekti on tutkimusta ajatellen suunniteltu huonosti taikka jätetty ikään kuin kesken. Aikaan saatu yksityiskohtainen tiedosto on ilmeisesti suunniteltu puhtaasti henkilökortistoksi

vanhan kortistosysteemin mukaan ja tietokoneen mahdollisuuksia ajattelematta. Tietokoneen näytölle saa nyt helposti tavallisen vanhan kortistokortin näköisen ”henkilökortin”, jossa on henkilö- ja perhetiedot, kuoleman aika ja syy sekä tietoja osallistumisesta sotaan ja mahdollisesta vankeudesta, vieläpä uskontokunnasta ja hautaustavastakin. Useimpien korttien tiedot ovat puutteelliset, mutta vajavainenkin kortti on käytökelpoinen silloin, kun halutaan tietoja jostakin yksityisestä henkilöstä esimerkiksi sukututkimusta varten. Laajempaa vertailevaa tutkimusta ajatellen tiedosto on hankala eikä projektin Kansallisarkistoon jättämä aineisto auta asiaa.

Tiedostosta saa toki listattua jopa kymmeniä henkilöitä kerrallaan kotipaikkakunnan, ammatin, kuolinsyyin tai kuolinpaikan mukaan. Tulosteeseen tulee kustakin henkilöstä enimmillään yhdeksän eri tietoa, mutta siitä puuttuu mm. tutkimuksen kannalta olennainen tieto siitä, kummalle puolelle kukin henkilö on kuulunut. Tiedostosta saa parilla klikkauksella selville esimerkiksi sen, kuinka monta torpparia kaatui taisteluissa kaiken kaikkiaan, mutta jos haluaa tietää, kuinka monta kaatui punaisella ja kuinka monta valkoisella puolella, ei ole muuta mahdollisuutta kuin poimia tiedot torpparien henkilökorkeista kortti kerrallaan. Vähälukuisten torpparien kohdalla se vielä käy, mutta yli kahdentuhannen työmiehen osalta se on jo työlästä.

Sama ongelma koskee sukupuolijakoa. Naiset on tosin lueteltu erikseen aakkosjärjestyksessä, mutta jos haluaa tietää, kuinka monta naista ammuttiin tai kuinka monta kuoli valkoisella puolella, on turvaututtava henkilökorkeihin ja tukkimiehen kirjanpitoon. Eloonjääneistä ja epävarmoista tapauksista sekä eräistä muista ryhmistä on tiedostossa erilliset luettelot, mutta niidenkin avulla päästään käsiksi vain henkilökorkeihin, joten ne palvelevat enintään sukututkijoita.

Sen, mitä mahdollisuuksia on jätetty käyttämättä, huomaa helposti, kun tulostaa vaikkapa vain muutaman henkilön hakusanalla ”Kirjoillaolomaa/Ruotsi” ja vertaa tulosta erilliseen nimi-

listaan ”Surmansa saaneet ruotsalaiset”. Hakusanoilla ”punainen/valkoinen/ei tietoa” ja ”mies/nainen” olisi päästy jo pitkälle.

Käytännössä tämä mahdollisuuksien hukkaaminen merkitsee sitä, että istun tietokoneen ääressä, klikkaan kortin kerrallaan näytölle ja merkkeään tiedot muistiin. Kun jokainen kortti on poimittava erikseen eikä edes kahta korttia saa esiin yhtä aikaa, menetelmä on altis virheille. Käsitykseni mukaan tämän puutteen voisi korjata vieläkin, jos vain löytyisi joku, jota asia kiinnostaisi. Suuri puute on lisäksi se, että henkilökortin alaosassa on lisätietotila, joka jää helposti näkymättömiin, vaikka siellä on usein ratkaisevan tärkeitä huomautuksia.

Projektia suunniteltaessa tavoitteeksi asetettiin kaiketi lukumäärältään mahdollisimman laaja ja näyttävä henkilökorkeisto, mutta aineiston käyttö jäi miettimättä. Tein oman tutkimukseni yli neljäkymmentä vuotta sitten yksin työn ohessa, Tampereelta käsin ja silloisin välinein. Kävin läpi papiston luettelon yli 26 000 nimeä. Nyt minun on käytettävä samaa tukkimiehen kirjanpitoa yrittäessäni verrata sotasurmaprojektin tuloksia omiin lukuihini. Uudet käytettävissä olleet tietojenkäsittelymenetelmät olisivat toki antaneet mahdollisuuden laatia sellaisia ”henkilökorkeita”, joita olisi voitu käsitellä vanhan kortistojärjestelmän mukaan, mutta joiden tietoja olisi voitu käsitellä ja analysoida myös suoraan tietokoneen avulla. Siihen ei olisi tarvittu mitään muuta kuin pieni irtiotto vanhoista rutiineista.

Tiedosto käsittää vuodet 1914–1922. Käsitykseni mukaan projektin pääpaino kohdistui kuitenkin vuoden 1918 sotaan, joka tiedoston päätaulukon mukaan aiheutti kaikkiaan 36 640 kuolemantapausta. Miten juuri tähän täsmällisenä ilmaistuun lukuun on päädytty, sitä ei ole ilmoitettu enkä ole kyennyt sitä tiedoston avulla päättelemäänkään.

Saman päätaulukon mukaan sisällissodassa 1918 kaatui haavoittuneena kuolleet ja jotkut muut tarkemmin määrittelemättömät mukaan

lukien 9 403 henkilöä, joista punaisia 5 199, valkoisia 3 414 ja osapuoleltaan tuntemattomia 790. Lukuihin sisältyvät kuitenkin myös Suomessa kaatuneet saksalaiset, ruotsalaiset, venäläiset ym. ulkomaalaiset, minkä lisäksi mukana ovat heimosodissa kaatuneet ja muutama suomalainen on kaatunut myös Neuvosto-Venäjällä, joten kyse ei ole pelkästään suomalaisista ja Suomen sisällissodasta.

Kuolinsyiden luokitus on eräin osin harhauttavaa. Hakusanalla ”tuomittu kuolemaan” löytyy 117 tapausta, jotka lähes kaikki ovat valtiorikosylioikeuden vahvistaman tuomion nojalla täytäntöön pantuja kuolemantuomioita, mutta niiden lisäksi löytyy hakusanoilla ”kuolemantuomio” ja ”kuolemanrangaistus” yhteensä 109 muuta tapausta, joista useimpien taustalla on kenttätuomio. Ero on merkittävä, mutta kun sitä ei ole selitetty, se jää tiedoston käyttäjältä helposti huomaamatta.

Mestaukset on selitetty. Päätaulukossa sanaa ei mainita, mutta kuolintapaa koskevien hakusanonjen mukaan ”mestattuja” oli peräti 3 963. Todellisia mestauksia ei kuitenkaan tapahtunut yhtään. Tiedoston alkusivulla perustellaan tämän termin käyttöä näkyvästi sillä, että tiedot on tallennettu alkuperäisasiakirjan kertomassa muodossa. Tässä kohden projekti onkin ilmeisen tarkoituksella käyttänyt papiston luetteloa eikä SDP:n tilastoa, joka puhuu vain ammutuista ja murhatuista. Samalla projekti unohtaa todellisen ja jo minunkin kirjassani mainitun alkuperäislähteen. Tilastollisen päätoimiston kesällä 1919 seurakunnille lähettämässä tiedustelukaa-vakkeessa ei näet kysytty ammuttuja ja teloitettuja, vaan nimenomaan mestattuja. Kaavakkeen laatija oli nojautunut silloiseen kuolemanrangaistusten täytäntöönpanolakiin, jossa puhuttiin vain mestaamisesta. Useimmat papit vastasivat sitten kaavakkeen mukaan, mutta Tilastollinen päätoimistokaan ei käyttänyt termiä missään muussa yhteydessä.

Oman ongelmansa muodostavat myös sisällissodan aikana surmansa saaneet, mutta osa-

puoleltaan tuntemattomiksi merkityt. Omassa tutkimuksessani totesin (s. 29), että mm. Helsingin suurissa seurakunnissa papit eivät aina voineet tietää, kummalle puolelle surmansa saanut oli kuulunut, mutta en voi ymmärtää sotasurmatiedoston luokittelua. Tiedostossa on näet punaisten ja valkoisten kaatuneiden lisäksi erillinen osapuoleltaan tuntemattomien kaatuneiden nimiluettelo ”Kaatuneet muut”, jonka aakkosjärjestyksessä ensimmäisten 25 henkilön joukossa on henkilökorttien mukaan mm. kaksi punaisten sankarihautaan haudattua, neljä muuta punakaartiin kuulunutta, yksi valkoiseen armeijaan kuulunut sotilas, kuusi Suomessa kaatunutta saksalaista sekä haavoittuneina kuolleet 63-vuotias leskirouva ja 15-vuotias tyttö. Olisi hauska tietää, minkälaiset ohjeet luettelon laatijalle on annettu.

Käsittääkseni koko projektin yksi tarkoitus oli selvittää se, kuinka paljon suomalaisia todella sai surmansa vuoden 1918 sisällissodan yhteydessä, mutta tiedosto ei anna siihen luotettavaa vastausta. Tiedoston alkusivulla on tosin edellä jo mainittu erittäin tarkalta vaikuttava taulukko ”Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan”, jonka loppusumma on 36 640. Historian oppikirjoihin taulukko on kopioitu sellaisenaan ilman selityksiä ja erään (*Muutosten maailma* 4, 2009, s. 87) tekstiin on vielä lisätty, että ”sodassa ja sen jälkiselvittelyissä menehtyi lähes 40 000 ihmistä”. Jonkinlainen varaus olisi kuitenkin paikallaan.

On tunnettua, että tiedostosta puuttuu ehkä yli 200 kirkonkirjoissa mainittua punaisella puolella surmansa saanutta, minunkin kotikylästäni yksi, mutta toisaalta siinä on ”piilevät venäläiset” ja muut vaikeasti tunnistettavat mukaan lukien vähintään 1 700 ulkomaalaista, ehkä parituhatta niitä, joiden kuolema ”ei ehkä liity sotaan”, varmaan satoja yli rajan menneitä tai muuten hengissä säilyneitä ”kadonneita” sekä joukko heimosotien uhreja. Tiedosto ei myöskään kerro, mitä Suomen oma virallinen väestörekisteri nyt jo kaikkien varmistettujen tietojen ja kuolleeksi ju-

listamisten jälkeen voisi ilmaista. Käsitkseni mukaan se olisi edelleen luotettavin Suomen kansalaisia koskeva lähde.

Jari ja Jouni Eerola (*Henkilötappiot Suomen sisällissodassa*) ovat kadonneet mukaan lukien päätyneet lukuun 33 774. Kaiken edellä olevan perusteella pidän itse todennäköisenä, että sisällissodan takia surmansa saaneiden suomalaisten lukumäärä oli enintään 33 000. Toivottavasti joku nuori tutkija vielä tarttuu asiaan ja laskee mahdollisimman täsmällisen luvun.

Edellä kirjoittamani saattaa vaikuttaa vain virheiden etsinnältä. Sitä se ei ole ollut, sillä kaikki yksittäiset esimerkkini ovat tulleet silmiini, kun olen selannut tiedostoa yrittäessäni selvittää sisällissodan ja maanvuokratyösköyksen vä-

listä suhdetta sekä sodan aiheuttamia kokonaismenetyksiä. Harmia ja ärsytystä ne kyllä ovat aiheuttaneet. Tiedosto perustuu toisiin jo aikaisemmin kertyneisiin ja erikseen kerättyihin tiedostoihin, mutta sitä häiritsevät projektin omat valinnat ja tulkinnat. Sotasurmatiedosto on kuitenkin ennen muuta henkilötiedosto. Sen henkilötiedot ovat suurelta osin puutteelliset, ja sitä on hankala käyttää mihinkään vertailevaan tutkimukseen, mutta yksittäisiin henkilöihin kohdistuvana hakutiedostona se palvelee käyttäjää. Sieltä voi löytää etsimänsä henkilön ja kortiston tietojen avulla voi päästä lähemmäksi kunkin yksittäisen henkilön kohtaloa. Täten tiedosto palvelee sukututkijoita ja harkiten käytettynä myös paikallishistorian tutkimusta.

Historiallisen Aikakauskirjan sisällöstä voi keskustella myös Internetissä:
<http://agricola.utu.fi/keskustelu/>

Raimo Salokangas

Kuinka suomalainen televisio kaupallistui

Raimo Salokangas arvioi Heikki Hellmanin kirjoittaman Kolmoskanavan historian. Kolmoskanava näkyi ruuduissa vuosina 1986–1992.

Heikki Hellman on onnistunut yhdistämään täysipainoisen tieteellisen tuotannon merkittävään journalistiseen uraan ja on nykyään Tampereen yliopiston Viestinnän, median ja teatterin yksikön johtaja. Hänen varhaisimman tv-kirjansa *Uustelevision aika? – Yleisradiotoiminnan edellytykset television rakennemuutoksessa* (1988) muistan ajatuksia herättäneenä tutkimuspohjaisena populaariteoksena tuolloin(kin) ajankohtaisesta aiheesta. Tiedotusopin väitöskirja *From Competitors to Companions: The Changing Broadcasting Markets and Television Programming in Finland* (1999) puolestaan analysoi julkisen palvelun ja kaupallisen television ja niiden ohjelmiston muotoutumista tv-markkinoilla. Hellman on neljännesvuosisadan mittaan myös julkaissut joukon artikkeleita niin television ohjelmistorakenteesta kuin viestintäpolitiikasta.

Kolmoskanavan historiaa käsittelevän kirjan¹ tärkeys ei ole pelkästään sitä, että nyt tiedetään, ”kuinka asiat oikein menivät” yhden tv-kanavan tapauksessa, vaan ennen muuta sitä, että meidän kanssakäymisemme maailman kanssa on

yhä enemmän mediavälitteistä, jolloin on tärkeitä ymmärtää, mikä se media oikein on ja millaisessa mediamaailmassa ennen on eletty. Televisio Suomessa 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa on todella ”historiaa”: digitaalisuus ja verkko ovat 2000-luvulla aikaansaaneet aivan toisen mediamaailman. Vielä *Uustelevision ajassa* kaukosäädin oli huomionarvoinen yleisön vallan lisääjä, ja sanomalehdistö voi paksusti.

Lyhyesti luonnehdittuna Kolmoskanava oli Yleisradion, Mainos-TV:n ja Nokian ulkomaista satelliittiviihdeä torjumaan ja vallitsevaa kotimaista tv-järjestelmää säilyttämään perustama kaupallinen tv-kanava, josta vuoden 1993 kanavauudistuksessa tuli nykyinen MTV3-kanava. Koko tarina taustoineen, konteksteineen, toteutuksineen, vastaanottoineen, seuraamuksineen on hyvinkin runsaan neljänsadan painosivun arvoisen.

Kirjan punaiseksi langaksi Hellman nimeää television kaupallistumisen Suomessa. Kaupallinen tv-kanava on taloudelliseen voittoon tähtäävää, yleensä yksityisomistettua liiketoimintaa, ja raha hankitaan myymällä mainosaikaa ja katsojakontakteja. Maksu-tv taas myy itsensä pakettina. Kokonaan mainosrahoituksesta vapaa televisio (kuten YLE nykyään) on historiallisesti ja kansainvälisesti katsoen harvinaisuus. Sisällön

1. Heikki Hellman: *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 258 & Kansallisen audiovisuaalisen arkiston julkaisuja, SKS 2012. 432 s.

tasolla televisiotoiminnan säätely liittyy kaupallistumiseen: mitä vähemmän säädellään, sitä markkinaperusteisemmin voidaan toimia. Kaupallisuus liittyy myös ohjelmasisältöihin: julkisen palvelun kuuluu tarjota ”kaikkea”, mutta kaupallisen tarvitsee tarjota vain sitä, mikä myy; siitä juontuu kaupallisen puolen viime vuosina tarmokkaasti ylläpitämä keskustelu paitsi Yleisradion rahoitusmallista, myös eräistä sen ”liian” suosituista ohjelmatyypeistä – niillä kun yksityisen puolen olisi mahdollista ansaita rahaa. Kaupallistuminen liittyy myös yleisöön, jolle esimerkiksi ne kaupallisen puolen omikseen kaipaamat HBO-sarjat kelpaavat julkisen palvelun kanavil-takin: julkinen televisio palvelee erilaisia tarpeita, kaupallinen hakee kuluttajia, jotka haluavat juuri tietynlaisia ohjelmia. Näitä kuluttajaryhmiä kaupallinen televisio voi sitten ”myydä” mainostajille. Myös katselukulttuurin kaupallistuminen kuuluu television kaupallistumiseen: suurimpia katsojalukuja saavat kaupallisten kanavien yksittäiset ohjelmat, ja yleisön kokonaiskat-seluajasta suurempi osa käytetään kaupallisen kuin julkisen television parissa.

Hellman näkee Kolmoskanavan television kaupallistumisen keskeisenä moottorina Suomessa ja asettaa tavoitteekseen vastata kysymykseen ”millä keinoin Kolmostelevisio ja sen pyörittämä Kolmoskanava kaupallistivat suomalaista televisiota”. Toinen, tähän läheisesti liittyvä suuri teema on televisiota koskevan viestintäpolitiikan kehitys Suomessa. Hellman ymmärtää viestintäpolitiikan laajasti ”useiden toimijoiden väliseksi poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen kamppailun kentäksi”. Suomalaisen yleisradio-politiikan perinteessä hän erottaa neljä keskeistä piirrettä.

Ensimmäinen on rakennepoliitiikan korostaminen, mikä käytännössä merkitsi pitkään Yleisradion ja sen apuyhtiön Mainos-TV:n monopolia ja suojelemista kilpailulta. Toinen on taloudellinen pragmatismi, yhteiskunnan ja yksityisten liikkeenharjoittajien etujen yhdistäminen pienillä markkinoilla; käytännön ilmentymä oli Yleis-

radion ja Mainos-TV:n yhteistyö. Kolmantena ovat poliittiset kompromissit, joiden päänäyttämö on ollut kansanedustajista koostuva Yleisradion hallintoneuvosto. Neljättä piirrettä Hellman kutsuu kulttuuriseksi protektionismiksi: vanhan Yleisradion aikaan holhottiin ja suojeltiin yleisöä, mutta seuraavassa vaiheessa alettiinkin varjella televisioalan kotimaisten toimijoiden etuja ulkoa tulevia uhkia vastaan. Sitä myös Kolmoskanava osaltaan oli.

Suomen omaleimainen tv-järjestelmä

Kaupallisuus on ollut aina vahvasti läsnä suomalaisessa televisiossa, ja omaperäisellä tavalla. Yleisradion vitkutellessa television kanssa insinöörit perustivat Teknillisen korkeakoulun kylkeen Tekniikan edistämissäätiön yhteyteen TEST-TV:n, joka aloitti 1956 ja josta tuli 1960 mainos-rahoitteinen Tesvisio. Mainos-TV puolestaan perustettiin 1957 Yleisradion apuyhtiöksi hankkimaan tv-toiminnan tueksi mainosrahaa ja lisäämään ohjelma-aikaa. Ratkaisu oli pragmaattinen kompromissi, joka piti television Yleisradion käsissä, mutta antoi jalansijan myös kaupalliselle puolelle. Tesvision hävittyä kilpailun mainostajista Yleisradion lähetyksen mukana yleisöään kasvattaneelle Mainos-TV:lle, se kaatui 1964 Yleisradion syliin ja siitä tehtiin TV-ohjelma 2. Mainos-TV:llä oli ohjelmablokkeja kummallakin kanavalla, mutta sen noin 20 tuntia kasvaneeseen viikkolähetyksaikaan sai mainoksia mahtumaan vain rajallisesti, ja 1980-luvulla järjestelmää alkoivat uhata niin paikalliset kaapeliverkot kuin niiden kautta levitettävät ulkomaiset taivaskanavat. Kolmoskanava oli ennen muuta rakennepoliittinen ”järjestelmän vastaisku” tuossa tilanteessa.

Yleisradiotoiminnan, tai kapeammin television, historiointia on tavattu jäsentää sukupolvi-metaforan avulla, jolloin on erotettu kolme osin peräkkäistä vaihetta: instituutioiden tutkimus, ohjelmien ja tuotannon tutkimus sekä (television) merkitysten tutkimus. Kirjoittamaani Yleisradion historiaa *Aikansa oloinen* (1996) on

tavattu pitää instituutiohistorian suomalaisena prototyypinä. Hellman tähdentää, että vaiheiden järjestystä ei tule nähdä arvottavana. Hän näyttää yhtyvän vanhaan kantaani, että instituutiohistoria tarvitaan pohjaksi, jotta on helpompi tutkia ohjelmatuotantoa ja ohjelmia, mikä tutkimus taas auttaa, kun ollaan kiinnostuneita merkityksistä. Omaksi tavoitteekseen Hellman ilmoittaa kirjoittaa yhden tv-kanavan instituutiohistorian, mutta kuitenkin niin, että sijoittaa sen laajempiin viestintäpolitiikan ja television kaupallistumisen kehyksiin.

Laajan johdantoluvun ja televisiota suomalaisessa viestintäpolitiikassa tarkastelevan pääluvun jälkeen kirja jakaantuu kolmeen kronologiseen päälukuun, joista ensimmäinen tarkastelee uuden kanavan perustamisprosessia, toinen sen alkuvuosien tarjontaa ja vaikutuksia ja kolmas vaihetta, jolloin vuoden 1993 alusta toteutetusta television kanavaudistuksesta jo oli päätetty ja Kolmoskanavasta rakennettiin tulevaa MTV-kanavaa. Kirjoittajan lupaus instituutiohistorian, viestintäpolitiikan ja television kaupallistumiskehityksen analyysin limittymisestä tulee täytetyksi.

Havainnollinen tiivistelmä suomalaisen yleisradiopolitiikan teemoista on sivun 80 kaavio, jonka periodisointi monopolisoivaan (1955–1965), politisoivaan (1965–1975) ja ratkaisuja hakevaan (1980–1995) pohjautuu Ismo Silvon jo 1988 esittämään jakoon. Kun Hellman sijoittaa toiselle akselille rakennepolitiikan, taloudellisen pragmatismen, poliittiset kompromissit ja kulttuurisen protektionismin, tarjolla on toimiva jäsenitys.

Kolmoskanavan isyydestä Hellman tarjoaa aiempia monipuolisemman tulkinnan. MTV:n piiristä ajatus kokonaan kaupallisesta uudesta kanavasta syötettiin yhtiön hallintoneuvostossa istuneelle Nokian varatoimitusjohtaja Harry Mildhille, joka puolestaan otti asian puheeksi TV 1:n johtajan Arne Wessbergin kanssa. Uutta Hellmanin tutkimuksessa on tulkinta, että Nokia ei lähtenyt mukaan hankkeeseen pelkästään myy-

däkseen dekodeita – kanavan kun oli alun perin tarkoitus olla osan iltaa maksullinen – vaan ennen muuta murtaakseen suomalaisen television Yleisradio-vetoisen yhtenäisjärjestelmän.

Sitä Hellman korostaa, että ajatus oli sinänsä ilmassa useilla tahoilla. MTV oli kasvattanut organisaationsa ylisuureksi, sillä sen tähtäimessä oli alusta saakka ollut oma toimilupa ja oma kanava. Kuitenkin sillä oli vain rajallinen ohjelma-aika Yleisradion kanavilla, minkä vuoksi myös mainostuloilla oli rajansa. MTV:n mainostulot olivat tärkeitä myös Yleisradiolle, jonka intressissä siten oli järjestelmän vahvistaminen. Yhteinen ongelma oli Hellmanin ”uustelevisiön uhaksi” nimeämä kotimaisten kaapeliyhtiöiden todellinen ja ulkomaisten taivaskanavien pelätty haaste.

Kohti MTV3-kanavaa

Kun kolmikon vaihkaa valmistelema hanke lopulta esitettiin Yleisradion hallintoneuvostolle keväällä 1985 ja sen enemmistö suhtautui siihen varovaisen myönteisesti, käynnistyi kilpailu siitä, mikä taho kolmannen kanavan lopulta saisi.

Sanomalehdistölle sähköinen viestintä oli ollut ongelma jo radion alkua ajoista saakka. Yleisradio sai aloittaa omat radiouutiset vasta vuonna 1965. Siihen saakka radiossa oli luettu vain lehdistön omistaman STT:n uutisia, eli lehdistö pysyi rajaamaan radion uutisvälineroolin ahtaaksi. Kaupallinen televisio oli lehdistölle ongelma siksi, että se lähetti mainoksia, jotka lehdistö olisi mielusti monopolisoinut itselleen. Niinpä ei ollut ihme, että lehdistön piirissä käynnistettiin kilpaileva hanke kolmannen kanavan saamiseksi viestintäalan yhtiöiden perustaman uuden yhtiön haltuun. Hellmanin esitys päätöksenteon poliittisista ja muista kiemuroista on herkullinen, eikä toteutunut lopputulos ollut lainkaan itsestään selvä. Jälleen Hellman tiivistää käydyn keskustelun teemat havainnolliseen kaavioon (s.175). Ennen kaikkea oli kyse rakennepolitiikasta, Yleisradio-vetoisen järjestelmän vahvistami-

sesta. Hanke oli myös pragmaattista Yleisradion ja MTV:n taloudellisten ongelmien ratkaisemista, ja Hellman luonnehti sitä myös paraatiesimerkiksi poliittisista kompromisseista. ”Yleisradio, MTV ja Nokia muodostivat jo sellaisenaan konsortion, jota oli poliittisesti vaikea vastustaa”, hän kirjoittaa. Suhteessa kulttuuriseen protektionismiin Kolmostelevisio oli uusi avaus, sillä enää ei suojeltu yleisöä epätoivottavilta vaikutteilta, vaan kotimaista yleisradiotoimintaa ulkomaisilta kilpailijoilta.

Vuosia 1987–1989 käsittelevä pääluku ”Kolmostelevisiion lunastus” kuvaa uuden kanavan käynnistämistä, ohjelmistoa, yleisön kasvua, mainosmyyntiin perustuvan talouden ongelmia sekä kehitystä, joka johti vuoden 1993 kanavajaosta päättämiseen. Suomalaisen television myöhempien aikojen kannalta merkittävintä oli, että Kolmostelevisiota tehtiin mahdollisimman kevyellä organisaatiolla, mikä ohjelmapuolella tarkoitti ulkopuolisten tuottajayhtiöiden käyttöä tekemään kotimaista viihdettä. ”Kolmoskanava loi Suomeen itsenäisten tuotantoyhtiöiden infrastruktuurin, mutta mitään varmuutta se ei alalle taannut”, Hellman kiteyttää.

Kolmoskanavan kaupallisen luonteen Hellman todentaa laskemalla ohjelmatyyppejen jakaantumisen eri kanavilla saadakseen ns. suhteellisen entropian indeksin. Kolmoskanavan ja MTV:n indeksiluvut olivat suunnilleen samat, mutta kaupalliset olivat selvästi vähemmän monipuolisia kuin Yleisradion kanavat.

Uudesta kanavajaosta päättäminen oli jälleen mutkikas (viestintä)poliittinen prosessi, joka päättyi, kun MTV:n ja Yleisradion hallintoneuvostot ensin kesäkuussa 1989 hyväksyivät pitkään neuvotellun paketin, jonka jälkeen liikenneministeri joulukuussa allekirjoitti Yleisradion uudistetun toimiluvan johon myös kaupalliset kanavat sisältyivät. Tosin uusi yleisradiolaki teki sen tarpeettomaksi jo 1994. Viestintäpoliittisesti kanavajako oli korostetusti rakennepoliittinen ratkaisu, jossa oli aimo annos taloudellista pragmatismia. Mainoksilla elävä Kolmoskanava ni-

mittäin saattoi yhden omistajistaan, MTV:n, taloudellisiin vaikeuksiin, jotka heijastuivat suoraan sen tuloutukseen Yleisradiolle. Kanavajako oli jälleen myös poliittinen kompromissi, jossa kaikki relevantit osapuolet saavuttivat jotakin. Lehdistössä lähinnä Helsingin Sanomat osoitti tyytymättömyyttä – ja Sanoma saikin sitten seuraavassa jaossa oman kaupallisen kanavansa Nelosen.

Sopimus teki MTV:stä Kolmoskanavan pääomistajan, joka saisi kanavan kokonaan omakseen kun sen näkyvyysalue kattaisi koko Suomen. Seurauksena oli, että Kolmoskanavasta tuli ”MTV-kanavan rakennustyömaa”, kuten Hellman otsikoi. Ohjelmistorakennetta kehitettiin, ohjelmia siirrettiin hyvissä ajoin Ylen kanavien MTV-sloteista Kolmoskanavalle, prime timea terävöitettiin.

Kanavasopimuksen jälkivaiheena oli vielä taistelu MTV:n omistuksesta, kun lehdistöä edustava yhtiö – Sanoman rahoilla, kuten myöhemmin paljastui – yritti vallata sen ja päästä sillä tavoin kiinni kaupalliseen televisioon. Yleisradio osallistui sovitun järjestelmän vakauttamiseen ostamalla kaupan olleen kymmenen prosentin osake-erän lehdistön yhtiön nenän edestä. Lehdistö onnistui saamaan MTV:stä 30 prosentin osuuden, mutta ei määrävähemmistöä, ja viimein valtaus torjuttiin vanhoille omistajille suunnatulla osakeannilla. Vuoden 1993 alusta kanava oli MTV3, ja Yleisradiolle jäivät mainoksettomat TV1 ja TV2. MTV3:sta tuli suuria katsojalukuja kerännyt menestys.

Heikki Hellmanin tutkimus on yhtäältä ”historiantutkimuksenomaista”, monipuoliseen arkisto- ja haastattelumateriaaliin perustuvaa instituutiohistoriointia, mutta todella hyvän siitä tekee kokonaisuus, jossa osansa saavat myös viestintäpoliittinen kehystys ja ohjelmarakenteiden analyysi, ohjelmien vastaanottoakaan täysin unohtamatta. Loppuluvussa ”Kolmostelevisiion merkitys” Hellman vastaa laveasti perustellen tutkimuskysymyksiinsä ja tiivistää jälleen tuloksensa myös havainnollisiin kaavioihin (viestintä-

poliittisten tavoitteiden toteutumisesta s. 381 ja Yleisradion, MTV:n ja Nokian tavoitteiden toteutumisesta s. 383 sekä Kolmostelevisiön kaupallisuudesta eri kriteerien valossa s. 388). Nyt tiedämme, miten suomalaisen television kaupallistuminen todella sai vauhtia. Tutkimusotteen

näkökulmasta olennaisinta on täyteläisen kokonaistulkinnan mahdollistava monipuolisuus: tukeva institutionaalinen runko, oksina instituutiön tuotteet, ympärillä koko metsä. Kirja on vielä hyvin kirjoitettukin.

Arvosteluja

Suomalaisen Aasian-tutkimuksen kunniakas historia

Klaus Karttunen: Mooseksen kirjoista kungfutselaisuuden klassikoihin ja Jerusalemissa Siperian tundralle. Aasian-tutkimuksen vaiheet Suomessa. Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 38, 2011. 634 s.

Klaus Karttusen, Helsingin yliopiston Etelä-Aasian tutkimuksen professorin, teos suomalaisen Aasian-tutkimuksen historiasta on ollut mittava urakka jo siksi, että teoksen aikaväli ulottuu keskiajalta aina vuoteen 2009. Karttusen tehtävää ei ole helpottanut, että maantieteellisen Aasian kulttuurien lisäksi hän on sisällyttänyt teokseensa myös Euroopan puoleisen Venäjän turkkilaiskansat, Siperian, Venäjän Amerikan, Kaukasian ja islamilaisen Pohjois-Afrikan. Kokonaisuuden ymmärtämiseksi nämä lisäykset ovat olleet kuitenkin välttämättömiä. Tällainen kirja vaatii pitkäaikaisen asiaan paneutumisen.

Teoksella on luonnollisesti edeltäjänsä, joita ovat laatineet orientalistit kuten Harry Halén ja Pentti Aalto sekä monet kirkkohistorioit-

sijat ja eksegeetit. Nyt tarkasteltavana olevaa suomalaisen Aasian-tutkimuksen kaltaista kokonaisuuttä ei ole kuitenkaan koskaan aiemmin julkaistu, ja se täydentää hyvin hänen 1992 ilmestynyttä eurooppalaisen Aasian tutkimuksen vaiheita käsittelevää teostaan.¹

Karttusen näkökulma on ensisijaisesti oppihistoriallinen. Pää- ja alalukujensa johdannoissa hän selvittää tosin usein Aasian-tutkimuksen aatehistoriallista taustaa, eri tieteenalojen historiaa ja erityisesti Suomen yliopistolaitoksen kehitystä. Painotus oppihistoriaan on tuonut teokseen voimakkaan bibliografisen näkökulman. Julkaisut kuten Turun Akatemian väitöskirjat ja myöhempien aikojen tieteelliset artikkelit on esitelty sivumääriä myöten. Karttunen on kaivanut esiin jopa koulujen vuosikertomuksissa julkaistuja artikkeleita. Teosta lukiessa tuleekin välillä mieleen salapolisiin työ. Karttunen on myös todella lukenut lähteitään ja joutuu monessa kohdin oikomaan muun muassa *Kansallisbiografian* "elämäkertureita".

Esipuheessaan Karttunen ilmoittaa, että hän ei tarkastele *orientalismia* Edward Saidin postkolonialistisen diskurssin hengessä. Mielestäni hän ohittaa liian pikaisesti Saidin esiin nostamat kulttuuriset erot ja yhteentörmäykset kiittaamalla ne pikemminkin läntisten orientalistien säätyennakkoluuloiksi. Toisaalta saidilaisten tai muiden samankaltaisten lähestymistapojen hyödyntäminen olisi siirtänyt

teoksen painopistettä oppihistoriasta aatehistoriaan. Mikä tärkeintä, Karttusen teoksesta ilmenee selkeästi, miten kristinusko ja juutalaisuus ja samalla pyhät kielet ovat syntyneet pääosin Euroopan ulkopuolella ja miten tällä ulkopuolisuudella on ollut ja on edelleen voimakas vaikutus länsimaiseen kulttuuriin.

Karttusen teos etenee kronologisesti, ja se on jaoteltu kuuteen päälukuun, jotka on otsikoitu laveasti keskiaikaan, imitaation aikaan (1520–1730), provinsialismin aikaan (1730–1830), kenttätöön ja kansainvälisyyden aikaan (1830–1917), kansalliseen aikaan (1917–1970) sekä modernisaation ja ekspansionismin aikaan (1970–). Karttunen ilmoittaa, että kausijako on luotu teosta varten pitäen silmällä erityisesti itämaisten kielten tutkimuksen ja opetuksen kehitystä. On ymmärrettävää, että teoksen keskiaikaa käsittelevä johdantoluku on lyhyt. Ainoa tunnettu "suomalainen", jonka ylipäättänsä tiedämme olleen Euroopan ulkopuolella, oli Jerusalemin-kävijä, Turun piispa Maunu Tavast 1420-luvulla. Keskiajan yliopistojen curriculumiin sisältyi kuitenkin monenlaista Aasian-tietämystä, ja 1300-lukua on pidetty läntisessä kristikunnassa Aasiaa koskevan

1. Klaus Karttunen, *Itää etsimässä. Eurooppalaisen Aasian-tutkimuksen vaiheita*. Yliopistopaino 1992, u.p. 1994.

matkakirjallisuuden vuosisatana. Suomen osalta lähteet kuitenkin puuttuvat, emmekä tiedä, lukiko täällä kukaan esimerkiksi Marco Polon matkakertomuksia.

Imitointia aikakaudella (1520–1730) tapahtui merkittävä muutos, kun Raamattua alettiin reformaation vaikutuksesta tutkia alkukielillä. Heprea ja Uuden testamentin kreikka olivat tietenkin keskeisessä asemassa, mutta arameallakin oli sijansa, sillä jotkut Vanhan testamentin kirjat kuten Daniel ja Esra on kirjoitettu tällä kielellä. Myös idän kristittyjen tärkein kirkkokieli, aramean murre syria, otettiin yliopistojen opetusohjelmaan. Turun Akatemiassakin pyhien kielten professori opetti kreikkaa ja hepreaa ja 1700-luvulta lähtien myös muita seemiläisiä kieliä.

Provinsialismin aikana (1730–1830) tiede alkoi Karttusen mukaan ”vapautua teologian puristuksesta” ja kriittinen raamatuntutkimus alkoi saada vähitellen jalansijaa. (Karttusta näyttää ärsyttävän niin luterilainen puhdasoppiisuus kuin kaikenlainen fundamentalismikin.) Turun Akatemiassa alettiinkin keskustella 1740-luvulla, oliko kaikkien opiskelijoiden välttämätöntä oppia heprean perusteet. Tuolloin käynnistyi myös arabian kielen ja kulttuurin (arabistiikka) opetus ja jopa islamilainen numismatiikka. Ensimmäinen varsinainen arabisti Pehr Malmström luennoi vuosina 1794–1795 Koraanin kahta ensimmäistä suuraa. Arabistiikan motiivina eivät kuitenkaan olleet islamilaisen kulttuurin tuntemus tai käytännön syyt kuten usein jo muualla Euroopassa. Arabian kieli oli helppo havaita heprean sukulaiskieleksi, ja siten se saattoi olla avuksi pyhän kielen ymmärtämisessä. Mainittakoon, että Suomessa ensimmäinen Kiinaa koskeva oppinnäyte on vuodelta 1749 ja persiaa opetettiin ensimmäisen kerran yliopistossa 1820-luvulla.

Kenttätöön ja kansainvälisyyden aikana (1830–1917) yliopisto alkoi muuttua vaatimattomasta maa-kuntayliopistosta humboldtilaiseksi sivistysyliopistoksi eikä se ollut enää ensi sijassa pappeja valmistava oppilaitos. Kyseessä oli myös ”suurten matkojen aikakausi”. Niitä tekivät muun muassa kansainvälisen arvostuksen saaneet M. A. Castrén, G. A. Wallin, Edvard Westermarck, G. J. Ramstedt ja C. G. Mannerheim. On hämmästyttävää, että Castrén ehti 39-vuotisen elämänsä aikana kerätä materiaalia kolmestakymmenestä useaan eri kielikuntaan kuuluvasta kielestä, ja hänen toimestaan tai hänen keräämänsä materiaalin avulla on laadittu kahdeksantoista eri kielen kielioipit.

1800-luvulla yliopistoon ilmaantui myös uusia oppialoja kuten indologia (sanskriitin tutkimus), altaistiikka (turkologia ja mongolistiikka) sekä Kaksoisvirtojenmaata tutkiva assyriologia, jolla on yhteydet Vanhan testamentin historiaan. Kiehtovana hahmona erottuu assyriologi ja semitisti Knut Tallqvist (1865–1949), joka ei pitänyt teologiiden uskonvarmuudesta. Tuleva piispa E. G. Gulin valitti myöhemmin, että hän oli joutunut Tallqvistin määräyksestä tekemään laudatur-työnsä ”Julmuudesta heprealaisissa sodankäyntitavoissa”. Tallqvistilla oli myös erittäin kielteinen näkemys hänen aikanaan niin suosituista rotuteorioista. Siihen liittyi hänen vuonna 1910 julkaisemansa kirjanen Juutalaiset ja me (myös ruotsiksi), joka oli voimakas kannanotto juutalaisten oikeuksien puolesta.

Kansallinen aika (1917–1970) Suomen irrottauduttua Venäjältä merkitsi aluksi kansainvälisyyden vähenemistä. Vähitellen yhteydet luotiin länteen ja Aasian-tutkimuksen alat vahvistuivat ja muotoutuivat uudelleen – erityisesti itämaiden kirjallisuus, assyriologia, indologia (myös romanitutkimus), altaistiikka ja uusina tutkimussuun-

tauksina Aasiaa tarkasteleva sosiologia, antropologia, uskontotiede ja arkeologia. Heprean ja eksegeetiikan välinen yhteys kehittyi edelleen, ja Itä-Aasian tutkimuskin sai alkunsa, vaikka ”lähetyssaarnaajat tekivät parhaansa parjatakseen japanilaista kulttuuria”, kuten Karttunen toteaa.

Nykyhetken ulottuva modernisaation ja ekspansion aika (1970–) on tuonut suomalaisen tutkimuksen piiriin lähes kaikki aasialaisperäiset keskeiset kulttuurit ja kielet. Vain kaukasologia on jäänyt ilman ainuttakaan oppinutta julkaisua. Lisäksi Kaakkois-Aasia on ollut jonkinlainen valkoinen läikkä siitäkin huolimatta, että vietnamilaisia on ollut jo pitkään Suomessa. Tärkein institutionaalinen uudistus on ollut Helsingin yliopistoon vuonna 1975 perustettu Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitos, joka on tosin saanut kärsiä 1990-luvun alun lamasta lähtien resurssipulasta, ja monet kehityssuunnitelmat kuten Vietnamin kielen opetus sekä virkojen vakinaistamiset ovat jääneet toteutumatta. Tällä hetkellä Helsingin yliopistosta ollaan ajamassa alas assyriologiaa, egyptologiaa, altaistiikkaa ja indoeuropeistiikkaa. Aikaisemmin niitä on ollut sentään varaa tutkia ja opettaa. Tällainen kulttuurivihamielinen asiointi koskee nykyään ikävä kyllä lähes koko Suomen yliopistomaailmaa.

Karttusen teokseen sisältyy mielenkiintoisia sivujuonteita kuten 1700-luvulla vallinnut oppiriita suomen ja heprean oletetusta sukulaisuudesta sekä ekskursion heprean kielen kouluopetukseen Suomessa. Ennen kaikkea Karttunen kuitenkin tarjoaa mainiot katsaukset lukuisista suomalaisista Aasian-tutkijoista ja heidän tuotannostaan aina 1500-luvulta lähtien. Joku häntä vähemmän asiansa osaava ja eritoten huonompi kirjoittaja olisi saanut teoksesta aikaan vain kuivakkaan ”puhelinluettelon”. Karttusen teos sitä

vastoin vilisee niin kiinnostavia kuin hauskojakin yksityiskohtia ja anekdootteja. Hän myös uskaltaa esittää kriittisetkin näkemyksensä monista Aasian-tutkijoista, mihin yhdistyy usein lempeä sarkasmi. Toisinaan tosin jyrähtää: esimerkiksi Aapeli Saarisalon kausi itämaisen kirjallisuuden professorina oli Knut Tallqvistin ja Jussi Aron välissä ”aallonpohja”.

Karttusen teos on eloisa kokonaisuus, mutta samalla myös erinomainen käsikirja ja hakuteos tarkkoine bibliografioineen sekä henkilö- ja aihehakemistoinen, ja kuuluneen jokaisen suomalaisen Aasian-tutkijan ja miksei oppihistorioitsijankin käsikirjastoon.

– ANTTI RUOTSALA

1700-luvun orjakauppaa ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta

Kalle Kananoja: *Central African Identities and Religiosity in Colonial Minas Gerais*. Åbo Akademi University 2012. 299 s.

Philip Curtinin vuonna 1969 julkaissut teos ”The Atlantic Slave Trade. A Census” merkitsi käännekohtaa afrikkalaisen orjakaupan ja orjuuden tutkimuksessa. Seuraava merkittävä virstanpylväs saavutettiin vuonna 1999, jolloin Curtinin innoittaman lukuisan tutkijajoukon keräämä, hajallaan sijainnut tarkentunut tieto transatlanttisesta orjakaupasta julkaistiin tietokantana. Nyt internetissä vapaasti saatavilla oleva ”Trans-Atlantic Slave Trade Database” (TSTD) -tietokanta¹, johon on koottu lähes 35 000 orjalaivaa koskevat tiedot,

on toiminut tällä kertaa Kalle Kananojan tutkimuksen innoittajana ja tarjonnut vankan perustan kirjoittamaan läntisestä Keski-Afrikasta hankittujen orjien päätymistä Minas Geraisin alueen kultakaivoksiin Brasiliassa. Kananojan väitöskirja ei rajoitu pelkästään orjakaupan määrän ja lähtöalueiden selvittämiseen, vaan tutkimuksen keskiössä on orjien identiteetin rakentuminen niin lähtöalueilla Afrikassa kuin määränpäässä Brasiliassa.

Rio de Janeirosta länteen Brasilian sisämaassa sijaitseva Minas Geraisin alue kohosi 1700-luvulla maailman suurimmaksi kullantuottajaksi. Tuotannon organisointi vaati runsaasti työvoimaa, joka ratkaistiin käynnistämällä laajamittainen orjien tuonti läntisen Keski-Afrikan alueelta. Kananojan tutkimus jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäisessä selvitetään orjien hankintaa Afrikasta ja heidän päätymistään Minas Geraisin alueen kaivoksiin. Tutkimuksen toisessa osassa, joka on huomattavasti ensimmäistä osaa laajempi ja analyttisempi, tarkastellaan orjien identiteetin ja erityisesti ryhmäidentiteetin muodostumista Afrikassa koetun orjuusvaiheen aikana ja eritoten Minas Geraisin alueella. Kananojan vertaileva lähestymistapa on uusi avaus Afrikasta Brasiliasta vietyjen orjien selviytymisen ja sopeutumisen tutkimuksessa.

Määritellyn tutkimustehtävän laajuus edellyttää kompromissien tekoa siihen tартtuvalta tutkijalta. Orjien lähtö- ja tuloalueilla 1700-luvulla vallinneen poliittisen, taloudellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen tilan selvittäminen alkuperäisaineistojen avulla olisi ollut mahdoton tehtävä yksittäiselle tutkijalle. Kananoja on ratkaissut haasteen tukeutumalla yllä mainittuja teemoja käsittelevään uusimpaan tutkimuskirjallisuuteen ja arvostettuihin klassikoihin. Aiemman tutkimuksen pohjalta laadittujen synteiesien ja vertailujen tukena ja niiden syventäjänä kirjoit-

taja on hyödyntänyt alkuperäisaineistona inkvisitioasiakirjoja, jotka mahdollistavat tarkastelun ulottamisen yksilötasolle.

Tutkimuksen ensimmäinen osa käsittelee orjien hankintaa Afrikasta. Lukijaa perehdytetään kirjallisuuteen pohjautuen läntisen Keski-Afrikan alueen yhteisöjen poliittisten järjestelmien toimintaan, elinkeinoihin sekä yhteisöjen väliin kauppa- ja poliittisiin suhteisiin. Lisäksi pohditaan orjuuden ilmenemistä ja sen luonnetta yhteisöissä ennen eurooppalaisten orjakauppioiden saapumista.

Minas Geraisin alueelle päätyneiden orjien määrää kartoitetaan puolestaan TSTD-tietokannan avulla. Se tarjoaa erinomaisen välineen orjien hankinta-alueiden ja hankittujen orjien määrän selvittämiseen. TSTD-tietokannan mukaan 1700-luvun kuluessa Afrikasta tuotiin dokumentoidusti Brasiliasta kaikkiaan 1,3 miljoonaa orjaa, ja tietokannan pohjalta tehdyn puuttuvan tiedon huomioivan arvon mukaan määrä nousee lähes kahteen miljoonaan. Kananoja korjaa ansiokkaasti aiemman tutkimuksen tulkintaa, jonka mukaan Länsi-Afrikasta hankitut orjat olisivat dominoineet Minas Geraisin orjapopulaatiota 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Kirjoittajan mukaan tällainen tilanne vallitsi ainoastaan 1700-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana, minkä jälkeen keskinen Afrikka ja erityisesti nykyinen Angolan alue kohosi tärkeimmäksi Minas Geraisin kaivosten orjien hankinta-alueeksi. Vuonna 1805 toteutetun väestönlaskennan mukaan Minas Geraisin alueen väestöstä (407 000) runsaat 46 prosenttia (188 000) oli orjia, joista 87 prosenttia luokiteltiin mustiksi. Alueen väestöön kuului tuolloin jo vapaiksi luokiteltuja värillisiä ja mustia, joiden osuus oli lähes 35

1. <http://www.slavevoyages.org/tast/database/index.faces> (16.8.2012).

prosenttia alueen väestön kokonaismäärästä. Valkoisen väestön osuus rajoittui 19 prosenttiin (78 000). Kananojan asiantunteva TSTD-tietokantaan pohjautuva orjakaupan analyysi paljastaa tarpeen aiempien orjakaupan määrää ja hankinta-alueita koskevien tulkintojen tarkistamiseen.

Orjakauppiaiden saapuminen Afrikkaan merkitsi paikallisten yhteisöjen joutumista kosketuksiin länsimaisen kulttuurin ja sen teknologisten innovaatioiden kanssa. Aiempaan tutkimukseen viitaten kirjoittaja painottaa, että portugalilaisten tulo läntiseen Keski-Afrikkaan edisti kreolikulttuurin syntyä rannikolla ja niillä alueilla, missä eurooppalaisten oleskelu oli pysyvää.

Perheettöminä alueelle saapuneet portugalilaiset sotilaat ja kauppiat avoivat tavallisesti afrikkalaisten naisten kanssa, mikä edisti paikallisen kulttuurin ja kielien omaksumista heidän keskuudessaan. Vastaavalla tavalla afrikkalaisten yhteisöjen hallitseva eliitti ja vähitellen muu väestö tutustui länsimaiseen kulttuuriin ja erityisesti kristinuskoon lähetyssaarnaajien välityksellä. Kristinuskoon kääntyminen johti muun muassa nimenantokäytäntöjen muuttumiseen. Katolilaisuuden leviäminen heijastui vähitellen myös traditioaalisten uskontojen seremonioihin, joihin ilmestyi kristillisiä symboleja. Synteesi afrikkalaisen ja eurooppalaisen kulttuurin piirteiden sekoittumisesta ja atlanttisen kreolikulttuurin synnystä läntisen Keski-Afrikan alueella ei tutkimuksellisesti sisällä merkittävää uutta tietoa, mutta on välttämätön Minas Gerais alueelle tuotujen orjien ryhmäidentiteetin muodostumisen ymmärtämiseksi.

Tutkimuksen mielenkiintoisimassa mutta samalla myös haasteellisimmassa osassa tarkastellaan, missä määrin Minas Gerais alueelle tuodut orjat onnistuivat säilyttämään kulttuurisen omalei-

maisuuksensa ja sopeutumaan uusiin olosuhteisiin orjaksi joutumisen ja merimatkan aiheuttamien traumaattisten kokemusten jälkeen. Brasilialainen historiankirjoitus on korostanut, että orjien ryhmäidentiteetin muodostuminen käynnistyi vasta määränpäässä, minkä lisäksi on korostettu paikallisten orjanomistajien keskeistä roolia orjien uuden identiteetin omaksumisessa. Uutta ryhmäidentiteettiä vahvistettiin muun muassa liittämällä orjien nimeen heidän lähtöalueensa kuten Angola (esim. Maria Angola), Kongo tai Benguela.

Kananoja kritisoi brasilialaisen historiankirjoituksen tulkintaa orjanomistajien keskeisestä roolista pyrkien osoittamaan, että orjien ryhmäidentiteetin muodostuminen oli käynnistynyt jo Afrikassa eikä vasta Brasiliaan saapumisen jälkeen. Hän perustaa argumentaationsa ensisijaisesti inkvisitioasiakirjoihin, joissa syytettynä olleet orjat olivat tilittäneet elämänsä vaiheita. Vuonna 1703 kaksikymmmentäneljävuotias orja José joutui inkvisition eteen sodomiasta syytettynä. Hän muisti vanhempiensa nimet ja kertoi syntyneensä Benguelassa. Orjaksi päätyminen jälkeen hänet oli viety Luandan satamaan odottamaan kuljetusta Brasiliaan, missä hänet oli kastettu. Inkvisitioasiakirjat paljastavat, että orjien tarinat olivat monella tapaa yhteneväisiä Josén tarinan kanssa. He identifioivat itsensä johonkin paikkaan Afrikassa, moni oli joutunut tekemisiin kristinuskon kanssa ja monet oli kastettu ennen Atlantin ylitystä. Lisäksi orjia yhdisti kielellinen ja kulttuurinen sukulaisuus. Kananoja horjuttaa inkvisitioasiakirjoihin nojaten brasilialaisen historiankirjoituksen tulkintaa orjanomistajien ratkaisevan tärkeästä roolista orjien uuden identiteetin rakentamisessa.

Kananojan selitysmallin uskottavuutta nakertaa kuitenkin identiteetti-käsitteen pinnalliseksi jäävä määrittely. Identiteetti on tutki-

muksen avainkäsite, mikä näkyy aina pääotsikkotasolle saakka. Identiteettejä ja niiden määrittelyä sivutaan kyllä tutkimuksessa moineen otteeseen, mutta jäin kaipaamaan syvällisempää keskustelua identiteeteistä sekä käsitteen soveltamismahdollisuuksista käytävissä oleviin aineistoihin. Kirjoittaja on ottanut identiteetti-käsitteen eri muodot käyttöön ikään kuin ylhäältä annettuina, mikä heikentää todistelun uskottavuutta. Tämä tulee esille erityisesti pääluvussa 4, jossa tarkastellaan alueellisten ryhmäidentiteettien muodostumista orjilla ennen Brasiliaan saapumista.

Sisällöllisesti tutkimuksen parasta antia ovat pääluvut 5 ja 6, joissa tarkastellaan afrikkalaisten uskonnollisten tapojen ja kristinuskon sekoittumista sekä parantajien ja tietäjien asemaa yhteisöissä. Kananojan sivumääräisesti (s. 132–177) laaja aiempaan tutkimukseen nojaava katsaus kristinuskon leviämisestä ja sen sisällön omaksumisesta läntisessä Keski-Afrikassa on välttämätön tarkasteltaessa siellä syntyneen kreolikristillisyyden elinvoimaisuutta Brasiliaan tuotujen orjien keskuudessa. Verrattuna kristinuskon leviämistä Afrikassa käsittelevään osuuteen jää kreolikristillisyyden tarkastelu Minas Gerais alueella hieman suppeahkaksi painottuen maallikkojäsenistä koostuneiden uskonnollisten veljeskuntien toiminnan esittelyyn, joiden keskeisiin tehtäviin lukeutui jäsenistön hautaamisesta huolehtiminen. Tutkimus osoittaa hyvin kuinka kristinuskoon Afrikassa juurtuneet synkretistiset käytännöt jatkuivat hieman muuntuneina uudessa ympäristössä.

Afrikkalaisen kulttuurin elementtien siirtyminen elinvoimaisina Minas Gerais alueelle käy parhaimmin ilmi orjiksi joutuneiden parantajan ja tietäjän taitoja omnanneiden toiminnan kautta. Parantajat sopeutuivat uusiin olosuhteisiin etsimällä rituaaleihinsa

soveltuvia korvaavia lääkekasveja, ellei Afrikassa kasvaneita vastaavia lajeja ollut saatavilla. Rohtojen lisäksi parantamisrituaaleihin yhdistettiin elementtejä traditionaalisista afrikkalaisista uskonnoista. Kananojan käyttämät inkvisitioasiakirjat osoittavat erinomaisesti kuinka orjat luottivat omien parantajensa ja tietäjänsä taitoihin. Parantajien taitoja arvostivat myös orjien omistajat, jotka lähestyivät parantajia viimeistään silloin, kun länsimaisen lääketieteen keinot kävivät vähiin heidän orjensa ja heidän itsensäkin sairauksien hoidossa.

Pohdittaessa Kalle Kananojan väitöskirjan tutkimuksellisia ansioita sisältää teos niin Afrikan kuin Brasilian ja latinalaisen Amerikan historiaan vihkiytyneille paljon tuttua tietoa. Teoksen tutkimuksellinen vahvuus ja tieteellinen merkittävyys ovat vertailevassa lähestymistavassa. Kananoja on tarkentanut ja haastanut monia brasilialaisen historiantutkimuksen tulintoja Afrikasta tuotujen orjien identiteetin muodostumisesta Brasilian. Suomalaiselle lukijalle Kananoja tarjoaa mukaansa tempaavan johdatuksen eteläisen Atlantin kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen 1700-luvulla.

– HARRI SIISKONEN

Pohjolan poliittista kulttuuria

Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740–1820. Toim. Pasi Ihalainen, Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt ja Patrick Winton. Ashgate 2011. 404 s.

Teoksessa käsitellään ajanjaksoa, joka voidaan länsieurooppalais-

pohjoisamerikkalaisesta näkökulmasta oikeutetusti määritellä valankumouksien aikakaudeksi. Erityisesti poliittinen kulttuuri muuttui tuona aikana joko hallitsijoiden ja muiden poliittisten toimijoiden yhtäkkisten vallanvaihdosten tai hitaampien yhteiskunnallisten muutosten takia. Oma vaikutuksensa oli myös sillä, että samalla muuttuivat käsitykset politiikan ja siinä toimimisen luonteesta ja ehdoista. Antologian yli kahdenkymmenen artikkelin kirjoittajina on historiantutkijoita kaikista Pohjoismaista. Teos jakautuu neljään osioon. Ensimmäisen osion viidesä artikkelissa käsitellään aihetta ”The crisis and renewal of monarchy”. Painopiste on ajallisesti 1700-luvun loppupuoliskossa; tämä koskee etenkin kolmen tanskalaisen kirjoittajan artikkeleita. Seuraavassa seitsemän artikkelin osiossa käsitellään pääasiassa kansallisella tasolla käytyä poliittista debattia. Kolmas osio tarttuu neljän artikkelin voimin aiheeseen ”Commercial interests and politics 1730–1815”. Nyt mukaan on otettu myös Norja, Suomi ja Islanti. Viimeisessä osiossa paneudutaan poliittiseen osallistumiseen ja poliittiseen muutokseen eri yhteiskunnallisissa kerrostumissa tutkituna ajanjaksona. Neljä tämän osion artikkeleista käsittelee Tanskan ja Norjan suhteita, ja yhdessä artikkelissa tutkitaan Tukholman poliittista kulttuuria.

Kuten yleensä koottaessa antologioita konferenssien tai workshopien yhteydessä, tälläkin teoksella on omat ongelmansa. Ne johtuvat yleensä siitä, että yksittäiset tutkijat, joilla voi kyllä olla samoja kiinnostuksenkohteita, eivät työskentele samassa projektissa tai saman ohjelman puitteissa eivätkä siten yhteisten julkilausuttujen lähtökohtien ja tavoitteiden mukaan. Tällöin ei yleensä synny myöskään yhteismitallisia tutkimusongelmia, minkä tämäkin antologia osoittaa. Jos tarkastellaan artikkelien maan-

tieteellistä kattavuutta, vain muutama niistä koskee Norjaa ja vielä harvempi Islantia ja Suomea. Samanlainen vinoutuma syntyy myös siitä, että pääosa kirjasta käsittelee valtiollista politiikkaa, kuninkaan valtaa, hovia ja valtiopäiviä sekä poliittista kulttuuria, joka näissä olosuhteissa kehittyi pääasiassa Kööpenhaminassa ja Tukholmassa. Teoksen painopiste on pikemminkin käsite- ja ideahistoriallisessa lähestymistavassa kuin kulttuurihistoriallisista lähtökohdista tehdystä poliittisten käytäntöjen tutkimuksessa, vaikka sekin on mukana. Paikallispolitiikkaan kiinnitetään suhteellisen vähän huomiota erityisesti Ruotsin, Suomen ja Islannin osalta. Niinkin tärkeät seikat kuin erot päätöksentekorakenteissa tai miten käsitys edustavuudesta muuttui tutkituna ajanjaksona ja mikä merkitys näillä oli poliittiselle kulttuurille saavat myös suhteellisen vähän huomiota. Tapa, jolla poliittiset muutokset asetetaan vallankumousten viitekehukseen, on kiitoksen arvoinen, vaikka hämmästyttävintä tässä yhteydessä on ehkä se, että kansan kapinoinnin ja protestoinnin muotoja käsitellään niin vähän, vaikka niitä kaikesta huolimatta esiintyi sekä kaupungeissa että maaseudulla.

Kirjan toimittajat määrittelevät poliittisen kulttuurin seuraavasti: ”By ‘political culture’ we refer to the norms, values, concepts, discourses and practices that surrounded political thought and action” (s. 3).

Määritelmä on laeva ja pitää sisällään erilaisia näkökohtia yhteiskuntaelämästä. Useat artikkelit tarjoavat mielenkiintoisia analyyseja poliittisen kielen muutoksista, esimerkiksi merkityssiirtymistä, joita tapahtui tutkituna aikakautena useiden keskeisten poliittisten käsitteiden kuten valituksen, vapauden ja kansalaisuuden sisällöissä. Yhdessä artikkelissa analysoidaan erityisesti sukupuolen käsittelyä

poliittisessa debatissa. Muissa artikkeleissa sitä vastoin keskitytään tiedonlevytykseen ja tiedon saatuuteen ja pohditaan samalla myös painovapauden merkitystä. Erityisen innovatiivinen on tutkimusote, jolla koetetaan ottaa huomioon taloudelliset intressit ja osoittaa niiden rooli poliittisessa kulttuurissa. Tämä on kuitenkin lähtökohtana vain pienessä osassa teosta, mutta sitä olisi voinut soveltaa laajemmin koko yhteiskuntatalouteen ja sen muutokseen sen sijaan, että keskitytään vain kaupallisiin intresseihin ja niiden vaikutukseen. Keskustelua kannattaisi käydä erityisesti siitä, millaiset muutokset maanviljelyssä vaikuttivat poliittiseen kulttuuriin, eli kuinka aatelin ja talonpoikien voimasuhteiden muuttuminen suhteessa toisiinsa ja muihin yhteiskuntaluokkiin vaikutti politiikkaan.

Kaikkiaan kolmessa artikkelissa käsitellään politiikkaa ja sukupuolta. Paitsi edellä mainittua artikkelia, joka käsittelee sukupuolesta ja sukupuolikonstruktoista käytyä debattia Ruotsissa, aiheina ovat mieheys ja poliittinen kulttuuri 1700-luvun Tukholmassa sekä naisten mahdollisuudet saada vaikutusvaltaa Norjassa. Viimeksi mainitussa artikkelissa tarkastellaan Norjassa äänioikeuteen tehtyä muutosta vuoden 1814 jälkeen; äänestäjän sukupuoli muutettiin uudelleen siten, että se sukupuolineutraaliksi määriteltynä käsitti vain miehet. Tukholmaa käsittelevässä artikkelissa tutkitaan ehkä laajimmin politiikkaa kulttuurihistoriallisessa merkityksessä, ja lukijalle tarjotaan jännittäviä oivaluksia siitä, kuinka teot ja pukeutuminen välittävät symbolisesti lauantuneita poliittisia merkityksiä. Kokonaisuutena kirja olisi hyötynyt, jos useampi artikkeli olisi käsitellyt keskeisiin poliittisiin käsitteisiin ja niiden muutoksiin liittyvää sukupuolinäkökulmaa. Erityisesti olisi kannattanut tutkia, mitä merkitystä poliittisissa käytännöissä

tapahtuneilla muutoksilla oli sille, että politiikan sukupuoli määriteltiin uudelleen. Aikaisempi tutkimus on esimerkiksi osoittanut talouden keskeisen merkityksen poliittiselle säädylle – aatelille – varhaismodernina aikana. Naisten vaikutusvalta oli etupäässä epämuodollista, mutta samalla kyse oli institutionalisoidusta ja lahjojen antoon perustuvasta monimutkaisesta järjestelmästä, jossa naisten odotettiin toimivan omien verkostojensa tai omien miestensä välityksellä. Tutkimus on myös osoittanut, että tässä poliittisessa kulttuurissa tapahtui 1700-luvun aikana siirtymä talouteen perustuvasta poliittisesta käytännöstä yksilökeskeisempään käytäntöön.

Eräs tärkeä poliittisen kulttuurin näkökohta on siis se, että epäviralliset suhteet ovat keskeisiä valtaa luovia suhteita. Kirja kokonaisuudessaan osoittaa, että tämä päti riippumatta siitä, säädettiinkö perustuslaissa vallanhaltijaksi vahva yksivaltias hallitsija vai vahvat valtiopäivät. Parhaiten tämä käy ilmi artikkelissa Tanskan kuninkaan henkilääkäristä ja ministeristä Johann Friedrich Struenseesta. Yhtenä selityksensä Struenseen epäonnistumiselle esitetään sitä, että hän ei koskaan tajunnut epävirallisten valtarakenteiden merkitystä yrittäessään toteuttaa omaa ohjelmaansa eikä ymmärtänyt, että peruslakia ei pitänyt lukea kirjaimellisesti. Toinen epävirallisten suhteiden merkitykseen liittyvä tärkeä näkökohta on, miten fyysinen läheisyys valtaan vaikutti poliittiseen kulttuuriin. Esimerkiksi yhdessä artikkelissa osoitetaan, että pystyäkseen vaikuttamaan keskeisiin päätöksiin norjalaiset kauppiat käyttivät erilaisia strategioita kuin tanskalaiset. Vaikka kirjassa sovelletaan tietoisesti erilaisia vertailevia lähestymistapoja, ja joissakin artikkeleissa tehdään vertailuja sekä Tanskan ja Ruotsin että muun (Länsi-) Euroopan välillä, laajemmalla systemaattisella vertailulla olisi voinut

päästä vielä parempiin tuloksiin. Esimerkkinä mainittakoon tanskalaisia talonpoikia käsittelevä artikkeli kirjan viimeisessä osiossa: olisin mielelläni nähnyt siinä myös systemaattisen vertailun ruotsalaisten ja tanskalaisen talonpoikien poliittisten kulttuurien välillä. Vaikka erot olivat suuria (esimerkiksi itsenäisillä ruotsalaisilla talonpojilla oli oma edustus valtiopäivillä), artikkeli osoittaa tanskalaisten ja ruotsalaisten talonpoikien poliittisissa kulttuureissa silmiinpistäviä yhtäläisyyksiä. Näillä oli luultavasti merkitystä Tanskan talonpoikaaluokan kykyyn järjestäytyä ja nousta itsenäiseksi ja tärkeäksi taloudelliseksi ja poliittiseksi toimijaksi, silloin kun se tuli poliittisesti mahdolliseksi.

– ÅSA KARLSSON SJÖGREN

Ennen barbaareja

Bernard Wasserstein: On the Eve. The Jews of Europe Before the Second World War. Profile Books 2012. 576 s.

Bernard Wasserstein tarttuu mielenkiintoiseen ja varsin vähän tutkittuun aiheeseen, Euroopan juutalaisiin ja heidän kulttuuriinsa selänseläisenä kuin se oli juuri ennen toista maailmansotaa. Wasserstein on Chicagon yliopiston Euroopan juutalaisten historian professori ja oikea henkilö ottamaan haasteen vastaan. Teoksen lähdemateriaali onkin massiivinen ja sisältää paljon aiemmin käyttämätöntä arkistomateriaalia, mistä Wasserstein punoo mielenkiintoisen, toisaalta nykypäivästä katsovan ja toisaalta lähelle tulevan henkilöhistorian värittämän kuvauksen Euroopan juutalaisista, heidän yhteisöstään, tavoistaan ja elämästään juuri en-

nen barbaarien saapumista, kuten kirjan loppulause kuuluu.

Wassersteinin aikaisempi tuotanto sisältää tutkimuksen Britannian roolista Euroopan juutalaisten historiassa 1939–1945¹, ja uudesta teoksesta tämä osuus onkin pitkälti jätetty pois. Wasserstein on myös rajannut Turkin Euroopan ja myös kirjan ulkopuolelle. Teoksen maantieteellinen painopiste on ymmärrettävästi Itä-Euroopassa, etenkin Puolassa. Myös Alankomaiden juutalaisten vaiheet ovat keskeisesti esillä.

Juutalaisten historian ohella Wasserstein tunnetaan Hannah Arendtin kriitikkona.² Arendt vilahuttaa tässäkin kirjassa pariin otteeseen, vaikka hänen myöhempien vaiheittensa ja argumenttiansa analyysiin ei ymmärrettävästi nyt mennäkään.

Wassersteinin pääteesi on kyseenalaistaa etenkin arkiajattelussa vallitseva kuva sotaa edeltäneen ajan juutalaisista elämässä nostalgisessa ja harmonisesta juutalaisyhteisössä eli ”shtetlissä”. Wasserstein osoittaa vääräksi Viulunsoittaja katolla -tyyppisen idyllin, kuvaten miten 1930-luvun lopulle tultaessa juutalainen kulttuuri ja Euroopan juutalainen yhteisö olivat useiden ristiriitojen repiminä hajonneet ja eriytyneet pitkin Eurooppaa. Esimerkiksi juutalainen politiikka oli pirstaloitunut työväen bundistisiin ja monenkirjaviini sionistisiin liikkeisiin. Wassersteinin mukaan sotaa edeltänyt antisemitismi ei ollutkaan ainoa syy juutalaisen kulttuurin eurooppalaiseen auringonlaskuun. Sekulaarin juutalaisuuden myötä kasvanut valtaväestöön sulautuminen heikensi juutalaisen kulttuurin voimaa vas-

tustaa yhä vihamielisemmäksi muuttuvaa ympäristöä. Nopeasti edennyt assimiloituminenkaan ei lopulta tuonut pelastusta, kuten tiedetään. Wassersteinin teesi siitä, että jo ennen keskitysleirien perustamista Euroopan juutalainen yhtenäiskulttuuri oli tuhoon tuomittu, on rohkea ja herättää keskustelua, mutta kattava ja taiten käsitelty lähdeaineisto vakuuttaa lukijan.

Wasserstein ei kuitenkaan vähättele juutalaisten ja juutalaisen kulttuurin merkitystä Euroopassa ja Euroopalle. Vaikka kirjan pohjavire on traaginen ja pessimistinen, tuo Wasserstein hyvin esille sen, miten voimakas ja laajalle levinnyt juutalainen kulttuuri oli vielä eurooppalaisen auringonlaskunsa aikaan. Juutalaislehdistöön kuului yli 800 julkaisua, juutalaisilla näyttelijöillä, kirjailijoilla ja ohjaajilla oli keskeinen rooli eurooppalaisessa taiteessa, ja juutalaisten merkitys esimerkiksi feministisessä liikkeessä oli kokoaan suurempi. Sen sijaan Wasserstein purkaa myyttiä juutalaisten keskeisestä merkityksestä kommunismin kehityksessä. Välillä Wasserstein kertoo esimerkein, miten vanha eurooppalainen juutalaiskulttuuri on edelleen esillä Euroopan ulkopuolella, vaikkapa New Yorkin deli-kuppiloissa.

Kirjan rakenne on temaattinen, ja sen 19 luvussa tarkastellaan Euroopan juutalaisia esimerkiksi juutalaisen teatterin, lehdistön tai feminismin kautta. Pääpaino on silminnäkijäsitaateissa, ja lukijaa vastaan tuleekin hengästyttävä joukko henkilöahmoja. Wasserstein on koonnut todistajiensa myöhemmät vaiheet kirjan päättävään 22 sivun liitteeseen, joka on mainio palvelus lukijalle. Kyseinen liite on ainoa osa kirjasta, jossa ajallisesti ylitetään syyskuu 1939.

– JYRKI RUOHOMÄKI

Metsän teollisen käytön jykevää kokonaispaketti

Esko Pakkanen – Matti Leikola: Suomen metsien käytön historiaa. Osa 1: Metsää, puuta ja kovaa työtä. Puukauppaa, puunkorjuuta ja metsässä toimijoita. Osa 2: Puu perille ja käyttöön. Puun kuljetusta ja puun käyttöä. Osa 3: Tervaa, lautaa ja paperia. Puun teollista käyttöä. Metsähistorian Seura 2010–2011. 640+512+512 s.

Kissa pyysi hiirtä tekemään takin. Ei siitä takkia tullut, ei tullut kintaitakaan, ei edes tuppea. Metsähistorian Seura pyysi Matti Leikolaa, Seppo Ojaa, Esko Pakkasta ja Tapani Tasasta tekemään metsiä ja metsätalouden historiaa käsittelevän helppolukuisen kuvakirjan. Pakkanen ryhtyi kirjoittamaan ja hankkimaan kuvia. Tekstiä syntyi. Oja ja Tasanen heittäytyivät pian syrjään. Leikolan tehtäväksi muodostui karsinta, työjohto ja tekstin toimitus, mutta ei kirjasta kuvapainotteista selailukirjaa tullut, tuli Suomen metsien käytön teollisesta historiasta kertova kolmiosainen historiajärkele, yli 1 600 sivua tekstiä ja lähes 800 kuvaa sisältävä ulkoisesti upea kirjasarja, jolla tapaisi puolet Viertolan härjistä.

Suomen metsien käytön historiaa ei nimestään ja laajuudestaan huolimatta kerro metsien käytöstä, ei metsien muutoksesta eikä se edes yritä luoda kattavaa kuvaa suomalaisesta metsäsektorista. Selkeitä taulukoita, kokoavia tilastoja tai selittäviä kuvioita kirjoissa ei ole. Kirjoja ei pidäkään lukea varsinaisina tutkimuksina. Tekijät itse kuvaavat kirjojaan ”sarjaksi metsäisiä kertomuksia menneiltä

1. *Britain and the Jews of Europe*. Oxford University Press 1979.

2. Ks. esim. *Blame the Victim, Hannah Arendt among the Nazis. The Historian and Her Sources. Times Literary Supplement* 9.10.2009, 13–15.

ajoilta”. Kirjasarjassa on läsnä vahva tarinallinen, jopa nostalginen osuus, kuten kansallisessa metsäkirjoittamisessa on ollut tapana. Tapio Roulamon onnistunut luomaan kirjoille ilmavan ja lukijaystävällisen taiton, joten kirjoja kelpaa selailta. Pakkasen ja Leikolan metsäkuvaus sisältää niin tukkilaisromantiikkaa ja kämpppäkulttuuria ruutupaitaisine lentojätkineen kuin Evon käyneitä metsäherroja. Kirjasarja keskittyy vahvasti metsän teolliseen käyttöön ajanjaksolla, joka ulottuu 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan.

Suomalaisen metsänkäytön historia on metsän teollisen käytön historiaa, kertomusta, jossa puut ovat vihreää kultaa ja metsä pelkästään puuta, jota hyödyntämällä Suomi nostetaan hyvinvointivaltioksi ja samalla suomalainen metsäteknologia maailman parhaimmaksi. Kirja kertoo ajasta, jolloin vaikeudet voitettiin, puu huilasi ja erämaitten pikkukuninkaat istuivat susiturkit yllään virka-autoissaan. Metsien muu kuin teollinen käyttö jää kirjoissa näitä vähemmälle huomiolle.

Pakkasen ja Leikolan valitsema näkökulma on metsäteollisuuden ja työnantajien. Metsänkäytön vuosikymmenet ovat siten vaikeita tai voitokkaita yrityksille mutteivät metsätöiden varassa olleille ihmisille, metsäluonnosta puhumattakaan. Pakkasen ja Leikolan väittämän mukaan puu oli kallista ja työntekijät arvaamattomia. Kirjoissa elää vahvana 1920- ja 1930-luvun henki. Sisällissota oli vapaussotaa, joka ikävästi häiritsi teollisuuden toimintaa ja aiheutti tuotannon laskua. Kirjoitustavan herraskaista luonnetta vahvistavat lukuisat ruotsinkieliset lainaukset, ja kirjojen vanhahtavaa tunnelmaa nostattavat ruskeaksi sävytyt kuvat. Kainuulaisia huvittanee kuvaus tervaveneen rakentamisesta, joka vaati älyn lisäksi myös käden taitoja. Molempia löytyi kirjoittajien hämmästelystä mukaan ihmeteltä-

västi Kainuun sydänmailta. Jos näkökulmaa vaihtaisi, kirjoissa voitaisiin kertoa metsässä selviämisen historiaa. Melkoista neuvokkuutta on tarvittu, että korpi on elättänyt.

Monen aiemman metsäteollisuusnäkökulmaisen metsähistorian tapaan yksityismetsänomistus nähdään myös näissä kirjoissa ongelmana. Pelkona oli, että metsiä käytettäisiin väärin, siis niitä ei myytäisi (ja halvalla) teollisuudelle. Talonpoikainen metsänkäyttö – oli se puun polttoa tai rakentamista – tuomitaan kirjoissa säännönmukaisesti tuhlailtavaksi, olihan se oli pois teollisesta käytöstä. Yksityismetsien tehtävä oli olla teollisuuden tukkivarastona. Isällisen opastuksen, neuvojen ja sanktioiden avulla metsänomistajat saatiin ymmärtämään metsien merkitys suomalaiselle teollisuudelle ja tätä kautta koko yhteiskunnalle. Metsänomistajat liitettiin näin osaksi suurta kansallista kertomusta, jossa päämääränä oli kansamme hyvinvointi.

Metsäteollisuusnäkökulma menee äärimmäisen pitkälle. Teollisuuslaitokset saattoivat laskea jätettä veteen ja ilmaan kilpailukyvyn nimissä, mutta maatalous oli ja on kirjoittajien mukaan maamme vesistöjen suurin saastuttaja. Työväki oli puolestaan metsäteollisuudelle välttämätön paha, osa puuta jalostavaa koneistoa. Palkkakustannusten lisäksi metsäyhtiöitä rasisitti se, että ne joutuivat rakentamaan työläisilleen asuntoja. Metsäteollisuuden onneksi työläiset oppivat ymmärtämään teollisuuden realiteettia kuten kirjasarjan kolmannessa osassa todetaan.

Nykyiseen metsäkeskusteluun sijoitettuna kirjoittajien valitsema näkökulma vaikuttaa kulttuurisesti kömpelöltä, sillä suomalaisena pidetty metsäteollisuus supistaa toimintojaan kotimaassa ja laajentaa ulkomaille. Metsäteollisuuden etu ei ole enää vuosien ollut sama kuin maan etu. Kansainvälinen pääoma on isänmaatonta ja voittoa otetaan

sieltä, missä se on suurin. Puuta tuotetaan yhä enemmän ja nopeammin etelän puuplantaaseilla, ja suomalainen pitkäkuituinen, mutta hitaasti kasvava puu menettää asemiaan. Metsäkään ei ole entisensä, eikä se muodosta enää kuin pienelle osalle suomalaisia elämän keskiön. Ympäristötietoisuus on noussut, ja yhä useampi suomalainen näkee metsän muuna kuin pelkkänä puuvarastona. Metsien monikäytöstä on puhuttu jo vuosikymmenet, ja metsäluonnosta monimuotoisuus huomioidaan nykyisissä hakuissa. Kirjoittajien valitsema teollinen näkökulma johtuu todennäköisesti heidän käyttämistään aiemmista kirjoituksista ja lähtökohdista. Valinta on ollut tietoinen ja lienee myös kirjoittajien taustayhteisöjen näkemys. Kirjasarja kantaa Metsähistorian Seuran leimaa. Vaikka kirjasarja siis kertoo metsän käytöstä, se kertoo myös virallisesta metsähistoriakirjoittamisesta, jossa teollisella näkökulmalla on edelleen yllättävän hallitseva asema. Ympäristöajattelu voi olla osa arkipäivän metsätaloutta, mutta sitä se ei ole kansallisessa metsähistoriassa.

Näkökulmaan esitetyistä kritiikistä huolimatta Pakkanen ja Leikola ovat erinomaisia kirjoittajia. Teksti kertoo asiantuntemuksesta, vuosikymmenten kokemuksesta ja valtavan tietomäärän hallinnasta. Kirjoissa käydään läpi metsäkaupat, puun viennit ja tuonnit, kaadot kirvesmalleista lähtien. Puuta kuljetaan hevosilla ja mitä erikoisimmilla koneilla. Puuta mitataan, karsietaan, kuoritaan, haketetaan ja keitetään. Kirjasarjassa on kymmeniä lukua, jotka kukin toimivat itsenäisinä artikkeleina. Eri metsäteollisuusalat saavat mainiot kuvaukset. Puun vesikuljetus on selkeästi kirjoittajien suosikki. Pelkästään laivanrakennuksesta on toistakymmentä sivua, uitoista pitkälle toista sataa. Sivumäärin mitattuna kirjoista rakentuu hieman epätasainen kokonaiskuva metsien käyt-

töön. Osin syy vääristymään on lähteiden painotuksissa, osin käsistä karanneesta kirjoitusinnossa. Muutaman sadan vuoden hyp-päykset eivät kirjoittajia haittaa kirjoitettaessa esimerkiksi puuta-varan viennistä. Laajaan kokonai-suuteen syntyy pakosta toistoa, erityisesti Verlasta kirjoitetaan useaan kertaan. Esipuheet olisi pitänyt kirjoittaa jokaiseen osaan erikseen.

Puu ei muutu rahaksi ilman ihmistä. Metsäteollisuus tarvitsee työntekijöitä ja metsäherroja. Heistä kertovilla anekdooteilla, kaskuilla ja tarinoilla on ollut oma merkityksensä metsäammattilaisten sisäisessä yhteisön muodostuksessa, Ne ovat uusittavaa perinnettä, joka pitää yllä metsämieshenkeä, ja sitä tämä kirjasarja arvattavasti tavoittelee.

Lähdeluettelo on jäänyt puoli-tiehen. Kaikkia teoksia, joita kirjaa varten on luettu ja käyetty, ei lähdeluettelosta löydy. Kirjoista ei ole merkitty kustantajaa, ei edes painopaikkaa. Historiantutkimuksen kannalta on harmillista, että lähdeviitteitä ei ole käyetty. Kiitosta puolestaan ansaitsevat lopusta löytyvät henkilö- ja paikannimihakemistot.

Kirjoissa on lukuisia tärkeitä huomioita, jotka antavat aihetta lisätutkimuksiin: mitä metsille metsänkäytön muutosten aikana tapahtui, miten metsän merkitys on muuttunut, mitä tapahtui metsäluonnolle, eläimille, kasveille ja muille eliöille? Kiinnostavaa olisi seurata metsäyhtiöiden kansainvälistymistä, suomalaisen pääoman liikkeitä ja metsäteollisuuden siirtymistä muualle. Entä miten tehtaiden alasajot vaikuttivat metsän varassa eläneisiin yhteisöihin eri aikoina? Miten metsäluonnosta on puhuttu? Uittoja varten rakennettiin voimalaitosten ohi uittorännejä, mutta miksi vaelluskaloja varten ei rakennettu kalaportaita? Kirjoittajat toteavat suomalaisen metsäteollisuuden tarvitsevan palpa-

sähköä, sillä mekaanisten massojen energiatarve on suuri. Suomi on pyrkinyt turvaamaan sähköenergian saannin ydinvoiman avulla. Missä päätökset tehtiin? Suurten yksiköiden sähköntarve johti jo sotavuosien jälkeen pienten teollisuuslaitosten purkuun ja koskien rakentamiseen sähköntuotantoon. Se muutti suuria jokia. Kirjoittajien näkemyksen mukaan uitto oli ympäristöystävällinen kuljetusmuoto. Väite on erikoinen, sillä uitto merkitsi joki- ja puroluonnon muokkausta.

Ympäristönäkökulma jää kirjoissa vähälle. Kirjoittajat harmittelevat myös itse metsäteollisuuden ympäristökysymyksiä – rahanhajua ja lipeälammikoita – käsittelevän luvun puuttumista. Sata sivua lisää tekstiä ei olisi kirjasarjaa kaatanut. Metsänkäytön aiheuttamat ympäristö- ja työterveysriskit kuitataan lyhyillä maininnoilla. Ympäristöhistoriaa käsitteleviä kirjoja ei lähteissä monta ole. Tekijät viittaavat ympäristöasioissa ainoastaan Sakari Virtasen artikkeliin ”Metsä ja ympäristö” (2008).

Suomen metsien käytön historiaa on melkoinen hakuteos, lukuisten yksityiskohtien ja hauskojen tarinoiden lähde. Teollisesta metsähistoriasta ei voida tämän jälkeen kirjoittaa viittaamatta tähän kirjasarjaan, mutta suomalainen metsähistoria odottaa edelleen tekijäänsä.

– ISMO BJÖRN

VR:n matkassa

Seppo Zetterberg: Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta. WSOY 2012. 543 s.

VR on juhlinut kuluvana vuonna 150-vuotista taivaltaan. Juhlavuon-

den kunniaksi on ilmestynyt massiivinen kokonaisesitys Suomen rautateiden vaiheista Helsinki–Hämeenlinna-radan rakentamisesta tähän päivään saakka. VR:n pitkän ja monipuolisen historian on kirjoittanut yksiin kansiin emeritusprofessori Seppo Zetterberg.

On hienoa, että VR on panostanut oman historiansa kirjoittamiseen ja antanut tehtävän kokeelle historioitsijalle. Positiivista on myös se, että uusi teos kattaa Suomen rautateiden koko pitkän historian. VR on aiemminkin panostanut historiaansa, mutta tapa on ollut varsin erilainen: vuosina 1912–1987 on ilmestynyt useasta osasta koostuva, virkatyönä tehty juhlahistorioiden sarja. Nytd laadittu kokonaisesitys on monin verroin suurempi työ mutta myös lopputulokseltaan mielekkäämpi ja käyttökelpoisempi kuin olisi ollut vanhan sarjan jatkaminen ja täydentäminen vain viimeisillä vuosikymmenillä. Seppo Zetterberg tuo teokseen kiinnostavan ajallisen kerrostuneisuuden nostamalla omassa tekstissään näiden aiempien historiaateosten kommentteja. Siten varhaisemmat VR:n historiat elävät uuden teoksen mukana ja näyttävät itsekin osana rautateiden historiaa.

150 vuotta rautateitä on loputtoman moniulotteinen teema, jonka rajaaminen yksiin kansiin on varmasti ollut vaikea tehtävä. Rautateiden ”oman” monipolvisen historian – rataverkoston rakentamisen, junateknikan kehityksen, rautatiehallinnon ja VR:n yritystoiminnan – lisäksi teemaan liittyy kiinteästi laajempi yhteiskunnallinen konteksti ja rautateiden rooli osana teknistä, taloudellista ja kulttuurista modernisaatiota. Matkan varrelle mahtuvat niin junamatkustamisen ällistyttävä uutuus, ajan ja etäisyyksien perusteellinen muutos, arjen logistiikka kotiinkuljetuspalvelusta VR:n linja-autoliikenteeseen sekä monet dramaattiset vaiheet kuten rautateiden hal-

linta sisällissodan aikana tai liikennöintivaikeudet Neuvostoliiton hallinnassa olleella Porkkalan alueella.

Seppo Zetterberg toteaa teoksen alkupuheenvuorossa, että ensisijainen tavoite on ollut yleiskuvan luominen, minkä takia kaikkien teemojen käsittely ei voi olla yksityiskohtaista. Toisaalta teokelta odotettaneen myös kattavuutta, mikä luo ristiriitaisia paineita toteutukselle. Lukija saattaisikin toivoa, että yksityiskohtia olisi karsittu vielä paljon kovemalla kädellä, sillä paikka paikoin detaljien vyöry häittää yleiskuvan luomista. Muun muassa rautateiden rakentamisvaiheet on tuotu tekstissä esille lukuisin yksittäisin esimerkein. Niiden määrää olisi voinut karsia ja luottaa enemmän tekstin ohessa oleviin taulukoihin, joissa rataosuudet joka tapauksessa luetellaan ja ajoitetaan.

Erilliset, tietoisun omaiset tekstiosuudet toimivat hyvin tekstin tiivistäjinä ja muutoin hajalleen jäävien teemojen kokoajina. Esimerkiksi junien kokoonpanon esittely, jossa kerrotaan lyhyesti 1860-luvulta 1940-luvulle saakka tavara- ja henkilövaunujen sijoittelusta juniin ja erilaisista turvamääräyksistä, on erinomaisen valaiseva. Näitä olisi voinut käyttää enemmänkin ja siten välttää yksityiskohtien ruuhkaa varsinaisessa tekstissä.

Zetterberg kontekstualisoi käsittelemänsä rautateiden vaiheet ammattilaisen varmoin ottein. Yksityiskohtia vähentämällä olisi teoksessa voinut olla enemmänkin tilaa viittauksille laajempiin konteksteihin. Varsinkin Suomen rautateiden monipuolisempi liittäminen osaksi kansainvälistä kontekstia muulloinkin kuin aivan rautateiden syntymävaiheessa olisi ollut kiinnostavaa.

Kuten usein historiategoksissa on tapana, myös tässä kirjassa tekstin pituus kasvaa huomattavasti lähestyttäessä omaa aikaa. On ymmärrettävää, että VR:n edellisen

juhlahistorian julkaisemisen jälkeiset vaiheet on haluttu aivan erityisesti tuoda teoksessa esille. Silti kokonaiskuvan terävöittämisen kannalta teoksen loppuosaa olisi voinut huomattavasti tiivistää.

Yhteisellä matkalla -teos piirtää kaiken kaikkiaan varsin hyvin kokonaiskuvaa rautateiden monisäikeisestä historiasta ja tarjoaa monipuolisia näkymiä yhteiskunnasta – ei tarvitse olla junaharrastaja kiinnostuakseen tästä teoksesta. Asiantuntevaa tekstiä tukee lisäksi hieno, runsas kuvitus.

– TAINA SYRJÄMÄÄ

Johannes Gabriel Granö, tutkimusmatkailija ja kolmen yliopiston professori

Allan Tiitta: Sinisten maisemien mies. J. G. Granön tutkijantietä 1882–1956. Historiallisia Tutkimuksia 256. SKS 2012. 541 sivua.

Keväällä 2012 tuli kuluneeksi 120 vuotta Suomen tunnetuimpiin maantieteilijöihin kuuluneen Johannes Gabriel Granön syntymästä. Granö, joka käytti virallisesti vain etukirjaimiaan J. G. ja joka kotioissa tunnettiin kansanomaisella nimellä Kaapo, oli syntynyt Pohjanmaalla kirkkoherra Johannes Granön esikoispoikana. Äiti oli Ahvenanmaalla syntynyt Alma Fontell, jolla oli takanaan miestään pitempi pappissuku. Sen yksi haara oli vaikuttanut Granön perheelle myöhemmin läheiseksi tullessa Virossa. Isoisä Johannes Fontell oli

tunnettu evankelisen herätysliikkeen puhuja. Johannes Granön isä taas tunnettiin talonpoikaismaalaina, millä varmaan oli vaikutusta Kaapon elinikäiseen valokuvausharrastukseen. Lapsuuden perintöä oli kaksikielisyys, ja ylipäätään J. G. Granöllä oli hyvä kielipää, sillä suomen, joka oli hänen koulukielensä, ja ruotsin lisäksi hän puhui sujuvasti saksaa, ranskaa, venäjää ja viroa ja tuli toimeen Altain turkin ja mongolian kielillä. Vieraimaksi jäi englantti, jolla ei vielä ollut sille myöhemmin vakiintunutta yleiskielen asemaa.

Ei liene olemassa erityisiä tutkimusmatkailijan geenejä, mutta Granöllä oli monia kykyjä ja taitoja, joita esiintyi myös edellisillä sukupolvilla: sellaisia kuin uteliaisuus ja uusien asioiden omaksuminen, riskien ottokyky, järjestelmällisyys, sopeutuaisuus, taito tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa, ruumiillinen sitkeys ja hyvä havaintokyky sekä tietysti valtava tutkijan innostus. Musikaalinenkin hän oli.

Isä Johannes Granön ensimmäinen seurakunta oli Ullava, mutta hän siirtyi pian hengellisen oppimestarinsa evankelisen liikkeen johtajan F. G. Hedbergin pyynnöstä Kemiön kappalaiseksi, ja edelleen 1885 Omskiin Siperiaan suomalaisten papiksi. Omsk oli ajan oloihin nähden ”suurkaupunki”, jossa oli 30 000 asukasta, oppikouluja, kadettikoulu ja seminaari ja jopa Venäjän Maantieteellisen Seuran haaraosasto. Suomalaisia kaupungissa asui vain kourallinen, mutta Granön seurakuntaan kuului Suomen kokoinen alue, jota papin oli jatkuvasti kierrettävä. Osa suomalaisista oli Siperiaan karkotettuja rikollisia, muut uudisasukkaita.

Poikien koulunkäynnin vuoksi isä palasi Alatornion kirkkoherraksi. Kaapo pantiin Oulun suomalaiseen lyseoon, josta hän tuli ylioppilaaksi 1900. Häntä alkoi erityisesti kiinnostaa maantiede. Nyt esiteltävän Granön elämäkerran kirjoittaja

dosentti Allan Tiitta katsoo voivansa kutsua Oulun lyseota ”maantieteilijöiden hautomoksi”, siellä kun opettajina ja oppilaina vaikutti muitakin tunnettuja maantieteilijöitä (isä ja poika Hellaakoski, livari Leiviskä sekä J. E. Rosberg).

Aasia alkoi vetää Johannes Granöta uudelleen puoleensa, ja vuonna 1902 hän palasi vanhaan virkaansa Omskiin, jonne pääsi jo Siperian uutta rataa pitkin. Omsk oli kasvanut, ja 1900-luvun alkuvuosina ylioppilas ja sitten maisteri J. G. Granö sai siitä tukikohdan laajeneville matkoilleen Altain vuoristossa. Hän oli mukana isänsä virkamatkoilla ja tutustui uusin silmin Siperian luontoon saatuaan 1902 maantieteen professoriksi tulleelta Rosbergiltä pro gradu -työksi Siperian suomalaiset siirtolat. Työ julkaistiin 1905 tekijänsä ensimmäisenä opinnäytteenä.

Maantiede yliopistollisena oppiaineena ja tutkimuksen kohteena eli juuri tällöin suurta murroskautta. Sen itsenäistämisestä ja kehittämistä tuli Granölle elinikäinen haaste. Kesällä 1902 Granö myös otti ensimmäiset Altai-tutkimuksiinsa liittyvät valokuvansa, millä oli merkitystä hänen maisemakäsityksilleen. Helsingin yliopistossa maantieteessä vallitsi kaksi vastakaista suuntaa. Eläintieteilijä J. A. Palmén johti Suomen Maantieteellistä Seuraa ja tulkitsi maantieteen lähinnä muiden luonnontieteiden tukitieteeksi, kun taas Ragnar Hultinin perustama Suomen Maantieteellinen Yhdistys taisteli oppiaineen itsenäisyyden puolesta. Tällä kannalla oli myös Rosberg, ja 1892 maantiede hyväksyttiin tutkintoaineeksi. Kuitenkin vasta 1902 Rosbergin professorinimitys vakinaisti maantieteen aseman.

Granö osallistui Altailla kolmeen retkeen etsien sinne eri syistä muuttaneita suomalaisia, teki eläintieteellisiä tutkimuksia, keräsi kasveja sekä kuvasi luontoa valokuvaten ja piirtäen. Altain maisemat alkoivat kiehtoa häntä yhä

enemmän. Ensimmäisen ”oman” tutkimusmatkan Granö teki Suomalais-ugrilaisen Seuran stipendiaattina kesällä 1906, ja se oli muodostua hänelle kohtalokkaaksi. Tavoitteina olivat Venäjän ja Mongolian levottomat raja-alueet. Maastossa oli aina liikuttava varovaisesti, ja rosvojakin oli varottava. Granö varustautui huolellisesti. Mukana oli yhdeksän kuormahevosta, joista jokainen kantoi 50 kilon kuormaa: tarvittiin vaatetavaraa, ruokaa, teltoja, mittaus- ja muita havaintovälineitä, asekin.

Matkaohjelmaan kuului Naisen lähdejoen ylitys, mutta joen valtava tulviminen oli arvaamatonta, ja sen ylitys löydetyllä puukanootilla oli päättää retkeilyt heti alkuunsa. Retkikunta menetti joen pauhuihin ison osan matkatavaroistaan, myös arvokkaita muistiinpanoja ja kalliin kameran, mutta Granön ”virkalakkina” käyttämä vanha ylioppilaslakki säilyi! Joitakin tavaroita löytyi joen rantamilta, ja kiitos paikallisten venäläisten asukkaiden saatiin riittävästi ruoka- ja vaatetavaraa matkan jatkamista varten. Matka myös opetti, että retken johtajan oli parasta kulkea karavaanin viimeisenä voidakseen valvoa joukkoaan ja tehdä paremmin muistiinpanoja.

Granöllä oli tutkimusmatkoillaan alusta lähtien järjestelmällinen päiväohjelma, joka päättyi illalla tarkkojen muistiinpanojen, karttojen ja piirrosten tekemiseen sekä valokuvalevyjen kehittämiseen. Apuväkeä ja tulkkeja tarvittiin, eivätkä kaikki olleet luotettavia. Toisaalta moni apuri oli uskollinen opas, kuten pohjalaista syntyperää ollut Tapani Unkuri, jonka isä oli aikanaan tuomittu taposta ja joka itse menetti henkensä 1938 Stalinin vainoissa. Granön arvo nousi, kun hän oppi puhumaan paikallisia kieliä. Matkoilta kertyi myös tavaraa, etenkin arkeologista ja kansatieteellistä todistusaineistoa. Painavin ”matkamuisto” oli paikallisen merkkimiehen Alp Uru-

gu Tutukin Helsinkiin asti tuotu ja Kansallismuseossa esillä oleva miehen kokoinen muistokivi. Pisimmän matkansa Mongoliaan ja Altaille Granö teki 1909, ja kaikkiaan hänelle kertyi matkoja vuosina 1906–1916 yhteensä seitsemän. Tutkimusmatkat tehtiin kesäiseen aikaan. Keisarikunnan muuttua Neuvostoliitoksi tutkimusmatkat päättyivät.

Vuodesta 1902 Granö oli Helsingin yliopistossa maantieteen assistenttina ja tuli dosentiksi väitetyään 1910 tohtoriksi. Hän antoi opetusta suomeksi ja sai heti runsaasti kuulijoita. Luentojen ohella hän piti kartanpiirustus- ja muita käytännön harjoituksia ja seminaareja, ja uusi näin opetusta. Hän oli myös ahkera suurelle yleisölle kirjoittava tiedevalistaja.

Granön keskeisiksi tutkimuskohteiksi Altailla muodostuivat jääkaudet, ja hän kehitti saksalaisten A. Penckin ja E. Brücknerin Alpeilla kehittämää jääkausiteoriaa väitöskirjassaan. Hän osoitti vääräksi aiemman käsityksen, jonka mukaan Altailla ei olisi ollut jääkautista jäätiköitymistä. Granön mukaan jäätiköitymiskausia oli ollut peräti kaksi, ja hänen työnsä sai mainetta Euroopassa.

Perehdyttyään W. M. Davisin kehittämään geomorfologiseen tutkimussuuntaan Granö alkoi kiinnittää huomiota maiseman kokonaismuotoutumiseen. Hän sai kovasti kilpaillun Rosenbergin kolmi-vuotisen tutkimusapurahan ja siirtyi Altaille Omskiin kolmeksi vuodeksi. Granö oli juuri mennyt naimisiin maantieteen laitoksella tutustumansa Hilma Eklundin kanssa, josta hän sai retkilleen oivan avun näytteiden keräämisessä ja tukijan myöhemmissäkin vaiheissa. Granön vuosina 1913–1916 tekemille kolmelle pisimmälle tutkimusmatkalle kertyi pituutta Altain vuoristossa yli 6 500 kilometriä.

Matkojen tuloksia jääkausien vaikutuksista Altain vuoriston pin-

nanmuodostukseen Granö käsitte- li tieteellisiin julkaisuissaan niin suomeksi kuin ranskaksi. Hän ei halunnut kirjoittaa tavanomaisia matkakertomuksia vaan pyrki yhdistämään maantieteellisen aineiston kaunokirjalliseen muotoon. Altain luonnon ja asutuksen kuvaus maisemallisina kokonaisuuksina onnistui erinomaisesti, ja runsas kuvitus ja kartat täydensivät sanallista esitystä. Allan Tiitta kutsuu oikeutetusti vuosina 1919 ja 1921 ilmestynyttä kaksiosaista Altai-teosta kaunokirjalliseen asuun puetuksi luontokirjaksi. Se ilmestyi heti myös ruotsiksi, mutta suunniteltu venäjänkielinen laitos hautautui vallankumouksen laineisiin.

Olojen tasaannuttua Granöta, kuten puolta tusinaa muutakin nuorempaa suomalaista tiedemiestä, odotti uusi haaste: Viron itsenäistyttyä Tarton saksalainen yliopisto virolaistettiin. Tarvittiin opettajavoimia, joita värvättiin myös Suomesta. Granö otti tarjouksen vastaan, opetteli viron kielen ja loi Tarttoon maantieteen laitoksen miltei tyhjistä. Granö vedettiin Tarton yliopiston julkaisusarjan ensimmäiseksi toimittajaksi, ja hän ryhtyi kehittämään vironkielistä tieteellistä sanastoa aivan kuten oli tehnyt Helsingissä suomen terminologiaa muokatessaan. Granön vakaan käsityksen mukaan yliopistoissa tuli antaa omakielistä perusopetusta, jolla oli tärkeä kansallinen merkitys, mutta samalla oli tutkimusten tuloksia tehtävä tunnetuiksi myös suurilla kielillä.

Granöllä oli Tartossa kaksi muita etevämpää oppilasta, August Tamme ja Edgar Kant, joista kummastakin tuli maantieteen professoreita ensin kotiyliopistoon ja poliittisten suhdanteiden taas muututtua Helsinkiin ja Lundiin. Kant ehti toimia sotavuosina myös yliopiston rehtorina Tartossa ennen dramaattista pakoaan Ruotsiin. He jatkoivat Granön työtä virolaisen maisemamaantieteen, kaupunki- maantieteen ja erityisesti kotiseu-

tututkimuksen käynnistäjinä; opit kiertyivät myös Suomeen. Kotiseutututkimuksen alueella valmistui 1925–1939 Granön jo palattua Suomeen mahtava maakuntasarja, ensimmäisenä Tartumaa. Siihen liittyi 1927 ilmestynyt kaupunkitutkimuksen perusteos, peräti yli 700-sivuinen Tartu.

Granön, nyt jo tunnustusta saaneen tutkimusmatkailijan siirtyminen Suomenlahden eteläpuolelle, ei miellyttänyt kaikkia yliopistopiirejä Suomessa, ja pian syntyikin hanke hänen saamiseen takaisin kotimaahan. Maantieteen asema Suomessa oli muuttumassa J. A. Palménin kuoltua vuonna 1919. Granöta houkuteltiin tarjoamalla hänelle vuonna 1921 yhdistettyjen Suomen Maantieteellisen Seuran ja Yhdistyksen sihteerin tehtäviä ja kesken olevan Suomen Kartaston toimintuystötä. Houkutusta lisäsi Granön kutsuminen vuonna 1923 Helsingin yliopiston ylimääräiseksi ja 1924 vakinaiseksi maantieteen professoriksi.

Jäähyväisluennossaan Tartossa loppukeväästä 1923 Granö käsitte- li hänelle yhä läheisemmiksi käyneitä käsiteparia *maastik ja ümbrus* ('maisema ja ympäristö') ja kehittäi maiseman ja maisematieteen teoriaa. Uutta oli Granön tavoite muodostaa alueita ihmisten maisema-aistimusten perusteella. Tältä pohjalta kehittyi hänen teoreettinen pääteoksensa *Puhdas maantiede* (1930), joka edellisenä vuonna oli ilmestynyt saksaksi ja jonka aihepiiriä tekijä käsitte- li myös useissa artikkeleissaan. Teoksen saama vastaanotto oli ristiriitaista. Saadakseen teorialleen enemmän ymmärrystä Granö laajensi vuonna 1925 Suomen kartaston aluejakoa koskevan artikkelin omaksi tutkimukseksi Suomen maantieteellisistä alueista ja julkaisi sen myös saksaksi. Granön oli tarkoitus esitellä sitä suuressa kansainvälisessä kongressissa Varsovassa vuonna 1934, mutta sairastuminen esti sen. Esitelmä kuiten-

kin julkaistiin otsikolla "Geographische Ganzheiten", joka jäi hänen viimeiseksi kansainväliselle tiedeyhteisölle suunnatuksi työksi. Siihen hän kokosi maisemafilosofiset ajatuksensa.

Suomen aluejakoon Granö palasi lähemmin sotien jälkeen. Kaikkiaan hänen kehittämänsä aluejako vahvisti Suomen maisemalueiden hahmottumista. Sen periaatteet ilmestyivät vuonna 1997 englanninkielisenä laitoksena *Pure Geography*.

Granö oli tunnettu liikkuvana tutkijana eikä hän Tarton jälkeen asettunut Helsinkiin kuin lyhyeksi ajaksi. Helsingissä oli nyt kolme maantieteen professoria; hänen lisäkseen J. E. Rosberg sekä harjumuodostelmien tutkija ja Granön maantieteellisten teorioiden vastustaja Iivari Leiviskä. Turun uuteen yliopistoon oltiin perustamassa maantieteen professuuria kuten muutama vuosi aikaisemmin Tarttoon. Hän ei ollut hakenut virkaa Tartossa eikä Helsingissä eikä tehnyt sitä myöskään nyt 1926 Turussa. Granö oli haluttu opettaja, ja hänet tunnettiin tarmokkaana alansa edistäjänä. Hänellä oli puolustajia, mutta toisaalta hänen maisematieteellisiä teorioitaan pidettiin liian uudenaikaisina. Ensitöikseen Granö oli Tartossa perustanut maantieteen laitoksen; sama työ oli edessä myös Turussa. Täällä hän arveli saavansa omia tutkimuksiaan varten enemmän aikaa kuin Helsingissä.

Granön toive myös toteutui, mutta toisaalta hänen työmääränsä kasvoi uusien hallinnollisten tehtävien vuoksi, kun hän Turun yliopiston rehtorina vuosina 1932–1934 joutui taistelemaan vaikeiden taloudellisten ongelmien kanssa ja puolustamaan yliopistoa kanslerina toiminutta E. N. Setälää vastaan, joka halusi muuttaa yliopiston suomen kielen tutkimuslaitokseksi. Tässä paineessa Granö sairastui, mutta Setälä menehtyi keväällä 1935 dramaattisesti Hel-

singin asemalla sydänkohtaukseen.

Vielä muutamaksi vuodeksi toisen maailmansodan jälkeen Granö palasi Helsingin yliopistoon, nytkin kutsuttuna. Suomen kartaston kolmas painos oli saatava valmiiksi, ja lisäksi Granö halusi vielä keran palata hänelle rakkaan Altain maisemiin. Saksankielinen Altain pinnanmuodostusta koskeva teos ilmestyi vuonna 1945, ja saman vuoden keväällä hänet nimitettiin uudelleen Helsingin yliopiston maantieteen professoriksi.

Turkuakaan Granö ei hylännyt. Hän kieltäytyi luottamustoimista Helsingin yliopiston hallinnossa, mutta jatkoi työtään Turun yliopiston kanslerina vuosina 1945–1955. Tiedehallinnon piirissä hänelle uskottiin tieteellisten seurojen johtotehtäviä, ja hän sai monia kunnianosoituksia. Vuonna 1954 Granö toimi uudelleen vauhditettujen Tieteen Päivien puheenjohtajana.

J. G. Granö siirtyi eläkkeelle 1956 ja kuoli vuonna 1959. Hänen viimeinen kansainvälinen esiintymisensä tapahtui vuonna 1949 Lissabonin maantieteilijöiden kongressissa, jossa hän piti kaksi ranskankielistä esitelmää keskeisistä tutkimusaiheistaan eli Altain jääkautisista laaksoterasseista ja maantieteellisistä aluejakomenetelmistä.

Allan Tiitta on kirjoittanut perusteellisen ja tyylikkään elämäkerran Suomen maantieteen tutkimuksen grand old manista. Hän päättää esityksensä täsmällisesti: ”Granö oli eheä ja tasapainoinen persoona, joka uskoi siihen mitä teki” eli juuri niihin elämäntyönsä arvoihin, joita hän Lissabonin esitelmässään käsitteli. Erityisen kiitoksen ansaitsee myös kuvatoimitaja, Granön ottamien valokuvien asiantuntija Taneli Eskola.

– PAMJÖ TOMMILA

Koivulahden pappilasta Ecuadorin sademetsiin

Ilona Salomaa: Valkoinen Intiaani. Tutkimusmatkailija Rafael Karstenin elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1332. SKS 2011. 296 s.

Yksi suomalaisen tieteenhistorian merkittävimmistä kukoistuskausista sijoittuu 1900-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Tuolloin myös kansainvälistä mainetta niittäneen sosiologi Edvard Westermarckin (1862–1939) ympärille kehittyi empirismin, darwinismin ja positivismin nimeen vannonut koulukunta. Sen edustajat olivat liberaaleja maailmankansalaisia, jotka etsivät vertailevan metodin avulla yhteiskunnallisten ilmiöiden alkuperiä, tekivät antropologisia kenttätutkimuksia alkuperäiskansojen parissa ja olivat ahkeria kristinuskon kriitikkoja. Vaikka westermarckilaiset ovat viime vuosikymmeninä nousseet kasvavan tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteeksi, olisi heidän tekemisiään suotavaa esitellä myös tieteellistä lukijakuntaa laajemmalle yleisölle. Tähän tehtävään on tarttunut uskontotieteilijä Ilona Salomaa, joka tarkastelee tutkimuksellisen ja populaarin elämäkerran yhdistelmäksi tituleeraamassaan teoksessa *Valkoinen intiaani* yhtä Westermarckin itsenäisemmistä oppilaisista, sosiaaliantropologi Rafael Karstenia (1879–1956), joka muistetaan etenkin Etelä-Amerikan intiaanikulttuureja ja -uskontoja käsittelevistä kenttätutkimuksistaan.

Ilona Salomaa on tutkinut Suomen uskontotieteen ja sosiaaliantropologian pioneereihin lukeutuvan Karstenin tieteellisiä saavutuksia ja elämää jo parinkymmenen

vuoden ajan. Vuonna 2003 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Rafael Karsten (1879–1956) as a Finnish Scholar of Religion* Salomaa kertoi suunnittelevansa Karstenin elämäkerran kirjoittamista. Kahdeksan vuotta myöhemmin häneltä ilmestyi nyt arvosteltavana oleva, väitöskirjastaan pitkälti pohjaava *Valkoinen intiaani*, jossa kirjoittaja rajaa tehtäväkseen tarkastella Karstenin elämänhistoriaa niin kenttäantropologina kuin yksityishenkilönäkin. Ennen kaikkea Salomaa kuvaa kuitenkin Karstenin kasvua tutkijaksi 1900-luvun alun aatteellisen ja poliittisen kuohunnan keskellä sekä hänen kolmea ensimmäistä tutkimusmatkaansa Etelä-Amerikkaan.

Alkusoissa Salomaa kertoo tutkimuksellisesta suhteestaan Karsteniin, kirjan syntyprosessista sekä näkökulmasta. Liekö syynä ”halu vapautua akateemisen niukkasaisuuden ja täsmällisyyden puheenvuorossa eritellä sen tarkemmin Karstenia koskevaa tutkimustilannetta, lähdemateriaalia tai punninta lähdeaineiston todistusvoimaa teoksen tarkoituksen kannalta. Lähdeluettelo ei riitä korvaamaan tätä puutetta tai sitä, ettei tekstissä ole lainkaan lähdeviitteitä. Tiedonhaluinen lukija voi toki kääntyä Salomaan väitöskirjan puoleen, missä Karstenia koskevaa lähdemateriaalia on esitelty ja analysoitu asiaankuuluvan yksityiskohteisesti. Myös Valkoisen intiaanin lukijaa kiinnostaisi kuitenkin tieto esimerkiksi siitä, ettei Karstenilta ole säilynyt juuri henkilöhistoriallista materiaalia, kuten muistelmia, haastatteluja tai päiväkirjoja. Tätä aukkoa Salomaa on paikannut muun muassa haastatteleamalla Karstenin perillisiiä ja hyödyntämällä Karstenin perikunnan arkistojaa kirjeenvaihtoineen.

Fragmentaarinen henkilöhistoriallinen aineisto on haastanut tutkijan, joka on ottanut tehtäväkseen kirjoittaa Karstenia tieteellise-

nä ja yksityisenä persoonana käsittelevän elämäkertateoksen. Materiaalin rajallisuudesta huolimatta Salomaa on onnistunut luomaan varsin elävän ja kiinnostavasti esitetyn kuvan Rafael Karstenin syntymästä hänen kolmannen tutkimusmatkansa loppuvaiheisiin saakka (1879–1929). Vaikka Valkoinen intiaani sisältää henkilöhistoriallista ainesta, ei sitä voida pitää kokonaisvaltaisen elämäkerrallisenä teoksena. Se on ennen kaikkea intiaanikansoihin intohimoisesti suhtautuneen uskontotieteilijän kasvutarina epäonnistuneesta apurahanhakijasta menestyneeksi kenttätutkijaksi. Jännittävästi kuvautut tutkimusmatkat riittänevät paikkaamaan Karstenin yksityiselämän vähäisen käsittelyn myös suuren yleisön silmissä.

Valkoinen intiaani jakautuu alkusanojen ja epilogin lisäksi kahdeksaantoista käsitteilylukuun. Kahdeksan ensimmäistä kuvaa, kuinka intiaanitarinoista kiinnostunut Koivulahden kirkkoherran poika kasvoi agnostiseksi uskontotieteilijäksi 1900-luvun ensivuosisikymmenten aatteellisten ja poliittisten mullistusten keskellä. Salomaa kuvaa kiintoisasti jännitettyä, joka syntyi Karstenin lapsuuden kodin uskonnollisuuden ja westermarckilaisissa piireissä omaksutun agnostisen maailmankatsomuksen välille. Tätä olisi voinut analysoida tehtyä syvällisemminkin, esimerkiksi Karstenin toiminta uskonnonvapautta ajaneessa Prometheus-seurassa sivuutetaan suhteellisen lyhyesti. Toisaalta Salomaa viittaa varsin kattavasti niihin kirjeisiin, joissa Karstenin uskonnollinen äiti pyrki taivuttamaan poikaansa takaisin kristinuskoon.

Kirjan loppupuolella tarkastellaan Karstenin kolmea ensimmäistä tutkimusmatkaa Etelä-Amerikkaan sekä hänen tieteellisen uransa kehitystä. Salomaa piirtää kuvan tutkimuskohteeseensa intohimoisesti suhtautuvasta kenttätutkijasta. Karsten ei juuri ottanut kantaa kotimaan päivänpolitiikkaan,

mutta kritisoi sitäkin ankaremmin ecuadorilaisen yhteiskunnan epäkohtia, etenkin kristinuskon turmiollista vaikutusta intiaanien henkiseen ja aineelliseen kulttuuriin.

Salomaa onnistuu erinomaisesti elämäkertakirjoittajan keskeisessä haasteessa – yksilön elämän sitomisessa vahvempaan narratiiviin. Salomaa punoo Karstenin uran vaiheet taidokkaasti aatteelliseen ja poliittiseen kontekstiinsa. Lukija seuraa jännityksellä Karstenin opiskeluvuosien ja akateemisen uran etenemistä poliittisen kuohunnan keskellä aina sortokausien sensuuritoimenpiteiden ja asevelvollisuuskutsuntojen luomista haasteista ensimmäiseen maailmansotaan ja Suomen itsenäisyyden alkuvaiheisiin saakka. Salomaa käsittelee kattavasti myös Karstenin tieteelliseen ajattelun kehityksen kannalta merkityksellisiä ihmissuhteita, ja osoittaa näin Karstenin saavutukset paitsi itsensä arvokkaina, myös osana laajempaa antropologisten aatteiden kehitystä. Antropologeja ja tutkimusmatkailijoita käsitteleville elämäkertoille tyypilliseen tapaan Salomaa on rakentanut Valkoisen intiaanin paitsi tietehistoriallisesti kiinnostavaksi elämätarinaksi, myös viihdyttäväksi seikkailukertomukseksi.

– NIINA TIMOSAARI

Virginia Woolfista – lyhyesti ja innostuneesti

Alexandra Harris: Virginia Woolf. Thames & Hudson 2012. 191 s.

Vaatii rohkeutta julkaista vain 191-sivuinen ja runsaasti kuvitettu

elämäkerta laajan kirjallisen jäämistön jälkeensä jättäneestä kirjailijasta. Haastetta lisää se, että hänestä on jo olemassa perinpohjainen, kanonisoitu elämäkerta ja että hän innoittaa yhä uusia tutkijoita. Lisäksi kohde itse kirjoitti elämäkertoja koskevia esseitä ja arvosteluja sekä teoksia, joissa leikitteli lajin konventioilla.

Virginia Woolfin (1882–1941) elämäkerran tänä vuonna julkaissut Alexandra Harris on ollut hyvin tietoinen muun muassa siitä, että hänen teoksensa suppeus voi herättää ihmetystä ja vastustusta. Arvostelijat näyttävätkin tarttuvan ensimmäiseksi elämäkerran ihanetta koskeviin kysymyksiin – kuinka yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti sen tulee johdattaa kohteen elämään vai riittävätkö elämän ja tuotannon kannalta keskeiset käänneet? Entä millaisen valta-aseman eri ratkaisut tutkijalle suovat?

Harris tuntee hyvin Woolfista tehdyn tutkimuksen ja kiittää nöyryyden Hermione Leetä, jonka kirjoittama elämäkerta ”Virginia Woolf” (1996) on tähän kohdistuvan tutkimuksen ohittamattomia kulmakiviä. Harris on myös liittänyt teokseen luvun ”Afterwards”, jossa eritellään Woolfin tuotannon tekijänsä kuoleman jälkeistä elämää, hänestä tehtyä tutkimusta ja tarjotaan vinkkejä lisälukemistoksi. Näistä käy hyvin esiin se, miten erilaisin painotuksin tätä vuonna 1941 kuollutta kirjailijaa on lähestytty.

Harris on kirjoittanut Woolfista myös kiitellyssä tutkimuksessaan ”Romantic Moderns” (2010). Siinä hän osoittaa, kuinka kokeellisen, rajoja rikkovan ja kansainvälisen modernismin rinnalta on löydettävissä 1930–1940-luvulla kansalliseen perinteeseen, luontoon ja ”kotiin” kääntynyt modernismi. Yhtenä esimerkkinään hän tulkitsee Woolfin romaania ”Between the Acts” (1941).

Elämäkerran johdannossa Harris ilmaisee selkeästi, millaisille luki-

joille hän on kirjansa kirjoittanut. Se on tarkoitettu ensimmäiseksi portiksi Woolfia entuudestaan tuntemattomille ja kutsuksi tutustua tämän, usein vaikeaksi luonnehditun kirjailijan tuotantoon. Woolfia ei pidä pelätä. Harris toivoo myös kykenevänsä herättämään uusia ajatuksia kirjailijan entuudestaan jo hyvin tunteissa. Hän huomauttaa, että tutkimuksen teossa on sekä teleskooppilla että mikroskooppilla omat roolinsa ja että kiteyttäminen saattaa kirkaistaa kohteesta uusia puolia.

Harris muistuttaa, että elämäkerran kirjoittaminen on muuttuva, ellei jopa päättymätön prosessi ja että jatkotutkimus tulee varmasti muuttamaan myös hänen omia painotuksiaan. Emme koskaan kykene antamaan aukotonta, täydellistä kuvaa toisesta ihmisestä. Harris kritikoit Woolf-tutkimusta toteamalla, että tämän laaja kirjallinen jäämistö päiväkirjoineen ja kirjeineen houkuttelee puoleensa, mutta siinä piilee myös vaara. Jäämistö luo harhakuvan siitä, että tutkijoilla on hallussaan kaikki tarvittava todistusaineisto, minkä johdosta jotkut heistä ovat päätyneet esittämään suoraviivaisia tulkintoja hyvinkin henkilökohtaisista kysymyksistä.

Teos etenee kronologisesti ja etenemisvauhti on kiivas. Se jaakaantuu kymmeneen, vuosimäärältään eripituiseseen lukuun. Esimerkiksi "A Writer's Holiday, 1927–1928" käsittelee vuosia, jolloin Woolf ilotteli kirjoittamalla elämäkertoilla leikittelevän romaanin "Orlando" sekä kirjoittavien naisten ehtoja pohtivan esseen "A Room of One's Own". Kronologiaa rikkoo se, että tutkija tuo esiin, miten koettu on mahdollisesti saanut ilmaisunsa Woolfin tuotannossa. On tunnettua, että Woolf kärsi ajoittain syvästä masennuksesta ja sen vastainen kamppailu oli merkittävä osa hänen elämänsä. Elämäkerta on vahvasti myös kertomus kirjoitta-

misesta, oman tyylin löytämisestä koviakin ponnisteluja vaativana työnä, kirjailijuudesta ja kirjallisuuden merkityksestä elämän kannattelijana.

Harris välttää tiukkoja määritelmiä ja leimoja. Hänen esittelemänsä Woolf oli elämän juhlistaja, väsymätön työskentelijä ja ympäristönsä tarkkailija. Harrisin mukaan Woolf, jolla ei ollut muodollista klassista koulutusta, saattoi tuntea itsensä ulkopuoliseksi mutta näki myös ulkopuolisuuden suomat mahdollisuudet.

Tunnustan suhtautuneeni aluksi epäillen teoksen eloisuuteen ja helppouteen, ja jouduin kysymään itseltäni, onko helppo mielestäni samaa kuin pintapuolisuus. Harris onnistuu saamaan minut puolelleen. Hän on taitava tiivistäjä, kirjoittaa kauniisti ja ymmärtävästi. Samalla tavoin myös Woolf-tutkija Rachel Bowlby suopuu kritiikissään Harrisille. Hän aloittaa arvostelunsa niin, että se tuntuu tyrmäykseltä. Pian hän kuitenkin toteaa, että aikaamme näyttää hyvin sopivan teos, joka ei pakota lukijaa seuraamaan kohdettaan minuutti minuutilta.

Bowlbyn mukaan Harris ei suinkaan tarjoa omaperäistä versiota Woolfin elämästä, mutta teos toimii – tekijänsä tavoitteiden mukaisesti – opaskirjana "usein vierailtujen paikkojen ensikertaisille kävijöille". On helppo yhtyä arvostelijaan, kun hän toteaa Harrisin tarjoavan innostavaa luettavaa ja houkuttelevan lukemaan sekä Woolfia itseään että hänestä tehtyä tutkimusta. Aineistosta ei tule olemaan puutetta.

– RITVA HAPULI

Fanni Luukkonen johtajuus- näkökulmasta

Marjo-Riitta Antikainen: Velvollisuuden kutsu. Fanni Luukkonen johtajana. Otava 2012. 255 s.

Lotta Svärd -järjestön pitkäaikaisin (1929–1944) ja vaikutusvaltaisin johtaja Fanni Luukkonen on todellakin ansainnut uuden elämäkertatutkimuksen. Aiempi elämäkerta on vuonna 1993 julkaistu Maija-Liisa Bäckströmin teos *Fanni Luukkonen – lottajohtaja*. Nyt tehtävään on tarttunut teologian tohtori Marjo-Riitta Antikainen.

Jo ensimmäisellä vilkaisulla kirjan ulkonäöstä voi havaita, että se on Suomen Lottaperinneliiton Lottien Suomi -projektin tuote. Kirjan taitto ja formaatti ovat hyvin samankaltaisia kuin vuosina 2004–2009 ilmestyneissä projektin tutkimuksissa. Antikaisen kirjan esipuheessa historiatoimikunnan puheenjohtaja Sirkka-Liisa Hollmén toteaa, että Luukkosesta ei ole tehty tutkimukseen perustuvaa elämäkerta. Tämä ei täysin pidä paikkaansa. Bäckström ei ollut ammattitutkija eikä hän käyttänyt kirjassaan lähdeviitteitä, mutta silti työ perustui sekä arkistolähteiden käyttöön että aiempaan tutkimukseen. Bäckströmillä oli lisäksi käytössään Luukkosen yksityistä kirjeenvaihtoa. Tämä oli oikeastaan ainoa Luukkosen henkilökohtainen arkistokokonaisuus, joka sittemmin on kadonnut. Harmi vain, ettei Bäckström hyödyntänyt sitä paljonkaan.

Antikainen on ottanut tutkimuksensa näkökulmaksi johtajuuden. Tälle teemalle kirjoittaja on rakentanut myös työnsä kronologisen disposition, joka käsittelee Fanni Luukkosen johtajuutta aina

paikallistason pohjoissuomalaisesta raittiusyhdistysaktiivista aikansa näkyvimmäksi suomalaisiksi naisjohtajaksi saakka. Antikaisen keskeisimmät tutkimuskysymykset ovat: millainen auktoriteetti ja johtaja Fanni Luukkonen oli ja miten hänen arvostuksensa rakentui.

Tekijä rakentaa kuvan määrätietoisesti urallaan edenneestä naisesta, joka oli loppuun saakka alaisiaan kuunteleva ja maltillinen vastuunkantaja. Silti Fanni Luukkoselle ei vallankäyttö ollut vastenmielistä. Hän oli 47-vuotias aloittaessaan Lotta Svärdin johtajana ja pystyi käyttämään uudessa toimessaan hyväkseen kaiken siihenastisen elämän aikana keräämänsä osaamisen, taidot ja verkostot. Mikään tuossa tehtävässä ei riidellyt sitä vastaan, mihin Luukkonen uskoi, vaan lotta-aatteessa ja käytännön toiminnassa kiteytyi täydellisesti hänen isänmaallisuutensa.

Fanni Luukkonen hankki kannuksensa lottatoimintaan piirisihteerinä Sortavalan lottapiirissä, jonka edustajana hän toimi heti Lottajärjestön perustavasta kokouksesta vuonna 1921 lähtien. Lotta Svärdin keskusjohtokuntaan hänet valittiin vuonna 1925, joten hänen valintansa sen puheenjohtajaksi neljä vuotta myöhemmin tuntuu melko luontevalta jatkolta määrätietoisien naisten uralla, mutta se ei ollut itsestään selvyyttä.

Luukkonen oli lähtöisin vaatimattomasta käsityöläisperheestä ja tehnyt uraansa syrjäseuduilla. Hän oli poliittisesti maltillinen kansan nainen, joka oli noussut sosiaalisessa arvoasteikossa opettajankoulutuksensa ja yhdistysaktiivisuutensa ansiosta. Hänen valintansa kertookin lottajärjestön kansanvaltaistumisesta ja maaseutupainotteisuuden korostumisesta. Järjestö ei olisi koskaan kasvanut niin suureksi, jollei se olisi vedonnut maaseudun naisein.

Antikainen rinnastaa tekstissään mielenkiintoisesti muutamaan otteeseen Luukkosen ja suojelukun-

tien johtajan Lauri Malmbergin. Saman sukupolven kasvateilla oli samankaltainen tausta ja he tulivat yläluokkaisten maanpuolustuspiirien ulkopuolelta. Heidän toimiaan johtajina leimasi myös poliittinen maltillisuus, ja molempien suhtautuminen oikeistoradikalismiin oli koko ajan varsin varauksellista. Tästä erinomaisesta oivalluksesta olisi mielellään lukenut lisää.

Antikaisen valitsema johtajuusteema on toki tärkeä ja keskeinenkin Fanni Luukkosen henkilöhistoriaa kirjoitettaessa, mutta hän pitäytyy siinä liiankin tiukasti. Kun Antikainen samalla pitää koko ajan kiinni kronologiasta, tekstistä tulee paikoin melko pitkästyttävää. Hän ikään kuin väläyttää hienoja pohdintoja vaikkapa naisasian merkityksestä Fanni Luukkoselle tai opettajuuden tiivistä yhteydestä lottatoimintaan, mutta ne jäävät yleensä harmittavasti puolitiehen.

Kirjassa on runsaasti toistoa eikä lukijalle todellakaan jää epäselväksi, että Fanni Luukkonen oli erityisen aktiivinen ja työtä pelkäämättömän johtaja. Tiukasta teemassa pysymisestä huolimatta lukijalle jää silti aika hajanainen kuva esimerkiksi siitä, millainen johtaja Luukkonen oli sota-aikana, lottajärjestön todellisen suuruuden kaudella.

Kirjasta olisi tullut huomattavasti kiinnostavampi, jos Antikainen olisi rohkeasti ottanut esiin ne teemat, joihin hän selvästi osoittaa kiinnostusta ja joihin hänellä kokeneena tutkijana olisi varmasti ollut kaikki eväät tarttua. Johtajuus olisi toki voinut olla yksi keskeinen teema, mutta Luukkosen persoona rakentui monista muistakin aineksista. Henkilö Fanni Luukkonen jää tässä työssä johtajuuden jalkoihin.

Teologian tohtorina Antikainen olisi ollut esimerkiksi todellinen asiantuntija pohtimaan uskonnollisen merkitystä Fanni Luukkosen elämässä ja työssä sekä hänen uskonnollisen näkemyksensä vaikutusta lottajärjestöön. Nyt nämä asiat jää-

vät kahteen lyhyeen mainintaan. Lotta Svärdin vahva uskonnollinen painotus ei mielestäni kuitaannu sillä, että uskonnollisuus edusti kommunisminvastaisuutta – eikä sillä, että suuri osa lotista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja että uskonnollinen henki oli siksi vahvasti läsnä lottien kokoontumisissa.

Ensimmäisessä pääluvussa Antikainen kirjoittaa laveasti Luukkosien toiminnasta Oulun seudulla raittiusliikkeessä, kristillis-siveellisessä naisyhdistys Valkonauhassa sekä nuorsuomalaisissa ja tuo esiin uutta mielenkiintoista tietoa Luukkosen varhaisista vaiheista. Hän ei kuitenkaan sen kummemmin pohdi pohjoissuomalaisen paikallisuuden ja sen erityispiirteiden, kuten vahvan herännäisyyden vaikutusta Luukkosen ajatusmaailmaan ja persoonaan.

Antikainen on pätevä henkilöhistorioitsija ja tuntee hyvin tutkimansa ajanjakson alkupuolen. Tekstistä paistaa kuitenkin läpi se, ettei kirjoittaja ole kovinkaan syvällisesti perehtynyt työn keskeiseen osaan, Lotta Svärd -järjestöön ja siihen läheisesti liittyviin suoje-luskuntiin.

Arkistoaineistoa on kyllä käyty huolellisesti läpi, mutta etenkin tutkimuskirjallisuuden käyttö ja viittauskäytäntö on oudon suppeaa. Luukkosen Lotta Svärd -vuosia tarkasteltaessa Antikainen viittaa lukemattomia kertoja Maritta Pohlsin *Käytännön isänmaallisuutta* -teoksen keskeisenä auktoriteettina, vaikka Pohls itsekin kirjoittaa työnsä esipuheessa päivittäneensä kokonaiskuvaa lottajärjestöstä aiemmin tehdyn tutkimuksen perusteella. Ja sitä on olemassa varsin paljon.

Lottajohtajuusajan tarkastelu ei tuo paljonkaan uutta tietoa Luukkosesta. Lisäksi tulkinta Luukkosesta lottien kulttihahmona on melko kaukaa haettu. Kirjan mielenkiintoisinta antia tarjoaa sen alku- ja loppupuoli, jotka eivät

suoranaisesti liity Luukkosen lottakauteen. Pohtiessaan Fanni Luukkosen koko elämän romahtamista järjestön lakkautuksen jälkeen Antikainen luo todella koskettavan kuvan kaikkensa menettäneen naisen viimeisistä surullisista vuosista.

Kokonaisuutena Antikainen ei ole onnistunut saavuttamaan Fanni Luukkosta henkilönä, joka keran oli verta ja lihaa.

– SEIJA-LEENA NEVALA-NURMI

Pekka Tarkan Joel Lehtonen

Pekka Tarkka: Joel Lehtonen II. Vuodet 1918–1934. Otava 2012. 591 s.

Kirjailija Joel Lehtosen (1881–1934) elämäkerran jälkimmäinen osa *Joel Lehtonen II. Vuodet 1918–1934* on kirjallisuudentutkija Pekka Tarkan kirjoittaman elämäkerran tuhti päätös. Siinä käydään läpi paitsi kirjailijan tunnetuimmaksi jäänyt 1920-luvun tuotanto myös hänen sairautsiensa rasittama elämä 52-vuotiaana tehtyyn itsemurhaan saakka. Vaikka 1900-luvun alun Suomessa monet kirjailijat olivat nousseet vähäisistä tai jopa köyhistä oloista, oli Lehtosen elämän alku äitinsä hylkäämänä aviottomana lapsena, huutolaisena ja lopulta kasvattilapsena poikkeuksellisen karu. Tätä alkutaivalta Tarkka valottaa elämäkerran ensimmäisessä osassa. Toisessa osassa Lehtonen on jo tehnyt ”luokkaretkensä”: opiskellut, debytoinut onnistuneesti 1900-luvun alussa ja noussut sivistyneistön joukkoon pääkaupunkiseudulle kärsien kuitenkin samanlaisista ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tun-

teista kuin kuka tahansa yhteiskuntaluokasta toiseen siirtyvä.

Tarkka on tehnyt valtavan työn ja aloittanut Lehtosen tuotannon parissa jo 1960-luvulla kirjallisuudenopintojensa pro gradu -vaiheessa. Pitkä suhde tutkittuun kohteeseen näkyy elämäkerrassa: se on perusteellinen ja paneutunut, mutta kärsii myös liiasta runsaudesta. Valintojen tekeminen – mitä ottaa ja mitä jättää – voi tuntua hankalammalta silloin, kun kohde on ”lähellä” ja materiaalia on runsaasti. Valintojen tekeminen kuuluu joka tapauksessa elämäkerturin työhön ja ratkaisujen ääneen lausuminen nostaisi reilummin esille sen tosiasian, että elämäkerta on aina kirjoittajansa *tulkinta* kohteensa elämästä.

Tarkan elämäkerta on yhtäältä Lehtosen tuotannon referointia, selostusta ja ristiriitaisen vastaanoton esittelyä ja toisaalta hänen elämänsä seuraamista sairauksien, ystävyysuhteiden, matkojen ja rakkauksien kautta. Lehtosen oma ääni pääsee esiin hänen runsaan kirjeenvaihtonsa kautta.

Tasapainoilu tuotannon kuvailun ja elämästä kertomisen välillä horjuu paikoitellen, kun tuotanto haukkaa turhan pitkiä jaksoja elämäkerrasta: esimerkiksi Lehtosen tunnetuimman teoksen – *Putkinotkon* (1919–1920) – todenvastavuuksien tutkailuun (keitä todellisia ihmisiä oli romaanin henkilökuviin takana) ja juonen referoimiseen kuluu lähes seitsemänkymmentä sivua. Kiinnostavampaa olisi saada tietää, miten Tarkka kirjallisuudentutkijana sijoittaisi romaanin suomalaisen kirjallisuuden kentälle ja miten sen teemat asetuvat suhteessa muuhun samanaikaiseen kirjallisuuteen.

Valitettavasti Tarkka ei hyödynnä uusinta historian- ja kirjallisuudentutkimusta, jossa arvioidaan uudelleen Lehtosenkin teoksen kuvaamaa aikaa suurlakosta 1905 sisällissotaan 1918. Niissä etualalle on noussut nimenomaan suoma-

laisen sivistyneistön ja ns. kansan eli eri yhteiskuntaryhmien välisen suhteen analyysi. Jo Putkinotkon alaotsikko ”kuvaus laiskasta viinantrokarista ja tuhmasta herrasta” alleviivaa tuota mutkikasta suhdetta. Romaani ehdottaa omanlaisensa tulkinnan suhteen dynamiikasta samoin kuin yhdenlaisen näkemysniistä yhteiskunnallisista syistä, jotka johtivat lopulta sisällissotaan.

Samalla tavalla koko Lehtosen tuotanto jää elämäkerrassa vaille kotimaista ympäristöään, johon se kuitenkin elimellisesti nivoutuu. Vaikka Putkinotko olisikin ollut eurooppalainen moderni romaani – Tarkka painottaa ensisijaisesti tuotannon yhteyksiä eurooppalaisiin klassikoihin –, se on myös kotimainen romaani, jonka kontekstuaalisointi olisi korostanut sen merkitystä vielä painavammin. Yhteydet samanaikaisen F. E. Sillanpään tuotantoon (joka jää elämäkerrassa vain mainintojen varaan tai Nobelkilpamuppaniksi) valaisivat Lehtosen tuotantoa mainiosti: kirjailijathan painivat osin samojen aiheiden ja teemojen kanssa, mutta aivan eri tyylillä ja tekniikalla.

Lehtosen vastaanotto aikoinaan oli ristiriitaista: tätä osaa Tarkka valottaa kiinnostavasti referoiden eri lehtien kriitikoiden näkemyksiä ja kiistoja. Kirjailijan omintakeinen suomen kieli, satiirinen tyyli ja henkilöhahmojen groteski ruumiillisuus eivät istuneet parhaimmalla mahdollisella tavalla sotienväliseen ihanteellis-isänmaalliseen ilmapiiriin. Parhaiten häntä ymmärrettiin suomenruotsalaisten kirjailijoiden taholta – eritoten Hagar Olsson ja Elmer Diktonius kykenivät arvioimaan näkemään Lehtosen satiirin kärjen. Lehtosen viimeiseksi jäänyt teos *Henkien taistelu* (1933) on satiirinen ja tarkkanäköinen aikalaiskuva oikeistopopulismin noususta Suomessa – ja sellaisena jälleen valitettavasti ajankohtainen.

Jälkisanoihin Tarkka kirjaa Lehtosen oman kysymyksen: ”Mikä

oikeus ulkopuolisilla on koskea ihmisen sisimpään kokemukseen?” Hän vastaa itse näin: ”Tämän kirjan syntyessä olen tullut entistä vakuuttuneemmaksi elämäkerran tekijän oikeudesta yritykseensä. Lehtosen kiukku on ymmärrettävää, mutta hänen työnsä yksityinen ja yleinen merkitys on lopulta niin painokas, että se vaatii tutkimusta, nyt ja edelleen” (s. 534). Jälkisanoihin kirjattu oikeutus ei aivan riitä vakuuttamaan elämäkerran lukijaa. Elämäkertatutkimuksen puolella on jo kymmenen vuoden ajan pohdittu elämäkerran kirjoittajan eettistä ja moraalista vastuuta sekä kirjoittamiseen liittyviä valtakysymyksiä. Miten jäsentää toisen elämä, mitä ottaa ja mitä jättää? Kuinka paljon kohde saa oman äänensä kuuluville? Miten kirjoittaisin toisesta niin, että se olisi reilua ja oikeutettua? Näitä kysymyksiä soisi pohdittavan tulevissa kirjailijaelämäkeroissa ääneen ja avoimesti.

– KUKKU MELKAS

Epäsovinnaisen kirjailijan elämäkerta

Helena Ruuska: Marja-Liisa Vartio. *Kuin linnun kirkaisu*. WSOY 2012. 501 s.

Marja-Liisa Vartio keskusteli mainosvalokuvistaan vasta parikymmepisen Otavan toimittajan Matti Suurpään kanssa 1960-luvun alussa ja kysyi nuorelta pojanplantulta: ”Arvaas, Matti, miksi mulla on tossa kuvassa tupakka suussa?” Ennen kuin toinen ehti arvata, kirjailija vastasi: ”Tupakan takia leukaa voi pitää pystyssä ja silloin ei kaisleuka näy!” (s. 429).

Luettuani Helena Ruuskan kirjoittaman elämäkerran lopusta tämän pienen muiston voin melkein kuulla Vartion äänen ja tavoittaa tilanteen sekä Vartiolle ominaisen huumorin ja ironian. Niin elävästi Ruuska maalaa kirjailijan kuvan eteemme elämäkerrassaan *Kuin linnun kirkaisu*. Linnut muodostivat keskeiseksi symboliikaksi Vartion tuotannossa esikoisrunokoelman ”Jousella-ampuja”-runosta (1952) postuumin *Hänen olivat linnut*-romaanin (1967) täytettyihin lintuihin. Elämäkerran nimi voisi kuvata kirjailijan liian lyhyeksi jäänyttä, mutta vahvaa ja omaäänistä uraa. Ehkä se viittaa myös kirjailijan temperamenttiin, Vartiolle ominaiseen nopeuteen ja kiihkyyteen.

Marja-Liisa Vartio kuuluu niihin suomalaisiin naiskirjailijoihin, joiden elämäkertaa on odoteltu vuosia. Äidinkielenopettajana toimiva Ruuska väitteli 2010 Vartion romaanista *Kaikki naiset näkevät unia* (1960). Vuonna 1924 syntyneen Vartion elämää ovat aiemmin valottaneet 1990-luvun puolivälissä julkaistut nuoruuden päiväkirjat ja kirjailijan toisen puolison Paavo Haavikon muistelmat yhteisistä vuosista.

Teos on helposti lähestyttävä, sujuvasti ja eläytyvästi kirjoitettu. Päiväkirjat, kirjeet, haastattelut, aikalaismateriat ja tietysti ennen muuta Vartion omat tekstit luovat kuvaa erikoislaatuisesta, omaäänisestä kirjailijasta ja naisesta. Rakenteellisia ratkaisuja olisin miettinyt uudelleen; lukemattoman luvut ja alaluvut hajottavat rakennetta ja tekevät seuraamisesta ajoittain työlästä – vaikka tiheä otiskointi mahdollistaakin eräänlaisen juonen ja teemojen syntymisen jo disposition tasolla. Suurelle yleisöllekin suunnattuun biografiaan olisi toivottavaa saada enemmän läpinäkyvyyttä – tässä elämäkerrassa ei ole kirjoittajaa ja tulkintoja paikantavaa alku- tai loppulukua, eikä Ruuska

murra kirjailijabiografian perinteitä.

Elämäkerta lähtee liikkeelle siitä, mistä niin monet dramaattisen elämänlopun saaneiden ihmisten elämäkerrat lähtevät: kuolemasta. Vartio oli keskellä luomisvoimaisinta kauttaan kuollessaan kesäkuussa 1966 vain 41-vuotiaana. Jos Vartion sairastamaa kilpirauhasen häiriötä olisi hoidettu oikein, hän ehkä eläisi vieläkin keskuudessaamme. Hän olisi hätkähdyttänyt kannanotoillaan ja ollut omaperäisen kirjailijan esikuva monelle nuoremmalle. Varmasti hän olisi kirjoittanut vielä monta teosta. Ja tietysti ollut kolmen lapsen äiti ja vaimo. Lukijan valtaa tunne elämän kohtuuttomuudesta.

Helena Ruuska tarttuu varmoin ottein Vartion kiehtovaan persoonaan ja elämänvaiheisiin. Biografia asettaa kirjailijan taitavasti aikakautensa kehyksiin, ei raskaasti taustoittaen, vaan hahmotellen ääriviivoja esimerkiksi kuvatessaan nuoren Marja-Liisa Sairasen saapumista Säämingissä ja Nurmijärvellä vietetyn lapsuuden ja nuoruuden jälkeen sodan jälkeiseen Helsinkiin tai kuvatessaan ”oudon linnun” astumista 1950-luvun Helsingin kulttuuripiireihin. Avioliitto taidekauppias Valter Vartion kanssa saattaa taidehistorian opiskelijan yhteyteen helsinkiläisten kulttuuripiirin kanssa. Hienoa kulttuurihistoriaa on kuvaus elämästä Herttoniemen lähiössä, jossa samassa talossa asuvat hyviksi ystäviksi tulevat Jarno Pennanen ja Anja Vammelu. Vartiolle ominainen vahva temperamentti nousee esiin muistoissa, joissa Marja-Liisa on samaan aikaan ”niin hauska ja kauhea ihminen” (s. 194). Erilaiset taiteilijakohtaamiset, kuten hetkelinen rakkautensa Lassi Nummen kanssa, tutustuminen Rafael Wardiin, keskustelut ymmärtävän Sylvi Kekosen kanssa ja tietysti yhteistyö kirjailijalahjakkuuden ”löytäneen” kustannustoimittaja Tuomas Anhavan kanssa, avaavat kiinnostava-

vasti 1950–1960-lukujen Suomea ja sen kulttuuripiirejä.

Vartio on tärkeä osa 1950-luvun modernistipolvea. Hän aloitti kokoelmillaan *Hääät* (1952) ja *Seppäle* (1953) runoilijana, jonka nuoruuden suuret ihanteet olivat Saima Harmaja ja Edith Södergran. Modernistin ääni pohjaa kalevalaiseen ja myyttiseen perinteeseen: ”Toisessa päässä ovat Sääminki ja kansanrunous ja toisessa Helsinki ja moderni runous. Väliin rakentuu hänen oma vartiolainen maailmansa” (s. 427). Hän ehti julkaista neljä romaania. Viides ilmestyi kuoleman jälkeen Paavo Haavikon ja Tuomas Anhavan viimeistelemänä. Prosaistina suuri ja tavoittamattomalta tuntuvat ihanne oli Maria Jotuni, johon Marja-Leena Mikkola kirjailijan kykyjä vertaa postuumiin romaanin ilmestyttyä. Vartio kuului sodanjälkeiseen yhä kasvavaan naiskirjailijoiden joukkoon, missä hänellä oli erityinen äänensä. Helena Anhava vertaa vuonna 2006 ilmestyneissä muistelmissaan 1950-luvun naiskirjailijoita lintuihin ja kirjallista kenttää puutarhaan. Vartio oli tässä joukossa kuhankeittäjä, jonka aloittaessa laulunsa muut linnut vaikeutuvat. Hän oli ihailtu luonnonlajakuus, mutta avoimuudessaan kenties myös uhka kollegoilleen.

Vartion yksityinen elämä lomittuu elämäkerrassa kirjailijan työhön. Ruuska hakee paljon yhtäläisyyksiä tuotannon ja elämäkokemusten välillä, yhteydet voisivat olla problematisoidumpiakin. Esimerkiksi unet näyttelivät keskeistä roolia niin Vartion henkilökohtaisessa elämässä kuin tuotannossa. Toisin kuin useimmat aikalaiset, hän käsitteli unia, unennäköä ja alitajuntaa teoksissaan ja oli kriittisen kiinnostunut Freudin ja Jungin ajatuksista. Ruuska yhdistää unennäköjyvien sukutaustaan, jossa unia kerrottiin vilkkaasti. Vartion elämän ääripää ovat rikas unielämä ja läpi elämän vaivaava vaikea unettomuus. Hän oli armoitettu

kertoja, jonka ympärille ihmiset kerääntyivät kutsuilla kuuntelemaan pitkää tarinointia juuri nähdystä unesta. Unennäöstä saatettiin kilpaillakin Kirsi Kunnaksen kanssa. Hersyvä on Vartion kirjeessään kertoma usean sivun kuvaus painajaisunesta, jossa hän juoksee ullakolla karkuun Lassi Nummen, hetkellisen ihastuksensa, äitiä.

Yhtäläillä unet voivat olla kohtalonomaisia ja traagisia, kuten vanhenemista pelkäävän Vartion näkemä uni, jonka hän katsoi kertovan taitellijuudestaan. Keski-ikäinen nainen istui virran rannalla ja liikutti kättään veden pinnassa, ”kysyin tai ajattelin, miksi hän tekee niin, miksei anna virran olla tyynen ja kirkkaan [– –] silloin hän sanoi, että niin on tehtävä, jotta ei kuolisi. Jos hänen kuvansa näkyy selvänä virran kalvossa, virta vie hänet, hän kuolee. [– –] Se on kai taitelijan symboli. Olla selvillä itsestään, kaikesta, nähdä kaikki, on kuulemaa, lakkaa olemasta. Vain särkemällä itsensä voi elää” (s. 366).

Vartion nuoruuden päiväkirjoista esiin marssiva ääretön varhaiskypsyys asettuu kiinnostavaan ristivaloon kirjailijan varhain kokeaman vanhenemisen pelon ja ahdistuksen kanssa. Kuten Ruuska toteaa: ”Marja-Liisan elämä on täynnä vastakohtaisuuksia: kärsimystä ja haltioitumista, materiaa ja henkeä, maalaisuutta ja kaupunkilaisuutta, karkeutta ja sivistyneisyyttä, valveilla oloa ja unta” (s. 201). Ruuska myös viitoittaa polkuja tulevalle tutkimukselle nostaessaan esiin Vartion tuotannon rinnasteisuuden Jotuniin tai avatessaan myyttisyyden ja unien keskeisyyttä tuotannossa. Elämäkerta tavoittaa Vartion maailman ja kulkee sujuvasti traagisen ja koomisen sävyissä, mutta, kuten Vartion tuotanto, vailla liikaa sentimentaalisuutta.

– MAARIT LESKELÄ-KARKI

Vallasta tutkimuskohteena ja analysointikeinona

Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs ja Heli Paalumäki (toim.): Vallan teoriat historiantutkimuksessa. Historia Mirabilis 7. Turun historiallinen yhdistys 2011. 201 s.

Historiantutkimuksessa valta on perinteisimmin nähty poliittiseksi, uskonnolliseksi tai vaikkapa taloudelliseksi vaikutusvallaksi. Tiedämme kuinka kuninkaat ovat hallinneet alamaisiaan, papit seurakuntalaisiaan ja talon isännät perhetään ja palkollisiaan. Valtaa tulisi kuitenkin arvioida laaja-alaisemmin. Se on ilmiönä hankalasti määriteltävissä eikä sen sijaintia ole helppoa paikantaa.

Vallan arviointiin paneutui vuosina 2007–2010 Suomen Akatemian rahoittama Valta Suomessa -tutkimusohjelma, jonka 24 hanketta edustivat laajasti humanistisia, yhteiskuntatieteellisiä ja taloustieteellisiä aloja. Historiantutkimus oli ohjelmassa edustettuna useamman hankkeen voimin.¹ Kirsi Vainio-Korhosen johtama Vallan käyttäjinä ja kohteina Suomessa 1550–1980 -hanke on sittemmin julkaissut työnsä tulokset *Vallan teoriat historiantutkimuksessa* -artikkelikokoelmassa.

Kokoelman juuret ovat hankkeen järjestämässä kirjoituspiirissä, jossa pohdittiin historiantutkimuksen, vallan ja valtateorioiden keskinäistä suhdetta. Kirjoittajat ovat suurimmaksi osaksi Turun yliopis-

1. <http://www.aka.fi/fi/A/Ohjelmat-ja-yhteistyö/Tutkimusohjelmat/Paattyneet/VALTA/Rahoitettavat-hankkeet/> (luettu 30.8.2012).

ton eri historia-aineiden maistereita ja tohtorikoulutettavia omine tutkimusaiheineen. Seuraa heille tekee muutama dosentti ja professori. Teoksessa on yhteensä 13 kirjoittajaa.

Kirjoittajia on motivoinut ajatus vallasta moniulotteisena historiallisena ilmiönä, joka on ulottunut perinteisten vallankäyttäjien ja vallanalaisten suhdetta laajemmalle. Vallan tutkiminen vaatii ilmiön aiempaa tarkempaa käsitteellistämistä. Historiantutkijoiden perinteinen aineistolähtöinen tapa tarkastella historiaa voisi saada teoreettisesta lähestymistavasta uudenlaisia lisävirtaa. Erityiset valtat teoriat mahdollistaisivat uudenlaisten hedelmällisten kysymysten esittämisen lähdeaineistolle ja terävöittäisivät analyysiä. Kokoelman tiiviissä johdannossa ja kahdeksassa itsenäisessä tapaustutkimuksessa arvioidaan tietyn historiallisen aiheen, vallan ja valtateorioiden keskinäistä suhdetta.

Johdannon jälkeinen Anu Lahtisen ja Kirsi Vainio-Korhosen artikkeli on lähtökohdiltaan katsaus Pohjoismaissa tehdystä, keskiaikaan ja uuteen aikaan kohdistuneesta sukupuoli- ja naishistoriasta. Kirjoittajat tarkentavat katseensa siihen, millaisista vallan ja vallankäytön näkökulmista tutkijat ovat arvioineet eri yhteiskuntaluokkaa edustaneiden naisten oikeuksia, asemaa ja toimintamahdollisuuksia.

Kahdessa viimeisessä artikkelissa tutkimuskohteena on puolestaan itse historiallinen valtateoria. Esimerkiksi Samuel Fabrin vertailee yhteiskuntateoreetikko Jean Bodinin sekä Skotlannin ja Englannin kuningas Jaakko I:n esittämiä näkemyksiä hallitsijan ehdottomasta maallisesta vallasta, suvereniteetista. Kirjoituksissaan miehet pohtivat monipuolisesti suvereniteetin alkuperää, oikeutusta ja mahdollisia rajoituksia.

Loput artikkelit ovat tavoitteiltaan ja käsitteilytavoiltaan keske-

nään yhteneväisiä ollen kokoelman mielenkiintoisinta antia. Niissä tutkitaan tiettyä historiallista aihetta hyödyntäen moderneja valtateorioita. Teoriat ovat tällöin tutkimuskohteen jäsentämisen metodinen apuväline mutta samalla viitekehys, jonka avulla valtaa historiallisena ilmiönä arvioidaan.

Esimerkiksi Henna Haavisto tarkastelee vuoden 1927 *Aitta*-aikauslehden mainoksissa, kuvissa, artikkeleissa ja novelleissa lukijoille välitettyä kuvaa modernin naisen elämäntyylistä. Haavisto hyödyntää Judith Butlerin performatiivisuusteoriaa, jonka mukaan sukupuoli rakentuu erilaisista performatiiveista eli sukupuolta esittävistä eleistä ja teoista. Esimerkiksi pukeutumista, ulkonäköä ja ulkoista käyttäytymistä kommentoidessaan lehti oli vallankäyttäjää määritellään hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän naiseuden välisiä rajoja.

Jaana Torninoja-Latola puolestaan arvioi Alf Lüdtken kehittämän *eigensinn*-käsitteen avulla vasemistokirjailija Elvi Sinervon jatkosodan aikaisia vankilakokemuksia. Kirjoittaminen ja sääntöjen tietoinen rikkominen olivat Sinervon harjoittamaa arkipäivän politiikkaa ja henkilökohtaista vastarintaa, joiden avulla hän sai itselleen tilaa ja aikaa suhteessa viralliseen vallankäyttäjään, totaaliseen ja suljettuun vankilajärjestelmään.

Varhaisempia aikakausia käsittelevissä artikkeleissa aikajänne moderneihin valtateorioihin on kaikkein pisin. Hanna Nieminen tutkii senaattori ja historiankirjoittaja Tacituksen kirjoituksissaan rakentamaa ja välittämää kuvaa Roomassa varhaisella keisariajalla vaikuttaneista sotapäälliköistä Germanicuksesta ja hänen vaimostaan Agrippinasta. Heidän valta-asemansa ja vallankäyttönsä jäsenysvälineenä Niemisellä on muun muassa sosiologi Michael Mannin kehittämä ideologisen vallan analyysi.

Reima Välimäki taas tarkastelee 1300-luvun alussa eläneen ruotsalaisen Botulfin harhaoppioikeudenkäyntiä. Analyysiä rytmittää voimakkaasti Michel Foucault'n tarjoama teoreettinen viitekehys, erityisesti tiedontahdon, tiedon alan ja doktriinin käsitteet. Ei ole mahdollista löytää yksittäistä tekijää, jolla oli valta määritellä ihminen kerettiläiseksi. Epäillyn omat puheet, tuomareiden ja pappien halu ymmärtää harhaoppisuutta ja erityisesti lopullisen tuomiokirjeen kieli tuottivat yhdessä harhaoppisuustuomion.

Historiantutkijoiden mieltä pinnaa aina anarkonismien pelko. Mitä jos modernin maailman analysointiin tarkoitettujen teorioiden avulla menneisyyttä tulkitaan liian modernisti? Erityisesti vanhempiä aikoja arvioivat artikkelit tarjoavat toimivia malleja siitä, kuinka anarkonismilta voidaan välttyä. Kirjoittajien käyttämät teoriat ja käsitteet ovat luonteeltaan historiatomia, ne eivät lukitse historiallista ilmiötä valmiiseen malliin. Sen sijaan ne ovat apuvälineitä uusien kysymysten esittämisessä ja tutkimusaiheen jäsentämisessä.

Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen esittävät omassa tekstissään päinvastaisen esimerkin. Joan Scotin ja Yvonne Hirdmanin esittämät rakenteelliset mallit sukupuolten välisestä hierarkkisesta suhteesta ovat synnyttäneet historiantutkijoiden keskuudessa kritiikkiä, koska ne eivät välttämättä ole antaneet tilaa arvioida menneisyyden naisten vaikutusmahdollisuuksia ja toimijuutta.

Kokoelman tekstit ovat sivumäärältään tiiviitä tarjoten esimerkkejä valtateorioiden hyödyntämisestä ja vallan historiallisesti käsitteellistämisestä. Useimmissa tapauksissa tekstit eivät kuitenkaan jää pelkästään ekskursioiksi tai mahdollisen tutkimuksen esitelyiksi, vaan ovat jo valmista tutkimusta; valtateorioita hyödyntäen esitetään tuloksia vallan historiallisesta luonteesta.

Kokoelmassa otetaan eri näkökulmasta kantaa myös historiallisen vallan olemukseen: valta voi olla monen muotoista, tilanteesta riippuen eri toimijoiden hallussa, ja se voi välittyä monenlaisia reittejä pitkin. Artikkelit on jäsenelty kolmen melko suurpiirteisen osion alle: ”Valta ja toimijuus”, ”Sanan ja kuvan valta”, ”Hyvä ja paha valta – instituutiot ja aikalaiskritiikki”. Tätä vallan monimuotoisuutta olisi voinut selkeyttää lukijalle lisää, esimerkiksi työn annin kokoavissa loppusanoissa. Myös asiansanahakemisto olisi auttanut hahmottamaan eri tekstien yhteisiä teemoja.

Kokonaisuutena *Vallan teorian historiantutkimuksessa* -teos on erillisten artikkeleiden kokoelma, mutta rakenteellisesti ja aiheitaan täydellisen harmonista kokonaisuutta ei ole tarpeen vaatiakaan. Kaikki kokoelman artikkelit näet puhuvat yhteisellä äänellä ja yhteisin tavoittein. Lakonisen yksinkertaisessa pääotsikossa kiteytyy mainiosti teoksen tarkoitus.

– PASI SAARIMÄKI

Voiko älykkyys selittää kulttuurien kehitystä?

Richard Lynn – Tatu Vanhanen: Intelligence. A Unifying Construct for the Social Sciences. Ulster Institute for Social Research 2012. 531 s.

Richard Lynnin ja Tatu Vanhasen lähtökohta on luonteva: ihmiset ovat erilaisia henkisesti kyvyiltään ja erilaisuus on hyväksyttävää ja ymmärrettävää eikä siitä voi tehdä päätelmiä yksilön arvosta tai ihmissyydestä. Henkiset kyvyt vaikutta-

vat yksilöiden tekemiin valintoihin ja siihen, miten ihminen onnistuu erilaisissa asioissa.

Vaikeudet alkavat siitä, mitä älykkyydellä tarkoitetaan ja missä määrin se on perinnöllistä ja missä määrin ympäristön muokkaamaa. Niin ikään älykkyuden mittaaminen on keskustelunalaista, mutta tässä on edistytty niin paljon, että älykkyuden mittaaminen eri keinoin ei ole kokonaan katteetonta. Huomattakoon, että kun jotkut puhuvat ”henkisistä kyvyistä”, se ei välttämättä eroa älykkyydestä, vaikka kuulostaa poliittisesti korrektivammalta.

Kerrassaan haastavien ongelmien eteen joudutaan, kun ryhdytään tutkimaan sitä, onko eri kansakuntien tai väestöryhmien keskimääräisessä älykkyudessa olennaisia eroja ja voivatko nämä erot selittää yhteiskunnan tilaa ja kehitystä. Tämän aiheen parissa istutaankin jo nuotiolla ruutitynnyrin päällä. Lynn ja Vanhanen esittävät paradigmaattinen haasteen, joka koskee myös historiatieteen ja kulttuurintutkimuksen lähtökohtia.

Richard Lynn on tutkinut ihmisen älykkyyttä ja sen mittaamista nelisen vuosikymmentä. Vanhanen ja Lynn yhdistivät kiinnostuksensa 1990-luvulla sen jälkeen, kun Vanhanen oli kirjassaan *On the Evolutionary Roots of Politics* (1992) esittänyt, että eriarvoisuuden ja erilaisen kehityksen taustalla voivat olla yksilöiden geneettiset erot. Nyt Lynn ja Vanhanen selvittävät, missä määrin sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen erot yksilöiden välillä ja yhteiskunnissa ovat seurausta perimän sanelemista eroista älykkyudessa.

Tällainen tutkimusohjelma edellyttää kahden asian mittaamista. Ensinnäkin on pystyttävä mittaamaan ihmisten älykkyyttä ja kansakuntien tai väestöryhmien keskimääräistä älykkyyttä. Sen lisäksi on kyettävä arvioimaan yhteiskunnallisia oloja ja yhteiskunnan kehitystä.

Älykkyyttä on yritetty mitata noin sata vuotta. Lynn ja Vanhanen kokoavat yhteen satojen älykkyystutkimusten tiedot, joiden yhdenmukaistaminen on työ sinänsä. Älykkyysosamäärää (ÄO) mukana vienen tutkimusten lisäksi he käyttävät lukuisia koulumenestystä matematiikassa, tieteissä ja luetun ymmärtämisessä selvittäviä tutkimuksia. Mukana on myös suomalaisten ylistämä PISA (Program for International Student Assessment). Eri tutkimusten pohjalta tekijät laskevat yli 200 valtion tai jonkin valtion alueen väestön keskimääräisen älykkyuden. Ensimmäinen heidän huomionsa onkin, että väestöryhmien (kansakuntien) keskimääräinen ÄO korreloi vahvasti eri valtioissa koulumenestyksestä saatujen tulosten kanssa.

Toinen työn kannalta oleellinen seikka on yhteiskunnallisten olojen laadun sekä kehityksen mittaaminen. Lynn ja Vanhanen selvittävät jo aikaisemmissa töissään, että henkeä kohden laskettu bruttokansantuote on keskimäärin suurempi maissa, joissa ÄO on keskimääräistä korkeampi.

BKT-analyysin puutteita korjataan mm. GINI-indeksillä. Näiden lisäksi teoksessa on monta muuta hyvinvoinnin ja kehityksen indikaattoria. Saattaa nähdä, että ne ovat nimenomaan Vanhasen kehittämisiä. Kouluolot, lukutaidon yleisyys sekä tutkimus- ja tuotekehittelyn voimavarat ovat mukana arvioissa. Niin ikään on arvioitu köyhyyttä ja sosiaalista tasa-arvoa erilaisin mittarein. Mukana on monia terveyteen liittyviä näkökohtia, kuten puhtaan veden saanti, lapsikuolleisuus, AIDS, eliniänodote sekä väestön ravitsemustilanne ja tuberkuloosin esiintyminen. Poliittisten instituutioiden toimintaa ja luotettavuutta arvioidaan mm. kansainvälisten järjestöjen ja YK:n aineistojen pohjalta. Erityisen kiinnostavia ovat naisten asemaa koskevat johtopäätökset. Kansakuntien keskimääräinen ÄO-luku kor-

reloi vain heikosti naisten osuuteen parlamentissa mutta erityisen vahvasti UNDP:n (United Nations Development Programme) sukupuolten tasa-arvoa koskevan indeksin kanssa.

Kirjoittajat kokoavat arviointinsa inhimillisiä oloja kuvaavaan indeksiin (Index of Human Conditions). Se on kehitetty UNDP:n samoja asioita kuvaavasta mallista. Monimuuttuja-analysien keinoin Lynn ja Vanhanen selvittävät eri tekijöiden merkitystä ja riippuvuutta yhdestä tai useammasta muusta tekijästä. Johtopäätös on, että jos yhteiskuntien kehitystä mitataan tavanimukaisin länsimaisin demokration, hyvinvoinnin ja tasa-arvon ihantein, erot eri valtioiden ja kulttuurien välillä selittyvät 65–73-prosenttisesti kansakuntien tai väestöryhmien keskimääräisen älykkyyden perusteella.

Poikkeuksia on mutta ne näyttävät selittyvän historian ja luonnonolojen sattumuksilla. Keskustelu, jota Lynn ja Vanhanen tästä käyvät, voi olla hyvinkin inspiroiva historian- ja kulttuurintutkijoille. Esimerkiksi sosialistiset maat poikkesivat kaavasta, sillä niiden vaurastuminen jäi jälkeen AO-luvun perusteella oletetusta kehityksestä.

Kirjoittajien mukaan älykkyyden merkittävä selittävä tekijä paitsi yksilöiden välillä myös yhteiskunta- ja kulttuurikehityksessä. He nostavat

älykkyyden perustavaksi yhteiskuntatieteitä yhdistäväksi käsitteeksi. Se saattaa olla liioittelua, mutta tutkimus kokoaa niin vahvan aineiston niin vankan analyysin pohjalta, että pelkästään ennakkoluulojensa mukaisesti tuhahdamalla tästä kirjasta ei selviä. Joka tapauksessa teos osoittaa, että älykkyyden on yksi keskeinen käsite arvioitaessa yhteiskuntien ja kulttuurien kehitystä.

Joiltakin osin kirjoittajien vastaus on vaillinaisen. Älykkyydestien tulokset ovat jatkuvasti parantuneet. Tämä ja se, että jotkut tutkimukset¹ osoittavat nimenomaisesti naisten tulosten parantuneen enemmän kuin miesten, viittaa sosiaalisten olosuhteiden merkitykseen. Tekijät ottavat huomioon tulosten parantumisen mutta jättävät sen pohtimisen vähälle.

Sosiaalisen taustan vaikutus yksilölliseen menestykseen on niin ikään monimutkainen asia. Tekijät toteavat aineistojensa pohjalta, että vanhempien sosiaalinen asema ei selitä kovinkaan paljon koulumenestystä, vaan sitä selittää eniten älykkyyden. Kun tutkimuksessa kuitenkin esitetään, että koulutus on parempi ja kansantulo suu-

remmpi maissa, joiden väestön AO-luku on keskimääräistä korkeampi, kehäpäätelmä on lähellä. Silloinhan voidaan myös päätellä, että keskimääräistä useampi hyvätuloinen (menestynyt) on keskimääräistä älykkäämpi. Monista syistä asia ei siltikään yksilöiden tasolla mene näin.²

Lynnin ja Vanhasen tutkimus kulkee niin sanotusti suurten lukujen lakien mukaan. Niinpä kaikki poikkeamat, jotka ovat aineiston pohjalta oletettua kehitystä vastaan, tulevat mielenkiintoisiksi kysymyksiksi. Menestyneitä ihmisiä on tutkittu eri tieteissä, myös historiatieteessä. Malcolm Gladwell on poleemisessa ja yleistajuisessa teoksessaan³ esitellyt niitä seikkoja, jotka erottavat menestyjät muista. Näiden tekijöiden lukuisuus ja sattumanvaraisuus suhteellistaa Lynnin ja Vanhasen tuloksista mahdollisesti tehtäviä yksioikoisia johtopäätöksiä – ja antaa paljon töitä historian- ja kulttuurintutkijoille.

– MARKO NENONEN

2. Näistä tekijöistä myös Flynn (2012) et. 159–182.

3. Malcolm Gladwell, *Outliers. The Story of Success*. Little, Brown and Company 2008. Suom. *Kuka menestyy ja miksi?* Docendo 2010.

1. Keskustelusta, ks. James R. Flynn, *Are We Getting Smarter. Rising IQ in the Twenty-First Century*. Cambridge University Press 2012.

Juha Sihvola in memoriam

Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori Juha Sihvola kuoli 14. kesäkuuta 2012 Helsingin Terhokodissa. Hän oli syntynyt 29. elokuuta 1957 Sipolassa ja oli kuollessaan 54-vuotias. Sihvola tuli ylioppilaaksi Myllykosken lukiosta 1976 ja opiskeli Helsingin yliopistossa historiaa, filosofiaa ja klassillista filologiaa. Hän väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1989 teoksella *Decay, Progress, the Good Life? – Hesiod and Protagoras on the Development of Culture* (Suomen Tiedeseura), jossa tarkastellaan varhaisia kreikkalaisia näkemyksiä hyvästä elämästä ja kulttuurista. Vastaväittäjänä toimi professori Martha Nussbaum. Teoksen esipuheessa Sihvola mainitsee ohjaajikseen Matti Viikarin ja Päivi Setälän historian laitokselta sekä Holger Thesleffin (Kreikan kirjallisuus) ja Simo Knuutilan (etiikka ja uskonnonfilosofia). Hän viittaa myös Margareta Steinbyn joihin kursseihin Suomen Rooman instituutissa, joihin hän osallistui 1980-luvun alussa. Sihvola laati väitöskirjaansa Suomen Akatemian tutkimusassistenttina (1983–1988), ja hän jatkoi sen jälkeen Suomen Akatemian nuorempana tutkijana (1988–1994) ja vanhempana tutkijana (1995–2000). Hän toimi vierailevana tutkijana Brown Universityssä (Providence, RI) vuo-

Kuva Lehtikuva / Vesa Moilanen.

sina 1991–1992 ja nuorempana tutkijana Center for Hellenic Studies -keskuksessa (Washington DC) vuosina 1994–1995 – molemmat maineikkaita antiikin filosofian tutkimusympäristöjä.

Väitöskirjan jälkeen Sihvola laati useita kansainvälisiä artikkeleita antiikin filosofiasta sekä toimitti samaa aihepiiriä koskevat teokset *Ancient Scepticism and the Sceptical Tradition* (Suomen Filosofinen Yhdistys 2000), *The Emotions in Hellenistic Philosophy* (Kluwer 1998, yhdessä Troels Engberg-Pedersenin kanssa), *Sleep of Reason: Erotic Experience and Sexual Ethics in Ancient Greece and Rome* (University of Chicago Press 2002, yhdessä Martha Nussbaumin kanssa) sekä *Ancient Philosophy of the Self* (Springer 2008, yhdessä Pauliina Remeksen kanssa). Sihvolan kansainväliset tutkimukset liittyvät angloamerikkalaiseen perinteesseen, jossa antiikin ajattelijoiden teoksia tarkastellaan filosofisesta

näkökulmasta tietoisena tulkinnan käsitteellisistä edellytyksistä. Näitä ei haluta lukea teksteihin, mutta niiden ajatellaan valaisevan historiallisten tekstien filosofista merkitystä.

Kansainvälisten tutkimusten lisäksi Sihvola julkaisi useita suomenkielisiä teoksia ja artikkeleita antiikin filosofiasta. Hän osallistui Aristoteleen teosten suomennoshankkeeseen kääntämällä kirjan *Toinen analytiikka* ja laatimalla selityksiä useampiin teoksiin. Vuonna 1994 hän julkaisi tutkimuksen *Hyvän elämän politiikka: näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan* (Tutkijaliitto) sekä samana vuonna Holger Thesleffin kanssa teoksen *Antiikin filosofia ja aatemaailma* (WSOY).

Vuonna 2000 Sihvola nimitettiin Jyväskylän yliopiston yleisen historian professoriksi. Vuosina 2004–2009 hän toimi Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtajana, vuosina 2002–2007 Suomen Akatemian huippuyksikköohjelmaan kuuluvan Mielen historian huippuyksikön varajohtajana ja vuodesta 2008 Filosofisen psykologian, moraalin ja politiikan tutkimuksen huippuyksikön varajohtajana. Molemmat huippuyksiköt toimivat Helsingin ja Jyväskylän yliopistoissa. Tänä aikana Sihvola jatkoi jo aikaisemmin syntynyttä suunnitelmaa julkaista yleistajuisia esityksiä, joissa tarkastellaan antiikin filosofian perinnettä osana oman ajan eettistä ja poliittista ajattelua. Tällaisia teoksia ovat *Toivon vuositu-*

hat: eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus (Atena 1998), *Yksilönä yhteisössä: näkökulmia paikallisuuteen, globalisaatioon ja hyvään elämään* (Kunnallissalan kehittämissätiö 2000) ja *Maailmankansalaisen etiikka* (Otava 2004), josta on ilmestynyt useita painoksia. Ajankohtaisiin uskonnon yhteiskunnallista asemaa koskeviin keskusteluihin liittyy teos *Maailmankansalaisen uskonto* (Otava 2011), joka valittiin vuoden kristilliseksi kirjaksi 2011. Sihvola sai myös WSOY:n kirjallisuussäätiön tunnustuspalkinnon vuonna 2011. Sihvolan näkökulma etiikan ja politiikan teemoihin oli samansuuntainen kuin Martha Nussbaumin teoksissa. Hän järjesti Nussbaumin kanssa 1990-luvulta lähtien useita kansainvälisiä kokouksia, joiden painopiste vuosien kuluessa laajeni antiikin filosofiasta koskemaan myös nykyajan yhteiskuntafilosofisia kysymyksiä.

Juha Sihvola oli vaikutusvaltaisen yhteiskunnallinen keskustelijä radiossa, televisiossa ja päivälehden palstoilla. Vuosina 2005 ja 2008 hän toimitti Ilkka Niiniluodon kanssa kaksi teosta, jotka jatkoivat alkuaan pääministerin vuonna 1993 asettaman ja Ilkka Niiniluodon johtaman Henkisen tilan työryhmän pohdintoja.

Suomen Akatemia nimitti Sihvolan akatemiaprofessorin tehtävään vuosiksi 2012–2016, mutta sairauden takia hän ei voinut aloittaa sen hoitamista. Sihvola oli Suomen Tiedeseuran jäsen vuodesta 1998, ja hän toimi Tiedeakatemian neuvottelukunnan ihmisoikeuskomitean puheenjohtajana vuodesta 2009. Sihvolalla oli useita luottamustoimia. Hän toimi mm. *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana vuodet 2001–2005, Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan jäsenenä vuosina 2001–2006, Suomen Rooman Instituutin Säätiön hallituksen jäsenenä vuodesta

2004 ja puheenjohtajana vuodesta 2007 sekä Opetusalan eettisen neuvottelukunnan jäsenenä vuodesta 2004. Hänet valittiin vuonna 2010 Vuosaaren seurakuntaneuvostoon ja Helsingin seurakuntayhtymän yhteiseen kirkkovaltuuston, jonka puheenjohtajaksi hänet valittiin vuonna 2011. Hän joutui kuitenkin luopumaan tehtävästä sairauden vuoksi samana vuonna. Sihvolalla oli laaja ystäväpiiri. Hän nimesi vuonna 2009 julkaistussa haastattelussa harrastukseensa jalkapallon juniorivalmennuksen FC Viikingeissä, rock-musiikkiin ja kaunokirjallisuuteen; hän harrasti myös kestävyysjuoksua. Hän oli perustutkimusta arvostava ja älyllisesti liikkuva antiikin aateperinnön tutkija, joka pyrki tutkimustensa ja yhteiskunnallisen toimintansa kautta edistämään aristoteelisesti ymmärrettyä ihmisten hyvää elämää.

– SIMO KNUUTTILA

Eurooppalaista biografia-tutkimusta

Etenkin historian- ja kirjallisuuden tutkimuksen sarjoilla käynnissä olevasta biografisesta käänteestä kertovat ne monet verkostot, instituutit ja konferenssisarjat, joita Euroopassa tällä hetkellä on käynnissä. Yksi tällainen on Espanjasta käsin koordinoitava, professori Isabel Burdielin vetämä *European Network on Theory and Practice of Biography*.

Verkoston jäsenenä on niin brittiläisiä, espanjalaisia, italialaisia kuin ranskalaisiakin, Pohjoismaita edustavat tällä hetkellä Tanskasta Birgitte Possing ja Suomesta Maarit Leskelä-Kärki. Verkosto on järjestänyt useita seminaareja, joista viimeisin oli huhtikuussa 2012 vas-

ta avatussa Oxford Centre for Life-Writing -keskuksessa järjestetty *Life-writing in Europe: Private Lives, Public Spheres and Biographical Interpretations*.

Useista kirjallisuushistoriallisista biografiaistaan tunnettu Hermione Lee toi esiin seminaarin avauspuheessaan, kuinka biografian kirjoittamisessa on usein kyse katseen suuntaamisesta uudelleen – näin hän teki itse mm. kirjoittaessaan elämäkertaa amerikkalaisesta kirjailijasta Edith Whartonista. Hän halusi nostaa esiin kirjailijan eurooppalaisen historian Ranskassa ja Italiassa.

Seminaarin teemana ollut julkisen ja yksityisen välinen suhde problematisoitui kiinnostavasti, kun kontrasteiksi asettuivat suurmieselämäkerrat, kuten Robert Gerwarthin biografia natsijohtajasta, keskeisestä holokaustin arkitekhdistä Richard Heydrichista ja Isabel Burdielin palkittu kirja Espanjan kuningatar Isabel II:sta. Aiheina olivat myös mm. italialaisten nationalistien tuottamat elämäkerrat, tanskalaisen naispolitiikon elämäkerta ja oma katsaukseni naisen tuottaman biografisen kirjallisuuden historiaan Suomessa 1880-luvulta lähtien.

Seminaarissa käydyt metodiset keskustelut olivat kiinnostavia ja tärkeitä. Robert Gerwarth nosti esiin tunnustusta saaneen natsibiografiansa metodisen asenteen, jonka hän tiivisti ”kylmän empatian” otteeseen. Hänelle se tarkoitti kriittistä etäisyyttä ja yrittäjä selittää, miten ja miksi Heydrichista tuli sellainen kuin tuli. Gerwarth ei tavoittele psykohistoriaa, vaan yksilön tarkkaa sijoittamista sosiaaliseen ja poliittiseen miljöönsensä.

Toinen kiinnostava metodinen kysymys liittyy kollektiiviografian haasteeseen, mikä nousi esiin Roy Fosterin esitelmän kohdalla. Hän kirjoittaa ryhmäelämäkertaan Irlannin 1910-luvun vallankumouksellisista miehistä ja naisista. Välttääk-

seen näiden vallankumouksellisten aiemmille elämäkertoille ominaisen hagiografisuuden hän lähestyy kohteitaan heidän yksityisen ai-neistonsa kautta. Päiväkirjat ja keskinäinen kirjeenvaihto kertovat rakkauden ja seksuaalisuuden roo-lista myös poliittisen toiminnan muotoutumisessa. Radikaali ajat-telu uudenaikaisesta sukupuolijär-jestyksestä oli osa heidän politiikkaansa, vaikka myöhempi vallan-kumouksellisten muistaminen on koettanut pyyhkiä esimerkiksi ho-moseksuaalisuuden tai aviottomat lapset pois heidän julkisuuskuvan-taan.

Seminaarissa käydyt laavat ja in-nokkaat keskustelut kertovat bio-grafian monimuotoisuudesta ja todistavat samalla sen voimaa yh-tenä historian tutkimuksen muoto-na ja haasteena. Monet historian-tutkimukselle keskeiset metodiset ja eettiset kysymykset, kuten yksi-tyisen lähdeaineiston käyttö, tutki-jan suhde tutkittavaansa tai yksilön ja yhteiskunnan välinen suhde, tulevat ratkaistaviksi biografisessa tutkimuksessa. Biografia on siis parhaimmillaan muoto, joka kehit-tää ja uudistaa välineitä koko his-torian tutkimuksen kentälle.

Verkoston kotisivut: <http://www.uv.es/retpb/index-2en.html>

Oxfordin keskuksen kotisivut: <http://www.wolfson.ox.ac.uk/clusters/life-writing>

– MAARIT LESKELÄ-KÄRKI

Pohjoismaisen sukupuoli- historian kolme vuosikymmentä

Elokuisena viikonloppuna 2012 pohjoismaiset sukupuolihistorioit-sijat kokoontuivat kymmenennen kerran yhteen. Tällä kertaa isäntä-

vuorossa oli Bergenin yliopisto Norjassa. Hulppeat maisemat ja suosiollinen sää loivat otollisen kymmenvuotisjuhlan tunnun, mutta konferenssiin sisältyi myös tietynlaista retrospektiivisyyttä, sillä sitä leimasi dialogi eri sukupol-vien välillä.

Konferenssin teemoina olivat tällä kertaa biologinen käänne, historiografia sekä monikulttuurisuus. Sukupuolen ja biologian vä-listä suhdetta avasi omasta näkö-kulmastaan norjalainen kasvitietei-lijä Inger Nordahl erinomaisessa luennossaan. Lähtökohtana oli huomio siitä, miten ”väärin” bio-logiaa käytetään sosiobiologisessa ja evoluutiobiologisessa keskuste-lussa. Vahva biologismin aalto tuottaa osin hyvin samanlaisia tul-kintoja kuin sadan vuoden takaiset keskustelut.

Konferenssissa käytettiin paljon aikaa pohjoismaisen sukupuolihis-torian tutkimuksen menneisyyden reflektointiin ja nykytilan analyysiin. Kirsti Niskasen kokoama ryh-mä ruotsalaisia, norjalaisia ja suo-malaisia on julkaissut erikoisnume-ron ”Genushistoriens utmaningar” *Scandiassa*. Ann-Catrin Öst-man tuo artikkelissaan hyvin esille suomalaista keskustelua, joka liian usein jää syrjään pohjoismaisissa yhteyksissä yksinkertaisesti kielimuurin takia.

Konferenssin historiografia-tee-ma keskittyi elämäkertatutkimuk-seen, kun toisen pääluennon piti tanskalainen Birgitte Possing elä-mäkertatutkimuksen haasteista. Teemaa jatkettiin laajassa elämä-kertatutkimukseen liittyvässä ses-siossa, jossa käsiteltiin mm. taval-listen naisten biografioita, ensim-mäisen norjalaisen naisbiologin elämäkertaa ja ruotsalaisen nais-kommunistin tuntematonta elä-mäntarinaa.

Sukupolvien dialogin huipensi sunnuntaiaamun paneeli, jota veti norjalainen Gro Hagemann. Osal-listujina olivat niin ikään norjalai-nen, keskeisesti niin pohjoismai-

nessa kuin kansainvälisessä nais-historian kentässä toiminut 84-vuo-tias Ida Blom, saksalainen Karen Hausen sekä englantilainen Leo-nore Davidoff. He muistelivat nais-historian vakiintumista omissa maissaan esimerkiksi konferens-sien ja omien tieteellisten julkaisui-den muodossa sekä naishistorioitsi-jojen kollektiivista panosta alan kehittämiseen. Tässä paneelissa myös kiteytyi 2000-luvulla konkreti-soitunut muutos: 80-luvun suku-polvelle kyse on nimenomaan naishistoriasta, mutta nyt puhum-me sukupuolihistoriasta.

Kaikki, ja ehkä varsinkin Davi-doff, toivat esiin huolensa suku-puolihistorian haipumisesta taka-alalle esimerkiksi kouluopetukses-sa ja opiskelijoiden kiinnostukses-sa. Suomen perspektiivistä tilanne on ehkä toinen, mutta tietynlaista integroitumista on tapahtunut ai-van uudella tavalla. Moni suku-puolisensitiivistä tutkimusta tekevä ei välttämättä miellä itseään ensisi-jaisesti sukupuolihistorioitsijaksi eikä osallistu tällaisiin konferens-seihin. 1960-luvulta lähtien toimi-neen sukupolven aktiivisuus sai kuitenkin toivomaan näiden kon-ferenssien jatkumista ja sitä, että myös nuoret tutkijat ja jatko-opis-kelijat voisivat kokea foorumin omakseen. Seuraava konferenssi järjestetään Kööpenhaminassa vuonna 2015. Haasteena on tuoda konferenssi lähelle kaikkia juuri nyt sukupuolihistoriaa tutkivia.

Raportti on ilmestynyt hieman laajempuna versiona Kulttuurihi-storia Nyt -blogissa 14.9.2012

<http://kulttuurihistoria.wordpress.com/2012/09/14/pohjois-maisen-nais-ja-sukupuolihistorian-kolme-vuosikymmenta/>.

– MAARIT LESKELÄ-KÄRKI

Historia- tieteiden maailman- kongressi 2015

Historiantutkijoiden maailmanjärjestön *Comité international des Sciences Historiques (CISH)* / *International Committee of Historical Sciences (ICHS)* 22. maailmankongressi pidetään 23.–29.8.2015 Kiinassa Jinanissa, joka sijaitsee Shandongin maakunnassa. Jinan on asukasluvultaan Suomen kokoinen kaupunki, jonne pääsee nopeasti Pekingistä luotijunalla.¹

CISHin strategiaan kuuluu avoimuus. Kotisivuiltamme on voinut lukea kaikki Jinanin kongressiin jätetyt 209 ehdotusta, ja pian on luettavissa kongressin hyväksytyt teemat www.cish.org.

Budapestissa syyskuussa pidetyssä yleiskokouksessa hyväksyttiin neljä pääteemaa, 30 erikoistee-
maa, 21 pyöreän pöydän keskusteluteemaa ja 19 kansallisten komiteoiden tai historiantutkimuksen eri osa-alueisiin erikoistuneiden komiteoiden yhdessä ehdottamia sessioita sekä Unescon historiaa luotaava sessio. Uutuutena ovat kolme iltasessiota.

Suomalaiset historiantutkijat olivat tälläkin kertaa aktiivisia, ja hyväksytyjen sessioiden joukossa on kuusi suomalaisten historiantutkijoiden esittämää sessiota:

- New Cold War Studies/ New Interpretations of Cold War era yhdistettynä teemaan Scientific contacts over the Iron Curtain during the Cold War
- Age and Social Interaction in Classical Rome
- History of Development as Intervention and Idea

- New Approaches in the Field of Biography
- Cities and their Spaces: New Approaches and Technologies in Urban Studies and Cartography
- The Cold War and the Welfare State

Koska samankaltaisia ehdotuksia tuli useista maista, useimpiin sessioihin järjestetään kaksi vastuullista puheenjohtajaa. Tämä vaihe on nyt menossa. "Call for papers" -vaihe sijoittuu kesään 2013, kun sessioiden puheenjohtajat ja kommentaattorit on valittu.

Jinanin konferenssin neljä koko päivän kestäväää pääteemaa ovat

- China in Global Perspectives
- Historicizing Emotions
- Revolutions in World History: Comparisons and Connections Digital Turn in Historiography

Vuonna 1926 perustettu CISH on historia-alan tutkijoiden kansainvälinen kattojärjestö. Siihen kuuluu kolmenlaisia järjestöjä: kansallisia komiteoita ja historiantutkimuksen eri osa-alueisiin erikoistuneita komiteoita ja löyhemmin toimintaan osallistuvia organisaatioita. Maailmanjärjestö järjestää viisivuotiskausittain maailmankongresseja; viimeisin oli Amsterdammassa vuonna 2005.

– MARJATTA HIETALA

maininta on myönnetty professori Juha Sihvolan teoksesta *Maailmankansalaisen uskonto* (Otava). Palkinnon myöntävät Tieteellisten seurain valtuuskunta ja Suomen tiedekustantajien liitto.

Suomen tietokirjailijat ry:n Warielius palkinnot on myönnetty professori, erikoislääkäri Pentti Huoviselle ja emeritusprofessori Heikki Ylikankaalle. Suomen tietokirjailijat ry on myöntänyt Tietokirjailijapalkinnot viidelle tietokirjailijalle: Tuire Kaimio, Mirikka Lappalainen, Jukka Rislakki, Pekka Sutela ja Pekka Tarkka.

Valtion tiedonjulkistamisen elämäntyöpalkinto 2012 on myönnetty professori Markku Kuismalle ansioistaan taloushistorian tutkimuksen alalla. – Tiedonjulkistamis-
palkinto myönnettiin ryhmälle tutkija, filosofian lisensiaatti Kaj Öhrnberg, tutkija, filosofian maisteri Patricia Berg ja egyptologi Sofia Häggman tutkimusmatkailija Georg August Wallinin tutkimusaineiston saattamisesta julkaisukuntoon ja Wallinin elämäntyötä koskevan tiedon julkistamisesta.

Tieto-Finlandia 2012 on myönnetty Elina Lappalaiselle teoksesta *Syötäväksi kasvatetut. Miten ruokasi eli elämänsä* (Atena). Ehdokkaina olivat mm. Jukka Tarkka, *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990* (Otava) ja Anto Leikola, *Norsusta nautilukseen. Löytöretkiä eläinkuvituksen historiaan* (Johan Nurminen säätiö).

Suomen Historiallinen Seura on myöntänyt filosofian maisteri Veikko Kalliolle kullatun Eino Jutikkalan mitalin kiitoksena työstä Historiallisen Aikakauskirjan toimitus-
sihteerinä ja tunnustuksena työstä historiankirjojen toimittajana ja historiantutkimuksen edistäjänä.

Erikoistutkija Jukka Kukkoselle on myönnetty Vuoden arkistoteko-palkinto. Arkistojen päivän toimikunta palkitsi Jukka Kukkosen elämäntyön valokuvahistorian ja kuva-arkistojen parissa. Toimikunta palkitsi kunniamaininnoin dosentti

Palkittuja

Vuoden tiedekirja -palkinto on myönnetty filosofian tohtori Tuomas Teporalle teoksesta *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhrin 1917–1945* (WSOY). Kunnia-

1. Ks. *Historiallinen Aikakauskirja 4 / 2011* 494–495.

Tuula Juvosen ja filosofian lisen-
siaatti Harry Halénin.

Oulun Historiaseura on myöntä-
nyt vuoden 2012 Olaus Magnus
-palkinnon historiantutkija, kirjaili-
ja Harri Turuselle.

Marjatta Hietala kutsuttu Tukholman yliopiston kunnia- tohtoriksi

Tampereen yliopiston professori
Marjatta Hietala on kutsuttu Tuk-
holman yliopiston kunnia-tohtoriksi
28.9.2012 pidetyssä promotio-
juhlassa.

Marjatta Hietala on kansainväli-
sesti tunnettu historian tutkija,
jonka laaja tutkimustoiminta sisäl-
tää kaupunkihistoriaa, innovaatioi-
den leviämisen tutkimusta, tieteen
historiaa, aate- ja oppihistoriaa,
kulttuurihistoriaa ja historian tutki-
musmenetelmiä. Hietala on johta-
nut useita kansallisia ja kansainvä-
lisiä historian tutkimusprojekteja.

Marjatta Hietala toimi Tampe-
reen yliopiston yleisen historian
professorina vuosina 1996–2011.
Hän oli Suomen Akatemian akate-
miaprofessori vuosina 2002–2007
ja Joensuun yliopiston yleisen pro-
fessori 1994–1996. Hietalalla on
ollut lukuisia tieteellisten järjestö-
jen ja verkostojen luottamus- ja
johtotehtäviä mm. Alfred Korde-
linin säätiössä, Suomalaisen Tie-
deakatemian hallituksessa ja Suo-
men Rooman Instituutin hallituk-
sessa ja Kansainvälisen kaupunki-
historian järjestössä, Commission
internationale pour l'histoire des
villes:issä. Marjatta Hietala on val-
littu Kansainvälisen historiatietei-

den komitean, International Com-
mittee of Historical Sciences:in
(CISH), ensimmäiseksi naispuoli-
seksi presidentiksi vuosille 2010–
2015.

Väitöksiä

Lauri Keskinen on väitellyt Turun
yliopistossa 7.1.2012 (*Seura tekee
kaltaisekseen. Poliittinen sosiali-
saatio varsinaissuomalaisissa työ-
väenurheiluseuroissa vuosisadan
vaihteesta 1920-luvun alkuun*).
Vastaväittäjänä oli dos. Arto Neva-
la.

Antti Tahvanainen on väitellyt
Helsingin yliopistossa 21.1.2012
(*Rhetoric and Publics Speech in
English republicanism, 1642–
1681*). Vastaväittäjä oli prof. Mar-
tin Dzelzainis.

Elisabeth Stubb on väitellyt Hel-
singin yliopistossa 28.1.2012 (*Rätt
som argument. Leo Mechelin och
finska frågan 1886–1912*). Vas-
taväittäjä oli dos. Jyrki Paaskoski.

Annette Forsén on väitellyt Hels-
ingin yliopistossa 4.2.2012
(*Deutschland, Deutschland über
alles. Tysk föreningsverksamhet i
Finland och Sverige 1910–1950*).
Vastaväittäjä oli prof. Sverker
Oredsson.

Aija Kaartinen on väitellyt Hel-
singin yliopistossa 4.2.2012 (*Kan-
san raittiudeksi ja kotien onneksi.
Naisten kieltolakimieliäpöteet ja toi-
minta kieltolain puolesta ja sitä
vastaan 1919–1932*). Vastaväittäjä
oli prof. Ilkka Liikanen.

Suvi Kansikas on väitellyt Hel-
singin yliopistossa 4.2.2012 (*Trade
Blocs and the Cold War. The CMEA
and the EC challenge, 1969–
1976*). Vastaväittäjä oli prof. Mar-
tin Dangerfield.

Päivi Uljas on väitellyt Helsingin
yliopistossa 11.2.2012 (*Hyvinvoin-
tivaltion läpimurto. Pienviljelijähe-
gemonian rapautumisen, kansa-
laisliikeshinnän ja poliittisen mur-*

*roksen keskinäiset suhteet suoma-
laisessa yhteiskunnassa 1950-lu-
vun loppuvuosina*). Vastaväittäjä
oli dos. Kari Teräs.

Jami Virta on väitellyt Helsingin
yliopistossa 18.2.2012 (*Juoksu-
haudoista yhteiskuntaan. Vuosien
1965–1975 sotilaallista maanpuo-
lustusta ja puolustusvoimia koske-
van joukkotiedotuksen diskursiivi-
nen tarkastelu*). Vastaväittäjä oli
prof. Marja Tuominen.

Seija-Leena Nevala-Nurmi on
väitellyt Tampereen yliopistossa
10.3.2012 (*Perhe maanpuolusta-
jana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta
Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä
1918–1944*). Vastaväittäjä oli prof.
Henrik Meinander.

Jukka Leinonen on väitellyt Jy-
väskylän yliopistossa 23.3.2012
(*The Beginning of The Cold War as
a Phenomenon of Realpolitik. U.S.
Secretary of State James F. Byrnes
in the Field of Power Politics 1945–
1947*). Vastaväittäjä oli dos. Juha-
na Aunesluoma.

Jennica Thylin-Klaus on väitellyt
Åbo Akademiassa 11.5.2012 (*”Den
finländska svenskan” 1860–1920.
Tidig svensk språkplanering i Fin-
land ur ett idéhistoriskt perspektiv*).
Vastaväittäjä oli Dr. art. Ruth
Hemstad.

Teemu Immonen on väitellyt
Helsingin yliopistossa 12.5.2012
(*Building the Cassinese Monastic
Identity. A Reconstruction of the
Fresco Program of the Desiderian
Basilica 1071*). Vastaväittäjä oli
prof. Patrick J. Geary.

Riika-Leena Juntunen on väitel-
lyt Oulun yliopistossa 12.5.2012
(*Fuyintang. Missionary Space and
Local Community in the Early
Twentieth Century Hunan*). Vas-
taväittäjä oli dos. Pekka Lund.

Kalle Kananoja on väitellyt Åbo
Akademiassa 18.5.2012 (*Central
African identities and religiosity in
colonial Minas Gerais*). Vastaväit-
täjä oli professori John Thornton.

Henrik Tala on väitellyt Helsingin
yliopistossa 19.5.2012 (*Suomea
pelastamassa. Ranskan pääminis-*

teri Édouard Daladier ja Ranskan apu Suomelle 1939–40). Vastaväittäjä oli tri Louis Clerc.

Riikka Nisonen-Trnka on väitellyt Tampereen yliopistossa 2.6.2012 (*Science with a Human Face. The Activity of the Czechoslovak Scientists František Šorm and Otto Wichterle during the Cold War*). Vastaväittäjä oli Dr.habil Libora Oates-Indruchová.

Markku Kekäläinen on väitellyt Helsingin yliopistossa 9.6.2012 (*James Boswell's Urban Experience in Eighteenth-Century London*). Vastaväittäjä oli prof. Marjo Kaartinen.

Antti Rähä on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 24.8.2012 (*Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla*). Vastaväittäjä oli fil.tri Kari-Matti Piilähti.

Tiina Miettinen on väitellyt Tampereen yliopistossa 15.9.2012 (*Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*). Vastaväittäjä oli prof. Pirjo Markkola.

Maarit Nurminen on väitellyt Helsingin yliopistossa 29.9.2012 (*Anatomiaa ja ihmetekoja. Thomas Willis, Valentine Greatrakes ja parantamisen monet muodot restaurationin Englannissa*). Vastaväittäjä oli prof. Marjo Kaartinen.

Akseli Salmi on väitellyt Turun yliopistossa 13.10.2012 (*Künstlerbürgentum. Social Spheres of Berliner Actors in the Years 1815–1848*). Vastaväittäjä oli prof. Hannes Saarinen.

Marika Rauhala on väitellyt Oulun yliopistossa 13.10.2012 (*The Great Other of Gods. The Greek Elite's Image of the Cult of Kybele until the First Century CE*). Vastaväittäjä oli prof. Philippe Borgeaud.

Tuomo Lankila on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 17.10.2012 (*Proclus, Erotokos and "the Great Confusion". Neoplatonist*

defense of polytheistic piety in early byzantine Athens). Vastaväittäjä oli prof. Dominic O'Meara.

Jari Lybeck on väitellyt Turun yliopistossa 10.11.2012 (*Rauman merimiesväestö purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta 1870-luvulle*). Vastaväittäjä oli prof. Jari Ojala.

Meri Herrala on väitellyt Helsingin yliopistossa 21.11.2012 (*Socialist Realism instead of Formalism. The Formation and Development of the Soviet Music Control System 1932–1950*). Vastaväittäjä oli Dr. Pauline Fairclough.

Ilona Aalto on väitellyt Turun yliopistossa 24.11.2012 (*Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*). Vastaväittäjä oli prof. Pirjo Markkola.

Johanna Bonäs on väitellyt Åbo Akademiassa 24.11.2012 (*Kommunistkräck, konservativ reaktion eller medeveten bondepolitik? Svenskosterboottiska bönder inför Lapporörelsen sommaren 1930*). Vastaväittäjä oli prof. Henrik Meinander.

Jarkko Keskinen on väitellyt Turun yliopistossa 1.12.2012 (*Oma ja yhteinen etu. Kauppiainien keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845*). Vastaväittäjä oli fil.tri Jouko Nurminen.

Ilona Pikkanen on väitellyt Tampereen yliopistossa 14.12.2012 (*Casting the Ideal Past. A Narratological Close Reading of Eliel Aspelin-Haapkyllä's History of the Finnish Theatre Company 1906–1910*). Vastaväittäjä oli professori Ann Rigney.

Maare Paloheimo on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 15.12.2012 (*Business life in pursuit of economic and political advantages in early-nineteenth-century Finland*). Vastaväittäjä oli prof. Sakari Heikkinen.

Jesse Keskiäho on väitellyt 22.12.2012 Helsingin yliopistossa (*The Reception and Use of Christian Ideas about Dreams and Vi-*

sions in the Early Middle Ages 400–900). Vastaväittäjä oli prof. Rosamond McKitterick.

(Tiedot koonnut Veikko Kallio)

Kirjoittajat

Ismo Björn on Itä-Suomen yliopiston ja Turun yliopiston Suomen historian, erityisesti ympäristöhistorian dosentti.

Heini Hakosalo on filosofian tohtori ja Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian yliopistonlehtori.

Ritva Hapuli on Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti.

Marjatta Hietala on Tampereen yliopiston yleisen historian professori emerita.

Antti Häkkinen on Helsingin yliopiston sosiaalishistorian dosentti.

Seija Jalagin on filosofian tohtori ja Oulun yliopiston yleisen historian yliopistonlehtori.

Marianne Junila Oulun yliopiston Suomen ja Skandinavian historian dosentti.

Åsa Karlsson Sjögren on Uumajan yliopiston historian professori.

Tiina Kinnunen työskentelee Suomen historian professorina (ma) Jyväskylän yliopistossa.

Simo Knuutila on Helsingin yliopiston teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian professori.

Heidi Kurvinen on yleisen historian tohtorikoulutettava Oulun yliopistossa.

Ritva Kylli on filosofian tohtori ja Oulun yliopiston historian oppiaineen yliopistonlehtori.

Maarit Leskelä-Kärki on Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti.

Kukku Melkas on Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden dosentti.

Marko Nenonen on Tampereen yliopiston Suomen historian dosentti.

Birgitta Possing on tutkijaprofessori Tanskan Kansallisarkistossa.

Jukka Rantala on Helsingin yliopiston historiallis-yhteiskuntatieteellisen kasvatuksen professori.

Viljo Rasila on Tampereen yliopiston Suomen historian professori emeritus.

Jyrki Ruohomäki on yhteiskuntatieteiden tohtori ja yliopistotutkija Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksessa, valtio-oppi.

Antti Ruotsala on Helsingin yliopiston yleisen historian dosentti.

Pasi Saarimäki on filosofian tohtori ja yliopistotutkija Jyväskylän yliopiston Suomen historian oppiaineessa.

Raimo Salokangas on Jyväskylän yliopiston journalistiikan professori.

Jukka Sarjala on Turun yliopiston musiikin kulttuurihistorian dosentti.

Harri Siiskonen on Itä-Suomen yliopiston yleisen historian professori.

Anna Sivula on Turun yliopiston yleisen historian dosentti.

Hanna Snellman on Helsingin yliopiston kansatieteen professori.

Taina Syrjämaa on Turun yliopiston yleisen historian professori.

Niina Timosaari on tohtorikoulutettava Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian oppiaineessa.

Päiviö Tommila on akateemikko.

tor” – lived an extraordinary life. How can we understand and interpret the twists turns and events in individual people’s lives? Antti Häkkinen’s article “Johan Adolf Kock, elämänkulkuanalyysi ja historia” (Johan Adolf Kock: Life course analysis and history) introduces the basics of life course analysis and its use and methodological potential in analysing individual lives.

Like its international counterpart, the activists of the women’s movement in Finland in the time of autonomy understood the significance of biographical writing for feminist culture and the politics of history. In her article “‘Mainioita naisia’ – pienoiselämäkerrat autonomian ajan historiapolitiikassa” (Incredible women: Biographies in the politics of history in Finland’s period of autonomy), Tiina Kinnunen discusses the political nature of biography writing and examines what kind of emphases were placed on the life stories of the select figures and what kind of female ideal these descriptions helped shape.

Maria Garvolia, the main subject in Ritva Kylli’s article “Maria Garvolia – elämä tarinoiden takana” (Maria Garvolia: The life behind the stories), was a vicar’s daughter who married two vicars and whose life story has become a legend reiterated in books and research. The life story of Maria (1740–1808) resonated with the intelligentsia of the Romantic era in the early 19th century as well as with the nationalistic Finns in the early 1900s. But when observed in the light of 18th century sources, with the aim of doing justice to the person herself, the question remains: who was she really?

The position of artist biographies has been as solid as the commonplace presumption in these biographies of the independence and integrity of the artist’s creative self. In the past few decades this

point of departure has been critically examined through rethinking the history of authorship, the Western genius cult and the role of the artist. In his article “Yksilö ja historia taiteilijaelämäkerroissa” (The individual and history in artist biographies), Jukka Sarjala discusses the history of the romantic artist myth, the current challenges in compiling artist biographies and the opportunities that have opened up for academic biographical research as the concepts of the active subject and personality as something unique are being questioned.

Anna Sivula’s article “Historian esitys kytkee eletyt paikat ja esineet kulttuuriperinnöksi” (Historical presentation links places and objects of real life to cultural heritage) discusses a project in which the Satakunta Museum asked students of the Degree Programme in Cultural Production and Landscape Studies at the University Consortium of Pori to produce short biographies on women of Pori and to contribute to an exhibition based on these biographies. Anna Sivula supervised the students, who compiled biographies of 19th century figures and describes in her article how biographical historical presentation was translated into a representation of the past in the form of a museum exhibition.

In her article “Pieni ihminen ja kansatiede” (Ordinary people and ethnology), Hanna Snellman discusses the application of biographical research in ethnology. As a discipline, ethnology has throughout its history focused on the everyday lives of ordinary people, but the method in which people’s subjective experiences have been dealt with has varied in different periods and according to different scientific trends.

Notes on the contents

The theme of the *Historical Journal* 4/2012 is biographical research. It contains five articles highlighting different aspects of biographical research and the various methodological approaches.

The hero of the 1905 general strike, Johan Adolf Kock – ring-leader of the Sveaborg rebellion and an “anarchist” and “class trai-

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2 0 1 2

110. vuosikerta

Julkaisijat: Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Marko Lamberg

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Seija Jalagin, Anu Lahtinen, Marko Tikka

Hallitus: Pauli Kettunen (pj.), Petri Karonen, Tiina Kinnunen, Tuomo Lappalainen, Harri Rinta-aho,

Janne Virkkunen (vpj.)

Ulkoasu: Heikki Kalliomaa

<i>Suuntaviivoja</i>		<i>Pekka Piiparinen</i> , Kun rakennus ei kuollutkaan. Tilan ja paikan merkitys Joensuun puisen kauppahallin uudelleenrakentamisyrittämissä	83
<i>Marko Lamberg</i> , Ref.	1		
<i>Marko Lamberg</i> , Oy Siirtolapuutarha Ab	137	<i>Jukka Sarjala</i> , Yksilö ja historia taiteilijaelämäkerroissa	412
<i>Marko Lamberg</i> , Rauta-aika	261	<i>Anna Sivula</i> , Historian esitys kytkee eletyt paikat ja esineet kulttuuriperinnöksi	423
<i>Marko Lamberg</i> , The Silence of the Lambs	373	<i>Sakari Sokka</i> , Vertaisarviointi ja vallankäyttö valtion taidelautakunnissa 1918–1939	21
<i>Tutkimukset</i> (läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)		<i>Tuomas Tepora</i> , Neurotieteiden haaste tunteiden historialle	322
<i>Sirpa Aalto</i> , Oliko Suomessa viikinkiaikaa?	263	<i>Voitto Valio Viinanen</i> , Päijänne-nimet Muinais-Hämeen erämaiden rajoina	292
<i>Pertti Grönholm</i> , Nostalgian ja utopian välissä. Historiallisen tiedon käyttö ja tehtävät Viron jälleenitsemisen kamppailuissa vuosina 1987–1991	171	<i>Katsaukset</i>	
<i>Heini Hakosalo</i> , Elsa Ryti ja naisen mahdollisuudet 1920-luvun suomalaisessa lääketieteessä	35	<i>Juhana Aunesluoma</i> , Kylmän sodan päättymisen historianä	140
<i>Katri Helminen</i> , Nautatuberkuloosi vai ihmistuberkuloosi maidon saastuttajana 1900-luvun alkupuolen Suomessa?	206	<i>Heini Hakosalo – Seija Jalagin – Marianne Junila – Heidi Kurvinen</i> , Yksilöiden vetovoima	375
<i>Antti Häkkinen</i> , Johan Adolf Kock, elämäntutkimus ja historia	378	<i>Sakari Heikkinen</i> , Epäpuhtaan talouden tiede	217
<i>Jyrki Kaarttinen</i> , Pedagogiikka kolmen valtiomahdin alla. Saksalaisen apukoulun idea 1871–1933	3	<i>Jukka Rantala</i> , Peruskoululaisten historian osaaminen arvioinnin kohteena	443
<i>Tiina Kinnunen</i> , ”Mainioita naisia” – pienoiselämäkerrat autonomian ajan historiapolitiikassa	390	<i>Hanna Snellman</i> , Pieni ihminen ja kansatiede	438
<i>Jukka Korpela</i> , Sisä-Suomen asuttaminen ja väestön kasvu myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa	275	<i>Jussi-Pekka Taavitsainen – Markku J. Oinonen – Göran Possnert</i> , Luultua vanhempia luita Turun tuomiokirkossa	341
<i>Denis Kuzmin</i> , Savolaisten osuus Venäjän Karjalan asuttamisessa paikannimistön valossa	305	<i>Kolumnit</i>	
<i>Ritva Kylli</i> , Maria Garvolia – elämä tarinoiden takana	401	<i>Ulla Koskinen</i> , Raja railona aukeaa?	320
<i>Elina Martikainen</i> , Sankarikuolema sodanjälkeisessä kaunokirjallisuudessa	68	<i>Heikki Parviainen</i> , Adoptio on seksuaalivähemmistöjen hommaa?	51
<i>Saara Matala</i> , Idänkauppa oli varmaa, mutta sitten se loppui	188	<i>Petteri Pietikäinen</i> , Kylmän sodan aatehistoria	204
<i>Simo Mikkonen</i> , Neuvostovallan päättyminen ja poikkikansallinen historiantutkimus	146	<i>Birgitte Possing</i> , Elämäkertatutkimuksen sukupuolet	436
<i>Olli Nurmi</i> , Tasavallan palauttajat. Viron Muinaismuistoseuran historiapolitiikka vuosina 1987–1991	160	<i>Keskustelua</i>	
<i>Pekka Nykänen</i> , Ulkomaalaisten yrittäjien vuosien 1865–1897 elinkeinosuostuntaverot	53	<i>Teemu Keskisarja</i> , Keskisarja vastaa yleistajuistamishaasteeseen	348
		<i>Katja-Maria Miettunen</i> , Historiatietoisuus ja sukupolvi, mistä olikaan kysymys?	226
		<i>Heikki Pihlajamäki</i> , Joustoa ja tehostusta laadun kustannuksella?	224

<i>Semi Purhonen</i> , 60-luvun sukupolvi, suuret ikäluokat ja "popparit"	95	Tony Judt (& Timothy Snyder), <i>Thinking the Twentieth Century</i> (<i>Petteri Pietikäinen</i>)	256
<i>Viljo Rasila</i> , Sotasurmatiedostossa on ongelmia	451	Jussi Jääskeläinen, Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809 (<i>Ali Pylkkänen</i>)	113
<i>Arvosteluja</i>			
<i>Ilana Aalto</i> , <i>Laura Boxberg</i> , <i>Ulla Ijäs</i> ja <i>Heli Paalumi</i> (toim.), Vällan teorit historiantutkimuksessa (<i>Pasi Saarimäki</i>)	482	<i>Klaus Karttunen</i> , Mooseksen kirjoista kungfutselaisuuden klassikoihin ja Jerusalemissa Siperian tundralle. Aasian-tutkimuksen vaiheet Suomessa (<i>Antti Ruotsala</i>)	464
<i>Sirpa Aalto</i> , <i>Categorizing Otherness in the Kings' Sagas</i> (<i>Björn Bandlien</i>)	232	<i>Kalle Kananoja</i> , <i>Central African Identities and Religiosity in Colonial Minas Gerais</i> (<i>Harri Siiskonen</i>)	466
<i>Minna Ahokas</i> , <i>Valistus suomalaisessa kirjallisuudessa 1700-luvulla</i> (<i>Kirsi Vainio-Korhonen</i>)	240	<i>Andres Kasekamp</i> , <i>A History of the Baltic States</i> (<i>Pertti Grönholm</i>)	234
<i>Pekka Ahtiainen</i> , <i>Jukka Tervonen</i> ja <i>Kari Teräs</i> (toim.), <i>Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja</i> (<i>Matti Enbuske</i>)	101	<i>Pekka Kauppala</i> , <i>Paluu vankileirien teille. Suomesta Neuvostoliittoon luovutettujen kohtalo 1940–1955</i> (<i>Seppo Hentilä</i>)	251
<i>Johanna Annola</i> , <i>Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918</i> (<i>Panu Pulma</i>)	114	<i>Lauri Keskinen</i> , <i>Seura tekee kaltaisekseen. Poliittinen sosialisatio varsinaissuomalaisissa työväenurheiluseuroissa vuosisadan vaihteesta 1920-luvun alkuaan</i> (<i>Arto Nevala</i>)	116
<i>Marjo-Riitta Antikainen</i> , <i>Velvollisuuden kutsu. Fanni Luukkonen johtajana</i> (<i>Seija-Leena Nevala-Nurmi</i>)	478	<i>Teemu Keskisarja</i> , <i>Kyynelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta</i> (<i>Raisa Maria Toivo</i>)	236
<i>Tapio Bergholm</i> , <i>Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I</i> (<i>Aarne Mattila</i>)	364	<i>Terhi Kiiskinen</i> , <i>Viisi Ruotsin reformaatioajan lähdettä Suomessa</i> (<i>Maria Kallio</i>)	359
<i>Udo Bernbach</i> , <i>Richard Wagner in Deutschland. Rezeption – Verfälschungen</i> (<i>Jukka von Boehm</i>)	243	<i>Hanne Koivisto</i> , <i>Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistöälymyöstä 1930-luvulta</i> (<i>Veli-Matti Pyyntäri</i>)	250
<i>Martin Carver</i> – <i>Jan Klápště</i> (toim.), <i>The Archaeology of Medieval Europe</i> (<i>Kim Krap-pala</i>)	355	<i>Jussi Koivuniemi</i> , <i>Sukryhtiön aika. Rosenlew 1853–1987</i> (<i>Teemu Keskisarja</i>)	244
<i>Marko Hakanen</i> , <i>Vällan verkostoissa. Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa</i> (<i>Mirkka Lappalainen</i>)	109	<i>Ulla Koskinen</i> , <i>Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa</i> (<i>Petri Karonen</i>)	107
<i>Petri Hakkarainen</i> , <i>A State of Peace in Europe. West Germany and the CSCE, 1966–1975</i> (<i>Kimmo Elo</i>)	367	<i>Marko Lamberg</i> , <i>Marko Hakanen</i> ja <i>Janne Hakari</i> (toim.), <i>Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe. Methodological Approaches to Spatiality</i> (<i>Matti Enbuske</i>)	101
<i>Alexandra Harris</i> , <i>Virginia Woolf</i> (<i>Ritva Hapuli</i>)	477	<i>Antero Leitzinger</i> (toim.), <i>Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä</i> (<i>Camilla Haavisto</i>)	127
<i>Heikki Hellman</i> , <i>Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa</i> (<i>Raimo Salokangas</i>)	459	<i>Janne Leiviskä</i> , <i>Pohjois- ja Itä-Suomen elinkeinojen kehittäminen suomalaisen yhteiskunnan murroksessa. Suurimpien puolueiden elinkeinopolitiikka 1951–1970</i> (<i>Tapani Paavonen</i>)	126
<i>Mika Huovinen</i> , <i>Did the East Belong to the SS? The Realism of the SS Demographic Reorganization Policy in the Light of the Germanization Operation of SS- and Polizeiführer Odilo Globocnik</i> (<i>Oula Silvennoinen</i>)	122	<i>Letters from the East. Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th–13th Centuries</i> (<i>Roman Hautala</i>)	235
<i>Unto Hämäläinen</i> , <i>Suomi Orwellin vuonna 1984</i> (<i>Heikki Halila</i>)	368	<i>Kati Lintonen</i> , <i>Valokuvallistettu luonto. I. K Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä</i> (<i>Maunu Häyrynen</i>)	361
<i>Pasi Ihalainen</i> , <i>Michael Bregnsbo</i> , <i>Karin Sennefelt</i> ja <i>Patrick Winton</i> (toim.), <i>Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740–1820</i> (<i>Åsa Karlsson Sjögren</i>)	468	<i>Maria Lähteenmäki</i> (toim.), <i>Maa, seutu, kulmunkunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen</i> (<i>Matti Enbuske</i>)	101
<i>Johanna Ilmakunnas</i> , <i>Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa</i> (<i>Tiina Miettinen</i>)	111	<i>Richard Lynn</i> – <i>Tatu Vanhanen</i> , <i>Intelligence. A Unifying Construct of Social Science</i> (<i>Marko Nenonen</i>)	484
<i>Seija Jalagin</i> , <i>Olli Löytty</i> ja <i>Markku Salakka</i> (toim.), <i>Kaikille kansoille Lähetystyö kulttuurien vuoropuheluna</i> (<i>Eliina Vuola</i>)	228	<i>Seija-Leena Nevala-Nurmi</i> , <i>Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944</i> (<i>Henrik Meinander</i>)	248
<i>Seija Jalagin</i> , <i>Susanna Tavera</i> ja <i>Andrew Dilley</i> (toim.), <i>World and Global History</i> (<i>Satu Matikainen</i>)	365		

Jaakko Numminen, Yhteisön voima. Suomen Nuorisoseuraliikkeen historia 1–5 (<i>Kristiina Kalleinen</i>)	350	keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvuin loppuvuosina (<i>Kari Teräs</i>)	362
Heikki Oja, Suomen kansan pyhimyskalenteri (<i>Sari Katajala-Peltomaa</i>)	356	Kari Uotila (toim.), Naantalin luostarin rannassa – arkipäivää Naantalin luostarissa ja sen liepeillä (<i>Eva Ahl-Waris</i>)	357
Esko Pakkanen – Matti Leikola, Suomen metsien käytön historiaa 1–3 (<i>Ismo Björn</i>)	470	Sirpa Wahlqvist, Sydämellä rakennetut seililäivat. Sotakorvauskuunareiden rakentaminen ja rakentajat F. W. Hollming Oy:n telakalla Raumalla 1945–1952 (<i>Pirjo Korkiakangas</i>)	253
Tuulikki Pekkalainen, Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset (<i>Mervi Kaarninen</i>)	247	Ezra F. Vogel, Deng Xiaoping and the Transformation of China (<i>Lauri Paltemaa</i>)	255
Osmo Pekonen, La rencontre des religions autour du voyage de l'abbé Réginald Outhier en Suède en 1736–1737 (<i>Susanna Niiranen</i>)	238	Heikki S. Vuorinen, Taudit, parantajat ja parannettavat. Lääketieteellinen historia (<i>Timo Joutsivuo</i>)	231
Christer Pursiainen, Trotski (<i>Arto Luukkanen</i>)	117	Tiina Äikäs, Rantakiviltä tuntureille. Pyhät paikat saamelaiden rituaalisessa maisemassa (<i>Håkan Rydving</i>)	106
Joanne Rappaport – Tom Cummins, Beyond the Lettered City. Indigenous Literacies in the Andes (<i>Lauri Uusitalo</i>)	360	Bernard Wasserstein, On the Eve. The Jews of Europe Before the Second World War (<i>Jyrki Ruohomäki</i>)	469
Helena Ruuska, Marja-Liisa Vartio. Kuin linnun kirkaisu (<i>Maarit Leskelä-Kärki</i>)	481	Seppo Zetterberg, Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta (<i>Taina Syrjämaa</i>)	472
Ilona Salomaa, Valkoinen Intiaani. Tutkimusmatkailija Rafael Karstenin elämä (<i>Niina Timosaari</i>)	476	<i>Tiedemaailma</i>	
Ville Sarkamo, Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa (<i>Kimmo Katajala</i>)	110	<i>Pertti Haapala</i> , Suomi uudelleen ajateltuna	370
Miika Siironen, Vapaussodan perintö. Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen Iisalmessa 1918–1933 (<i>Kari Teräs</i>)	119	<i>Tuomas Heikkilä</i> , Eurooppalainen keskiajantutkimus ikivanhan ja äärimodernin risteyskohdassa	130
Eija Stark, Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sanalaskuaineistoissa (<i>Anna-Maria Isola</i>)	241	<i>Marjatta Hietala</i> , Historiatieteiden maailmankongressi 2012	489
Sami Suodenjoki, Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1910 (<i>Ilkka Liikainen</i>)	245	<i>Outi Hupaniittu</i> , Tutkijat haluavat vaikuttaa kulttuuriperintöaineistojen digitoointeihin	132
Tuomo Särkikoski, Rauhan atomi, sodan koodi. Suomalaisen atomivoimaratkaisun teknopolitiikka 1955–1970 (<i>Petri Paju</i>)	124	<i>Seppo Knuuttila</i> , Juha Sihvola in memoriam	486
Pekka Tarkka, Joel Lehtonen II. Vuodet 1918–1934 (<i>Kukku Melkas</i>)	480	<i>Marko Lamberg</i> , Historialliset väestötietokannat	133
Allan Tiitta, Sinisten maisemien mies. J. G. Granön tutkijantie 1882–1956 (<i>Päiviö Tommila</i>)	473	<i>Maarit Leskelä-Kärki</i> , Eurooppalaista biografia-tutkimusta	487
Marko Tikka – Toivo Tamminen, Tanssiorkesteri Dallapé. Suomijatsin legenda 1925–2010 (<i>Vesa Kurkela</i>)	121	<i>Maarit Leskelä-Kärki</i> , Pohjoismaisen sukupuolihistorian kolme vuosikymmentä	488
Päivi Uljas, Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelijähegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen		Kirjoittajat	134, 258, 370, 491
		Nimitys	134, 258
		Notes on the contents	135, 258, 371, 492
		Palkittuja	134, 489
		Väitöksiä	490

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2013

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakokonaisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa parhaita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2013 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 45 euroa, jolla pääset myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 euroa. Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 33 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävien Liittoon (45 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävien Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (30 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä (33 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Lipuke lähetetään kirjekuudessa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen
Heureka
PL 166
01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:
pro.tsv.fi/haik/
fax 09-8734 142 (Pöyhönen)
puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

Lähetäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelupuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutoskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelupukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitusbiiteeri: Veikko Kallio, Saunalahdenkatu 18 A 25, 02330 Espoo, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalvelu.net
Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) Veikko Kalliolle. Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaistut kirjoitukset voidaan julkaista ilman erillistä sopimusta Historiallisen Aikakauskirjan kanssa vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa samoin kuin niissä tieteellisissä julkaisutietokannoissa, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen asiaa koskevan sopimuksen.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna.

Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2012: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €.

Vuosikertatilauksessa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irttonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhteys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 2000 4 € kpl, vuodet 2001–2010 8 € ja vuodet 2011 ja 2012 14 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy, Harjukatu 8, 38200 Sastamala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Päätoimittaja *Janne Virkkunen*
Sihteeri ja rahastonhoitaja: *Elina Katainen*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, toimisto@historianyst.fi,

www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12 lukukausien aikana.

Pankkiyhteys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten realilikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 40 €, opiskelijoilta 27 € vuodessa.

Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelupukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille, viestiksi on tällöin merkittävät riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: professori *Petri Karonen*

Varapuheenjohtaja: professori *Irma Sulkunen*

Toiminnanjohtaja: *Elina Katainen*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki,

puh. 09-228 69351, shs@histseura.fi, www.histseura.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25, opiskelijat 22 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa, Kirjavälitys sekä SKS:n kirjamyymälä (Mariankatu 7, 00170 Helsinki, www.fnlit.fi). Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Laadukkaiden painotöiden
tekijä palveluksessasi.

Vammalan Kirjapaino Oy
(03) 512 3456
Hariukatu 8, 78200 Sastamala